iletişim[an]

Sapak (1983-1992)

Gün Zileli

GÜN ZİLELİ'nin diğer kitap ve çevirileri: *Bürokrasi ve Sosyalist Demokrasi*, (Mehmet Gündüz adıyla), Ocak 1990, Koral Yayınları; *68 Deneyi*, 1994, Karambol Yayınları; *Anarşizm Bir Devrim Çağrısıdır*, Mine Ege ve Hasan Bakü ile birlikte, Ocak 1995, Kaos Yayınları; *Türkiye... Sosyal Patlamaya Doğru*, İlhan Tekin ile birlikte, Eylül 1995, Kaos Yayınları; *Deniz Orada* (Roman), Kasım 1995, Sel Yayıncılık; *Halk Silahlanınca*, Abel Paz (Çeviri), Nisan 1996, Kaos Yayınları; *Anafora Doğru*, Eugenia Ginzburg (Çeviri), Ekim 1996, Pencere Yayınları; *Bahar ve Tipi* (Roman), Ekim 1998, Telos Yayıncılık; *Anaforun İçinde*, Eugenia Ginzburg (Çeviri), Nisan 2000, Pencere Yayınları; *Yanılma (1954-1972)* (Otobiyografi), Kasım 2000, Ozan Yayıncılık, 2002 İletişim Yayınları; *Yoldaş Lenin'e Açık Mektup*, Herman Gorter (Çeviri), Kemal Orcan ile birlikte, Ocak 2001, Günizi Kitaplığı; *Hayaller (1972-1983)* (Otobiyografi), Mart 2002, İletişim Yayınları.

gunzileli@hotmail.com

İletişim Yayınları 873 • Anı Dizisi 41
ISBN 975-05-0110-1
© 2003 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2003, İstanbul (2000 adet)

KAPAK Utku Lomlu
KAPAK FOTOĞRAFI 1989 sonbaharı,
yolculuğa çıkmadan kısa süre önce
KAPAK FİLMİ 4 Nokta Grafik
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Seçkin Oktay
MONTAJ Şahin eyilmez
BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

GÜN ZİLELİ

Sapak
(1983-1992)

iletişim

bir yas gecesiyim,
gitmeliyim ben...

KİTABIN ADI ÜZERİNE

Üç ciltlik otobiyografimin ilk kitabı *Yarılma*'nın girişindeki, "1954 yazıydı. Bebek-Eminönü tramvayı, Boğaz sahilindeki dar, arnavut kaldırımlı yolda, sallantılarla ilerliyordu" cümlesi, gençliğimde arşınladığım serüven dolu, şenlikli yolların ve patikaların başlangıç noktasını sembolize eder gibidir. İkinci kitap *Havariler*'de, benim de içlerinde yer aldığım, uzun erimli bir yolculuğa çıkan "yol erleri"nin, kimi zaman hüzünlendiren, kimi zaman güldüren öyküsü, sapaklardan yoksun bir yolun çıkmazının da öyküsüdür aslında. Otobiyografimin, üçüncü ve son kitabı olan elinizdeki *Sapak* ise, şu cümlelerle son bulmaktadır: "Otuz yıl boyunca uzun yollar aşarak geldiğim sapak buydu. Onu kısaca gözden geçirdim ve beni yeni bir diyara götürecek patikada ilerlemeye başladım. Bakalım bu yeni diyarda neler görecektik? Biliyordum, yaşadığım sürece ne sapaklar, ne de yollar hiç bitmeyecekti." Farklı farklı yollara ve patikalara açılan sapaklardan yoksun bir yolda yürümenin, sol hareket içinde bulunduğum kırk yıl boyunca bizlere öğretilen, "sakınılması gereken" "sapma"nın en beteri olduğunu anlamam için çok uzun yıllar geçmesi gerekti. Farklı alternatifleri deneyerek, bir başka yola saparak arayışınızı sürdürebilirsiniz. Ama sapaklardan yoksun bir yolun sizi yanlış bir yere götürdüğünü anladığınız zaman çok geçtir artık. Başlangıç noktasına bile dönemeyecek kadar uzun bir yol kat etmişsinizdir çünkü.

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar 11

I. 1983-1986 Nekahet 13

II. 1986-1987 Ni-Çin? 83

III. 1987-1989 Tereddi 149

IV. 1989-1990 Sürgün 211

V. 1990-1992 Sapak 249

Ad Dizini 273

Üç Ciltlik Otobiyografinin Ad Dizini 277

Üç Ciltlik Biyografinin Bölümleri 287

Kısaltmalar

AKKD	Ayrımcılığa Karşı Kadın Derneği
ANAP	Anavatan Partisi
BSP	Birleşik Sosyalist Parti
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	Çin Komünist Partisi
DYP	Doğru Yol Partisi
İP	İşçi Partisi
PDA	Proleter Devrimci Aydınlık
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
MDD	Milli Demokratik Devrim
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
Mem-Der	Memurlar Derneği
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MK	Merkez Komitesi
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
MSP	Milli Selamet Partisi
ÖDP	Özgürlük ve Dayanışma Partisi
SB	Sovyetler Birliği
SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
SD	Sosyalist Devrim
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SODEP	Sosyal Demokrat Parti
SP	Sosyalist Parti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SWP	Socialist Workers Party
TBKP	Türkiye Birleşik Komünist Partisi
THKP-C	Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TİKP	Türkiye İşçi Köylü Partisi
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TKP-ML	Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist

I.

1983-1986

Nekahet

Doğu Perinçek'le diğer arkadaşların tutuklanıp içeri girmesinden sonra biz "dışarıdakiler", ideolojik sorunların ağır bastığı "teorik" bir dergi çıkartmanın hazırlıklarına giriştik. Böyle bir yönelime girmemizin çeşitli nedenleri vardı. Birincisi, arkadaşların ikinci defa tutuklanmaları moralimizi hayli bozmakla birlikte, cuntanın partisi Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin (MDP) 1983 seçimlerini kaybetmesi, "demokrasi" konusundaki umutlarımızı arttırmış, belli bir cesaret kazanmamızı sağlamıştı. Ikincisi, kendimizi "sivil toplum"culuğa karşı teorik bakımdan yeterince donanmış görüyorduk ve bu akımı hedef alan bir ideolojik mücadelenin, bize sol kesimde itibar kazandıracağını, Aydınlık hareketinin yeniden "sol" bir yönelime gireceğini umut ediyorduk. Üçüncü bir neden daha vardı, ama ben bunu, dergiyi birlikte çıkartmayı düşündüğümüz arkadaşları ürkütmemesi için biraz geri planda tutuyordum. Açıkça belirtmem gerekirse, böyle teorik bir derginin sayfalarının, "sosyalizmin sorunlarına" ilişkin "objektif" dille kaleme alınmış bir takım çalışmalarıma yer vereceğini umut etmekteydim.

Gerçi derginin çekirdek kadrosunda yer alan Oral Çalışlar'la Aydoğan Büyüközden'in bu noktadaki tutumları, fazla umut verici gözükmüyordu. O sırada, hareketin "doğru çizgisi"ne

göz kulak olma, benim "sapkın" fikirlerimi kontrol altında tutma görevini kendiliğinden üstlenen Oral, Stalin'in 2. Dünya Savaşı öncesinde Almanlarla ittifak yapmasını "dahiyane" bir taktik olarak görecek ölçüde sıkı bir Stalinci olduğu kadar, "sosyalizmin sorunları"nın ele alınmasını önleyen muhafazakâr eğilimin baş temsilcilerindendi. Aydoğan, bu konuda Oral kadar dediğim dedik bir tutum içinde değildi, hatta "sosyalizmin sorunları"na ilişkin kendine özgü fikirler bile geliştirmişti. Ne var ki, yumuşak başlı Aydoğan, geçmişte *Aydınlık* gazetesinde birlikte çalıştıklarından olacak, Oral'la daha yakın arkadaştı ve genellikle onun etkisi altındaydı. Öte yandan, Oral'la Aydoğan'ın yakınlıklarını teşvik eden bir diğer nokta, her ikisinin de güçlü bir Kemalist eğilimi paylaşıyor olmalarıydı. Gerçi bu konuda da aralarında düşünsel derinlik bakımından önemli farklar vardı. Oral, tipik bir pragmatik siyasetçiydi. Onun Kemalizmi, Kemal'in pratik siyasetçi ve reformist yanını benimsemesinden geliyordu daha çok. Aydoğan ise, sorunu çok daha derin, felsefi yanlarıyla ele alan, tarihe meraklı bir Aydınlanmacıydı. Bu yönelim farklarına rağmen, Kemalizme hayranlıkları onları birleştiriyordu. Bu yüzden, işi şakaya vurup, "derginin Kemalist kanadı" derdim onlara ikide bir.

Ben ise, cunta döneminde, Aydınlık hareketinin müzmin Kemalizminin etkisinden kurtulma sürecine girmiştim yeniden. Bunda, THKP-C geleneğinden gelen, köktenci Aydınlıkçılara göre Kemalizme daha uzak bakan Necmi Demir ve İlkay Demir'le ideolojik yakınlaşmamın olduğu kadar, 12 Mart döneminde birara kapıldığım İbrahim Kaypakkaya'nın anti-Kemalist görüşlerinin kafamda yeniden canlanmasının etkisi de inkâr edilemez.

İstanbul'da çıkacak derginin çekirdek kadrosunu oluşturan bu üçlünün yanında, partinin teorik çalışmalarındaki eşsiz yeri tartışılmaz olan, ancak Ankara'da oturduğundan bizim kadar yakın planda bir çalışma içinde bulunmayan Halil Berktay'ı da önemle belirtmek gerekir. Halil Berktay, o güne kadar "sosyalizmin sorunları"na uzak bakmış olmakla birlikte, bu konuda da kendine özgü fikirler geliştirecek düşünsel kapasi-

teye ve "sivil toplum"culuğun teorik eleştirisinde, derginin "Kemalist kanadı"ndan çok daha Marksist bir teorik formasyona sahipti. (Necmi ve Ilkay Demir, 1982 yılında, daha Doğu'lar içeriden çıkmadan, Belçika'ya iltica ettiklerinden, bu çalışmaya katılamamışlardı).

Derginin ana kadrosuna katkıda bulunacak iki arkadaştan daha söz etmem gerekiyor: Ömer Faruk Cıravoğlu ve Feyza Zileli. Ömer Faruk Cıravoğlu, İstanbul kadrosu aranır durumda olduğundan derginin legal alandaki pratik işlerini yürütecekti. Ama bu, aynı zamanda dergiye yazılarıyla katkıda bulunmasına engel değildi. Hele böyle bir sorumluluk alması, yazı yazma konusunda onu daha da teşvik etmişti. Ne yazık ki, o sırada hareketin iktidar makamını temsil eden bizlerin olumsuz bir kararıyla görevinden uzaklaştırılacak, büyük istekle sarıldığı görevini bırakıp, kendine "özel sektörde" iş aramak zorunda kalacaktı. Bu üzücü olaya biraz ileride değineceğim.

Feyza Zileli'nin Yazı Kurulu'nda yer almasında ben ısrar etmiştim. Ne var ki, bu ısrarım, sanırım Oral ve Aydoğan tarafından, karıma "torpil" yaptığım ya da belki Yazı Kurulu'nda kendime bir fazla oy kazanma çabası olarak yorumlandı (bu çok yanlış bir düşünceydi, Feyza, Yazı Kurulu'ndaki bütün kritik oylamalarda bana karşı oy kullanmıştır) ve sessiz bir muhalefetle karşılandı. Oysa ben Feyza'yı Yazı Kurulu'na, karım olduğundan değil, dergiye olumlu katkılarda bulunacak bir kadın arkadaş olduğu için önermiştim. Yetenekleri buna elverişli olmasa hadi neyse! Ama hepimiz kadar yazı yazma yeteneğine ve kendi iradesine sahipti. Üstelik o dönemde feminizm yükselmekteydi, yeni ideolojik sorunlara açılım iddiasındaki bir derginin, kadın bakış açısına ihtiyacı vardı. Yazı Kurulu çoğunlukla bizim evde yapıldığından, toplantılara katılması özel bir çaba gerektirmeyecekti. Bütün bu mantıki gerekçelere rağmen, cinsiyetçi bakış açısının etkisi altında oldukları anlaşılan Oral'la Aydoğan'ın sessiz direnişi ve Feyza'yı dışlamaları sonuna kadar sürmüş, bunu sezinlemekte gecikmeyen Feyza da dergiye birkaç yazıyla katkıda bulunmakla birlikte, Yazı Kurulu çalışmalarının esas olarak ve fiilen dışında kalmıştır.

Dergiyi yasal planda çıkartmamızın önünde önemli engeller vardı. Çünkü cunta yönetimi yeni dergilerin başvuruları konusunda önemli zorluklar getirmişti. Bu durumda en akılcı yol, halihazırda çıkış izni almış bir dergide yazmak ya da böyle bir dergiyi satın almaktı. O sırada Ankara'da, *Yaba* adlı küçük bir edebiyat dergisi çıkmaktaydı. Ömer Faruk, dergiyi çıkaranlarla temas kurmuş, derginin belli sayfalarında teorik yazılarımızın yayımlanması için anlaşmaya varmıştı. *Yaba*'nın 1983 yılı sonbaharında çıkan birkaç sayısında bazı yazılarımız yayımlandı. Hatta ben böyle bir edebiyat dergisinde yazıyor olmamızdan cesaretlenip, eski öykücülük günlerimi hatırlayarak bir öykü bile yazdım, bu öykü *Yaba*'da başka bir isimle yayımlandı. Ne var ki, *Yaba*'nın sınırlı bir edebiyat çevresine hitap ediyor olması, bizi kısıtlıyordu, uzun teorik yazılarımızı burada yayımlayamazdık. Kısacası, "sivil toplum"culuğa karşı ilân edeceğimiz "savaş" için elverişli değildi bu küçük dergi.

Bu yüzden, yeni bir dergi aramaya girişip, kısa sürede bulduk. Bu, *Saçak* adlı edebiyat dergisiydi. *Saçak*, yayınına resmen son vermemekle birlikte, o sırada artık yayımlanmıyordu. Adının bütün anlamsızlığına ve "salkım saçaklığına" rağmen, ihtiyaçlarımıza uygundu. Hatta adının anlamsızlığı, o günün koşullarında belli ölçüde kamufle edici bir rol de oynayabilirdi. Sanırım Ömer Faruk'un girişimleriyle, derginin sahibiyle görüşmeler yapıldı, sonunda dergi, pek de yüklü olmayan bir para karşılığında satın alındı. Artık *Saçak*'a istediğimiz biçimi verebilir, gönlümüzce at oynatacağımız bir dergi çıkarabilirdik. Derginin fiili sorumluluğunu üstlenip, daha rahat bir çalışma ortamı için İstanbul'da kendine kiralık ev aramaya başlayan Ömer Faruk Cıravoğlu büyük istekle derginin hazırlıklarına girişmişti. İşte o sırada, yukarıda sözünü ettiğim can sıkıcı olay meydana geldi.

Aslında Ömer Faruk'un kuyusu, daha 1983 yılının yazından kazılmaya başlanmıştı. 1980'li yıllarda, genel atmosfer değişikliğine bağlı olarak, 1970'li yıllarda "burjuva alışkanlığı" diye görülen, partinin örgütlediği "kollektif" tatiller dışında bireysel yaz tatili yapmak gibi şeyler, artık normal görülmeye başlan-

mıştı. 1983 yazında, bizde, Oral'larla birlikte, Ören ve Turunç'ta, kısa süreli bir yaz tatili yapmaya karar vermiştik. O sırada, partinin eski genel merkez görevlilerinden Bülent Kumral, birçok Aydınlıkçı gibi "özel sektör"e geçmiş, Ören'de turistik lokanta işletmeye başlamıştı. Ucuz olacağını hesaplayarak, onun pansiyon olarak kiraya verdiği evinde kalacaktık. Ancak bunun önceden ayarlanması gerekiyordu. Kaçak olduğumuzdan, bu "görev"i Ömer Faruk üstlenmiş, Ören'e önceden gidip her şeyi ayarladıktan sonra bize haber salmıştı. Bülent Kumral'ın, son derece cüzi bir paraya kiraladığımız evi, iki aileyi zar zor barındırabilecek iki küçük odadan ibaretti. Ne var ki, Ömer Faruk, çok doğal olarak, oralara kadar gelmişken, bizimle birkaç gün kalıp denize girmek istedi. Dolayısıyla bu dar pansiyonda o da birkaç gün bir yerlere sıkıştı. İpek Çalışlar, bu "münasebetsiz" davranışı hoş karşılamadı. Ne demek oluyordu yani bu şimdi? Bu sıkışıklıkta bir de Ömer Faruk'u mu çekecektik? Burada "aile vardı", görmüyor muydu? Tabii bütün bunları İpek, Ömer Faruk'un yüzüne söylemedi de, arkasından dırdır etti. Bununla kalsa yine iyi. Aleyhindeki dırdırlara, Ömer'in geleneksel tembelliği ve uyuşukluğu da eklendi. Açıkça söylemek gerekirse, parti çevresinde, Ömer hakkındaki bu yerleşik kanaate benim de az katkım olmamıştır. Ömer'in tembelliğini iyice gırgır konusu haline getirmekte baş rolü oynadığım bile söylenebilir. Pazarcık köylerinde birlikte çalıştığımız dönemde, Ömer'e ilişkin bir enstantaneyi dilime pelesenk yapmıştım. Bir toplantıdan (*Havariler*, s.216-217) dönmüş, parti taraftarı bir öğretmenin evinde ve bitişikteki okulun öğrenci sıraları üzerinde sabahlamıştık. Sabah ayrılırken herkesle vedalaşıyordum, Ömer Faruk, yattığı sıradan doğrulup beni uğurlayacağına, "rahatını" bozmamış, yattığı yerden "görüşürüz, görüşürüz" demişti. Sen misin bunu diyen! Artık Ömer'i ne zaman görsem, onun "rahatçılığını" yüzüne vurmak için "görüşürüz görüşürüz" diyordum (aradan yirmi beş yıldan fazla zaman geçtiği halde, Ömer Faruk'la email haberleşmemizde bile bu yıllanmış espriyi yapmaktan kendimi alamam, Ömer de hiç bozuntuya vermeden aynı "görüşürüz"leri bana iade eder).

Ömer, İpek'in kendisi aleyhinde ve gıyabında kaynattığı kazanın farkına vardı mı, bilmiyorum. Ama sanırım, İpek'ten etkilenen bizlerin de asık yüzlülüğü onu fazla teşvik etmemiş olmalı ki, birkaç gün sonra İstanbul'a döndü. *Saçak*'ın çıkartılması hazırlıkları sırasında, Ömer'in aleyhindeki hava daha ciddi boyutlar kazandı. Müthiş bir kulisçi olan Oral, bir gün bana gelip, Ömer'i enikonu çekiştirmekle yetinmeyip, onun bu görevi yapamayacağını söyledi. Oral'a göre, Ömer Faruk her zamanki gibi "tembellik" ediyor, sorumluluklarını yerine getirmiyor, dergi için tutulan büroda sağa sola görev dağıttıktan sonra "yan gelip" yatıyordu vb. Doğrusu bu aşamada İpek'in böylesi dedikodulara katıldığına tanık olmadım ama, öyle sanıyorum ki, Oral'ın, Ömer Faruk hakkındaki olumsuz kanaatlerine İpek'in önemli katkısı olmuştu. Ben de Ömer Faruk'un tembelliği konusundaki genel yargının etkisi altında olduğumdan, söylenenlere pek de şaşırmamakla birlikte, onun görevden alınmasına kesinlikle karşıydım. Birincisi, bunlar giderilmeyecek zaaflar değildi. İkincisi, bir insan böylesine seferber edildikten, kendisi de göreve bu kadar hevesle sarıldıktan sonra, tam yarı yolda görevi geri almak, o insanın moralini bozmaktan başka bir sonuç vermezdi.

Ne var ki, Ömer Faruk'un kaderi "kötü ruhlar"ca belirlenecekti, belliydi bu. Nereden mi biliyordum? Perde gerisindeki İpek'le, onun etkisindeki Oral'a, Feyza da katılmıştı da oradan. Haydi İpek'le Oral'ı anlamıştık da, Feyza'ya ne oluyordu? Bir kere, İpek'in yakın arkadaşıydı, birlikte gece geç saatlere kadar onun bunun hakkında "kaynatmaya" bayılırlardı. Ayrıca, Ömer bizde kaldığı zamanlar, Feyza da onun tembelliğine tanık olmuştu. Dergi bürosunda Ömer'in ne yapıp ettiğini görmese bile, gördükleriyle bildikleri ona yeterdi. Aradan birkaç gün daha geçti. Feyza'nın da Oral'a katılmasıyla, üzerimdeki baskı iyice artmıştı. Buna rağmen, böyle olumsuz bir karara günlerce direndim. Oral'ın beni ikna etmesi şarttı, çünkü derginin çıkışında büyük ağırlığım vardı, partinin ideolojik çizgisine muhalefetim yüzünden merkezdeki itibarım zedelenmesine rağmen, hâlâ resmi parti hiyerarşisine göre "ikinci adam"

konumundaydım. Yani anlayacağınız, Ömer'in kaderi, benim iki dudağımın arasındaydı, ben "evet" demezsem, Ömer'i kimse yerinden oynatamazdı. Ne var ki, "katır inadı"mla tanınsam da, yaşanan birçok deneyde görüleceği gibi, iradeli katır soyuna layık olmadığımı belirtmek zorundayım. Ömer'e haksızlık yapıldığını bile bile baskıya boyun eğip, "kötü ruhlar" tarafından teslim alındım. Madem ki öyleydi, öyle olsundu bakalım!

Peki, bir insanın kaderini etkiyecek ölçüde önemli bu olumsuz kararı kim bildirecekti Ömer Faruk'a? Hiç değilse bu noktada, "görevi" kararın esas sahibine, yani Oral'a bıraksaydım ya! Hayır, Yazı Kurulu'nun "en sorumlu" kişisi olarak bunu da benim yerine getirmem doğru olurdu Oral'a göre. İrademi bir kere teslim etmiştim, bunu da kabul ettim.

Ertesi gün bizim evde, masanın başında Ömer Faruk'la karşılıklı oturduk. Ömer her şeyden habersiz, elverişli bir ev bulduğunu anlatıyordu ki, soğukkanlı gözükmeye çalışan bir yüz ifadesiyle ona, "evi tutmakta acele etmemesini", "belki de" görevin kendisinden geri alınacağını söyledim. Sanki Ömer Faruk'un başına koca bir kaya düşmüştü. Şaşırdı, kızardı ve doğa olarak zaten alıngan bir insan olduğundan sus pus oldu. Durumu kavramıştı sonunda. Gerekçesini bile sormadan, çıkıp gitti. Çok sevdiğim bir arkadaşımı kaybettiğimin farkındaydım.

Görev boşluklarına izin veremezdik. Derginin Yazı İşleri Müdürlüğü için önceden, partinin ikinci derecedeki bürokrat kadrosundan İlhan Kırıt zaten ayarlanmıştı. İlhan Kırıt boşluğu hemen doldurup, göreve başladı. İşte bize yeni bir atılım kazandıracağı düşünülen *Saçak* dergisi böylesine şevk kırıcı bir olayla doğdu! Ömer Faruk Cıravoğlu, bundan sonra kendine, geçimini sağlayacak bir iş aradı, hareketin eski gençlik kesiminden Bülent Baş'ın yönettiği video şirketinde çalışmaya başladı ve bana darıldı. Evet, sadece bana. Onunla, 1984 yılının bir yaz günü, Bostancı'daki Adalar vapur iskelesinde karşılaştım. Yüzüme bile bakmadı. Haklıydı, ne diyeyim. Ama yüzüne bakmaması gereken başkaları olduğunu da biliyor muydu acaba? Belki de onların "yüzsüzlük"lerinin farkında olduğundan buna gerek bile görmemişti!

Tam *Saçak*'ın çıkacağı günlerde bir başka gelişme daha oldu. Partinin liberal kanadından küçük bir grup, "isyan bayrağı" açarak hareketten ayrıldı. Daha sonradan "Kaleciler" adı verilecek bu grubun başını, *Havariler*'de kendilerinden sık sık söz etmek zorunda kaldığım Metin ve Gülay Göktürk çiftî çekiyordu. Onları Dilek ve Veysel Yılmaz izliyordu. Duyduğumuza göre, grupta, Erdoğan Kahyaoğlu, Cem Kızılçeç, Alper Görmüş, Hüseyin İmik gibi, partinin aydınlar kesiminden bazı arkadaşlar da yer alıyordu. Grubun, partinin muhafazakâr yönelimine, yaklaşık üç yıldır eleştiriler yönelttiği, hatta bazı yazılı metinler kaleme aldığı biliniyordu. Ne var ki, onlarla sağlıklı bir fikri tartışma yürütme ortamı yoktu. Grubun, özellikle benim de hareketin muhafazakâr yönelimine karşı olmamdan cesaret aldığını, ancak "sivil toplum"culuğu eleştirmemden dolayı büyük hayal kırıklığına uğradığını, hatta alttan alta beni, kendilerini "yarı yolda" bırakmakla suçladıklarını da duymuştum.

Evet, birlikte yola çıkmıştık, ama kısa süre sonra, onların "Ankara"ya, benim ise "İzmir"e gitmek için yola çıktığımız anlaşılmıştı. Buna "yarı yolda bırakmak" denirse, söyledikleri bir bakıma doğruydu. Aslında, o aşamada, bu liberal kanatla göğüs göğüse çarpışan, muhafazakârlardan çok, bendim. Sanırım, Metin Göktürk'ün kaleme aldığı bir metne yazılı olarak cevap vermiştim. Cevapta, önemli olanın "kale"yi yıkmak değil, kale duvarlarının gediklerini tamir edip, "içeride" düzeltmeye gitmek olduğunu belirtiyordum, o zamanki mantığımla. "Kale"den kastım, elbette Parti'ydi. O sırada hâlâ, devrimin partisiz olamayacağına inanan sıkı bir Leninisttim. Cevabım üzerine, liberal eğilimli grup, "Yıkılacak Kale" adlı bir metin hazırlayıp, imzaya açmıştı. Metinde, liberal arkadaşlar, bana cevaben, "kale"nin, yani Parti'nin yıkılmasından başka bir çare olmadığını belirtiyorlardı. Bugün baktığım zaman, aslında haklıydılar. Gerçekten de, bütün burjuva kurumları gibi, bu bürokratik kurumun da yıkılması gerekiyordu. Ne var ki, "kale"yi yıkmak isteyen arkadaşların çoğunun, partiyle birlikte bütün burjuva kurumlarını yıkmak gibi bir niyetlerinin olma-

dığı, daha sonradan bu kurumların yüksek maaşlı hizmetkârları haline gelmelerinden anlaşılacaktı.

Saçak'ın 1. sayısı çıkmak üzereydi. Bir gün Veysel Yılmaz, benimle görüşmek istediklerini bildirdi. Evi bildiklerinden, Veysel ve Dilek Yılmaz'a, Kuyubaşı'ndaki evde randevu verdim. Bir akşamüstü, Fatih Atila'yla birlikte geldiler. "Yıkılacak Kale" metnini de yanlarında getirmişlerdi. Metni hemen oracıkta okuyup, fikrimi söyledim: Görüşlerine katılmıyordum. Sonra, orada "misafir sanatçı" görünümünde oturan Fatih Atila'ya dönüp, "sen de katılıyor musun metne" diye sordum. Fatih Atila, sanırım olayların gidişatından o kadar yakından haberdar değildi, Veysel'le Dilek'e tesadüfen rastlamış, "hadi ben de geleyim" demişti safça. Böyle "tehlikeli" görüşmelere tesadüfen katılmanın "sakıncalarını" düşünemeyecek kadar iyi niyetli bir insandı.

Sonra, Veysel'le Dilek'e döndüm. "Metne katılmıyorum, ama isterseniz derginin yakında çıkacak 1. sayısında yayımlayabiliriz" dedim. İşte bu derece güveniyordum "ideolojik sağlamlığımıza" Ayrıca, bir yandan dönemin demokrasiyi ön plana çıkaran eğilimlerinin etkisi altındaydım, bir yandan da, o güne kadarki deneylerden, fikirleri bastırmanın hiçbir yarar getirmediğini kavrayacak bir politik olgunluğa ulaşmıştım. Kaldı ki, o sıradaki resmi görünümüm, ne kadar "merkezi iktidar" konumu olursa olsun, aslında kendimin de bir muhalif olduğunu biliyordum. Fikirler bastırılırsa, iki adım ötede aynı şey benim de başıma gelirdi, kesindi bu. İşte bu düşüncelerle, "Kaleciler" karşısında oldukça "demokratik" bir tutum sergiledim. Hatta diyebilirim ki, tutumum, Veysel'le Dilek'i bile şaşırttı. Önce biraz bocaladılar. Sonra, metnin yayımlanmasını istemediklerini belirttiler. Öyle sezinledim ki o anda, ceberrut, yasakçı bir tutum takınsam, daha memnun olacaklardı.

Bütün politik görüşmeler gibi resmi bir havada geçen görüşmemiz fazla uzamadı zaten. Arkadaşlar görevlerini yapmış, deklarasyonlarını "hareket"e duyurmuşlardı. Şimdi izin istiyorlardı gitmek için. Onlara yol gösterdim. Bu "yol"un, hareketten kopuşa götürdüğünü onlar da, ben de biliyorduk. Nite-

kim öyle oldu. Veysel ve Dilek Yılmaz'ı o günden sonra bir daha görmedim. Bu iki arkadaş, 12 Eylül'ün en zor günlerinde beni ve Feyza'yı çocuğumuzla birlikte barındırmakta en ufak bir çekingenlik göstermemiş (*Havariler*, s.468), o dönemin zor, tehlikeli görevlerine kendilerini düşünmeden koşmuşlardı. Şimdi ayrılıyorlardı işte. Nereye giderlerse gitsinler, onların sakınmasız fedakârlıkları unutulmamalıydı. Ne var ki, siyasette vefa olmazdı, politikacılıkla nankörlük birbirinden ayırt edilemeyen tek yumurta ikizleriydi.

"Kaleciler" olayının Aydınlıkçı çevrede kısa süren bir etkisi oldu. Küçük gruba pek katılan olmadı. Hatta Cem Kızılçeç sonradan, imzasını geri aldığını ilân etti. Zaten kısa sürede grup dağıldı ve orada yer alanların her biri kendi bireysel yaşamını düzenlemeye girişti. Bu anlamda, "muhalefet" olarak bile ciddiye alınacak bir çıkış değildi. Ne var ki, "merkez"de yer alan herkes bu kanıyı paylaşmıyordu. Bir gün Osman Kurucan beni ziyarete gelmişti. Olay yeni olduğundan, örgütlerinin kırılganlığından endişe eden bütün aygıt adamları gibi, "Kaleciler"in ne yapıp ne ettikleri hakkında kulağımıza gelen dedikoduları aktarıyorduk birbirimize. Konuşmamızın tam orta yerinde Osman Kurucan, aparatçıklar arasında Doğu Perinçek'in taklidi sonucu yayılmış o bildik, esrarengiz gülümsemeyle, "içlerine, sanki onların fikirlerine katılıyormuş gibi bir ajan sokmaya ne dersin" deyiverdi. Yerimde donup kaldım birkaç saniye için. O güne kadar Aydınlık hareketi içinde, diğer örgütlere ya da muhalefet gruplarına ajan sızdırma işine doğrudan tanık olmamıştım. Yalnızca, 1980 öncesinde, "Sovyetler Birliği'nin beşinci kolu" Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) yurtdışı kesimine, o zamanki yurtdışı temsilcisi Yıldırım Dağyeli tarafından, bir karı kocanın, TKP taraftarı pozuna büründürülüp, ajan olarak sokulduklarını, 1980 sonrasında dolaylı yoldan öğrenmiştim. Duyduğuma göre, bütün ajanlar gibi çift kişiliğe bürünmek zorunda kalan kadın arkadaş, sonunda bunalıma girmiş, hatta ruhsal sağlığını yitirmişti. Şimdi buna benzer bir ajanlık faaliyeti örgütleme teklifiyle doğrudan doğruya karşı karşıyaydım. "Olmaz öyle şey" diye itiraz ettim,

teklifin korkunçluğu karşısında donup kalmanın âlemi olmadığını fark edip, "Stalin devrinde yapılanları bir de biz mi tekrarlayacağız". Osman Kurucan, kesin tavır aldığımı görünce anında döngeri etti. Yüzündeki esrarengiz gülümseme, "şakacı" bir sırıtışa dönüştü. "Tabii canım, doğru," dedi, "ben de öylesine söylemiştim zaten." "Öylesine" söylemişti ama, eminim, eğer ben "yapalım" deseydim, tam bir aparatçık ivecenliğiyle işe koyulacak, "işe" en uygun kişinin tespiti için oracıkta "kadro taramasına" girişecekti.

Saçak'ı, bir yılı aşkın süre, yukarıda sözünü ettiğim kadro çıkarttı. Derginin ağırlığını, benim, başta "Mehmet Gündüz" imzası olmak üzere çok sayıda değişik imzayla yazdığım yazı ve kitap tanıtmaları oluşturuyordu. Halil Berktay'ın "sivil toplum"culuk üzerine, Aydoğan Büyüközden'in Türkiye tarihindeki "Aydınlanmacı" düşünürleri tanıtan yazıları, Murat Belge ve Yalçın Küçük eleştirileri de dergide önemli yer tutuyordu. Oral da, bizler kadar olmasa da, dergiye katkıda bulunuyordu. 15. sayıdan sonra, yani 1985 yılının ortalarında, dergiyi, o sırada tahliye olan Doğu Perinçek'in yönetimine teslim edecektik.

Saçak'ın 15. sayısına kadar, esas olarak birbirinden farklı iki eğilim söz konusuydu. Eğilimlerden birincisi, yukarıda "şaka yollu" ifade ettiğim, Oral'la Aydoğan'ın oluşturduğu Kemalist eğilimdi. Burada Kemalist deyimini tırnak içinde yazmıyorum, çünkü bu arkadaşlar o sırada neredeyse açıkça Kemalist olmuş, her fırsatta Kemalizme hayranlıklarını ifade etmeye başlamışlardı. Bu kanadın Oral ayağı, aynı zamanda, hareketin, Doğu Perinçek'in başında bulunduğu muhafazakâr yönelimini temsil ediyordu. Aydoğan için aynı şeyi söyleyemeyeceğim. Aydoğan muhafazakârlardan değildi, yeni ideolojik gelişmelere açıktı, ancak Oral'ın etkisi altında olduğundan, zaman zaman onunla birlikte tutum takınıyordu. Derginin görece Marksist kanadını, benle Halil Berktay oluşturuyorduk. İlk 15 sayı incelendiğinde, onun ve benim yazılarımın, Aydınlık siyasetleriyle ve Kemalizmle malul olsalar da, daha Marksist bir yönelimi temsil ettikleri görülecektir. Yazı Kurulu çalışmaları-

na, yukarıda belirttiğim nedenlerle nispeten seyrek katılan Feyza ise, Oral'ın muhafazakâr eğilimine daha yakındı, siyasi çizgi tartışmalarında olsun, ideolojik yönelimlerde olsun, daha çok Oral ve Aydoğan'la aynı yönde oy kullanmıştır. İçeriden "Emre Adıgüzel" adıyla yazan Doğu Perinçek'in makaleleri de yayımlanıyordu dergide.

"Sivil Toplum"culuğu eleştiren yazıların esasını benle Halil, bir kısmını da Aydoğan yazmıştır. Benim, o dönemde aydın kesimin izlediği neoliberal yönelimi, Erich Frommculuğu ve "sivil toplum"culuğu eleştiren yazılarım, derginin açtığı yeni cephenin en zehir zemberek yazılarını oluşturuyordu. 1. sayının çıkış yazısı olan "Aydınlar Üzerine" yazılmış,[1] o sırada halen hareketin saflarında bulunan aydınların yoğun tepkisine yol açan yazım, yalnız aydın kesimin değil, muhafazakâr kesimin de eleştirisine hedef olmuştu. Hatta Doğu'nun, içeriden, yazıyı eleştiren bir not yolladığını hatırlıyorum. Bunun çok doğru bir yazı olduğunu falan iddia ediyor değilim. Bu örneği sadece, muhafazakârlarla liberallerin zaman zaman aynı çizgide eleştiriler yönelttiğini belirtmek için verdim. Bunun başka örneklerine daha ileride de değineceğim.

Öte yandan, benim "sivil toplum"culuk eleştirilerim, örneğin Kürşat Bumin'in *Sivil Toplum ve Devlet* kitabını eleştiren, Fransız devrimini ve Jakobenizmi tahlil eden yazım,[2] muhafazakârların, "sivil toplum"culuğa karşı, tepeden inmeci Jakobenizm ve Kemalizmi savunan tutumlarından oldukça farklı bir perspektifle kaleme alınmıştı. Bu yazılarda da Jakobenizm belli ölçülerde savunulmakla birlikte, Jakobenlerin devrimi bastıran tepeden inmeciliği eleştiriliyor, devrimin esasen aşağıdancı ve kitleci yanı vurgulanıyordu. Yine aynı makalede, üstü örtülü de olsa, Stalinizm eleştirisi gündeme getiriliyor, Sovyet devrimi'nin anti-Stalinist eğilimli Marksist eleştirmenlerinin görüşlerine yer veriliyordu. Elbette yazılarımın bu yönü, ne muhafazakârların, ne de onların başı durumundaki Doğu Perin-

1 "Aydınlar ve Halk", imzasız, *Saçak*, sayı 1, Şubat 1984.

2 "Tarih, Devrim, 'Sivil Toplum'culuk", imzasız, *Saçak*, sayı 3, Nisan 1984.

çek'in gözünden kaçıyor değildi. Ama dergideki güçlü konumum nedeniyle, belli eleştiriler yapmakla birlikte, yazıların yayımlanmasına fazla ses çıkartamıyorlardı.

Yazı Kurulu, her şeye rağmen esasta uyumlu bir çalışma göstermekle birlikte, zaman zaman aramızda sert tartışmalar da cereyan ediyordu. Bir keresinde, "sosyalizmin sorunları"na ilişkin kitap özetlemelerinin yayımlanmasına karşı çıkan Aydoğan'ı fena halde haşladığımı, böyle anlarda çıplak kafası iyice kızaran utangaç Aydoğan'ı "sesini kesmek" zorunda bıraktığımı hatırlıyorum. Küçük bir dergi de olsa, burada cereyan eden mücadele, farklı eğilimler arasında bir iktidar mücadelesiydi, dolayısıyla onun yasalarına tabiydi. Yani anlayacağınız, burada da "bileği kuvvetli olanın Marksizmi" geçerli oluyordu. Benim bağırış çağırışlarım öylesine ayyuka çıkmış olmalı ki, bir gün Oral, hiç unutmam, son derece mülayim, hatta mazlum denecek bir havada, "Gün artık seninle konuşulmuyor yahu" diyerek beni utandırmıştı.

Her zaman bağırış çağırışa yol açmasa da, siyasi ve ideolojik çatışmalar sürüp gidiyordu aramızda. O sırada PKK, tam da solun ezildiği ortamda "beklenmedik" bir gerilla mücadelesi başlatmıştı Kürdistan'da. Aydınlık hareketinin temelindeki devletçi güdülerimizden dolayı, hiçbirimiz yeni gerilla hareketine karşı hayırhah bir tutum içinde değildik. Ne var ki, yeni ortaya çıkan silahlı eylemlere karşı takınılacak tutum konusunda da aramızda ayrılıklar çıkmakta gecikmedi. Derginin kaçıncı sayısını çıkarmak üzereydik hatırlamıyorum, sanırım 1984 yılının ortalarında, PKK gerillalarının sekiz jandarma erini öldürmesi, gazetelerin manşetlerini kapladı. Oral, PKK'nın askerleri öldürmesine karşı tutum almak gerektiğini söyledi bana. Ben de öyle düşünüyordum, Oral'ı onayladım. Yazıyı yazma görevini Oral üstlendi. Birkaç gün sonra, Yazı Kurulu'nun kollektif imzasıyla çıkacak Oral'ın yazısını gözden geçirdik. Bence yazı tam bir rezaletti. Tamamen devletten yana bir perspektifle yazılmıştı. Ordudan, "ordumuz" diye söz ediliyor, "askerlerimizin" "PKK'lı eşkiyalarca" katledilmesi sert bir dille kınanıyordu. Yazı okunur okunmaz tepkimi açıkça orta-

ya koydum. Evet bence de olay kınanmalıydı, ama bu, devletçi jargonla değil, devletin, Kürt halkını ezmesini de eleştiren solcu bir üslupla yapılmalıydı. Hele Türk ordusuna "ordumuz", askerlere "askerlerimiz" demek, devrimciliği tamamen bir kenara atmak, devlete açıkça iltihak etmek anlamına geliyordu. O gün orada, Feyza'nın yanı sıra, tesadüfen Vedat Soner de bulunuyordu. Benim yazıyı külliyen reddetmem, Yazı Kurulu'nu çözümsüz bir noktaya getirmişti. Net olarak karşı çıkmam, baş makalenin en azından bu haliyle yayımlanmasını imkânsız kılıyordu. Oral, uzlaşmadan ve yazıyı törpülemekten yana tutum aldı. Vedat ve Feyza da uzlaşma için arabuluculuk yaptılar. Başlangıçtaki tutumum makalenin kesinlikle "adam olmayacağı" yönünde olmasına rağmen, sanırım biraz da pratikte işlerin yürümesi kaygısıyla "toplu sözleşme masasına" oturdum. Makale epeyce rötuşlandı, yukarıda sözünü ettiğim ibareler düzeltildi, ama ruhuna sinmiş devlet işbirlikçiliğini ortadan kaldırmak mümkün olmadı. Baş makalenin o rötuşlanmış haliyle yayımlanmasına razı oldum sonunda. Doğu Perinçek, yazının işbirlikçi yönelimini, daha sonraları bizleri yıpratmak için diline doladı. Aslında, bugün de görüleceği gibi, Doğu Perinçek, devlet işbirlikçiliğinin baş mimarlarından olduğu halde, o sırada işine öyle geldiği için, sırf bu olaya özgü, böylesine "sol" bir tutum takınmıştır. Gerçi geçerken şunu da belirteyim ki, 1980'li yılların ortalarında, devlet işbirlikçisi siyasetlerin savunulmasında, devlet("imiz")le yakın temas sağlanması arzularında Oral Çalışlar, Doğu Perinçek'ten de daha sakınımsız, hatta fütursuz bir yönelim içindeydi.

Doğu'nun eleştirdiği yazılarımdan biri de, dergideki çok sayıda yazıma yeni imza bulma gayretiyle, Yazı İşleri Müdürü İlhan Kırıt'ın imzasını attığımız, Asaf Savaş Akat'ın *Alternatif Büyüme Stratejileri* adlı kitabının eleştirisiydi. Asaf Savaş Akat, liberal bir yazardı. Kitabını bu yüzden eleştiri konusu yapmıştık. Öte yandan yazı, Kemalizme ne kadar karşı olursam olayım, Kemalist, ilerlemeci bir perspektifle yazılmıştı. Şimdi Doğu'nun yazıyı ne açıdan eleştirdiğini hatırlamıyorum. Aklımda kalan tek eleştirisi, "imza" konusundaki itirazıydı. Hiç kimse-

nin, hiçbir gerekçeyle, arkasında duramayacağı, kendi yazmadığı bir yazıyı imzalamak zorunda bırakılmaması gerektiğini söylüyordu ki, son derece haklıydı. Gerçekten de, Akat'ın kitabını okuduğu bile kuşkulu olan Ilhan Kırıt'ın, başkasının yazısını imzalaması ya da imzalamak zorunda bırakılması bir rezaletti ve bizim o zamanlar bile, konspiratif, bireyi hiçe sayan anlayışlardan kurtulamadığımızı göstermekteydi.

Öte yandan Doğu Perinçek'in, yazıyı eleştirmekle yetinmeyip, dışarıdaki "elçi"si Şule Perinçek aracılığıyla, Asaf Savaş Akat'a sözlü olarak, yazıya katılmadığı haberini göndermesi, en azından üzerinde düşünülmesi gereken bir davranıştır. Dergi çevresindeki bir arkadaştan öğrendiğime göre, olay şöyle cereyan etmişti: O sıralar, dönemin gereği, bir kokteyller modası başlamıştı. Bu tür kokteyllerde "Doğu Perinçek'in saygıdeğer eşi" olarak boy göstermeye pek meraklı Şule, bir kokteylde Asaf Savaş Akat'a rastlayınca, onunla ayaküstü sohbet etme fırsatını kaçırmamış, Asaf Savaş'ın "Ilhan Kırıt" imzalı yazıya tarizlerde bulunması üzerine, Doğu'nun, Asaf Savaş'a "mesajını" iletivermiş. Mesaja göre, Doğu Perinçek de yazıyı beğenmemiş ve eleştirmişti. Kendisi, kitap hakkında ayrıca bir değerlendirme yazısı kaleme alacaktı, Asaf Savaş merak etmesindi (hatırladığım kadarıyla, Doğu, "söz"ünü yerine getirmemiştir). Burada üzerinde durulması gereken nokta, Doğu'nun, dergide çıkan bir yazı hakkındaki şahsi kanaatini, eleştirilen yazara ulaştırması değildir. Herkesin böyle bir şahsi özerkliği, fikrini "kollektif"ten ayrıca beyan etme hakkı olması gerekir elbette. Ama herkesin. Maazallah, içimizden herhangi biri aynı davranışı gösterip, diyelim ki, Doğu'nun bir yazısı hakkındaki olumsuz kanaatini "ideolojik muarız"larımıza özel bir mesajla iletse, valla Doğu, o kişinin tozunu atar, hiç duraksamaksızın liberallere yaltaklanmakla, hatta döneklikle suçlardı.

Saçak çevresinde şu ya da bu konumda bulunan arkadaşların eğilim ve düşüncelerini, sonraki ayrışmalarda aldıkları tutumlara göre değil de, o somut durumda ele aldığımız zaman, ortaya hiç de net eğilim ve tutumlar çıkmaz. Yani tek tek hepimiz, her üç eğilimi de (muhafazakâr, liberal ve devrimci eği-

limler) içimizde barındırabiliyorduk. Elbette zaman zaman bu eğilimlerden biri ağır basıyor, diğer eğilimler geri planda kalabiliyordu, ama yine de o somut yaşanmışlıkta eğilimler önemli bulanıklık içindeydi, netleşme zamanla gerçekleşecekti. Örneğin, dergide somut bir görevi olmamakla ve dönemin haftalık magazinlerinde çalışmayı tercih etmekle birlikte yakın arkadaş çevremizde yer alan, zaman zaman sohbet ve tartışmalar yaptığımız İpek Çalışlar'ı ele alalım. İpek, muhafazakâr ve liberal eğilimleri şahsında ilginç bir şekilde birleştirmiş bir arkadaştı. Hayata bakışı, hareketin verdiği görevlerden ısrarla uzak duruşu, bağımsız, profesyonel gazeteci olarak çalışmayı tercih edişi, olayları yorumlayış tarzıyla İpek, o gün, içimizdeki liberal eğilimlere daha yatkın görünüyordu. Ne var ki, aynı zamanda, fikri gelişmelere bakışıyla, Oral'ı bile yaya bırakacak ölçüde sıkı bir muhafazakârdı. Yaptığımız tüm tartışmalarda, "sosyalizmin sorunları"nın incelenmesine karşı çıkar, ideolojik planda en tutucu görüşleri dile getirirdi. Bir gün yine bu konularda tartışıyorduk. Laf nereden geldiyse, Boris Pasternak'ın aynı adlı romanından sinemaya aktarılan Dr. Jivago filmine geldi. İpek, bu filmin "anti-komünist" olduğunda ısrarlıydı. Tamam, böyle düşünmesi o kadar önemli olmayabilir. Daha önemlisi, İpek'in, "Dr. Jivago" türünden "anti-komünist" filmlerin sosyalist rejim altında yasaklanmasının zorunlu olduğunu savunmasıydı. Daha sonraları iyiden iyiye liberal yönelime giren İpek, bu yasakçı anlayışını değiştirdi mi, bilemiyorum.

Daha önce de sözünü ettiğim gibi, bu konularda Oral da aynı anakronik-muhafazakâr eğilimin takipçisiydi o sıralar. Daha sonraki gelişmeler içinde bu tutumunu terk etti. Hatta hareket içi muhalefet olarak ortaya çıktığımız 1986 yılında, biraz ürkekçe de olsa Stalin'i eleştirmeye bile başladı. Ama Oral, ne o dönem, ne de 1980'li yılların ikinci yarısında, eski tip lider figürü olarak hareket etmekten vazgeçmedi. Çevresinde, az sayıda da olsa, etkisi altına aldığı bir küçük "mürit"ler topluluğu bulundurmaya özen gösterdi. Oral'ın "özel tekkesine" "müritler" toplama tutumuyla, Doğu Perinçek'in, çevresinde manyetik alan yaratan karizmatizmi arasında önemli farklılık

olduğunu belirtmeliyim. Doğu, karizmasını yayarken ilişkileri şahsileştirmez, onu soyut parti tapıncının hizmetine verirdi. Oral için ise böyle soyut bir "parti"nin fazla önemi yoktu. Doğu gibi çevresinde manyetik alan yaratan karizmatik bir lider olmamasına rağmen, yakından marke ettiği az sayıda partiliyi ısrarlı propaganda, sözlü bombardıman ve kulisleri aracılığıyla şahsen etkisi altına alır, kendi ağzından çıkanları ezberleyen kişisel "müritleri" haline getirirdi. "Mürit"lerin en tipik temsilcilerinden biri, Mahmut Özdemir'di. Gençlik kesiminden gelen Mahmut Özdemir, Oral tarafından neredeyse hipnotize edilmişti. Mahmut'un ağzından konuşan, Oral'dan başkası değildi. Hatta o dönemde, aramızda, "eh, Mahmut'la konuştum, artık birkaç gün Oral'ı görmesem de olur" esprisi oldukça yaygındı.

Dergi çevresinde somut görevi olmamakla birlikte çeşitli işler vesilesiyle görüştüğümüz Osman Kurucan da, o dönemde Oral'ın ağzına bakar olmuştu. Ama bunun nedeni, Osman'ın, Oral'ın "mürit"i olması değil, o sırada Partinin "doğru çizgisi"ni onun temsil ettiğini farzetmesiydi. Daha önce de belirttiğim gibi (*Havariler*, s.481), Osman Kurucan'da tam bir aparatçık ruhu vardı. Böyle bir "ruh"a sahip olduğu içindir ki, Doğu'lar içeriden çıkana kadar ağzının içine baktığı Oral'ı, ileride anlatacağım gibi, bir adım ötede çamura batırmakta en ufak bir duraksama göstermeyecekti. Geçmişe ilişkin en büyük vicdani sızılarımdan biri, Osman Kurucan'ı "ileri bir kadro" diye Doğu'ya önermiş olmamdır. Daha sonraki yıllarda, çok sayıda Aydınlıkçıdan onun hakkında hep olumsuz hikâyeler dinledim. İnsani güdülerinin fazla gelişmemiş olduğunu ben de biliyordum, ama bu kadarını da tahmin etmem güçtü. Onu seven tek kişiye rastlamadım bugüne kadar. Bir gün evlerine yemeğe gittiğim eski DGB Başkanlarından Cevher Ürek'in karısı, beni aniden karşışında görünce, Osman'a ilişkin acı dolu anılarını hatırladığından fenalık geçirdi, Osman'ın "patron"u olduğumu bildiğinden bana da acı dolu, kaygılı gözlerle baktı evlerinden çıkıp gidinceye kadar. Meğer Osman, bir dönemin gençlik sorumlusu olarak, Aydınlıkçı

gençlerin anasından emdiği sütü burnundan getirmiş. Öte yandan, gençleri ve "emri altındakileri" böylesine ezen Osman Kurucan'ın, Doğu Perinçek'in karşısında nasıl bir hal aldığını göstermek için şu "küçük" olayı aktarmam yeter: 1980 sonrası yıllarda, yine elektrikli geçen bir toplantıdan sonra Doğu Perinçek, adeti veçhile (Doğu'nun "haydi gidiyoruz" demesiyle, gerçekten çıkıp gitmesi arasında aşağı yukarı bir saatlik zaman dilimi olurdu. Çünkü gitmeye "karar verdikten" sonra, ya önüne gelen birilerine takılıp ıvır zıvır konularda laflar, ayaküstü "iş bağlar" ya da çıkmadan önce kapının çevresindekilere son bir nutuk irat ederdi) kapının eşiğinde bizlere verip veriştiriyordu. Tam o sırada, Doğu'yla birlikte çıkmak üzere olan Osman Kurucan'a ilişti gözüm. Giydirmek üzere Doğu'nun paltosunu iki omuzundan tutmuş, aynı azarlara maruz kalmadığı için şükran duyguları içinde bulunan bir emirerinin dingin ruh haliyle, bizlere "giydiren" Doğu'nun bir adım gerisinde dikelip duruyordu. Doğu'nun diskuru neredeyse on beş dakika kadar sürdü ve inanılması güçtür, Osman Kurucan, aynen sadık bir uşak gibi, omuzlarından tuttuğu Doğu'nun paltosuyla orada öylece bekledi. Sonra Doğu, paltosunun giydirilmesine izin verme lütfunda bulunup bu hazin manzara karşısındaki tedirginliğimize ve utancımıza son verdi. Görüldüğü gibi, Osman Kurucan'ın "aparatçık ruhu", zorbalık ve ruhsuzlukla dalkavukluğun karışımından oluşan, içilmesi hayli zor bir "kokteyl"di.

O dönemde gençlik kesiminde, teoriye meraklı yeni bir kuşağın yetiştiği haberleri geliyordu. Bu, eğer doğruysa, olumlu bir gelişmeydi. Çünkü, Aydınlık hareketi, özellikle 1974'den sonraki hareketli siyasi ortamda önemli bir düşünsel erozyona ve sığlaşmaya maruz kalmıştı. Şimdi sorunları daha derinlemesine ele alan, okuyan, tartışan yeni bir gençlik kuşağının ortaya çıkması hiç de fena bir gelişme olmazdı. Gerçi, bu gençlerin de, Aydınlık'm dogmatik siyasetlerinin alt yapısını ve gerekçelerini oluşturmak için kullanılması ihtimali yabana atılmamalıydı (nitekim, teorik çalışmaya meraklı gençlerin çoğu, ileriki yıllarda böyle bir işlev yerine getirmişlerdir).

Teori meraklısı gençlerden Adnan Akfırat, Serhat Bolluk ve Tunca Arslan'ı hatırlıyorum. Gerçi Adnan Akfırat, yaşı biraz geçkince olduğundan o yıllarda bile pek genç sayılmazdı, ama sözünü ettiğim kuşağın yaşlıca bir temsilcisi olarak görülebilir. Daha sonraki yıllarda, ne yazık ki, partinin "psikolojik savaş" aygıtı *Aydınlık* dergisinin "genel kurmay"ında yer alacak, propaganda savaşının yalan malzemesinin üretilmesinde baş rolü oynayanlardan biri olacaktı. Serhat Bolluk, Adnan Akfırat'a göre daha gence benzer, hatta insana daha umut veren bir çocuktu. Canlı düşünmeyi bilen, tartışmaya açık bir yapısı vardı. Ne var ki, o da Aydınlık hareketinin ağlarına takılıp bürokrasiye yem olmaktan kurtulamadı.

Sözünü ettiğim gençlerden en az dikkat çekeni Tunca Arslan'dı. Daha doğrusu, bir kere karşılaşıp, konuştuğum (eğer birinin konuşup, karşısındakinin ise "hım hım" demesine konuşmak denirse) Tunca Arslan bende, mesleğe yeni başlayan bir ardiye memuru izlenimi bırakmıştı. Bir gün Ethem Sancak gelip, partinin teoriye meraklı genç taraftarlarından birini benimle tanıştırmak istediğini söylemişti. Kendi evimde değil, yine Kadıköy yakasında bir başka evde Ethem Sancak'ı, yanındaki, adının Tunca Arslan olduğunu öğrendiğim gençle birlikte karşıladım. O yıllarda, düşünsel konulara ilgi duyan gençlerle konuşmaya, tartışmaya bayılıyordum. Böyle bir gençle buluştuğum zehabına kapıldığımdan çenem iyice açıldı, büyük bir canlılık ve tartışma arzusuyla o günkü anti-Stalinist fikirlerimi açık açık ortaya koydum. Ne var ki, bir süre sonra, Tunca'nın sadece beni dinlemekle yetindiğini, yanıtlamakta ya da kendi fikirlerini ifade etmekte son derece iktisatlı davrandığını fark ettim. Benim ileri sürdüğüm fikirlere itiraz etmiyor, ancak katıldığına dair pek bir emare de göstermiyordu. Sadece dinliyor, donuk bir yüz ifadesiyle "hım hım" deyip duruyordu. Hadi günahına girmeyeyim, belli belirsiz bir iki muhalefet sözcüğü de çıkmış olabilir ağzından. Tunca Arslan'ın tavrı, tartışmayı ve fikir geliştirmeyi teşvik edici olmadığı gibi, sohbeti sürdürmeyi bile neredeyse olanaksız hale getiriyordu. Zaten bir süre sonra, başlangıçtaki coşkulu havamı kaybettim, sö-

nükleştim, sonunda suspus oldum. Önemli olan, bu gencin benim fikirlerime katılması değildi. Keşke hararetli bir şekilde itiraz edip, Stalin'i, gözlerinden ateşler saçarak savunsaydı, bunu bin kere tercih ederdim. Hiç değilse aramızda hararetli bir tartışma cereyan eder, karşılıklı, düşünsel "bıçak"larımızı bileylemiş olurduk. Böylesi sümsük bir tutum ise, insanın tüm akli melekelerinin körelmesinden, hiçbir şeyi kesmez hale gelmesinden başka bir sonuç vermezdi. O genç yaşta ruhunu kaybetmiş Tunca Arslan'ın "taziyet" ziyaretinin ardından, yeni yetişen kuşaklara ilişkin son derece kötümser düşüncelere kapıldığımı hatırlıyorum.

Saçak dergisinin bizim sorumluluğumuzda çıkan ilk on beş sayısını kısaca değerlendirdiğimde şu sonuçlara varıyorum: Derginin "sivil toplum"culuğa, yani 1980 sonrasının ana akımlarından birini oluşturan neoliberalizme karşı çıkıp, cereyanı göğüslemesi en olumlu yanını oluşturur. Bu yönelim, 1980 öncesinde devrimci tutumdan tamamen uzaklaşmış Aydınlık hareketinin, kısa süreli de olsa, belli ölçülerde yeniden Marksist ve devrimci kaynaklara dönmesine yol açmıştır. Buna bağlı olarak bir diğer sonuç, *Saçak*'ın ilk bir yılının, hareketin yeniden sola yönelmesi, solla barışması için belli koşulları yaratmış olmasıdır. Ayrıca, ilk on beş sayıda, "sivil toplum"culuğun eleştirisi, daha sonraki sayılarda Doğu'nun etkisiyle yeniden hakim kılınan Kemalist ve yukarıdancı anlayışlardan nispeten farklı şekilde, esas olarak aşağıdancı, plebyen anlayışla gündeme getirilmiştir. Bir diğer olumlu nokta da, Doğu'yla Oral'ın tüm engelleme çabalarına rağmen, "sosyalizmin sorunları"na ilişkin yazı ve kitap özetlemelerinin dergide belli ölçülerde yer alması, hatta üstü örtülü de olsa Stalin eleştirisinin gündeme getirilmesi, gerek Aydınlıkçılara, gerek sola, bu sorunların ele alınmasının zorunlu olduğunun hissettirilmesi olmuştur. Ayrıca *Saçak*, ilk on beş sayısında, siyasi gelişmeleri daha çok iç çelişmeler ve demokrasi ihtiyacı açısından ele alarak, 1980 öncesinin "yaklaşan Sovyet işgali" paranoyasının bir ölçüde giderilmesini sağlamıştır.

Ne var ki, bütün bu olumlu gelişmelere rağmen, ben de dahil biz *Saçak* yazarları, ilerlemeci, Kemalist bakış açısının etkisinden tamamen kurtulmuş değildik, son derece köklü bir dönüşüm yaşamadığımız sürece de kurtulmamız olanaksızdı. Bu yüzden ilk on beş sayının aşağıdancı yönelimlerine rağmen, benimkiler de dahil tüm yazılar ilerlemeci perspektifin kurbanı olmaktan kurtulamamıştır. Öte yandan, özellikle Oral'ın yazıları, derginin ilk on beş sayısından çok, 15. sayıdan itibaren Doğu'nun etkisiyle tamamen Kemalist yolu izleyen "ikinci dönem *Saçak*"ı temsil ederler. Dergi, solla barışma yönelimine rağmen, eski siyasetlerin etkisinden ve devlet işbirlikçiliğinden de bütünüyle arınamamıştır. Yukarıda örneğini verdiğim PKK'nın eylemleri konusundaki yazı bunun tipik örneğidir. Ayrıca, eski Sovyet paranoyasının yerine iç çelişmelere ağırlık verilmesi olumlu olmasına rağmen, bu sefer de dergi, demokrasi konusunda evrimci-parlamentarist yönelim içine girmiştir. Bu bakış açısı, Doğu Perinçek'in yönetimindeki dönemde daha da koyulaşmış, bazen alttan alta, bazen de açıkça, Anavatan Partisi'ni (ANAP) demokrasinin temsilcisi gören sağcı eğilimleri beslemiştir. Bu konudaki tartışmalara daha sonra değineceğim.

* * *

Saçak dergisinin tam istim çıkmaya devam ettiği 1984 yazında, İngilizce öğrenme hevesine kapıldım. *Yarılma*'da uzun uzadıya anlattığım gibi (s.74-83)* tembel bir öğrenciydim, hele "İngilizce öğrenmek" söz konusu oldu mu, hiç sormayın! Peki nereden çıkmıştı şimdi durup dururken İngilizce öğrenme merakı? Bunun nedeni, 1980'den itibaren içine girdiğim teorik araştırmaydı. Türkçedeki bütün kaynakları hemen hemen okuyup bitirmiştim. Öyle ki, artık piyasada satılmayan kitapları bile, kitapçıların en izbe köşelerine girip bulmuş, tabii ki son derece düşük fiyata satın almış, okumuştum. Örneğin, 1970'li yıllarda basılmış Isaac Deutscher'in *Bitmemiş Dev-*

(*) Sayfa numaraları, *Yarılma*'nın, İletişim Yayınları tarafından yayımlanan 2002 baskısından verilmiştir.

rim'ini böyle bulduğumu çok iyi hatırlıyorum. Evet ama, "denizin sonu" gözükmüştü, Türkçede, "sosyalizmin sorunları"na ilişkin kaynaklar tükenmişti benim için, üstelik, okuduğum kitapların kaynakçalarından görüp merak ettiğim kitapların neredeyse yüzde doksanı İngilizceydi. Bu durumda, zorunlu kaldığımdan İngilizce öğrenmeye karar verdim.

Hayır, konuşmak önemli değildi benim için, bütün istediğim, İngilizce kaynakları okuyabilmek, gereğinde çevirebilmekti. Darüşşafaka Lisesi'nden ve ODTÜ'den mezun olduğundan gayet iyi İngilizce bilen bacanağım Vedat Soner'e danıştım, bana bir İngilizce kurs bulmasını istedim ondan. Bu öyle bir kurs olmalıydı ki, konuşmayı öğretmekle zaman harcamamalı, salt okumaya yoğunlaşmalıydı. Vedat aradı taradı, tabii ki, böyle bir kurs bulamadı. Bütün kurslar, İngilizceyi bir bütün olarak öğretmeyi amaçlıyor, hatta kurslara katılanların talepleri doğrultusunda ağırlığı konuşmaya veriyorlardı. Birara özel ders almayı düşündüm, ancak çok pahalıydı. Sonunda İngiliz Kültür Derneği'nin kurslarına gitmeye karar verdim. Feyza'yı da ikna etmiştim kursların benim için çok gerekli olduğuna. Kursun parasını, "velinimetimiz" Koz Ecza'dan (*Havariler*, s.538) talep etmemiz gerekiyordu. Aylık "maaş"ımıza bir süre için (diyelim ki, üç ay), on bin liralık bir ek yapabilirler miydi acaba? Koz Ecza'nın müdürü Ethem Sancak'a, kursa gitmemin, "hareketin yararına" olduğunu anlattım. Eğer İngilizce öğrenirsem dergiyi daha nitelikli hale getirebilirdik (o zamanlar, üç ay gibi kısa bir sürede "İngilizce öğrenileceği" gibi kolaycı fikirler vardı kafamda). Ethem ikna olup, "harcırah"ı çıkarttı, sağ olsun. Osmanbey taraflarındaki İngiliz Kültür'e yazıldım.

Yeni "tahsil hayatı" bende, öğrencilik günlerimin tam tersine, yeni bir özgürlük duygusu yarattı. Öğrencilik yaşamımın bittiği 1969 yılından beri (yani on beş yıldır) normal hayatın dışındaydım bir anlamda. 1970'li yılların ilk beş yılı hapishanelerde geçmişti. İkinci beş yıl ise, taşrada koşturmakla ya da faşist saldırı ihtimaline karşı muhafız koruması altında (*Havariler*, s.342). Sonra 12 Eylül gelmiş ve kaçaklık başlamıştı. O evden bu eve fare gibi kaçmak ya da bir deliğe tıkılıp kitap

okumaktan başkaca şey yapmamıştım o zamana kadar. Normal hayatla, böylesi bir hayatın içindeki insanlarla temasım son derece kısıtlı olmuştu. İşte şimdi böyle bir fırsat doğmuştu. Ben de diğer insanlar gibi sabah yollara düşüyor, sıkış tepiş otobüslere biniyor, işe geç kalmamak kaygısıyla otostop yapmak zorunda kalan kızları (sadece kızları!) almak için duran özel arabaların bir yerlerine fırsattan istifade sıkışıyor ya da simit alıp bindiğim vapurda çayımı yudumluyordum. Ben de yollarda özgürce yürüyüp sağıma soluma bakınıyor, güzel kızları gözden geçiriyor, hatta bazen peşlerine takılabiliyordum. Artık yeniden öğrenciydim üstelik. Tembellik bir yana ama, gerçekten özlemiştim öğrenciliği. Sınıfın en yaşlısı olduğumdan, genç arkadaşların bana "baba" lakabını takmalarına rağmen kendimi diğer öğrencilerden biri gibi hissediyordum.

Üstelik haylaz öğrenci özelliklerimi de kaybetmemiştim. Birkaç kafa dengiyle birlikte derhal sınıfın "şenlendirilmesine" giriştik. Kurslara para yatırdıkları için zamanlarını iyi değerlendirmekten yana, titiz, sekreter kılıklı bazı hanımlar bu "şenlendirmeden" hoşlanmadılar elbette ve biz gırgırcı takımının yüzüne hayretle baktılar, herhalde içlerinden, "paralarını sokağa atıyorlar" diye düşünmüşlerdir. Ama bizim umurumuzda değildi onların ne düşündüğü. Eğlence, gırgır, şamata, kahkaha insanın ömrünü uzatırdı!

Hatta böylesi bir özgürlük ve neşe atmosferi, eski "çapkınlık" huyumun depreşmesine de yol açmıştı. O sıkış tepiş sabah otobüsünde her sabah karşılaştığım, giderek bakışmaya başladığım hoşça bir kız vardı. Bir sabah otobüsten yine Beşiktaş'ta birlikte indiğimizde, yıllar boyu unuttuğum bir şeyi yaptım, kızın yanına yaklaşıp, "birlikte yürüyebilir miyiz" dedim. Kız sanırım böyle bir hamleyi bekliyormuş ki, gülümseyerek "yürüyemezsiniz" dedi. Tabii ki, bu, "yürüyebilirsiniz" anlamına geliyordu. Beraberce Akaretler yokuşundan çıkmaya başladık, sağdan soldan konuşarak. O sıralar otuz sekiz yaşımdaydım, ama sanırım daha genç gösteriyordum. Hiç göbeğim yoktu, atletik bir vücuda sahiptim. Hafif uzamış sakalımda da kırlar tek tüktü. Herhalde kıza ne kadar "genç" kaldığımı gösterip hava

atmak için olacak, hiç yeri değilken, "kaç yaşımdayım dersiniz" diye sordum, kız da "kaç" diye sorunca, büyük bir heyesle söyledim yaşımı. Kız herhalde beni çok genç, yirmilerinde bir "damat adayı" diye düşünmüş olacak ki, yaşımın hayli "büyük" olmasına çok bozulup, aniden değiştirdi tavrını. "Siz evlisiniinizdir de o zaman" dedi, yaşımdan hareketle. Bende hiç yalan söyleyecek göz var mıydı? "Evet, n'olmuş" diye sordum. Ne olacağını sen görürdün şimdi? Kız aniden durup, "Lütfen ayrılalım burada" dedi, "hem işyerime yaklaştık, hem de birazdan erkek arkadaşım çıkagelir." İşyerinin yakın olduğu doğru olabilirdi de, "erkek arkadaş"ın palavra olduğu kesindi. Evli olduğumu öğrenince, beni başından savmak için bu yalanı uydurmuştu belli ki. Israr etmedim, uzaklaştım kızın yanından. O da bir binaya girip gözden kayboldu zaten. Kafama dank etmişti! Eğer "çapkınlık" yapmaya niyetliysem, peşinen yalan söylemeye de hazır olmalıydım. Hele bu alanda hiç sökmüyordu dürüstlük. Yalancılık, çapkınlığın harcıydı!

Haylazlıkla geçen üç aylık kurs hayatım, doğal olarak başarısızlıkla sonuçlandı. Üç aylık hızlandırılmış kursların sonucunda yazılı ve sözlü sınava giriliyordu. Yazılı sınavım fena değildi, ama ya sözlü sınav! Bir dershaneye alındık, kulaklarımıza o kulaklık denen aletleri taktık, aniden bir İngiliz, "gaip"ten konuşmaya başladı. Hızlı hızlı bir şeyler söylüyor, önümüze koydukları kağıtlardaki bazı şıkları işaretlememizi istiyordu. Katiyen benim yapabileceğim bir şey değildi bu. Sınıftaki İngiliz kadın hocamızı az buçuk anlıyorduk, ama bu mimikten, hareketten yoksun mekanik sesi, hele bu kadar hızlı, yuvarlayarak konuşulduğunda anlamamız imkânsızdı. Çoğul kullanıyorum, çünkü bu sınav denen garip, insana tamamen yabancı, neredeyse öğrencileri sınıfta bırakmak için düzenlenmiş "kumpas"tan çıktıktan sonra, bazı titiz hanım öğrencilerin dışında neredeyse tüm sınıfın benim durumumda olduğunu öğrendim. Herkes şikâyetçiydi. Kimse bir şey anlayamamıştı. Anlamaya çalışanlar daha bir soruyu tamamlayamadan öbür soruları kaçırmışlardı. Sınıfta kalacağım kesindi, ama bir umut, belki yazılı sınavını değerlendirip bırakmazlar diyor-

dum içimden. Bir şey değil, bana destek veren Feyza'ya rezil olacaktım her şeyden önce.

Nitekim oldum da. Bir gün, İngiliz Kültür'e telefon ettiğimde, sınavı geçemediğim cevabını aldım. Feyza'ya durumu söylediğimde hayretler içinde kaldı. Çocuğuna fazla güvenen bir annenin hayal kırıklığıyla nutku tutuldu neredeyse. Ne olacaktı şimdi? İngiliz Kültür denen soygun şirketine para akıtmaya devam edecek miydik? Feyza bir dönem daha gitmemi önerdi. Aslında hiçbir hevesim kalmamıştı ya, namus belası kabul ettim.

Bizim haylazlar kadrosu dağıldığından ikinci kursta birincisinin şenliğinden eser yoktu üstelik. Eski haylazlık yıllarımın deneyimlerini kullanarak tek başıma "genel geçer" saçmalıklara "kafası basmayan" asi öğrenci rolünü oynamaya başladım bu kursta da. Öğretmenimiz, bize alıştırma yaptırıyordu. Alıştırmada, bir hırsızlık olayı geçiyordu. Hırsız, çantamızı çalıp kaçtığında onu polise nasıl ihbar edecektik? İşin içeriğini boş geçip, salt İngilizce cümleler üzerinde duracak uslu öğrenci olmayı kendime yediremediğimden, çürük çarık İngilizcemle, "hırsız"ın bu eylemi acaba neden yapmış olabileceği üzerine sosyolojik ve sınıfsal analizlere girişmeye kalkıştım. Öğretmenin kızgın bakışlarından, yine de derdimi anlatabildiğim anlaşılıyordu. Çok bozulan öğretmen, bana soru sormaktan vazgeçti, bir daha da semtime uğramadı. "Sıra dışı" davranışım sınıftakilerin dikkatini çekmiş olmalı ki, dersten sonra, kısa boylu, hafifçe tombul bir kız yanıma yaklaştı. Birlikte çıkabilir miydik dışarı, beni merak etmişti, biraz daha yakından tanımak istiyordu. Çıktık. Konuşarak Maçka taraflarına indik. Baktım, kız benimle hayli ilgili, yolu, düşünceli Yahya Kemal heykelinin bulunduğu parka doğru uzattım. Orada ne olduysa oldu, kızı aniden, "Yahya Kemal'in gözü önünde" öpüverdim. Pek yarım yamalak bir öpüşme olmuştu bu, işin kötüsü, gençliğimdeki öpüşmelerin tadını alamamıştım. İçimden, "senden geçmiş oğlum" dedim, "hiç heveslenmesen böyle şeylere, daha iyi edersin." Bundan sonra kızla kırık dökük bir şeyler konuşup ayrıldık. Bir daha da ne kursa gittim, ne de kızı gördüm. Zaten ikinci kez gireceğim sınavda başarılı olacağıma ilişkin hiçbir umudum da yoktu.

Kursu bıraktım, ama İngilizceyi bırakmadım. Kendi kendime bir şeyler okuyup anlamaya, okumamı ilerletmeye çalışıyordum. Bir keresinde Vedat'la birlikte, *Saçak* için, ağır bir teorik yazıyı İngilizceye çevirmeye bile kalkışmıştık. Tabii ki, esas çevirmen Vedat'tı. Hayattan bir insan olan Vedat'ın "teorik griliklerle" arası pek hoş değildi. Bu yüzden, çevirdiği cümlelere "teorik formunu" ben kazandırıyordum. O, cümleyi çeviriyor, ben de "olsa olsa böyle denmek istenmiş olabilir" diyerek, "son şeklini" veriyordum. Tabii bu "çeviri"nin, çeviridense, benim makaleme daha çok benzediğini tahmin etmek zor değildir. Bütün bu içinden çıkılmaz durumlara rağmen inadım inattı. Bu İngilizceyi sökmezsem bana da "Mehmet Gündüz" denmesindi!

İngilizce kurslarına devam ettiğim dönemde, bir gün annemle (Nihal Zileli) buluşmam mümkün oldu. İstanbul'a gelen annem, Nebahat (Ergüder) teyzelerin Nişantaşı'ndaki evinde misafir kalıyordu. Annemi 12 Eylül öncesi günlerden beri görmüyordum, ama onun merak dolu mesajlarını alıyordum arada bir. Bu fırsatı kaçırmak istemedim. Feyza'yla birlikte Nebahat teyzelerin evini ziyaret ettik. Pek terbiyeli, pek derli toplu bir halimiz vardı. Zengin salonlarına uygun giyinmiştik. Aranıyoruz diye "toplum dışı" bir halde olmadığımızı görsünlerdi saygın akrabalarımız. Böylece, annem de onların yanında, bizim yüzümüzden eziklik hissetmesindi. Nebahat teyzenin kocası Nazif (Ergüder) enişte vefat etmişti. Buna rağmen, oturdukları ev, Halaskârgazi Caddesi üzerinde bulunan Erenyol apartmanındaki görkemli daireyi (*Yarılma*, s.146-147) aratmıyordu. Annemle özlemle kucaklaştım. Annem son beş yılda epeyce yaşlanmıştı. Nebahat teyze de öyle. Ama hayat karşısında ikisi de iddialarını yitirmemişlerdi. Yine neşeliydiler, yine birbirlerini güldürüyorlardı. Nebahat teyze, ihtiyarlığın önemli olmadığını, eli ayağı tuttuğu sürece hayattan zevk almaya devam edeceğini söyledi. Onların neşe ve canlılığı, doğrusu insanın içindeki kasveti dağıtıyordu. Annemle Nebahat teyzeye, iftiharla, İngilizce öğrenmekte olduğumu açıkladım. Beni takdir ettiler. Aferindi bana, zaten bu "çocuk"ta vardı "bir şeyler", eskiden beri belliydi bu.

O gün orada tesadüfen, yeğenim Ümit Zileli de bulunuyordu. Ümit artık kocaman adam olmuş, dahası gazetecilik yolunda önemli adımlar atmıştı. Şimdi İngiltere'de yaşıyordu, orada İngiliz bir kızla evlenmişti. Türkçe yayın yapan bir radyonun temsilciliğini yapıyordu. Ağabeyim Turgay Zileli'nin özel ilgisinden yoksun büyüyen Ümit, belki de bu "sahipsizliğin" sonucunda büyük inisyatif kazanmıştı. Kendi kendine Amerika'ya gitmiş, orada çeşitli işlerde çalışarak İngilizce öğrenmiş, adeta kendisini tek başına yaratmıştı. Elbette Ümit'le de kucaklaştım, genel geçer birkaç şey konuştum. Fakat o arada bir şey dikkatimi çekti. Annem, bizden çok, torunu Ümit'le ilgileniyordu. Delikanlılık döneminde Ümit'e gösterdiği haşin tavırdan (*Havariler*, s.106) eser kalmamıştı. Ümit'in birası mı bitmişti, annem koşturup birayı yeniliyordu. Ümit başka bir şey ister miydi acaba? Doğal olarak Ümit de memnundu bu ilgiden. Ben ise, bir yandan sevinmiştim annemin Ümit'le ilgili tavrının değişmiş olmasından, ama bir yandan da bu değişikliğin nedenleri üzerinde düşünmekten kendimi alamamıştım. Doğru ya, artık orada, "geleceği karanlık" haylaz bir genç değil, istikbali parlak bir gazeteci bulunuyordu. Bu manzara karşısında insan, Nasrettin Hoca'nın "ye kürküm ye" fıkrasını hatırlamadan edemiyor.

* * *

Kaçak yaşadığım on yıllık dönemde, bir kısmından *Havariler*'de söz ettiğim (s.468-469, 521) başımdan geçmiş ilginç, komik, bazen de üzücü olaylar hiç de az değildir. Kadıköy'de, bir pasaj içinde yeni bir kitapçı açılmıştı. Kitapçının tezgâhında çalışan kızlarla arkadaş olmuştum. Kızlar benim yayın dünyasından epeyce haberdar birisi olduğumu anladıklarından "tavsiyelerimi" dikkate alıyorlardı. Onların üzerinde böyle bir etki kurduğumu bilmenin verdiği güvenle, giderek kitabevleri "müfettişi" havalarında onlara hangi kitap ve dergileri tezgâhın önüne koymaları gerektiğini bile söylemeye başlamıştım. Tabii bu arada onlara *Saçak* dergisinin "önemini" kavrattığımı da belirtmeliyim. Bir gün, kızlarla iyice samimi olmanın verdi-

ği rahatlıkla ve esprilerimin eşliğinde onlara haftalık "talimatlarımı" verirken, çok iyi tanıdığım birisinin kitapçı dükkânından içeri girdiğini, daha kötüsü, kitabevinin sahibiymiş gibi tezgâhın arkasına geçip kızlara benimkinden daha otoriter talimatlar verdiğini görünce yerimde donup kaldım. Bu, 1975 yılında Toptaşı Cezaevi'ndeki kısa süreli konukluğum (*Havariler*, s.126-130) sırasında tanıdığım, TKP-ML davası sanıklarından Zafer adlı gençti. Aslında kendisine tanışıklık versem ne olacaktı ki, hiç. Ayaküstü birkaç laf eder, sonra da çeker giderdim. Belki arandığımı bile bilmiyordu. Ama o anda, birden telaşa kapıldım. Ihtiyaten yanımda taşıdığım gözlüğümü taktım, deminki esprili tavrımın tam tersi, son derece ciddi bir görünüme bürünüp kapıya doğru yöneldim. O anda Zafer arkamdan seslendi: "Bir dakika bakar mısınız?" Yüzümde buz gibi bir ifadeyle dönüp, "buyrun" dedim. Zafer bir an tereddüt eder gibi oldu, sonra, "afedersiniz, adınız neydi sizin" diye sordu. Hiç bozuntuya vermeden, "Mehmet" diye yanıtladım onu. Zafer, beni tepeden tırnağa dikkatlice süzüp, "kusura bakmayın, sizi bir arkadaşıma benzettim de" dedi. Ben de aynı acımasız tavrımı sürdürüp, "önemli değil, olur böyle şeyler" dedikten sonra, hızla uzaklaştım oradan. Bir daha da o kitapçıya ayak basmadım.

Daha komik, aynı zamanda üzücü bir olay, Kadıköy'de bulunan Gençlik Kitapevi'nin hemen karşısındaki, merdivenle çıkılan Şafak Kitapevi'nde geldi başıma. Şafak Kitapevi'ni işleten gençler, son derece efendi çocuklardı. Sık sık uğradığımdan beni tanıyorlardı. Hatta aramızda geçen birkaç konuşmadan, benim esas kimliğimi bildikleri izlenimi de edinmiştim. Düşündüğüm gibiyse eğer, bunu hiçbir zaman yüzüme vurmadılar, son derece saygılı ve dikkatli davrandılar. Bir gün, tam Şafak Kitapevi'nden çıkmak üzereyken, kapıda yine tanıdık bir simayla karşılaştım. Ancak onu nereden tanıdığımı bir an için çıkaramadım. Tanıdık sima da beni tanıyor olmalıydı ki, "nasılsınız" diye sordu. "İyiyim, teşekkür ederim" derken, bir yandan da beynimin bütün hücreleriyle onu nereden tanıdığımı çıkartmaya çalışıyordum. Tanıdık sima bu kez, sesini

biraz alçaltarak, "Gün nasıl" diye sordu, "haber alıyor musunuz kendisinden?" Kaçak olduğum dönemde *Hürriyet* gazetesinde "yurtdışında" olduğuma ilişkin bir haber çıkmıştı (bir de gazetelerin yalan haber verdiğinden şikâyet ederiz! Bırakın yalan haber vermeyi, *Hürriyet*, gelecekte gerçekleşecek bir olayı yıllar öncesinden bildirme "becerisinde" bulunmuştu!). Anında bu haberi hatırlayıp, "Gün yurtdışında, belki duymuşsunuzdur" dedim. "Siz belki beni hatırlamazsınız" dedi tanıdık sima, "ben Gün'ün Levent Koleji'nden arkadaşıyım. Hatta bir gün hoca ikimizi, derste gizlice *YÖN* dergisi okuyoruz diye sınıftan atmıştı. Mektup yazarsanız lütfen selamımı söyleyin." O anda hatırladım onu. Levent Koleji'nden (*Yarılma*, s.120) samimi bir arkadaşımdı. Aradan yirmi yıldan fazla zaman geçtiğinden, beni ağabeyim Can (Zileli) sanmıştı. Normalde oracıkta ona sarılmam gerekirdi. Ama yapmadım bunu, "elbette söylerim" deyip uzaklaştım, içim yana yana. İspanyol Anarşisti Durruti, "savaş insanı çakallaştırır" demişti. Kaçaklık da öyle. Baskı ve korku, insanı insan yapan özellikleri hızla törpülüyor, ele geçmemekten başka şey düşünmeyen "vahşi bir çakal"ı salıveriyordu ortalığa.

Ama öyle kritik anlar vardır ki, kendinizle barışık kalabilmek için yakalanma tehlikesini de göze alabilirsiniz. 1983-88 arasında beş yıl yaşadığımız Kuyubaşı'ndaki evin yöneticisi trafik polisiydi (*Havariler*, s.521). Kaba saba, asık suratlı, kibirli bir adamdı. Neyse ki, bizim kim olduğumuzla falan pek fazla ilgilenmedi. Biz de onun kabalıklarına tahammül ettik. Apartmana yeni bir kapıcı alınmıştı. Aslında ancak elli yaşlarında olmasına rağmen, ağır yaşam koşullarından dolayı fazlasıyla yıpranıp yaşlanmış kapıcının, biri Irmak'tan (Zileli) iki yaş kadar büyük, diğeri ise ancak üç yaşında iki kızı vardı. Küçük kız, o zamana kadar gördüğüm kız çocuklarının en sevimlisiydi. Kırmızı yanakları, mavi gözleriyle oyuncak bebeklere benzerdi. Dünyalar güzeli bir şeydi. Ikide bir kapıya gelir, ablasını sorardı. Biz de içeri alırdık. İçeride kendi eviymiş gibi dolaşır, oyunlar oynardı. Ablasını sormasının sebebi, kapıcının büyük kızı Fatma'yla Irmak'ın arkadaş olmalarıydı. Irmak, kendisinden bi-

raz daha büyük olmasına rağmen, arkadaşları arasında liderlik yapabildiği tek çocuk olduğundan, Fatma'yla oynamaktan hoşlanırdı. Başlarına tüller bağlar, Irmak öndeki "prenses", Fatma da onun "nedimesi" pozlarında evin içinde dolanır dururlardı. Kapıcı ve eşiyle de aramız iyiydi. Sanırım, kendilerine, diğer apartman sakinlerinin çoğundan farklı, eşit ve insanca davrandığımızı fark etmişlerdi. Sadece sabah ekmeğini ve gazeteyi getirirlerdi. Bunun dışında, günün olur olmaz saatlerinde, yeri göğü inletip, "İhsan efendiiiiiiiii" ya da "Hatçanıımıım" diye bağırarak ıvır zıvır şeyler için onları çarşıya, pazara yollamazdık. Fırsat buldukça ayak üstü sohbet de ederdik.

Bir kurban bayramında, kapıcı "İhsan efendi" apartman yöneticisinden izin alarak, ailesiyle birlikte köyüne gitmişti. Bayramın sonunda, yöneticimiz, biz apartman sakinlerini, aşağımızdaki marangoz atölyesinde acil bir toplantıya çağırdı. Göze çarpmamaya çalışan, uysal bir "aile reisi" olarak davete icabet ettim. Toplantıda her zamanki gibi gergin bir hava vardı. Gerginlik, çoğu zaman, ödenmeyen kalorifer paralarının tahsil edilmesi vb. gibi konularda olurdu. Bu seferki mevzu değişikti. Sinirli trafik polisimiz, o kurban bayramında, kapıcı "İhsan efendi"yi "kurban etmeye", yani işten atmaya karar vermiş, hatta her şeyi, birkaç işgüzar kiracı ya da kat sahibiyle önceden ayarlamıştı. Biz her şeyden habersiz "üye"lerden istenen, son derece "basit" bir şeydi. Kapıcının, bayram izninden zamanında "dönmediği" için tutulan zaptı imzalamamızdı bu. Şaşı olduğundan kendisine "yaradana yan bakan" adını taktığım, yöneticimizin yardakçısı öğretmen, önüme zaptı uzatıp, daha okumama bile zaman bırakmadan, sanki imzalamam kaçınılmazmış gibi, "şurayı imzalayacaksınız Mehmet bey" dedi bana. Daha zaptı görmeden, "başkanımızın" atıp tutmalarından "İhsan efendi"nin başına kötü şeyler geleceğini sezinlemiştim. Zaptı okuyunca durumu açıkça kavradım. Birkaç saniye düşündüm. Eğer bu haksız uygulamaya katılır, kapıcının atılmasına imza koyarsam, bu alçaklığın acısını ömrüm boyunca çekeceğimi çok net duyumsadım o anda. "Ben bu zaptı imzalamam" deyiverdim aniden. "Yaradana yan bakan" bana

yine yan bakıp, hiç beklemediği bu karşılığı, biraz ilerideki marangoz tezgâhının üzerine eğilmiş, kurbanını "tanrı katma" yollamanın son hazırlıklarını yapmakta olan yöneticisine duyurdu: "Mehmet bey imzalamayacağını söylüyor." Hani, sen otoriteni kullan da imzalasın der gibi bir hali vardı. Bunu duyan yöneticimiz daha da sinirlenip, "niye" diye sordu. "Burada bayram tatilinden zamanında dönmediği yazıyor, oysa daha bayram tatili yeni bitti, yarın dönebilir örneğin" diye itirazımı belirttim, son derece mülayim. Yönetici, her zamanki kabalığıyla, "biz yalan mı söylüyoruz yani" diye sesini yükseltti. Tabii canım, yöneticiler hiç "yalan söylemek" gibi ayıp şeyler yaparlar mıydı! Artık olanlar olmuştu. Bu olay sonucunda kuşkuları üzerime çekip ("kapıcıyı savunduğuna göre solcu olmalı") yakayı ele vermem ihtimaline rağmen direttim. "Rica ederim" dedim kibarlığımı bozmadan, "yalan söylediniz demedim, ancak İhsan efendi yarın çıkıp gelebilir. Bir yanlışlık olmasın demek istemiştim." Sinirli yönetici bana cevap bile vermedi, "yaradana yan bakan"a dönüp, "diğer imzalar tamam mı" diye sormakla yetindi, anlaşılan benden umudunu kesmişti, tartışmaya bile girmedi. Toplantı da biraz sonra sona erdi zaten. Kapıcı, toplantıda bulunan diğer "aile reisleri"nin imzalarıyla işinden atıldı.

Aradan aylar geçmişti. Bir gün kapı çalındı. Kapıda "İhsan efendi"yi görünce şaşırdım. Çevresi kırışmış gözlerinde yaşlar vardı. Aniden ellerime sarıldı. "Sağol Mehmet bey" dedi bana, "duydum, katılmamışsın onlara." Mahçubiyetle, "önemli değil, İhsan efendi," dedim, "ben doğru bildiğimi yaptım." Evet ama niye ağlıyordu şimdi durup dururken? "Benim küçük kız da sizleri çok severdi, rahmetli oldu" dedi ardından. O zaman göz yaşlarının anlamını kavradım. O dünya güzeli küçük kızın öldüğünü duymak beni şok etmişti. "Ne oldu, nasıl oldu" diye sorabildim. "İşten atıldıktan sonra Kadıköy'de güç bela bir iş bulabildim" dedi "İhsan efendi", "ama yaşadığımız bodrum katının koşulları buradan çok kötüydü. Çok soğuk ve rutubetliydi. Bizim kız dayanamadı. Zatürree oldu, üç gün içinde gitti." Sonra bir süre bana baktı. "Allahaşkına Mehmet bey" dedi,

"bir emrin varsa söyle, yapayım. Sen insansın." Ne isteyebilirdim ki ondan, hiç. "İhsan efendi"den değil, ama eğer gerçekten adil bir "yaradan" varsa, ondan istediğim tek şey vardı: Adaletin yerini bulması, o dünyalar güzeli, küçük kızın ölümüne sebep olanların cezasını vermesi. Hayır, "öbür dünyada" değil, burada, bu dünyada.

Onların değil, ama az kalsın benim "ceza"mı veriyordu Allah. 1987 yılına geldiğimde etraflıca anlatacağım gibi, hayatımda çok önemli bir yeri olacak, Şermin adını verdiğimiz dişi bir kurt köpeği almıştık eve. Şermin, Feyza ona ancak orada tahammül edebildiğinden evin balkonunda yaşıyor, çişini, balkondaki kum dolu kutuya yapıyordu. Arada sırada kutudaki kumu değiştirmek zorundaydım. Bir gün yine böyle bir temizlik işlemi sırasında, bir an için balkonun parmaklıklarının köşesine çaprazlamasına koyduğum kum ve köpek pisliği dolu kutuya, her zamanki sakarlığımla çarptım, kutu, trafik polisinin, aşağıdaki marangoz atölyesinin önünde oynayan, Irmak yaşlarındaki kızının başına düştü. Hadi kızın saçının başının köpek pisliğine ve kuma bulanması o kadar önemli "değildi" de, ya kızcağız, başına düşen ağırca kutuyla beyin kanaması filan geçirirse ne halt edecektim? Büyük bir telaşla, ağlayan kızın yanına indim. Oturdukları kata çıkarıp annesine teslim ettim, olayı kısaca anlatıp bin bir özür diledim. Anne de telaşlanmıştı. Haklı olarak "hemen hastaneye götürüp kontrol ettirmeliyim" dedi. "Ben de geleyim isterseniz sizinle" dedim, suçluluk duygusuyla. Kadıncağız, kocası kadar kaba değildi neyse ki, "gerek yok, ben götürürüm" demekle yetindi. Akşamı büyük ıstırap içinde bekledim. İnşallah kıza bir şey olmamıştır diye dualar ettim içimden. Bu arada kibirli trafik polisinin ne tür kabalıklarına muhatap olacağımı düşünüp soğuk terler döktüm. Kızın başına bir şey gelirse, çekeceğim vicdan azabı bir yana, olayın resmi makamlara yansıyıp yakalanmam da işten değildi. Neyse ki, kontrollerden, çocuğun kafasında herhangi bir zedelenme olmadığı anlaşıldı. Komiser beyimiz de bu sefer nedense kapıma dayanıp beni azarlamaya falan kalkışmadı.

Kaçaklığım sırasında yaşadıklarım arasında, bugün hatırladığım zaman bana en büyük acıyı veren, bizimle birlikte kaçaklığın zorluklarına katlanmak zorunda kalan, her şeyden habersiz Irmak'a sahte adlarımızı öğretmeye çalışmam ve isim konusunda meydana gelen karışıklıkların yarattığı olaylardır. Aranmaya başladığımın ilk aylarıydı. Durmadan ev değiştiriyorduk. Bu arada birkaç gün için Şule'nin (Perinçek) evinde de kalmıştık. Tam bu sırada arkadaşlar bizim için Dikilitaş'taki evi buldular (*Havariler*, s.470). Doğrudan kiracı gözükeceğimiz böyle kalıcı bir eve taşınırken sağlam kimliklere sahip olmamız zorunluydu. Çünkü apartman yöneticisine ve muhtarlığa kimliklerimizi ibraz edip, belgeleri doldurmamız gerekiyordu. Arkadaşlar, Feyza'yla benim için sağlam bir karı-koca kimliği bulmuşlardı (*Havariler*, s.468). Ne var ki, önümüzde önemli bir zorluk duruyordu. O sıralar ancak üç yaşında olan Irmak, annesiyle babasını "Feyza" ve "Gün" diye biliyordu, isimlerimizi her an ağzından kaçırabilir ya da "yeni isimlerimiz" karşısında kafası karışabilirdi. Tek çare kalıyordu, onu uyguladım: Oyun. Dönemin kasvetine pek uygun düşen bir akşam alacasında Irmak'ı dizlerime oturttum. "Bak kızım," dedim ona, "şimdi seninle bir oyun oynayacağız." "Oyun" sözcüğünü duyunca Irmak'ın gözleri parladı, "hadi oynayalım" dedi hevesle. "Ama bunun oyun olduğunu kimseye söylemeyeceksin, tamam mı? Oyun oynadığımızı yalnızca annen, ben ve sen bileceğiz." "Tamam" dedi Irmak, oyunu kaçırmamak en önemli şeydi o an onun için. "Annenle ben isimlerimizi değiştireceğiz, sen de oyun icabı bizi o isimlerimizle bileceksin, kim sorarsa sorsun, onlara bizim oyun isimlerimizi söyleyeceksin. Şimdi bak, benim ismim bundan sonra Mehmet, anneninki de Nesrin, tamam mı?" Pek beklediği gibi bir oyun değildi, farkındaydım, ama yine de "oyun"du işte. "Tamam" diyerek başını salladı. "Şimdi ben sana yeni isimlerimizi soracağım, sen de cevaplayacaksın. Neydi benim adım?" Bir an duraladı, sonra yabancılayarak "Mehmet" dedi. "Peki annenin adı?" Onu unutmuştu. Tekrarladım. Sonunda, "Nesrin" dedi güç bela. Defalarca tekrarladım "oyunu" Aradan biraz zaman

geçtikten sonra, iyice öğrenip öğrenmediğini denemek için, oyunbaz bir havada karşısına çıkıp, "benim adım, annenin adı" diye sordum. Doğru cevapları alınca rahatladım. Irmak zamanla annesinin değil, ama benim gerçek adımı unutup, "Mehmet" diye belledi.

1981 yazında, Veysel ve Dilek çiftiyle birlikte Ören'de bir haftalık kısa bir tatil yapmıştık. Veysel'lerin tanıdığı bir öğretmenin o sırada boş olan lojmanında kaldık. Veysel ve Dilek'in de Irmak yaşlarında bir oğulları vardı. O sıralar dokuz yaşlarındaki, Işık'la Vedat'ın oğulları Yunus da (Soner) bizimle birlikte gelmişti. Uzun zamandır böyle dingin bir tatil olanağı elde etmemiştik, çok hoşumuza gitti. Ne var ki, kaçaklık psikolojisi bu asude ortamda bile yakamızı bırakmadı ve gereksiz gerginliklere yol açtı. Irmak artık bizim "yeni" adlarımızı iyice benimsemişti. Ne var ki, Irmak'tan epeyce büyük Yunus'la aynı "oyunu" oynamamız mümkün değildi. Bu yüzden tatile giderken, Yunus'a, benim gerçek adımı hiçbir şekilde söylememesini, bana "Mehmet enişte" diye hitap etmesini tembihlemiştik. Ne var ki, yaşı büyük olsa bile Yunus'un da nihayette çocuk olduğunu unutmuştuk. Lojmana geldiğimiz ilk gündü, ne oldu hatırlamıyorum, Yunus, herhalde benim otoriter bir tavrıma tepki gösterip, enikonu gür bir sesle (o yaştaki erkek çocukların sesi de öyle bir kulak tırmalar ki), "hayır öyle değil Gün bey" diye seslendi. Hem ismimin çevreden duyulacağı, hem de Irmak'ın durumu fark edeceği endişesiyle, ne yazık ki, Yunus'a gösterdiğim anormal sertlikteki tepkim bugün gibi gözümün önündedir. Çocukcağızın kalbi kırıldı tabii, tamir etmek için de epey çaba harcamam gerekti. Dedim ya, o dönemde bir, "Çakal" olduğu için arananlar vardı, bir de benim gibi, arandığı için "çakal" olanlar.

Kaçak olduğumuz o dönemde yazları, diğer aranan arkadaşlarla birlikte ya Heybeliada'ya ya da Rumelikavağı'nın plajlarına giderdik yüzmeye. Bir gün yine, Hüseyin ve Yüksel Karanlık'la birlikte Rumelikavağı'na gitmiştik. O gün tesadüf, eski Dev-Genç'li arkadaşlardan Rahmi Aydın'la (*Yarılma*, s.337) eşine rastladık Altın Kum plajında. Aradan yıllar geçmişti.

Rahmi Aydın o sıralar, yanlış hatırlamıyorsam geçimini sağlamak için kağıt ticaretiyle uğraşıyordu. Rahmi'yi görür görmez tanıdım. Ama onun belleği benimki kadar güçlü değildi. Hüseyin Karanlık'ı tanımasına rağmen beni hatırlayamadı. Simam ona hiç yabancı gelmiyordum, ama hay allah ismimi bir türlü çıkaramamıştı işte. İşi şakaya vurup, "eh, hatırlamıyorsun madem, ben de söylemiyorum" dedim. Doğrusu ya, gerçek ismimi hatırlayamamış olması biraz da işime gelmişti. Irmak o sıralar beş ya da altı yaşlarında olmalıydı. Benim ismimi hatırlayamamanın Rahmi'nin zihnini fazlasıyla kurcaladığının farkındaydım. Birara baktım, Rahmi, Irmak'ı bir köşeye çekmiş, fısır fısır bir şeyler konuşuyor. Çaktırmadan, ne konuştuklarına kulak kabarttım. Rahmi, Irmak'a önce adını sordu, sonra sohbet havasında okula gidip gitmediğini. Irmak, ilk kez gördüğü bu koca adamın kendisine gösterdiği aşırı ilgiden biraz mahçup, başını önüne eğmiş, plajın kumları üzerine şekiller çizerek, onu alçak sesle yanıtlıyordu. Derken Rahmi, "peki babanın adı ne" diye sordu. Irmak, iyice sıkılmış, "Mehmet" diye yanıtladı onu. "başka adı yok mu babanın" diye sordu bu kez Rahmi, sesini iyice alçaltıp. "Yok" diye ısrar etti Irmak, ama o anda fark ettim ki, o yaşına rağmen, o da biliyordu ismimin çevresinde bir giz perdesi olduğunu, bu "yabancı"nın karşısında ağzından bir şey kaçırmaması gerektiğini sezmiş gibi bir hali vardı. O anda Irmak'ın imdadına yetiştim, "hadi bakalım denize" diyerek "sohbet"i yarıda kestim. Daha sonra Rahmi'ye gerçek adımı fısıldadık mı, hatırlamıyorum.

Bu olaydan kısa süre sonra, Irmak son derece üzgün, bana geldi. "Kiraz'la Mehmet senin gerçek adının Mehmet değil, Gün olduğunu söylüyorlar, doğru mu" diye sordu biraz da sitemli. Irmak'tan iki yaş büyük olan, Doğu'yla Şule'nin kızları Kiraz (Perinçek) gerçek adımı biliyordu, herhalde kardeşi Mehmet'e (Perinçek) de o söylemişti. Irmak onların karşısında özbabasının gerçek ismini bilmeme durumunda kaldığından enikonu mahçup olmuştu, şimdi yarı inanmazlıkla ve ağlamaklı bir yüzle, çok güvendiği babasından öğrenmek istiyordu gerçeği. Çok zor durumda kalmıştım. Tevil yoluna gittim.

"Gün, göbek adım" dedim, "ama ben esas Mehmet'i kullanırım." Akranları karşısında yenilgiye uğramadığı için sevinçle gözleri parladı Irmak'ın ve bu "bilgi"yi onlara iletmek üzere tabanları kıçına vurarak uzaklaştı.

Söz Irmak'tan açılmışken, burada ona ilişkin, doğrudan aranmayla ilgili olmayan birkaç küçük anımı daha aktarayım bari. Irmak'ın yakın akrabaları içinde tanıdığı tek "zengin", dedesi Sadık (Perinçek) beydi. İstediği her şeyi ona hiç tereddütsüz satın alması, dedesinin zengin olduğunun göstergesiydi Irmak'ın gözünde. Zenginler aleyhinde atıp tuttuğumuz zamanlar, Irmak, küçük bir "ihtiraz kaydı" koymayı ihmal etmezdi: "Ama dedem iyi zengin!" Irmak, doğal olarak, bizim ekonomik sıkıntılarımızı paylaştığı bir ortamda büyüdü. Bu yüzden, pek oyuncağı olmadı. Olanlar da "ikinci el" kırık dökük ya da pazarlarda satılan plastik, oyuncak taklidi şeylerdi. Çok sevdiği halde, o zamanın modası "barby" kızların hakikilerine ulaşamamış, pazardan ucuza alınmış taklitleriyle yetinmek zorunda kalmıştı. Bir gün yanlışlıkla, aynı zamanda oyuncakçı dükkânı olan bir eczaneye girmiştik birlikte. Irmak, bir oyuncak arabayı bana gösterip duruyordu alalım (mı?) diye. Cebimde her zamanki gibi kısıtlı para vardı. Fakat Irmak'ın oyuncağa kafayı taktığı belliydi. Hadi, dedim içimden, çok pahalı değilse alayım. Dükkân sahibine sordum, "ne kadar" diye. "600 lira" yanıtını alınca bir an duraladım. O zamana göre biraz pahalıca olmasını bir yana bırakalım, cebimde o kadar para var mıydı bakalım? Ceplerimi karıştırdım, neyse ucu ucuna denkleştirdim oyuncağın parasını. Irmak, suratımın asıldığını görünce, suçluluk duygusuyla teselli etmeye çalıştı beni ve gayet masum, "birlikte oynarız" deyiverdi. Öyle ya! O zaman oyuncağın fiyatı kişi başına "300 lira"ya inmiş oluyordu.

Ne var ki, çocuklar dünyası açısından da her şey göreceydi. 12 Eylül geldiğinde tesadüfen yurtdışında olduğu için Almanya'ya iltica etmek zorunda kalan Irmak'ın teyzesi Işık Soner, Irmak'a, o zamana kadar oynamak zorunda kaldığı plastik bebeklerden hayli farklı, güzel bir oyuncak bebek yollamıştı. Bir gün dışarıdan, evin önünde bebeğiyle oynayan Irmak'ın ferya-

dını duydum. Telaşla kafamı uzattım pencereden. Irmak ağlayarak, "bebeğimi çaldılar" diye seslendi. Bizim ev, Fikirtepe'ye epeyce yakındı. Evin aşağı kısmındaki boş arsanın sonunda Fikirtepe'nin evleri başlardı. Çöp toplayıcı Çingeneler arsadan geçip zengin semtlerine giderlerdi her sabah. Bir de baktım, Irmak'tan biraz daha büyükçe üç dört Çingene kızı boş arsadan, topluca yaşadıkları evlerine doğru koşuyorlar. Arkalarından bağırdım, ama sert "uyarılarım" hiçbir işe yaramadı. Bebeği ele geçiremezsem Irmak'ın çok üzüleceğini düşünerek evden hızla çıkıp, kız çocuklarının peşine takıldım. Çocuklar, arsanın sonundaki evlerine girip gözden kayboldular. Çingene ailelerinin kollektif bir hayat sürdükleri han benzeri eve daldım. Bu tür olaylarla sık sık karşılaştıkları belli olan Çingeneler, bir yabancının evlerine teklifsizce dalmasından enikonu tedirgin olmuşlardı. Sonunda Çingenelerin "reis"i olduğu anlaşılan yaşlıca adamın karşısına çıkarıldım ve "maruzat"ımı söyledim. Çalınan oyuncak küçük kızıma aitti. Önemli değildi ama çocuk ağlıyordu işte, lütfen bir şey söylesindi de çocuklar oyuncağı iade etsinlerdi. "Reis", "maruzatımı" anlayışla karşıladı. Kız çocukları ortada görünmüyordu, ama yakınları bize kulak kabartmışlardı. "Reis" ortaya, "verin yahu çocuğun oyuncağını" diye emretti. Bunun üzerine kadınlardan biri, bana değil, "reis"e, "arsaya baksın, oraya bırakmışlar" dedi kısaca. Bunun üzerine "reis"e teşekkür edip, oyuncağı aramak üzere arsaya gittim. Gerçekten de, arkalarından kocaman bir adamın koştuğunu gören çocuklar (bilemezlerdi ki, kovalayanın da bir kovalanan olduğunu), yakalanacaklarını düşünerek, kaçarken oyuncağı arsaya atmışlardı. Oyuncağı getirip Irmak'a verdim, böylece ağlaması sona erdi. Peki ama, ömürlerinde böyle güzel bir oyuncakla oynama şansına hiçbir zaman sahip olamayacak o güzelim Çingene çocuklarının göz yaşları ne zaman dinecekti?

* * *

TİKP davası sanıkları, yattıkları süre göz önüne alınarak yavaş yavaş tahliye edilmeye başlamışlardı, 1985 yılının ortalarına doğru. İlk tahliye edilenlerden biri olan avukat Mehmet

Cengiz, içeride "olup bitenler" hakkında benimle görüşmek istemişti. Doğu'ların ikinci kez tutuklanışından sonra Cezaevi'ndeki arkadaşlar arasında büyük sürtüşmeler yaşandığı, olumsuz bir ortam olduğu, dolaylı olarak kulağımıza çalınmıştı. Zaten Mehmet Cengiz de bunları anlatmak için görmek istemişti beni. Vedat Soner'in, bu tür görüşmeler için kullandığımız Teşvikiye'deki evinde, bir öğleden sonra buluştum onunla. Mehmet Cengiz, son derece kederli, olup bitenleri ayrıntılarıyla anlattı. Mehmet'in anlattıklarından çıkan tek sonuç vardı: İçerisi, hapishaneden çok, "tımarhane"yi andırıyordu. Bunun nedeni, Mehmet Cengiz'in de vurguladığı gibi, Doğu Perinçek'in, ikinci defa ve "beklenmedik" şekilde içeri alınmalarından dolayı müthiş bir gerginlik içine girmesi ve esas olarak Doğu'nun kişiliği çevresinde bir liderlik krizinin ortaya çıkmasıydı. Doğu'nun tutuklanmasına kadar uyum içinde yaşayan, her türlü baskıya birlikte göğüs geren arkadaşlar, Doğu'nun yarattığı gergin ortam sonucunda günlük yaşamın en ıvır zıvır ayrıntılarından sürtüşmeye, birbirlerine tahammül edemez hale gelmeye başlamışlar. Doğu Perinçek, neredeyse tüm arkadaşlarla çatışma içine girmiş, hatta o zamana kadar kendisi de dahil, hiçbirimizin saygıda kusur etmediği, en yaşlımız Halim Spatar'a bile kafayı takmış. Son derece saygın, efendi bir insan olan Halim Spatar, kendisinin, bahar polenlerinin hastalıklara yol açabileceği yönündeki "öngörü"lerini bile "kötümserlik" ve "teslimiyet" diye yorumlayacak ölçüde aklını kaçırmış Doğu Perinçek'le çatışmaları asgariye indirmek için, onunla konuşmamayı tercih eder olmuş. Ne var ki, orada bulunan herkes Halim Spatar kadar sağduyu sahibi olması beklenemezdi. Bu yüzden aklı başında insanların iki dakikada çözeceği basit "meseleler", neredeyse "kan davası"na dönüşmüştü. İnsanların birbirlerine tahammülsüzlüğünün ve liderlik kavgalarının dışa vurulması için bahaneydi bu "meseleler" aslında. En büyük sürtüşmeler, avluda yapılan voleybol maçlarında çıkıyordu. Top çizginin içine mi değmişti, dışına mı? Kim karar verecekti buna? Hayır, hakemi bile dinlemiyordu Doğu artık. Doğu'nun indiği kütün çizgiden yarım metre

uzaktaki duvara çarptığını saptama "basiretsizliğini" gösteren hakem, Doğu tarafından "liberallikle" suçlanmayı göze almak zorundaydı. Sertçe tartışmak, bağrışmak, maçı yarıda bırakmak gibi davranışlar sinirleri iyice geriyordu. Duruma çözüm bulmak isteyen arkadaşlar, sonunda "parti disiplini"ne başvurmayı düşünmüşlerdi. Partililerden oluşacak bir komisyon, voleybol maçlarında ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözecek ya da hakemlerin "liberal olup olmadığına" karar verecek, taraflar da disiplin icabı komisyonun kararlarına uyacaklardı. Kimlerden oluşacaktı komisyon? En "saygın", herkesin kabul ettiği "üye"lerden elbette. Orada bulunanlar, voleybol maçlarının baş mızıkçısı Doğu'nun komisyonda yer almasını doğru bulmamışlardı. Vay efendim, siz misiniz "beni" komisyona almayan! Bunun tek "anlam"ı vardı Doğu'ya göre, kendisinin parti başkanlığının fiilen reddedilmesi. "Bazı"ları, onun parti başkanlığına açıkça itiraz edemiyorlardı da, böyle "sinsice" bir yol izliyorlardı işte. Zaten Hasan Yalçın onun ayağını kaydırmak için eskiden beri fırsat kollamıyor muydu? 12 Mart tutuklanması sırasında da mahkemede ayrı baş çekmeye (*Havariler*, s.49) kalkışmamış mıydı? İşte Doğu şimdi yeni bir "komplo"yla karşı karşıyaydı. Çılgınlığın zirvesini oluşturan bu hal, neredeyse bir hafta kadar sürmüş. Insanlar birbirinin yüzüne bakamaz hale gelmişler. Böyle bir ortamın değişmez konukları dedikodu, fısıltı, tezvirat, kuyu kazma, rakip kümeleşmeler oluşturma, yan gelip kurulmuşlar koğuş ranzalarına. Arkadaşlardan bazıları, Doğu'ya böylesi bir ortamın hiç de hoş olmadığını anlatmaya çalışmışlar, ama boşuna. "Çekirgenin ayağının" kopmasından çekirgeyi sorumlu görmekte ısrar eden (*Havariler*, s.530) "ormanlar kralı", "taht"ının tehdit edildiğinden eminmiş. Bunun üzerine "kral"a, "hadi bakalım gel komisyona" denmiş, belki yatışır diye. "Kral" biraz yatışmış, ama Hasan Yalçın'ın, "tahtı"na dikilmiş gözlerinden duyduğu tedirginliği bir süre daha devam etmiş. Sonunda La Fontaine kadar "usta" bir "fabl yazarı" olan Hasan Yalçın, "ormanlar Kralı"nın "kafes"ine girip onun "taht"ında gözü olmadığına ikna etmeye karar vermiş. Mehmet Cengiz'in yalancısıyım ama, "kral"la,

"fabl yazarı" günlerce çıkmamışlar "kafes"ten. Neredeyse "aslan"ın, "yazarı" yediğine ikna olacaklarmış ki, "kral"la "yazar" günün birinde iyimser bir yüz ifadesiyle çıkmışlar dışarı. Kimin kimi ne ölçüde "kafeslediği" belli değilmiş, ama bütün sürtüşmeleri bir anda ortadan kaldıran bu konsensüsten, Doğu'nun "kral"lığının Hasan tarafından tescillendiğini anlamak mümkünmüş. "Masal"ın gelişinden, "aslan"ın onu yemeyip, yediklerinden arta kalanları "fabl yazarı"nın önüne atacağını, onun da bundan böyle "ormanlar kralı"nı öven "fabl"lar yazacağını tahmin etmek zor değil.

Mehmet Cengiz, kâbustan uyandıktan sonra en yakınındaki kişiye gördüklerini anlatan bir insanın ruh hali içinde, aktardığı çılgınlıkların bende ne gibi tepkilere yol açtığını anlamak için dikkatle yüzüme bakıyordu. Böyle bunalımlardan yararlanmayı düşünmeyecek kadar politik dünyanın kodlarından uzak bir insandım. Bu yüzden, Mehmet Cengiz'in beklediği insani tepkilerimi bile mümkün olduğu kadar dışa vurmamaya çalıştım. Politik taktisyenlikten ne kadar uzaksam, geliştirdiğim bütün yenilikçi fikirlere rağmen, örgütsel köleliğe de o kadar yakındım hâlâ. Bu yüzden Mehmet Cengiz'e diplomatça davrandım, "bu üzücü olayların", yaşandığı yerde kalmasının daha hayırlı olacağını söyledim kendisine. Bunun anlamı, bu tür şeyleri fazla dallandırıp budaklandırmamasıydı. Mehmet'in yüzündeki şaşkınlık ifadesinin ben de farkındaydım. Ne var ki, parti fetişizmini tam anlamıyla yıkıncaya kadar, Mehmet Cengiz gibi dürüst, samimi bir partiliyle bile insani duygu ve tepkileri paylaşamayacağım açıktı.

Artık Doğu'ların tahliyeleri aşağı yukarı kesinleşmişti. Bu duruma göre biz de "emanet"i, tahliye olacak arkadaşlara teslim etmek üzere son hazırlıkları yapmaya başlasak fena olmazdı. Somut pratikte *Saçak* dergisiyle Kaynak Yayınları'ydı bu "emanet" "Parti" adı verilen, 1980'den sonra iyice amorfla-mış Aydınlık taraftarları çevresi zaten durduğu yerde duruyordu. Bu anlamda, teslim edilecek bir "emanet" olduğu söylenemezdi onun. Hâlâ "Merkez Komitesi" demeye devam ettiğimiz, bu çevreyi yönlendiren "organ" da aslında eski anlamını

ve "sıkı"lığını yitirmişti. 1980'li yıllar boyunca "organ"ın zorunlu toplantılarına, doğrudan üyesi olmayan, ancak görüş ve oyları önemli görülen arkadaşlar da çağrılmış ve katılmışlardı zaman zaman, doğrusu da buydu. Yani, bir anlamda, "parti"nin, koşulların dayatması oranında amorflaşmasına paralel olarak "organ" da amorflaşmıştı. Buna rağmen, kararların alınmasında belli bir işlev yerine getirmeye devam ettiği de inkâr edilemez. Doğu'lar yeniden dışarı çıktıklarında, ister istemez organa katılacaklardı. Ancak, o günkü, iyiden iyiye legalist bir hal almış kafa yapımıza göre bu durum "legalite" açısından bazı sorunlar doğurabilir, bizim gibi aranan insanların böyle bir "organ"da yer alması, artık hukuki kısıtlılıklarından kurtulmuş, içeriden yeni çıkacak arkadaşların çalışmalarına köstek olabilirdi. Bu tür legalist mülahazalarla, arkadaşlar dışarı çıkmadan önce, Oral'la ben, hâlâ "MK" adını verdiğimiz yönetici organdan çekilmeye karar verdik. Doğu Perinçek, dışarı çıktıktan sonra, kararımızı legalist bulup eleştirecek, bizi yeniden "organ"a davet edecek, biz de onun eleştirileri doğrultusunda "hata" ettiğimizi kabul edip davete icabet ederek, "organ"da yeniden görev alacaktık. Olay bundan ibaret olmakla birlikte, "politik dahi" Doğu, bu olayı da, "legalistlik" eleştirisinin ötesine götürüp, Oral'la benim "teslimiyetçiliğimiz"in kanıtı diye gösterecek, aldığımız kararı "mücadele kaçaklığı" diye niteleyip yıllar yılı aleyhimizde kullanacaktı. Oysa bir nebze vicdanı olsaydı, çıktıktan sonra kendisine teslim edilen *Saçak* gibi önemli bir teorik organın, o zor koşullara rağmen bu "mücadele kaçakları" tarafından çıkarıldığını takdir etmesi işten bile olmayacaktı.

Doğu'lar dışarı çıkmadan az önce, son derece acı bir polis paranoyası olayı daha geçti başımızdan. *Havariler*'de sözünü ettiğim (s.463-467) MİT'e açılan "dost kanallar"dan bize ara sıra haberler gelmeye devam ediyordu. Günün birinde gelen bir "bilgi"yle yerimizde donup kaldık. MİT, Ankara'daki arkadaşların yaptığı bir toplantıya katılanları isim isim tespit etmişti. Halil Berktay'la Feyyaz Kurşuncu'nun aktardıklarına gö-

re, gelen bilgi son derece doğruydu, çünkü yeri ve zamanının yanı sıra, toplantıya katılan yedi kişinin adı da gerçekti. Önce Feyyaz'la, daha sonra İstanbul'a gelen Halil'le kafa kafaya verip, toplantıda hazır bulunan yedi kişi üzerinde tek tek düşündük. Olayı MİT'e bildiren, bu yedi kişiden biri olmalıydı. Ne var ki, hepsi de son derece güvendiğimiz arkadaşlardı. Kuşkularımızın üzerinde toplanabileceği tek bir kişi bile çıkmadı. Yedi kişinin dışarıdan birisi tarafından tespit edilmiş olması da zayıf ihtimaldi. "Ajan"ın yedi kişiden birisi olması akla son derece uygundu. Muhtemelen "ajan", isimleri bildirirken, ne olur ne olmaz diyerek kendi adını da katmıştı. Kanımız donmuş, şaşkınlıklar içinde dolaştık günlerce, olayı çözmek için kafamızı çatlattık, ama bir sonuca varamadık.

Bundan birkaç ay sonra meydana gelen küçük bir olay, biz acemi "hafiyelerin" kurnazca gülümseyip, ellerimizi oğuşturarak olayı "çözdüğümüzü" sanmamıza yol açtı. Bir gün, Ankara'daki arkadaşlardan Ali Rıza Yurtsever, Halil Berktay'ı yakalayıp, benimle özel görüşmek istediğini söylemiş. O anda Halil'in kafasında şimşek çakıvermiş. Çünkü, Ali Rıza Yurtsever, yukarıda sözünü ettiğim toplantıda bulunan yedi kişiden biriydi. Benim gibi aranan birisiyle durup dururken görüşmek istediğine göre, yedi kişinin içindeki "ajan" o olmalıydı. Halil, büyük bir telaşla İstanbul'a gelip, kuşkularını değil, "bulgu"sunu açtı bana. "Kanıtını" öylesine güçlü görüyor, tezini öyle inanarak savunuyordu ki, ben de etkilendim ondan. Ali Rıza Yurtsever, o zamana kadar kendisinden kuşkulanılmasına yol açacak en ufak bir davranışı olmamış, son derece karakterli, kararlı bir devrimciydi. 12 Eylül'ün zor koşullarında geri çekilmeyip her türlü göreve alçak gönüllülükle koşmuş bir arkadaştı. Ne var ki, bütün olumlu puanlar bir anda uçup gitmişti kafamızdan. O anda zihnimizi fena halde meşgul eden bir problemi çözmenin verdiği güveni yaşamak daha çok işimize gelmişti. Feyyaz'a da danıştık. Onun da bize katılmasıyla faraziyemiz kanaate dönüştü.

Hemen önlem almamız gerektiğini düşündük. Böyle durumlarda hep yapıldığı üzre, "ajan"ı kuşkulandırmayacak, ona

güveniyormuş gibi davranmaya devam edecek, ancak sürekli göz hapsinde tutacaktık. Ali Rıza'nın evinde kalan bir akrabası vardı. Ankara'daki arkadaşlar onunla bağ kurmuş, Ali Rıza'nın davranışlarını yakından izlemesini istemişler. Ancak bizim gibi profesyonelleşmemiş bu genç, belki de olayı bizim kadar ciddiye almadığı ya da Ali Rıza'nın "ajan"lığına inanmadığından, doğrudan doğruya ona gidip, "arkadaşlar senin ajan olduğunu söylüyorlar, bana da seni izleme görevi verdiler" demiş. Bunu duyan yılların devrimcisi Ali Rıza yıkılmış tabii. Ama yıkıntıların altında kalıp kendi kendine kahrolacağına olayın peşine düşmüş, "ajanlık" olayını önüne gelen herkese açmış. Hakkındaki suçlamanın kanıtlanmasını istemiş. "Sorumlu" arkadaşları yakalayıp hesap sormuş. Yaptığımız gafın biz de farkına varmıştık, ama çok geçti. Sonradan sanırım ortada bir "yanlış anlama" olduğu türünden tevil yollu açıklamalar yapıldı. Eğer o gün sürülen lekeden bugüne küçük bir iz kaldıysa, bu yazdıklarımın onu da ortadan kaldırmasını dilerim. Ali Rıza Yurtsever, dürüst, özverili bir devrimcidir. Eğer geride bir leke kalmışsa bu, sorumsuz tutumumuzun bizim alnımızda bıraktığı lekedir.

Sonunda Doğu Perinçek'le diğer arkadaşlar, hüküm yedikten sonra tahliye edildiler.[3] Zaten yatacakları kadar yatmışlardı. 12 Eylül darbesinin üzerinden beş yıl geçmişti neredeyse. Doğu'lar çıkar çıkmaz ilk işimiz, "emanet"i, yani dergiyi, artık legal alanda boy gösterecek önderliğe teslim etmek oldu. Daha önce de söylediğim gibi, *Saçak*, Doğu Perinçek'in yönetiminde, Kemalist bir dergiye dönüştürüldü. Buna rağmen mevzilerimizi korumaya kararlıydık. *Saçak*'a yazmaya devam ettik.

3 Burada, yıllar sonra Oktay Kutlu'nun bana aktardığı bir olayı anlatmadan geçemeyeceğim. Hapistekiler, karar verilmeden bir gün önce, kendi aralarında bir "ceza-toto" oynamışlar. Herkes bir kağıda, beraat edilip edilmeyeceği, ceza alınırsa bunun kaç yıl olacağı konusundaki tahminini yazmış. Tahminde bulunanlardan sadece Doğu Perinçek, beraat edileceğini yazmış "toto"ya. Bir gün sonra yanlışlığı ortaya çıkacak bir siyasi öngörüyü, ancak Doğu gibi basiretten uzak, iradesiyle en katı gerçekleri bile değiştirebileceğini sanan bir politikacı ileri sürebilirdi böylesine fütursuzca.

Dergi yönetimi de bizim gibi verimli yazarlara sırt çevirecek kadar enayi değildi zaten.

Ne var ki, yarar güdüsüyle temeldeki yönelimlerin çatışması tehlikesi de vardı. Nitekim böyle bir durum kısa sürede su yüzüne çıktı. Ben, biraz da derginin sorumluluğundan kurtulmanın verdiği serbestlik duygusuyla, görüşlerimi daha açık kaleme almaya karar vermiştim. Bunun yolu olarak, Antonio Carlo'nun, *Sovyetler Birliği'nin Sosyo-ekonomik Karakteri* adlı kitabının, içerideyken Doğu Perinçek tarafından yapılmış çevirisi için dergide uzunca bir tanıtma yazısı yazmayı seçtim. Yazımı okuyan Doğu, yayımlamadan önce bana "küçük" bir uyarı yapma gereğini hissetmiş.

Doğu, bir gün yanında, aynı zamanda "tarihi görüşmelere tanıklık etme sorumlusu" olarak da görev yapan Ethem Sancak olmak üzere (*Havariler*, s.522) bize geldi. Beni, genellikle çalışma odası niyetine kullandığımız, bizde kaldığı zamanlar Aydoğan'ın yattığı orta odaya çekip, önemli ya da gizli bir şey söyleyeceği zamanlardaki esrarengiz havasıyla, "Carlo hakkındaki yazını okudum" dedikten sonra şöyle devam etti: "Bak, Stalin meselesini daha yüz yıl tartışabiliriz aramızda, hiç önemli değil. Sen de istediğin fikri savun. Bunu zenginlik olarak bile kabul edebilirim. Ama, burada yazdığın gibi, bürokratik diktatörlüğün, 1930'ların başında, hızlı endüstrileşmeyle, yani Stalin'in sosyalizm yönündeki en önemli atılımıyla kurulduğunu ileri sürersen, hayır hayır böyle düşünmen önemli değil, düşündüğünü açıkça dergide yayımlarsan, bu, parti içinde açık bir ideolojik savaş ilânı anlamına gelir. Senden rica ediyorum, gel bunu yayımlama. Sadece iç tartışma biçiminde devam edelim. Yayımlamakta ısrar edersen, bu, partiyi bölünmeye götürecektir." Allah kahretsin, öyle kötü bir huyum vardır ki, çocukluğumdan beri yenememişimdir. Birisi bana zorbalık uyguladığı zaman, derhal karşısına dikilirim de, tam tersine yumuşakça yaklaştığı, ricalarda bulunduğu zaman anında yumuşar, yelkenleri suya indiriveririm. Şimdi de Doğu'nun yumuşak tavrı, benden ricalarda bulunması karşısında enikonu mahçup olmuştum. Az kalsın, "madem öyle, tamam be Doğu,

seni mi kıracağız" türünden bir tavır almak üzereydim ki, son anda mantığım üstün geldi. Politik bir taktiğin ürünü bu yumuşak tavra aldanmak hata olurdu. Böyle bir şeyi kabul edersem, bundan sonra partinin ideolojik hattı içine hapsedilecek, "yüz yıllık kapalı tartışmalar" içinde eriyip gidecektim. Öte yandan yazımdaki görüşlere çok güveniyor, parti saflarındaki arkadaşlar tarafından okunup tartışılmasını istiyordum. Görüşlerin açıkça tartışılmasının partiye daha yararlı olacağı gibi bir düşüncem de vardı. Bu yüzden, son anda, yazının yayımlanmasında ısrar etmem gerektiğine karar verdim. Ne var ki, karakterimden gelen mahçubiyetimi yenebilmiş değildim. "Yok be Doğu, yayımlayalım, daha iyi olur bence" dedim. Doğu, belki de mahçubiyetimden cesaret alarak ısrar etti. "Yayımlama Mehmet bey" dedi, "bölünmeye sebep olacaksın." "Olmam olmam" diye geçiştirme yoluna gittim bu sefer de. Böylece, Ethem'in tanıklığında, Doğu'yla aramızda tuhaf bir çekişme yaşandı. O, aynı yumuşaklıkta, "yayımlama" diyor, ben de aynı utangaç halimle "yayımlayalım" diye yanıtlayıp duruyordum. Sonunda, "katır inadımı" çok iyi bilen Doğu, bütün utangaçlığıma rağmen kararlı olduğumu anladı, "peki sen bilirsin" diyerek, "tarih tanığı" Ethem Sancak'la birlikte çıkıp gitti. Antonia Carlo'yla ilgili yazım, *Saçak*'ın, Ağustos 1985 tarihli 19. sayısında, Yazı Kurulu'nun, "Mehmet Gündüz'ün yazısıyla birlikte, bir bakıma, yukarıda andığımız problem konusunda bir tartışma da başlamış olmaktadır" notuyla birlikte yayımlandı.

Ne gibi "hesaplar"ın ürünü olursa olsun, Doğu Perinçek ve o günkü dergi yönetiminin tutumunun bu noktada oldukça demokratik olduğunu belirtmem gerekir. Partiyi bölecek ölçüde önemli bir tartışmayı başlatan yazıyı, son tahlilde yayımlamışlardır. Kimi sol örgütlerde bu kadar bir demokrasinin de olduğunu sanmıyorum. Geçerken şunu da belirteyim: *Saçak* dergisinin hiçbir aşamasında yazılarıma herhangi bir sansür uygulanmamıştır. Gerçi bunda, kim tarafından yapılırsa yapılsın, diktatörce uygulamaları hoş karşılamayan, dönemin demokratik duyarlılıklarının rolü de küçümsenmemelidir.

Arkadaşlar içeriden çıkınca, derginin sorumluluklarını onlara devredip, kendi yazı çizi çalışmalarımıza dalmıştık. Birazcık huzurlu bir ortam sağlayabilirsek kendimize, boş zamana sahip olduğumuzdan, daha derin çalışmalara yönelebilirdik. Ben, "sosyalizmin sorunları" üzerine kitap yazmayı bile düşünmeye başlamıştım. Oral da, gazeteciliğe daha yatkın tarzıyla hapishane anılarını yazmış, bitirmişti bile. 12 Eylül'den sonra, ilk girişlerinde Mamak'ta bir süre yatan arkadaşlar, utanmadan cuntanın dilini kullanıp, "terörist" adını taktıkları diğer sol siyasi tutuklularla "aynı statüde" bulunmadıklarını, legal bir siyasi partinin temsilcileri olduklarını ileri sürerek, dilekçe üzerine dilekçe vermiş, Alpaslan Türkeş'in başında bulunduğu MHP'li ve Necmettin Erbakan'ın liderliğindeki MSP'li tutukluların konduğu, birara Bülent Ecevit'in de hapis yattığı "Dil Okulu" denen özel hapishaneye aldırmayı başarmışlardı kendilerini. İşte Oral, burada "tanıdığı" siyasi parti liderleriyle ilgili anılarını içeren, *Liderler Hapishanesi* adlı bir yazı dizisi hazırlamıştı, şimdi de anıları herhangi bir gazetede yayımlatma arzusundaydı. Gerçi halen hakkındaki gıyabi tutuklama devam ediyordu, ama anılarını "bir yoldan" yayımlatmasını engelleyen bir yasa yoktu.

Oral anılarını önce bana okuttu. Metni okurken yer yer yüzümü buruşturmuştum. Bunun nedeni, anılarda, TİKP tutuklularının, hapishanede, sağ partilerin lider kadrosuyla fazla içli dışlı olduklarının anlatılması, özellikle MHP lideri Alpaslan Türkeş hakkında, o zamana kadar bilinenden farklı bir tablo çizilmesiydi. Oral anılarında, Türkeş'in kendi anlatımlarına yer veriyordu. Bu anlatımlardan, Türkeş'in, çoluğuna çocuğuna düşkün, yumuşak bir "aile babası", "barışçı", kendi halinde, "sade" bir insan olduğu sonucu çıkıyordu. Politik liderlerin, kamusal görüntülerinin ötesindeki "insani" yönlerinin gün ışığına çıkarılması, elbette gazetecilik başarısı diye görülebilirdi. Ne var ki, Oral'ın yazdıkları, bu konuda kantarın topunu önemli ölçüde kaçırmış, Türkeş'in bilinen politik kişiliğini, 1980 öncesinde binlerce devrimcinin ölümünden sorumlu faşist bir lider olduğunu enikonu geri plana atmıştı. Açıkçası,

böylesi bir Türkeş portresi, neredeyse Türkeş'i aklamaktaydı. Ne var ki, o sırada Oral'la yakın çalışma içinde bulunuyor olmam, onun da ağır ağır muhalif zemine doğru yol aldığını sezinlemem, o gün için yukarıda belirttiğim ölçüde net olmasa da, bu yöndeki düşünce ve eleştirilerimi açık açık ortaya koymamı engelledi, müzmin uzlaşmacılığım nedeniyle, eleştirilerimi bütünsel olarak yapmak yerine, anıların bazı yerlerinin rötüşlenmesini talep ettim ki, bu, metinde ancak yüzde on oranında bazı düzeltmelere neden oldu. Anılar benim "süzgecimden" geçtikten sonra, maçın "ikinci devresinde" durumu lehine çevirmeye kararlı bir takım kaptanının dinamizmiyle "saha"ya (yani siyasi güçler platformuna) çıkan Doğu'ya ulaştı. O da benimkilere benzer bazı eleştiriler yapıp, düzeltme önerilerinde bulundu, ama metnin "son" şeklini yeniden gözden geçirdiğim için çok iyi biliyorum ki, "düzeltme"lerimiz, yukarıda değindiğim ana yönelimi değiştirmemişti.

Bir gün bizim evde, Ankara'ya hareket etmek üzere olan Doğu'yla Oral arasında, anılar konusunda ayaküstü son bir görüşme yapıldı. Doğu, Ankara'da bazı gazete yöneticileriyle görüşecekti, eğer son şeklini vermişse, Oral'ın anılarını da götürmek istiyordu yanında. Gazetelerle yapacağı görüşmeler sırasında anıları, örneğin *Milliyet* gazetesine önerebilirdi. "Tamam, son şeklini verdim" diyen Oral, metni Doğu'ya teslim etti. O da, metni gözümün önünde çantasına koyup gitti.

Yazı dizisi, aradan sanırım iki hafta geçtikten sonra, *Milliyet* gazetesinde yayımlanmaya başladı. Daha dizi bitmeden "taban"dan büyük tepki geldi. Bu tepkiye hiç şaşırmadım aslında, çünkü içten içe ben de aynı tepkiyi duymuş, ama bu şekliyle yayımlanmasına esaslı bir direniş göstermemiştim. "Taban", Türkeş'i neredeyse masum gösteren böyle bir ele alışa kesin bir tavırla itiraz etmekte tamamen haklıydı. Ne var ki, bu haklı tepkinin, "birileri" tarafından iyice körüklenip Oral'ı tecrit etmeyi hedefleyen bir kampanya haline getirildiğini fark ettim kısa süre sonra. Bir gün Osman Kurucan bizim eve geldi. Daha bir ay öncesine kadar Oral'ın ağzının içine bakan "çarkıbaşı" Kurucan, hop oturup hop kalkıyordu. Onu yatıştırmaya

çalıştım. Olmadı. Bunun üzerine, son bir çareye başvurup Doğu'nun da metni onayladığını, hatta *Milliyet* gazetesine bizzat kendisinin götürdüğünü söyledim. Onu çok iyi tanıyordum. Son sözlerimden sonra kuzuya döneceğinden emindim. Ama hiç de öyle olmadı. "Hayır" diye gürledi Kurucan, "ben 'başkan'la yeni konuştum (aparatçıklar böyle hitap ederlerdi Doğu'ya), metinden haberi bile yokmuş, hiç okumamış, o da öfke içinde." Tamam, durumu kavramıştım şimdi. Yeni bir kampanyaydı bu. Doğu, kendi "cazibe alanından" çıkmaya, ihtiyatlı bir şekilde de olsa farklı bir rota izlemeye başladığını sezdiği Oral'a karşı yeni manevralar peşindeydi. Bu manevrayı başından planladığını sanmıyorum. "Taban"dan böyle bir tepki geleceğini o da tahmin etmemişti. Ama tepkiyi görünce, öncelikle kendini sorumluluktan kurtarmak için metnin içeriğinden haberdar olmadığını söylemiş, ardından da ikinci bir "kuş" vurmaya, yani Oral'a karşı gelişen haklı tepkiyi, kendi liderliğini pekiştirmekte, Oral'ı ayaklar altına almakta kullanmaya karar vermişti. Politikada "dürüstlük" mü dediniz? İsmet Paşa'nın ünlü deyişiyle, "hadi canım sen de!"

Bu noktada, daha sonraki gelişmelerin yeterince anlaşılması için, birbirlerine çeşitli politik manevralar ve ayak oyunları yapmakta hiçbir sakınca görmeyen biz TIKP önderlerinin o andaki eğilim ve yönelimlerini kısaca özetlemem gerektiğini düşünüyorum. Doğu Perinçek, içeride sarsılan önderlik konumunu sağlamlaştırmak için, Feyza'dan duyduğuma göre, karısı Şule'nin, "gerçek bir lider gibi davranmalısın, daha sert olmalısın" tavsiyelerine uyup, eskisinden de sert bir lider figürü olarak hareket etmeye başlamıştı, önderlik içindeki muhalefet belirtilerini çeşitli taktiklerle bertaraf etmeye kararlı olduğu her halinden anlaşılıyordu. Doğu'nun belirgin yönelimlerinden biri de, hareketin rotasını, eskisinden de net bir şekilde Kemalizme, ordu ve devletle işbirliğine kırmaktı. Dışarı çıktıktan sonra, *Saçak*'ta kocaman başlıklarla ilân edilen "Kemalizm ve Devlet" (sayı 23) ve "Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları" (sayı 28) vb. türü yazılar, bu yönelişin açık örneklerini oluşturur. Ne var ki, Doğu, ne de olsa "sol" bir partinin lideriydi, Türk ve

Kürt solunu kendi çevresinde "birleştirme", daha doğrusu, olanaklar dahilinde yutma işlevini de unutmaması gerekiyordu. Bu yüzden, bütün sağ eğilimlerine rağmen, görünüşte de olsa "sol" bir profil vermeye özen gösteriyor, "liberalizmle mücadele"nin silahşörlüğünü yapmanın kendisine böyle bir profil kazandıracağını düşünüyordu. Ayrıca liberalizmle jakobence yapılacak bir döğüşün, bugünkü ordu yaltakçılığının yolunu açacağını da hesaplıyordu. Öte yandan, bütün parti liderleri gibi, partinin "sağ" ve "sol" kanatları arasında Bonapartist denge oyununun yararlarını kavradığından, kendine "merkez"de bir konum edinmeye özen gösteriyordu. Bu yüzden, Doğu'ya bir "sağ kanat" gerekliydi. Ne kadar "sağ" ın ve liberalizmin temsilcisi göstermeye çalışırsa çalışsın, "Mehmet Gündüz"ün, ele avuca gelmez karakteri ve liberalizme karşı kendisinden de sert çıkışları nedeniyle bu işleve pek uygun olmadığının o da farkındaydı. Aradı taradı, kısa süre sonra Oral'ın şahsında bu "sağ kanat"ı bulup, benden çok Oral'a yüklenmeye başladı. Oral'ın gerçekten de "sağ"a uygun yönelişleri yeni ortaya çıkmamıştı, hatta "sağcılık"ta onunla Doğu arasında gerçek anlamda farklılık yoktu. *Havariler*'de anlattığım gibi (s.501-502), 1980'lerin ilk yarısında, ikisi de Kemalizm hayranıydı, cuntayla ve devletle işbirliği politikasının mimarlığını birlikte yapıp, savunmuşlardı. Oral'ın Doğu'dan tek gerçek farklılığı, onun gibi Jakoben olmamasıydı. Oral, Doğu'nun delişmenliğiyle uyuşmayacak ölçüde ılımlı karakterde bir insandı, akıl dışı Jakobence çıkışlara karşı daima ihtiyatlılığın ve "aklın" temsilcisi olmuştu. İdeolojik tartışmalarda uzun süre muhafazakâr saflarda yer almasının nedeni bile ihtiyatlılığı olabilir. Öte yandan Oral, Doğu gibi karizmatik bir lider olmasa da, liderlikte iddialıydı, bu yöneliminin, iktidarı asla paylaşmayan Doğu'nun dokunulmazlık alanıyla çatışması kaçınılmazdı, nitekim, iki "keçi", 1985 yılında, "köprü"nün orta yerinde toslaşma noktasına gelmişlerdi. Doğu'nun, rakibini, ne yapıp, ne edip "köprü"den aşağı yuvarlaması kaçınılmazdı.

Geriye kalıyor, ben, Halil Berktay ve Hasan Yalçın. Hasan Yalçın dışarı çıktığında, ortalıkta bir süre, partiye "sadakatini"

ilân etmesine rağmen her an "duvarın önüne gönderilmeyi" bekleyen Buharin gibi dolaştı. Koşullar 1930'ların Rusya'sından farklı olduğundan, karısına "vasiyet"ini ezberletmedi elbette, ama bana ve Oral'a özel ziyaretlerde bulunup, kendisinin "Buharin'den farksız" bir konuma düşürüldüğünü açık açık beyan etti. Bütün iktidar "nişanlarından" yoksun bırakıldığını düşünüyordu, bu yüzden, aslında biz muhaliflere sempati duymakla, bizim başarımızı can-ı gönülden istemekle birlikte, maskesini takarak dolaşmaya devam etmek, Doğu'nun iktidarıyla hiçbir sorunu olmadığını göstermek zorundaydı. İşte bu yüzden, 1989 yılındaki bölünmeye kadar iç mücadelelerde Hasan'ın önemli bir rolü ya da özel bir eğilimi olmayacaktı.

Halil Berktay, bilim adamı olarak şekillendiğinden, her zaman olmasa da, bu tür ayak oyunlarından genellikle uzak kalmaya, fikir sahibi her insan gibi belli bir eğilimi temsil etmeye özen gösterdi. Zaten, 12 Mart döneminde polisteki "başarısızlığı", Doğu tarafından başının üzerinde her zaman demoklesin kılıcı gibi sallandırıldığından parti içi iktidar kavgalarına girmeye elverişli değildi durumu. Dolayısıyla, 1989 yılındaki bölünmeye kadar muhalefetle bağlantı kurmamaya, hatta okun sivri ucunu "Mehmet Gündüz"e yönelterek "merkez"de ağırlık kazanmaya özen gösterdi. Daha çok fikirlerini ortaya koydu, esas olarak Doğu'yu bu fikirlere ikna etmeye çalıştı, sonunda bu çaba büyük hayal kırıklığıyla sonuçlandı, o başka. Neydi Halil'in "merkez"i ikna etmeye çalıştığı fikirler? Buna kısaca, 1980'lerin ikinci yarısında yükselmeye başlayan "Gorbaçovculuk" diyebiliriz. Buna daha ileride yeniden döneceğim.

Ben ise, 1980'in ilk yarısında ortaya çıkan Troçkist-Maoist eğilimi (*Havariler*, s.482-483) temsil etmeye devam ediyordum. Doğu'nun, işine öyle geldiği için beni "liberalizmin ve sağın" temsilcisi gibi gösterme çabalarına rağmen, önderlik içindeki "sol kanadı" ben temsil ediyordum, gittikçe belirginleşmeye başlayan parti içi muhalefetin lideriydim, ne var ki, o gün de iktidarı sevmediğimden, Doğu'yla liderlik çekişmesi içinde olmadığımı kendisi de biliyordu. Ancak ben, tipik bir Aydınlıkçı politikacı olarak, "baş düşmanı tecrit et" taktiğinin

gereğini yerine getirip, "sol kanat"a, merkezle çatışma içine giren her eğilimi katmaktan yanaydım, bu yüzden Oral'da ortaya çıkmaya başlayan muhaliflik sendromlarını dikkatle izliyor, değerlendirmeye çalışıyordum. "Baş düşman"ım merkez, yani Doğu'ydu, ona karşı "birleşilecek bütün güçlerle" birleşme çabası içindeydim. Öte yandan, "baş düşman"ın üzerimdeki baskısını azaltmak için, en muhalif yazılarda bile, böyle şeylerden gizliden gizliye haz duyduğunu bildiğim Doğu Perinçek'e olumlu atıflarda bulunmayı ihmal etmiyordum. Bu hinoğlu hin taktiğin, farenin, uyuyan birisinin burnunu yerken, acıyla uyanmasını önlemek için yediği yeri üflemesinden pek de farklı bir şey olmadığını belirtmem gerekir.

1975 yılından beri on yıldır partinin canına okuyan "iki süper devlet" siyasetinin suyu ısınmıştı artık, resmen gündemden kaldırılması kaçınılmaz görünüyordu. Aslına bakılacak olursa 12 Eylül'den sonra, fiilen rafa kaldırılmıştı, ama bu siyasetle gerekçelendirilen devlet işbirlikçiliği devam etmişti. Demek ki, esas olan, iki süper devlet siyaseti değil, devlet işbirlikçiliğiydi de, bu siyaset işbirlikçiliğin bahanesini yaratıyordu.

12 Eylül'den sonra iki süper devlet siyasetinin yanlışlığını ve değiştirilmesi gerektiğini "kendi aramızda" ilk dile getirenler, ben, Necmi Demir ve Ilkay Demir olmuştuk. Hatta ben bunu çevremdeki başka arkadaşlara da, üstü kapalı ifade etmeye başlamıştım. Osman Kurucan'ın bu öneriye "çarkçıbaşı"lardan beklenmeyen bir tepki gösterdiğini hatırlıyorum. Bunun üzerine ben de, çocuğunu kandırmaya çalışan bir baba gibi, "Sovyetler Birliği'ne karşı" daha "kararlı" mücadele etmek için bu siyasetin değiştirilmesi gerektiği gibi acayip bir teori icat etmek zorunda hissetmiştim kendimi.

Içimizde iki süper devletin, özellikle Sovyetler Birliği'nin baş düşman alınmaya devam edilmesi gerektiğine en fazla inanan, Oral Çalışlar'dı. Bu siyaset, fiiliyatta kadük olduğu halde Oral anakronizmde inat ediyordu. Sanırım bunun en büyük nedeni, Oral'ın muhafazakârlık ve ihtiyatlılığının yanı sıra, böyle bir siyaset değişikliğinin, devlet işbirlikçiliğinin gerekçe-

lerini, dolayısıyla izlediği sağ çizginin temellerini yok edeceğini düşünmesiydi.

Öte yandan Halil Berktay, yepyeni bir yönelim içine girmişti. Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeleri dikkatle izleyen Halil, Sovyetler Birliği'ni devlet kapitalizminden serbest pazar kapitalizmine dönüştürme diye de özetlenebilecek Gorbaçov'un "Prestroskaya" ve "Glastnost" politikalarının Türkiye'deki pazarlama temsilcisi olmaya karar vermiş görünüyordu. Elbette böyle bir misyon, bırakın SSCB'nin süper devlet diye baş düşman alınmasını, "sosyalist" ilân edilmesini gerektiriyordu. Ama bunlar aşama aşama yapılmalıydı. Önce Sovyetler Birliği'nin aşırı şekilde hedef alınmasına yol açan şu iki süper devlet siyasetini resmen de ortadan kaldıralımdı bakalım bir.

Bu yüzden öneriyi, sorunu en yakıcı şekilde hisseden Halil Berktay getirdi toplantının gündemine. Ben, Stalin meselesi nedeniyle fazlasıyla baskı altında olduğumdan, öneriyi desteklemeye hazır olmakla birlikte, fazla öne atılmadım, diğer eğilimleri kollamayı doğru buldum. İhtiyatlı tavrımın bir başka nedeni ise, Halil'in, SSCB'ni "sosyalist" ilân etmeye hazırlandığını hissetmemdi. Sovyetler Birliği'nin 1930'dan beri bürokratik kapitalist olduğu tezini savunduğumdan, Halil'in yeni tezine biraz da kuşkuyla bakıyordum. Doğu da biliyordu Halil'in Sovyetler Birliği'ni "sosyalist" ilân etmeye hazırlandığını. Ancak Çin'in içine kapandığı koşullarda, Sovyetler Birliği gibi büyük bir devletteki yeni gelişmeleri dikkatle izleyen Doğu, Halil'in bu konudaki "öncülüğüne" bilerek açık kapı siyaseti izliyordu.

Oral, Halil'in önerisine şiddetle itiraz etti. Ben, siyasetin değiştirilmesi teklifine katılmakla birlikte, Sovyetler Birliği'nin bürokrat kapitalist niteliğine vurgu yaptım. Doğu, Halil'i destekledi. Kararın alınmasına uzun süre direnen Oral, hiç beklemediği biçimde yalnız kalmıştı. O benim gibi değildi. Tek başına muhalif oy vermekten gurur falan duymaz, hatta bundan ödü kopardı. Bu yüzden, "hem ağlarım, hem giderim" diyerek, tamamen muhalif olduğu bir karara, sonunda "olumlu" oy vermek zorunda kaldı. On yıl önce "oy birliği"yle kabul edilen

"iki süper devlet" siyaseti, böylece on yıl sonra yine "oy birliği"yle resmen sona erdiriliyordu. Ne olmuştu? Ne değişmişti? "Süper devlet" denen Amerika Birleşik Devletleri'yle Sovyetler Birliği yine "orada"ydılar, dünya yüzündeki bildik siyasetlerini yine sürdürüyorlardı. On yıl önce niye o kadar gürültü koparılmış, on yıl sonra niye böyle yelkenler suya indirilmişti? Bir karar alınırken, hiç değilse bu süper devletlerin ne gibi bir "değişim" geçirdiği filan izah edilmeliydi ikna edici olmak için. Hayır, buna bile gerek görmemiştik. "Önderlik" yine bir kelâmda bulunmuştu ey "taban", senin birinci vazifen mantıklı olsun, saçma olsun, kerameti kendinden menkul kelâmları izlemekti!

Bir diğer önemli karar tasarısını Doğu Perinçek getirdi bir başka toplantıya. Bu, "Stalin'in reddedilemeyeceği" kararıydı. Parti tüzük ve programında açıkça bu tür bir hüküm bulunmadığından, boşlukları doldurmak üzere böyle bir karara gerek görülmüştü. Bunun pratik anlamı, eğer "anti-Stalinist" fikirlerimde inat edecek olursam, fiilen partinin dışına düşeceğim, hatta partiden atılacağımdı. En azından böyle bir karar, her an demoklesin kılıcı gibi başımın üzerinde sallanacaktı. Açıkçası, karar tasarısı, doğrudan doğruya beni bastırmak amacıyla getirilmiş oluyordu gündeme. Üstelik, "Stalin sorununu yüz yıl tartışabileceğimizi" söylediği halde birdenbire tartışmayı bitirmeye karar verdiği anlaşılan Doğu, bu karara, önderlik içinde benim dışımda hiç kimsenin direnmeyeceğini, hatta olumlu oy vereceğini çok iyi biliyordu. Tabii benim muhalif oy vereceğimden de bir o kadar emindi.

Beklendiği üzre, Oral'la Halil karar tasarısını desteklediler. Ne var ki, tartışmalar sırasında Oral'ın tedirgin, Halil'in ise fazlasıyla gayretkeş olduğu gözümden kaçmadı. Elbette her iki tutumun gerisinde de politik kaygı ya da beklentiler bulunuyordu. Oral tedirgin ve kaygılıydı, çünkü bu tür "karar tasarıları"nın hiç de hayra alâmet olmadığını bilecek kadar deneyimi vardı ve bir o kadar da Doğu'yu tanıyordu. "Düşmanı teker teker yok et ve adım adım ilerle" stratejisinin uygulandığının o da farkındaydı, bir adım sonra sıranın kendisine geleceğin-

den kuşkusu yoktu. Ne var ki, karar tasarısına olumlu oy vermek zorundaydı, yoksa "Mehmet Gündüz"le aynı "anti-Stalinist" mevzide yer almakta suçlanması kaçınılmaz olurdu. Öte yandan Halil'in, sanırım aynı toplantıda, Doğu tarafından bile aşırı bulunup reddedilen "Mehmet Gündüz'e dergide altı ay yazı yazmama cezası verilmesi" ek önergesine yol açan gayretkeşliği, Gorbaçovculuk konusunda Doğu'nun kendisine "açık kapı" siyaseti izlemesinden kaynaklanıyordu.[4] Telaşlı, biraz da saf bir insan olan Halil, o sıralar Doğu'yu, Gorbaçovculuğa ikna edebileceğine ciddi ciddi inanmıştı. Gerçi Doğu'nun reel politikliğini bilen Halil'in, Sovyet süper devletinin gücünün ve yeni Gorbaçovcu atılımının onu "yola getireceğine" inanması için az buz neden de yoktu ortada. Halil kendini böylesi bir gelişmenin gerçekleşmesi ihtimaline o kadar kaptırmıştı ki, Stalin vb. konularında Doğu'dan bile aşırı bir silahşör pozuna bürünmekte sakınca görmemişti. "Silahşör"ün bileylenen kılıçlarının bir adım ötede kendi gırtlağına dayanacağını düşünmüş olsaydı böyle hareket etmezdi tabii ki.

Şu işe bakın ki, karar tasarısına küçük de olsa bir itiraz, merkezin koyu Stalinci saflarından geldi. Benimle arasında kişisel hiçbir sürtüşme geçmemiş, birbirimize her zaman dostça davrandığımız Mehmet Bedri Gültekin, belki de ideolojik konumuna fazlasıyla güvendiğinden, böyle bir kararın, "Mehmet Gündüz"ün saflardan uzaklaşmasına yol açacağı endişesini, ılımlı, fakat net bir dille ifade etti. Doğu, hiç beklemediği bir yerden gelen itirazı önce geçiştirmeye çalıştı. Ancak Mehmet Bedri, kaygısını dile getirmekte ikinci kez ısrar edince, Doğu tarafından, sert bir tutumla bastırılması ve geri çekilmesini sağlamak icap etti.

Başından biliyordum, bu tür kaygıların dışında, beni fikri planda destekleyen tek kişinin bile çıkmayacağını, hatta çekimser oy bile kullanılmayacağını. Bunu bilmenin rahatlığıyla

---

4 "Şimdilik Sosyalist Parti'ye karşı 'kader birliği' yaptığı Mehmet Gündüz için, 'bu arkadaş 7-8 yıldır öyle hatalar yaptı ki, konuşalım biraz geri çekilsin, sussun, bu durumda bir insan, en az beş yıl yazmamalı' diyordu Berktay." (Ahmet Aka,, "Berktay'a Açık Mektup", *Saçak*, Eylül 1989, sayı 67, sayfa 46.)

Stalin konusundaki fikirlerimi bir kere daha, ama iyiden iyiye fütursuz bir havada, gerine gerine savundum. Oylamaya geçilince tek başıma el kaldırdım gururla. Hayatta doğruluğuna yüzde yüz emin olarak oy kullandığım tek oylamadır bu. Karar alındı. Stalin'i reddeden, kendini kapının önünde bulacaktı. Artık bu da umurumda değildi doğrusu. Fikirlerimi ısrarla ve inatla savunmayı sürdürecektim.

Yeri gelmişken, 1985 yılında değil de, 1986 yılında ortaya çıkan, 1988 yılındaki bölünmeye kadar devam eden, o günün teorik tartışmaları yüzünden biraz gölgede kalmasına rağmen, aslında Aydınlık hareketinin bugününü anlamak açısından son derece önemli bir tartışmaya daha değineyim: Rejimin niteliği ve Anavatan Partisi'nin (ANAP), ne olup, ne olmadığı tartışması. Ancak bu tartışmanın anlaşılması için, Doğu'nun hapisten çıktıktan sonra "büyük siyasi güçler platformu"ndaki bazı faaliyetlerine kısaca değinmem gerekiyor. Doğu, çıktıktan sonra, bizim eski "popülist" havamızı neredeyse tamamen bir kenara bırakmıştı. Bunu söylem düzleminde yine kullanıyordu kullanmasına, ileride değineceğim gibi, işçi arkadaşları pohpohlamaktan geri kalmıyordu, ama gerek yaşamı, gerekse yöneldiği, önem verdiği siyasi güçler, eskisinden de koyu bir şekilde burjuvaydı. Sol kesimi kollamaya ara sıra siyasi bir ilgi gösterse de, soldan, özellikle de, söylem düzeyinde vurgulamaya devam ettiği "emekçilerin kaderinden" bütünüyle koptuğunu görmemek için "gönüllü körlük" hastalığından muzdarip olmak gerekirdi.

Bunun pratikteki örnekleri mebzul miktardaydı. Örneğin Doğu, büyük işadamlarının ve Turgut Özal çevresinin başlattığı, "Türkiye'nin kaderini belirleyecek önemde siyasetlerin üretildiği" Taksim Toplantılarının müdavimlerinden olmuştu. Yanılmıyorsam, Taksim'deki Etap otelinin rahat salonlarında yapılan toplantılar "herkese" açık değildi. Toplantıyı düzenleyenler, "yüksek fikri meselelere" katkıda bulunacağını düşündükleri şahsiyetlere davetiye çıkarıyorlardı ve toplantılar kapalıydı. Kapalı olması bir yana, katılımcıların, masonik zenginler kulübünün "yüksek düzeydeki fikri" tartışmalarını kamuoyu-

na açıklamayacağı konusunda söz vermesi gerekiyordu. Doğu da bu sözü vermiş olmalıydı ki, toplantılara kabul edilme "şerefine mazhar olmuş", Etap Otelinin yumuşak halılarını "işçi sınıfı adına" çiğneme bahtiyarlığına kavuşmuştu. Bu bahtiyarlık ruh hali, o günlerde zenginlerin kokteyllerinin atmosferini soluyarak da yaşanıyordu. Doğu'yla Şule, kokteylden kokteyle yetişmek için büyük bir koşuşturma içine girmişlerdi. Hatta öyle ki, duyduğuma göre, yanlarına "kumanyalarını" alıp şehirlerarası kokteyllere bile koşturuyorlarmış, o şehir senin bu şehir benim. Bazı özel firmalar taşra kokteylleri için özel otobüsler kaldırdıklarından, Doğu'yla Şule, bu bedava seyahat olanaklarını da kaçırmıyorlarmış. Düşünüyorum da, Doğu'yla Şule'yi "büyükler ve zenginler" kulübüne kabul eden burjuvalar, bir zamanlar kendilerini "mahv-ı perişan" edeceklerini ilân edenlerin, sonradan görme bir ivecenlikle kokteyllere koşturmaya böylesine teşne olduklarını gördükçe, kimbilir içten içe nasıl gülmüş, sınıfsal güçlerinin "yenilmezliği"yle nasıl övünmüşlerdir.

İşte bu sınıfsal kabul ve teşnelik ruh hali, zaten 1975 yılından beri sağcı, devlet işbirlikçisi yönelim içinde bulunan Doğu'nun "ürettiği" siyasetlerin iyiden iyiye sağcı bir mahiyet kazanmasına yol açtı. Siyasi alanda buna kısaca, "savunmacı işbirlikçilik" diyebiliriz. Artık, 12 Eylül'ün üstünden beş-altı yıl geçtikten, onca acı olaylar yaşandıktan sonra, elbette hiç kimse çıkıp açıkça cunta yardakçılığı yapamazdı. Ama 12 Eylül rejiminin yeni devletlularını, örneğin ANAP'ı, üstelik de, "cunta karşıtlığı", "demokrasiyi ve parlamentoyu savunma" adına desteklemek, onları "demokratik" bir güç gibi göstermek mümkündü. Nitekim Doğu da bunu yaptı. Egemenlerin kuyruğunda siyaset yapma alışkanlığı edinmiş Doğu Perinçek'in yeni yıldızı ANAP'tı. Şimdi bir süre için de olsa (bu "yıldız" kayıp gidinceye ya da sönünceye kadar) onu parlatması gerekiyordu.

ANAP tartışmasını özetlemeye girişirken şunu peşinen belirtmeliyim ki, ben de dahil, tartışmada yer alan bütün taraflar, burjuvazinin "demokratik bir rol" oynadığı, dolayısıyla 12 Ey-

lül rejimiyle çatıştığı türünden bir yanılgı içindeydik. Bu yanılgının çeşitli nedenleri vardı. Birincisi, MDD teorisi, bize burjuvazinin "demokratik devrimci" bir misyon üstlendiğini, üstleneceğini öğretmişti. İkincisi, Marx'ın *18. Brumier*'de anlattığı üzre, "Bonapartist darbeciler", aslında hiçbir sınıfa dayanmaz, işçilerle burjuvazi arasında denge oyunu oynarlardı, dolayısıyla cuntayla özdeşleştirdiğimiz "Bonapartist" 12 Eylül rejimi de, bize göre, burjuvaziye dayanmıyordu. Üçüncüsü, Stalinist "halk cephesi" taktiği, bize, "demokrasiyi savunma adına" burjuvazinin en reaksiyoner ve muhafazakâr temsilcileriyle bile cephe birliği yapmak gerektiğini öğretiyordu. Dördüncüsü, her ne kadar liberalizme karşı hep birlikte esip üfürüyor, bu konuda birbirimizle yarışıyorsak da, hepimiz, dönemin neoliberal cereyanından şu ya da bu ölçüde etkileniyorduk. Neoliberalizm, burjuvaziyi demokrasinin gerçek savunucusu ve kahramanı ilân etmişti, biz de bu kadar ileri gitmesek bile, bu teoriden belli ölçülerde "nemalanıyor"duk.

Dolayısıyla tartışma, öncelikle, 12 Eylül rejiminin gerçek niteliği ve bu rejimle nasıl mücadele edileceği noktasında değil de, ANAP'ın niteliği üzerinde cereyan etti. Hepimiz burjuvaziyi peşinen demokrasinin (o zaman açıkça "demokrasinin" demeye utandığımızdan "parlamentonun" diyorduk ki, bu da bir başka hataydı. Çünkü 12 Eylül rejimiyle parlamento arasında esasta çelişki yoktu. Gerçi ben bu son noktaya tartışmalar sırasında mahçup bir şekilde de olsa değinmeye çalışmıştım) savunucusu gördüğümüzden, tartışma ANAP'ın burjuvaziyi temsil edip etmediği üzerinde yoğunlaştı. Ben *Saçak*'ta yazdığım bir yazıda,[5] ANAP'ı "sınıf temelinden yoksun" bir "şirket", dolayısıyla 12 Eylül rejiminin "gelip geçici bir partisi" diye niteleyerek tartışmayı başlatmış oldum. Buradaki siyasi amacım, elbette ANAP'ın hedef alınmasını sağlamaktı, ama bu partiyi burjuva sınıf temelinden bağımsızmış gibi ele almam büyük hataydı. Diğer bir önemli hatam ise, o sırada liderliğini Hüsamettin Cindoruk'un yaptığı Doğru Yol Partisi'ni (DYP),

5 Mehmet Gündüz, "Bonapartizm, Parlamentarizm ve Partiler", *Saçak*, Ocak 1986, sayı 24.

"demokratik" burjuvazinin "demokratik" temsilcisi diye takdis etmemdi. Doğu Perinçek bu teze, "ANAP malı götürmüştür" diyerek karşı çıktı. Bu "metaforla" anlatmak istediği, ANAP'ın fırsatlardan yararlanıp burjuvazinin partisi olma "payesine" eriştiğiydi. Doğu bu teziyle, benim tersime, ANAP'ın düşman alınmamasını, burjuvazinin "parlamenter temsilcisi" ANAP'la "ortak cephe" kurulmasını öneriyordu. Yani temelde ikimizin de mantığı aynıydı. İkimiz de burjuvazinin demokratlığını *apriori* kabul etmiştik. Aramızdaki tartışma, ANAP'ın "demokratik" burjuvazinin temsilcisi olup olmadığı noktasında cereyan ediyordu. Eğer burjuvazinin temsilcisiyse "demokrasi cephe"sinde onunla işbirliği yapılacak, değilse, otomatikman karşıya alınacaktı. Yani işin açıkçası, biz "işçi sınıfı" adına mücadele ettiğimizi söyleyenler, bütün fraksiyonlarımızla birlikte, burjuvaziyle işbirliği konusunda tam bir mutabakat halindeydik.

Bunu böyle saptamakla birlikte, taraflardan birinin görece daha olumlu noktada, diğerinin ise beterin de beteri bir pozisyonda olduğunu belirtmem gerekir. Burjuvazinin belli kesimlerinin temsilcisi ANAP, aynı zamanda, burjuvazinin talepleri doğrultusunda, 12 Eylül cuntasının elleriyle kurulmuş yeni rejimin pratikteki yürütücüsüydü. Dolayısıyla rejimle mücadele etmek isteyenlerin, ANAP'la kapışması kaçınılmazdı. Hatta, halihazırdaki parlamentoyla ve parlamentocu güçlerle de, yani topyekun burjuvaziyle çatışmaları gerekiyordu. Yukarıda belirttiğim nedenlerle, diğerleri gibi "demokrasi malulü" olan "Mehmet Gündüz"ün böylesine tutarlı bir çizgiyi savunması mümkün değildi elbette. Ne var ki, yine de "o"nun, ANAP'ı hedef almayı önermesi, tartışmada görece devrimci bir saf tuttuğunu göstermektedir. Hatta aynı hastalıklardan muzdarip Oral Çalışlar'ın da, bu noktada Doğu Perinçek'in "savunmacı işbirlikçiliğine" karşı çıkıp, dönemin, yeni ve muhayyel bir darbeye karşı parlamentoyu savunmak değil, demokrasi yönünde cesur bir mücadele yürütmeyi gerektirdiğini ileri sürmesi olumluydu. Bu tartışmada en vahim ve sağcı çizgiyi Doğu Perinçek temsil etmekteydi. Perinçek'e göre, Türkiye yeni

bir askeri darbe tehdidi altındaydı. Bu yüzden görev, parlamentoyu savunmaktı. ANAP'la askeri hiyerarşiyi özdeş görmek "gerçekleri zorlamak"tı. ANAP, parlamentarist bir güçtü, parlamenter demokrasinin savunulmasında onunla işbirliği yapmak gerekiyordu. "En geniş parlamenter ittifaklarla militarist girişimleri göğüslemek", yani bugünkü parlamenter düzeni *savunmak* için ANAP'la *işbirliği* şarttı.[6] O gün egemen rejimin egemen partisi ANAP'tı. Bu teoriler, egemenlerin egemeniyle işbirliğine karar kılanlar için o günün ihtiyaçlarına uygun olarak üretilmişti. Zaman geçtikçe, egemenlerin iç ilişkilerinde değişiklikler olacak, başka egemenler ortaya çıkacaktı. O zaman da, onların parlatılmasına girişilecek, onların savunulması için teoriler ileri sürülecekti.

Doğu'nun burjuvaziyle siyasi ve pratik işbirliği arzusu koyulaştıkça, işçi pohpohçuluğu da o ölçüde dayanılmaz bir hal almaya başlamıştı. Aydınlıkçı saflardaki sözlü propagandalarında Doğu, "işçiler" diyor, başka şey demiyordu. Bazı işçileri özel olarak evine davet ediyor, onlarla saatler süren sohbetlerde bulunuyordu. Bu uvriyerizmde pek şaşılacak bir şey yoktu. Stalin devrinde de bürokratik rejim, işçi sınıfını ezdiği ölçüde, Stahanovist işçileri yüceltmiş, çevresinde imtiyazlı işçi azınlığından oluşan bir destekçiler kitlesi yaratmıştı. İktidarda olmadığından Doğu, bunun minyatürünü uygulayabilirdi ancak.

İşçi pohpohçuluğunun ve bazı işçilerin Doğu'nun özel eğitiminden geçmesinin sonucunda, o günlerde İstanbul'un çeşitli yerlerinde "işçi Doğu"lara rastlamaya başlamıştık. Halleri, tavırları, konuşmaları, gülmeleri, gülmemeleri, çevrelerini ayıplamaları ya da paylamalarıyla, "kızım sana söylüyorum, gelinim sen dinle" yöntemine dayanan diskurlarıyla şıp demiş Doğu'nun burnundan düşmüş işçilerden birine, Nevzat Kuloğlu'nun evinde yapılan bir toplantıda rastlamıştım. Üstelik Ali Tokgöz adlı bu işçi, boyuyla posuyla da Doğu'yu andırır gibiydi. Maşallah, yanaklarından kan fışkıran güçlü kuvvetli bir

6 Doğu Perinçek'in *2000'e Doğru* dergisinde yayınlanan bu konudaki en kritik yazıları için bkz: "Zaman İhtiyacı", sayı 41, Ekim 1987; "Krize İki Cevap", sayı 2/14, 27 Mart 1988; "Sivil ANAP", sayı 44, 25 Ekim 1987.

işçi olan Ali Tokgöz'ün Doğu'dan tek farkı, daha asık suratlı olmasıydı. Yüz çizgileriyle de Doğu'yu örnek aldığı anlaşılıyordu, ama biliyorsunuz, taklitler daima daha geri bir örneği oluştururlar. Tabii, Ali Tokgöz'ün asık suratlılığında, "Başkan"dan aldığı enformasyonların rolü olduğu da unutulmamalıdır. Saflardaki "burjuva yolcuları"yla uzlaşmamak, hatta onları korkutmak için böyle bir yüz ifadesi gerekliydi her zaman.

Tesadüf bu ya, Nevzat Kuloğlu'nun evinde o akşam yapılan toplantıda Ali Tokgöz'ün "devrimci diskurunun" hedefi olacak "liberaller" de bulunuyordu. Bunlardan biri, ben "Mehmet Gündüz"düm. Hımmm... demek Mehmet Gündüz denen "burjuva yolcusu" buydu. Ona surat asıp, işçilerin kendisinden hiç haz etmediğini gösterelimdi hele bir. İleride "üst makam"lardan düştüğünde üstünde tepiniverirdik. Şimdilik Mehmet Gündüz'den daha "kolay lokmaları" biraz ezip ufalayalımdı da, o da görsündü "proletaryanın gücü"nü. Ali Tokgöz, şöyle çevresine bakındı, "kolay lokma"ya yüklenmek için gereken bahaneyi bulmuş olmanın verdiği acımasızlık ve atılım ruhuyla söze başladı. Ya, demek Savaş Tuncaboylu gelmemişti toplantıya. Çalıştığı şirketin yönetim kurulu toplantısı olsa koşa koşa giderdi. Sert ve "hedefini bulan" sözlerinden sonra, çevresine, aynı Doğu gibi bakındı, "haksız mıyım" der gibilerden. Savaş Tuncaboylu, eskiden beri tanıdığım bir arkadaştı. Partinin ilk kurulduğu aylarda Kartal İlçesinde omuz omuza çalışmıştık (*Havariler*, s.305). Son derece sorumlu bir insandı. O zaman da Kartal'daki bir fabrikada mühendis olarak çalışırdı. Sanırım aynı yerde çalışmayı sürdürüyordu, yıllar içinde mevki bakımından belli ölçüde ilerleme kaydetmişti. Ama böyle bir mevki elde etmiş olması, onu devrimci mücadeleye sırt çevirmeye sevketmiş değildi. Sadece o akşam için, muhtemelen bir işi dolayısıyla toplantıya gelememişti. Toplantı, Nevzat Kuloğlu'nun eşi ve Savaş'ın ablası, Sevil Kuloğlu'nun evinde yapılıyordu. Sevil'le Savaş, 12 Eylül öncesi dönemde, kardeşleri Serdar Tuncaboylu'yu faşist saldırılarda kaybetmiş acılı bir ailenin fertleriydiler. Ne var ki, "burjuva duygusallığı"ndan uzaklığı, duygusuz, kaba saba hal ve harekâtın-

dan zaten anlaşılan Ali Tokgöz'ün böyle "anılara" dalmaya hiç de niyetli olmadığı, Savaş Tuncaboylu'ya "giydirmeye" devam etmesinden anlaşılıyordu. Savaş'ın ablası Sevil, kardeşine gıyabında yapılan saldırıya fena halde bozulmuş, önüne bakıyordu. Artık o anda dayanamadım, Savaş'ın değerli bir arkadaş olduğunu söyledim. Kimbilir neden gelememişti toplantıya, böyle küçük şeylerden büyük sonuçlara varmaya çalışmanın âlemi yoktu. Ali Tokgöz, bana şöyle bir bakıp hafifçe gülümsedi. Hah işte, "Başkan" söylememiş miydi daha geçenlerde bu "Mehmet Gündüz"ün liberalizmi savunduğunu, işte bunu pratikte de görüyordu şu anda. "Liberalizmin savunucusu" Mehmet Gündüz, elbette "burjuva yoluna sapan" Savaş Tuncaboylu gibilerini de savunacaktı. Ali Tokgöz'ün kırmızı yanakları daha da kızardı ve sesini kesti. Bir başka zamanda, elverişli koşullarda, paylanacak başkalarını eline geçirirdi nasıl olsa. İlahi Ali Tokgöz! Şimdi neredesin, ne yaparsın, bilmiyorum, ama sana kızamıyorum bile. Çünkü biliyorum ki, sen bütün kötü huyluluğuna rağmen, işçilikten hiçbir zaman kurtulamayacak, bütün hayatını, seni pohpohlayıp ortaya salanların hiçbir zaman gerçekten önem vermediği bir "işçi parçası" olarak geçireceksin. Sana mı kalmıştı, egemenlerin parlattığı yollarda yürüyenlerin ve yükselenlerin gösterdiği hedeflere av köpeği gibi saldırmak!

Hareket, başkanımızın "adına layık" bir başkan olması, "devrimci görevlerini" layığınca yerine getirmesi için elinden gelen her şeyi yapıyordu artık. Başkanımızın yollarda zaman kaybetmemesi gerekiyordu, o halde altına bir araba çekilmeliydi. Özel bir araba değildi bu elbette, sadece "makam" arabasıydı. Ama başkanımız makamını hiçbir zaman kaybetmeyeceğinden özel araba diye de görülebilirdi. Arabaya şoför de lazımdı. O görevi de partili arkadaşlardan Mehmet Sabuncu yerine getirecekti. Sabuncu, sessizliği, disiplini ve sadakatiyle bu görevin tam adamıydı. Bundan böyle Doğu'nun, yanında, "tarihi görüşmelerin tanığı" Ethem Sancak'ı taşımasına gerek yoktu. Sabuncu da aynı işlevi yerine getirebilir, bir adım geri-

de durup, Doğu'ya gideceği yerleri, yapacağı işleri ya da hay Allah, başkanın fazla zihin meşguliyeti yüzünden o anda unuttuğu önemli bir noktayı hatırlatabilirdi. Arada bir evde çocukların başında oturup çocuk bakıcılığı bile yapabilirdi. Bundan böyle Sabuncu, Doğu'yu gölgesi gibi izleyecekti.

Bir akşam üstü, Doğu'yla "gölgesi", yine bizim eve uğramışlardı. Doğu, artık iyice adet edindiği üzre, yine birilerine esip üfürüyordu. Birilerini hedef alma, gittiği her yerde onları çekiştirme işlemini belli bir programa göre mi yapıyordu, bilmiyorum, ama her seferinde gündemde bazılarının yer alması kaçınılmazdı. Öyle ki, bu manzarayı gördükçe, başka yerlerde de beni nasıl hedef tahtasına koyduğunu gözümün önüne getirebiliyordum. O akşam, "program"da iki kişi vardı: Işık Soner ve Erkan Yücel. Işık'ın "program"a alınmasının nedeni, yurtdışının sorumlularından biri olarak, hareketi mali bakımdan gereğince "beslememe"siydi. Değil mi ya, Alman Markı ne kadar değerliydi üstelik. Orada ancak bir gazoz içilebilen 1 Markla burada neler neler alınmazdı. Kaç Türk lirasıydı 1 Alman Markı, Sabuncu? Sabuncu şıp diye söylüyordu cevabı. Gördünüz mü, ne değerliydi! Anlamıyordu yurtdışındaki arkadaşları, nasıl yiyip bitiriyorlardı, nasıl tüketiyorlardı onca parayı! Tabii tabii, "onlar" da Avrupa'nın standartlarından etkilenmeye başlamışlardı, kim düşünürdü buradaki devrimci mücadeleyi! Umurlarında mıydı bizim burada ne sıkıntılar içinde çalıştığımız vb. vb. El insaftı doğrusu! Işık'ı çok iyi tanıyordum. Hele para konularında onun kadar titiz, hareketi kollayan bir insan tanımamışımdır. Bu lafları Işık yiyiyorsa, geri kalanını siz düşünündü artık!

"Geri kalanı" mı? Örneğin Erkan Yücel. O da Işık kadar fedakâr, hareket için canını vermekten çekinmeyecek bir arkadaştı. Tüm sanatsal yeteneklerini, "proletaryayı kurtaracağını" sandığı hareketin hizmetine sunmuştu. Isteseydi bu yetenekleriyle tiyatro ve sinema âleminin baş yıldızı olur, servet içinde yüzebilirdi. Hayır, bu yolu seçmemişti. Peki şu anda duyduklarım neydi? Erkan Yücel de "burjuvazinin şekerden mermilerine" dayanıksız hale "gelmiş"ti, Doğu'ya göre. Artık eski Er-

kan Yücel "değil"di! Sinema âleminin "satın almaya" yönelik tekliflerinin önünde onun da bacakları titremeye başlamıştı. Zaten dönemimizin liberalizm cereyanı kimleri etkilememişti ki (bana kaçamak bir bakış) Erkan'ı etkilemesin! Bu cereyana direnebilmek için çelikten bir irade lazımdı, bu da çok az insanda vardı vb. Erkan'ı 1980 öncesinden beri görmüyordum, ama ne yapıp ne ettiğini çok iyi biliyordum. Görmesem de, bilmesem de, "o Erkan bizim Erkan'ımızdı" Bu yüzden, Doğu'nun bu tür propagandalarının üstünde zerre kadar etkisi olamazdı. Ne var ki, bu "propaganda makinesi"nin her söylediğiyle didişmenin anlamsız olduğunu da kavramıştım artık. İstediği kadar "ötsün"dü, söyledikleri bir kulağımdan bile girmiyordu ki, öbüründen çıksın. Zaten kısa süre sonra bunların hiçbir önemi kalmayacaktı.

Kapı komşumuz spiker Sacit'le eşi (*Havariler*, s.523), Ağustos ayında tatile giderken, arayanları yanıtlamamız için telefonlarını geçici olarak bize vermişlerdi. Kısa süreli de olsa bu bizim için büyük nimetti. Ne güzel, yıllardır ilk kez telefonumuz oluyordu. Görüştüğümüz çok az sayıda arkadaş da olsa, isteyenler bizi telefonla arayıp anında bulabileceklerdi.

Bir akşam eve döndüğümde Feyza, beni Erkan Yücel'in telefonla aradığını söyledi. İstanbul'a gelmişken beni görmek istemiş, ama aranma durumumu bildiğinden olacak, herhangi bir bağlantı bırakmamış, zaten çok az kalacakmış. Ne kadar üzülmüştüm Erkan aradığı sırada evde olmadığıma. Onunla karşılıklı geçip "Öfkem Şarlayan" oyununu (*Havariler*, s.72-73) bir kere daha oynayamadığıma. Kırk yılda bir dışarı çık, o arada yıllardır görmediğin, çok sevdiğin bir arkadaşın arasın, şans işte!

Bundan yaklaşık bir ay kadar sonra, 9 Eylül 1985'de Erkan'ın İzmir-Selçuk yolu üzerinde geçirdiği trafik kazasında öldüğünü duyunca hepimiz yıkıldık adeta. Feyza'yla birlikte günlerce ağlaştık. Yalnız biz mi? Erkan'ı tanıyan herkes aynı durumdaydı. Yukarıda anlattıklarımla ters düştüğünü sanacaksınız ama, Doğu Perinçek de dahildi buna. Onun, Erkan'ın ölümünden sonra düzenlenen anma toplantısında göz yaşları-

nı tutamadığını duymuştum. Bütün bunlar rol müydü? Kesinlikle değil. Erkan'ı gerçekten severdi, onun gibi değerli bir devrimci sanatçının ardından bizler gibi gözyaşı dökmesi gayet doğaldı. Doğal olmayan, politik amaçları için, en sevdiği insanları bile hedef tahtasına koyup, arkalarından kulis yürütmesiydi. Eminim, Erkan öldüğünde, onun arkasından yaptığı olumsuz propagandayı bile anında "unutmuş"tur ve bu satırları okuduğunda benim kendisine iftirada bulunduğuma içtenlikle inanacaktır.

* * *

12 Eylül, işçi ve köylü hareketini ezmiş, solu tam anlamıyla bastırmıştı. Kerameti kendinden menkul "çelik çekirdek"ler tuzla buz olmuş, sol hareketin taraftarları tam bir dağınıklık ve yılgınlık içine girmişti. 12 Eylül sonrası ideolojik atmosfer, kendilerini yenilemekten aciz sol örgütleri adeta toplumun dışına sürmüş, iyice marjinalleştirmişti. Bunlar bir yana, dünya çapındaki ve ülkedeki toplumsal ve siyasal değişimler, 1980 öncesinde sol örgütlerin her birine var olma "hakkı" tanıyan zemini ortadan kaldırmıştı. Çin-Sovyet çatışması ve taraftarlığı, "anlamını" tamamen yitirmişti. SSCB'nin devletçi sistemi, piyasa kapitalizminin azgın dalgalarıyla baş edemez hale gelmiş, yıkıma giden sistemini kurtarabilmek telaşıyla içine kapanmıştı. Sovyetler Birliği'nin desteğinden güç alan hareketler kendi başlarının çaresine bakmak zorunda kalmışlardı. Çin, son yirmi yıldaki "devrimci" iddialarını bir yana bırakmış, kapılarını piyasa kapitalizmine açmış, Sovyetler Birliği'yle arayı düzeltme siyasetine yönelmişti. Latin Amerika'daki devrimci kalkışmalar son bulmuş, eski gerilla liderleri, üstlerindeki gerilla elbiselerini bir yana atıp, yeni, "barışçı" sosyal demokrat liderler olarak boy göstermeye başlamışlardı. Keza, Avrupa '68'inin John Bendit gibi eski öğrenci liderleri de, bir zamanlar mücadele ettikleri kapitalizmin parlamenter sözcüleri haline gelmişlerdi. SSCB ya da ÇHC'in desteğini alan ulusal kurtuluş hareketleri de devrimci iddialarını terk etmiş, içlerine kapanmış, milliyetçi özlerinin gereği, batının güçlü kapitalist devlet-

lerinin dümen suyuna girmişlerdi. Bir zamanlar fazlasıyla umut beslenen "üçüncü dünya" devletlerinin "anti-emperyalizm" iddialarının palavradan ibaret olduğu ortaya çıkmış, geriye zorba, yozlaşmış tek parti diktatörlüklerinden başka bir şey kalmamıştı.

Bu koşullarda, sol örgütlerin, hâlâ devrimci iddialarını koruyacaklarsa, programlarını ve siyasetlerini yeniden gözden geçirmeleri, eğer salt bir "dükkân" değillerse gerçekten, kendilerini yenilemeleri zorunluydu. Bu da yetmezdi. Bir zamanlar sol örgütleri var eden koşullar değiştiğinden, sol bölüntülerin varlık nedeni de kalmamıştı. Solun rekompozisyonu gelip kendini dayatmıştı. Yeniden şekillenme, anakronik çatışma ve çekişmelerin bir yana bırakılmasını, yeni birleşmelerin ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılıyordu.

Solun ezilmişliği ve dağınıklığı koşullarında, sol kitlenin talebi de bu yöndeydi. Eski örgütlerin taraftarları, "namus belasına" örgütlerinin çevresinde duruyor, onu salt "rozet" olarak taşımaya devam ediyorlardı, ama ayrı ayrı fraksiyonlardan insanların ortak beklentisi, artık iyice yapay hale gelmiş duvarların yıkılması, yeni ve daha geniş bir sol örgütlenmeye gidilmesiydi.

Zaten eski örgütler anlamlarını yitirdiklerinden, bütün sol örgütlerin taraftarları, geçici bir "çatı" arayışı içinde, o zamanın tek legal "sol" partisi Sosyal Demokrat Parti'ye (SODEP) doluşmuşlardı. Buna "Aydınlıkçılar" da dahildi. Diğer sol örgütler gibi, Aydınlık hareketi de artık taraftarlarına bağımsız siyasetler öneremiyor, onları seferber edemiyordu. Bu durumda taraftarların, hiç değilse "boş durmamak" için, SODEP'in çatısı altında bir şeyler yapıyormuş gibi görünmeleri, koşulların dayattığı bir durum olmuştu.

Tabii ki öyle. Ne gibi bağımsız siyasetler önerebilirdi ki Aydınlık hareketi kendi taraftarlarına? Aslında varlığına yol açan bütün temeller yıkılmıştı. "Sovyet sosyal emperyalizmi" siyasetinin hiçbir temeli kalmamıştı. Bir kere, bu siyasetin dünya çapındaki merkezi Çin vazgeçmişti bundan. Bu siyasete bir ölçüde "haklılık" kazandıran "sosyal emperyalist" Sovyetler Bir-

liği, dünya çapındaki iddialarını bir yana bırakmış, içine kapanmıştı. "Üçüncü dünya" siyaseti de yıkılmıştı. "Üçüncü dünya" diye kutsanan şeyin, kapitalizmin bir parçası, hatta ona kan veren önemli bir güç olduğu ortaya çıkmıştı. "Mao Zedung düşüncesi"ni Çin bile "hakkıyla" savunmuyordu artık. Savunduğu kadarıyla da salt bir ulusal liderin düşüncesi düzeyine indirgemişti onu. Bu durumda, kraldan fazla kralcı Aydınlık liderleri de biraz buruk bir tavırla durumu kabul etmek, 1970'li yıllarda gururla dalgalandırdıkları "Mao Zedung Düşüncesi" bayrağını yarıya indirmek zorundaydılar. Geriye ne kalıyordu? Stalinizm mi? Bırakın Allahaşkına! Onun ipliği iyice pazara çıkmıştı. Onun savunucuları bile, bunu ancak son derece mahçup bir edayla yapmak, "aslında biz Buharin'e daha yakınızdır" demek zorundaydılar artık. Stalin'in, burjuvaları değil, Komünistleri katlettiği açıkça su yüzüne çıkmış, dolayısıyla "Stalinizm imajı" "sırrı" dökülmüş bir aynadan farksız hale gelmişti. "Milli demokratik devrim" mi? Türkiye'nin "yarı-sömürge, yarı-feodal" olduğu iddiasını, "MDD'ciler" bile ağıza almaz olmuşlardı. Türkiye'nin, dünya kapitalist sisteminin parçası, orta gelişmişlikte bir kapitalist ülke olduğu zımnen herkes tarafından kabul edilmişti. "Demokratikleşme" hedefi mi? Evet ama bu hedef, burjuvazinin, sosyal demokratların da ağzından düşmüyordu. Sol bir örgütün salt bu hedefle ayrı bir varlık olması olanaksızdı. İdeolojik gelişmelere paralel olarak, günlük siyasetler alanında, diğer sol örgütler gibi Aydınlık hareketi de anlamını yitirmişti. Ne siyaset önerebilirdi ki? "Ulusal savunma" denen saçmalık ortadan kalkmıştı. Dolayısıyla "ulusal güçler"e yaltaklanmanın gerekçeleri de silinip gitmişti. Sağın bataklığına batmış Aydınlık hareketinin bataklıktan sıyrılıp yeniden sınıf mücadelesini esas alan bir siyasi çizgi tutturması ise hemen hemen imkânsızdı. Marjinalize olmuş sol örgütler ise, fiilen sınıf mücadelesi alanlarının dışındaydılar. Dağlara ve hücre evlerine sürülmüşlerdi. Böylesi tecrit koşullarında kitlesel bir olgu olan sınıf mücadelesinin içinde yer almaları imkânsızdı. İşte bu manzara, solun toparlanmasını, kendini yeniden tanımlamasını, şekillenmesini ge-

rektiriyordu. Bunun o zamanki adı "sosyalistlerin birliği" olarak kondu.

Nokta dergisi, 10 Kasım 1985 tarihli sayısında, Mehmet Ali Aybar, Sadun Aren ve Doğu Perinçek'le, sosyal demokrasi üzerine değerlendirmelerini içeren röportajlar yayımladı. Ben de *Saçak*'ın Aralık 1985 tarihli 23. sayısında, röportajları değerlendiren, "Muhasebenin İlk İşaretleri" başlıklı, "Mehmet Gündüz" imzalı bir yazı yazdım. Belli belirsiz de olsa, yukarıda anlattığım durumu sezmenin sonucu, solun geçmişin muhasebesini yapması gerektiğini belirtip, yazıyı şu cümleyle bitiriyordum: "Ortak sosyalist ilkeler üzerinde birleşerek Türkiye'nin ihtiyacı olan soldaki partiyi yaratmak için, hoşgörülü ve uygar bir tartışma ortamında geçmişin özeleştirisine ve muhasebesine girişmenin zamanıdır."

Başka koşullarda olsak, bu satırlar, merkezimiz tarafından, "halihazır parti"nin tasfiyesi çağrısı diye algılanır, yazar en azından paylanırdı. Ne var ki, o günün atmosferi bu öneriyi son derece mantıki kılıyordu, en bağnaz tekkecilerin bile birleşme ve yeniden partileşme eğilimini dışlaması mümkün değildi. Hele Doğu gibi, reel koşulları dikkate almasını bilen bir lider asla yapmazdı böyle bir hatayı. Belki bazı aparatçıklar, eğer yazıyı okudularsa, biraz homurdanmışlardır, ama Doğu iplerini çözmedikçe açıktan saldırıya geçemezlerdi. Bu konuda terbiye edilmişlerdi.

Tam tersi oldu. Yazının yayımlanmasından kısa süre sonra, Doğu bana gelerek, *Nokta* dergisinden Gülay Göktürk'ün kendisini aradığını, "Mehmet Gündüz"ün *Saçak*'taki yazısını "sosyalistlerin birliği" için çağrı diye nitelendirdiğini, bu konuda kendisiyle (yani Doğuyla) röportaj yapmak istediğini söyledi. Yazarken ben de tam farkında değildim, ama özellikle son cümlesiyle yazı gerçekten de böyle değerlendirilebilirdi. Baktım, Doğu da olumlu havada. "İyi olur" dedim kısaca. Böylece, bundan sonraki üç yıl boyunca Türkiye solunun baş gündem maddesini oluşturacak ve ne yazık ki, sosyalistlerin birliğiyle değil, Aydınlık hareketinin kendi legal tekkesinin kurulmasıyla sonuçlanacak "sosyalistlerin birliği" tartışmaları başlamış

oluyordu. Bu konudaki gelişmelere, bundan sonraki bölümlerde ayrıntılarıyla değineceğim.

* * *

1986 yılının ilk aylarıydı. Bir "MK" toplantısında gündeme, "Çin Halk Cumhuriyeti'nin ziyareti" sorunu geldi. Çin Komünist Partisi (ÇKP) yöneticileri, Çin'deki yeni gelişmeleri "parti"mize aktarmak (Çin, o sıralar Kültür Devrimi'ne karşı bir kampanya başlatmış, batı sermayesine açık "serbest bölgeler" uygulamasına girişmişti) ve iki "kardeş parti" arasındaki ilişkileri "pekiştirmek" için "parti"mizi Çin'e davet ediyorlardı. ÇKP açısından anlaşılır bir davetti bu, çünkü yirmi yıldır "kardeş parti"lere empoze ettiği siyasetlerini temelden değiştirmişti. "Sovyet sosyal emperyalizmi", hatta "Sovyet revizyonistleri" siyasetini tamamen terk, SSCB'ni ise yeniden sosyalist ilân etmişti. "Mao Zedung Düşüncesi"ni sadece bir anı, kurucu ulusal liderin düşüncesi düzeyine indirgemişti. "Kültür Devrimi"ni, "Dörtlü Çete"nin "sol sekter" siyasetlerinin ürünü bir yıkıcılık, hatta "karşı-devrim" diye karalamaya girişmişti. Batı kapitalizmiyle ilişkileri "revizyonizm" diye nitelemeyi bırakmış, ülkeyi batı sermayesine açmıştı. Avrupa'nın Komünist partilerine "revizyonist" demekten vazgeçmiş, hatta onlarla "kardeş parti" ilişkileri kurmaya girişmişti. Böyle bir durumda, ÇKP'nin dümen suyunda siyaset yapan bizim gibi "parti"lerin şaşalaması doğaldı. Bu şaşkınlığın, kısa sürede yerini "anlayışa" bırakması da doğaldı. "Ağabey parti" ÇKP, şimdi "küçük kardeşlerini" yeniden eğitme sorumluluğunu duyuyordu işte, fena mı?

Bu durumdan en fazla mağdur olması gereken başkanımız Doğu Perinçek'ti, ama en az ÇKP liderleri kadar büyük manevra yeteneğine sahip olduğundan, onları en fazla "anlayan" ve mazur gören de oydu. Siyasetti bu, "olurdu" böyle şeyler. Önemli olan, bizim bu manevralara ayak uydurmamız, ama bir yandan da muhalefet ediyor, kendi "bağımsız çizgimizi" izliyormuş gibi bir izlenim vermemizdi. İşte o sıralar, Doğu'nun bütün dikkati, ÇKP "gemi"sinin ani manevralarını, hem daha

küçük manevralarla izlemek, hem de izlemiyormuş gibi görünmek için, "parti" takasının dümenini sağa sola çevirmek üzerinde yoğunlaşmıştı. "Kaptan"ımız "taka"yı ÇKP gemisinin dümen suyunda götürüyordu, ama bir yandan da "yolcu"lara "bağımsız rota" izlendiğini söyleyip durmaktan geri kalmıyordu. Bakalım, dümen suyu siyasetinin sonunda "taka" batarsa, bütün onurlu kaptanlar gibi gemisiyle birlikte sulara gömülmeyi göze alabilecek miydi? Ama doğru ya, o öyküler daha çok, büyük gemilerin kaptanları için anlatılırdı.

Davete icabet edecek miydik? Tabii ki, madem çağrılmıştık, niye gitmeyelimdi? Kim gidecekti peki? Ben de içlerinde olmak üzere beş arkadaş saptandı. Ben, açıkça gitmek istemediğimi söyledim. Aaaaa hiç olur muydu öyle şey? Doğu ayıplamıştı beni doğrusu. Hem sen, "sosyalizmin sorunları" diye yeri göğü inlet, hem de ondan sonra kalk, "sosyalist" bir ülkeye "gitmek istemiyorum" diye mızıkçılık et. Niye gitmek istemiyormuşum hem bakalım? Kaçak olduğumu ileri sürdüm önce. Bu pek inandırıcı değildi. Çünkü nasıl olsa sahte pasaportla çıkacaktım. Bunun üzerine, yazı çizi işlerinden kopmak istemediğimi söyledim. Ama bunun da inandırıcı olmadığını, olmayacağını biliyordum. Peki, gerçekten neden gitmek istemiyordum? Bir kere, muhalefetin tam gelişmekte olduğu bir dönemde buralardan uzaklaşmak istemiyordum, hatta Doğu'nun gitmem için bu kadar ısrar etmesinden de kuşkulanmadım desem yalan olur. Öte yandan, Çin'e yapılacak on beş günlük resmi bir ziyaretle "sosyalizmin sorunları"nda ilerleme kaydedileceğine inanmıyordum. On yıl önceki Arnavutluk deneyimi aklımdan hiç çıkmıyordu. Ayrıca, 1930'larda Rusya'yı ziyaret eden Arthur Koestler gibi yazarların yaşadıkları büyük hayal kırıklıklarını da kitaplardan okumuş, öğrenmiştim. Bürokrasilerin size sadece istediklerini gösterdiklerini, esas gerçeği ustalıkla örtbas ettiklerini tahmin etmek için kâhin olmaya gerek yoktu. Ziyaret edilecek, on yıl önceki Çin olsa, bu bende daha bir coşku yaratabilirdi, ama şimdi piyasa kapitalizmine açılmış bu ülkede neler göreceğimi üç aşağı beş yukarı tahmin edebiliyordum.

Ne var ki, Doğu'nun ayıplayıcı bakışlarına direnmek mümkün değildi. "Sosyalizmin sorunları"na ilgisiz kalıyormuş gibi görünmemek için isteksizce kabul ettim en sonunda gitmeyi. Peki, beş kişilik grubun "başkan"lığını kim yapacaktı? İşte bu hepsinden "önemli"ydi. Hiyerarşisine ÇKP'den bile daha fazla önem veren parti şefleri olarak en fazla buna kafa yorduk ve en büyük çekişme bu konuda yaşandı. "Normal" parti hiyerarşisine göre, heyete doğal olarak benim başkanlık etmem gerekiyordu. Evet ama! "Ama"sı vardı! Heyette yer almamda ısrar eden başkanımız Doğu, böyle "önemli" bir ziyarette benim heyet başkanlığı yapmamı doğru bulmuyordu. Çünkü ben "hata"lar yapmıştım, bugünkü ideolojik yönelimimle "parti"yi temsil etmem imkânsızdı. Hiç itiraz etmedim, "tamam" dedim, "başka bir arkadaş yapsın." İtiraf edeyim ki, rahatlamıştım bile. Heyet başkanı olarak yapmak zorunda kalacağım sıkıcı ritüellerden kurtulduğum için bir anda kuş gibi hafiflemiştim. Ne var ki, "rütbe"lerin dayanılmaz ağırlığının önemini bilenler için aynı hafifleme söz konusu değildi. Doğu'nun beni heyet başkanlığına layık görmeyen tutumuna, ben değil, Oral itiraz etti. Beni çok sevdiğinden değildi elbette bu itiraz. Etmek zorundaydı, çünkü böyle bir uygulama, partinin o zamana kadarki hiyerarşisinin yıkılması anlamına geliyordu ve yıkıntının altında bizzat Oral da kalabilirdi. Bu konuda Doğu'yla Oral arasında, benim dışımda bir çekişme yaşandı. Sonunda, belki biraz da benim Oral'a destek vermemem sonucunda Doğu ağır basınca, benim yerime başka bir arkadaşın heyet başkanı olmasına karar verildi. Ben heyette bulunacaktım, ama zaten başka kimlikle gideceğimden, benim "ben" olduğum Çin'lilere söylenmeyecekti. Bunun nedeni, parti içindeki hiyerarşik değişimden Çinlileri haberdar etmeme arzusuydu. Doğrusu ya, biz ÇKP'ye göre çok daha kapalı kutuyduk!

Eh, on yıl sonra, bir kere daha bana "yol" gözükmüştü!

II.
1986-1987
Ni-Çin?

Bütün hazırlıklar tamamdı. Eskiden beri tanıdığım, Isviçre'de yaşayan bir işçi arkadaşın pasaportuyla yolculuk yapacaktım. Avrupa'ya gider gitmez pasaportu geri yollamak, eski haline getirildikten sonra sahibine iade edilmesini sağlamak zorundaydım. Bu durumda, Avrupa ülkelerinde nasıl dolaşacağım, daha önemlisi, Çin'e nasıl, hangi pasaportla gideceğim meçhuldu. Neyse, hele bir kapağı atalımdı oralara bakalım önce.

Artık ilkokula devam eden Irmak'a, ayrılığı hissettirmemek için elimden geleni yapıyordum. Teyzesinin yanından belki ona bir köpek getirirdim, ha ne derdi? Ne diyecek, gözleri parladı elbette. Bütün ideali bir köpek yavrusu alıp büyütmekti çünkü. Aslında onda bu arzuyu biraz da ben körüklemiştim. Çünkü, itiraf edeyim ki, köpeğimiz olmasını ben de istiyordum. Fazıl'ı asla unutmamıştım (*Yarılma*, s.41-44). Aynı onun gibi peşimden ayrılmayacak bir köpek özlemini yıllar yılı içimde taşımıştım. Kedileri de çok severdim, ama köpeğin hayatımdaki yeri ayrıydı.

Sabuncu gelmişti beni almaya. Makam arabasıyla Yeşilköy'e kadar bırakacaktı. Birlikte çıktık. Arabaya binmeden önce başımı kaldırıp balkona baktım. Feyza balkondaydı. Tek başına. Göz yaşlarını tutamadığını gördüm.

Yeşilköy'e yaklaşırken, ellerindeki, "akrep" denen kısa namlulu makineli tüfekleri sağa sola sallayarak koşuşturan bir "anti-terör tim"ine rastladık. Sanırım, sıkışık trafiğin ön taraflarındaki bir arabada bulunanları "ele geçirmeye", daha doğrusu oracıkta "haklamaya" yönelik bir operasyondu bu. "Haklamaya" diyorum, çünkü ellerindeki otomatik silahları fütursuzca teşhir etmeleri bile böyle bir infaza pek yatkın olduklarını anlamaya yeterdi. Neyse, biz uslu uslu yolumuza devam ettik. Zaten Türkiye, iyiden iyiye polis devleti haline gelmişti. Sıradan insanlar, polisle muhatap olmamak için her çareye başvuruyorlardı. Daha aranmadığım dönemlerde annem, karşıdan polisin geldiğini görünce kendine çekidüzen verdiğini, gayet "terbiyeli adımlarla" yürüdüğünü anlatmıştı.

Işin ilginç yanı, bütün bu ürkütücü polis devleti manzaralarına, birazdan ciddi bir polis kontrolünden geçecek olmama rağmen, öyle fazla heyecanlı olduğum söylenemezdi. Eğer tehlike kaçınılmazsa, sinir sisteminiz de bu kaçınılmazlığa göre düzenliyordu kendini. Kalp atışlarınız mümkün olduğu kadar normale yakın bir noktaya düşüyordu. Sabuncu'yla vedalaştık. Çantamı aldım, dış kontrollerden geçtikten sonra esas kontrol noktasına geldim. Polis memuru bilgi formunu verdi. Pasaportumdaki bilgilere göre doldurup, memura uzattım. Tak tak. Mühür vuruldu ve "gate" bölümündeydim artık. Zürih uçağının kalkacağı bölüme girdiğimde, bir tanıdığı gördüm: Bülent Tanör. Yıllardır görüşmemiştik. Ben onu hemen tanıdım, ama belki o beni görmemişti bile. Tanışıklık vermeyi doğru bulmadım. Her ikimiz açısından da böylesi daha hayırlıydı.

Zürih'te beni Işık Soner'le mühendis Ahmet Özdemir (Filistin'de öldürülen Ahmet Özdemir'le karıştırılmamalıdır) karşıladılar. Zürih, o akşam karanlığında, İstanbul'un hay huyundan sonra bana terk edilmiş bir şehir gibi göründü. Düzgün yollar, insana uzak uzak bakan binalar, tek tük araçlar. O gece Ahmet ve Günseli Özdemir çiftinin evinde kaldık. Uzaktan gelen yolcular nedense hep şaşkın olurlar. Ben de öyleydim..

Ertesi sabah bir trene atladık. Ver elini Hannover. Işık, sınır görevlilerinin trende pasaport kontrolü yapacaklarını, eğer ba-

na bir soru sorulursa kendisinin yanıtlayacağını söyledi. Önemli değildi benim için. Diyelim ki, bir aksilik olursa, İngilizce, "I am a politikal refugee" diyerek iltica başvurumu oracıkta yapıverecektim. Zaten kontrollerden hiçbir sorun çıkmadan geçtik. Işık'la birbirimizi 12 Eylül öncesinden beri görmüyorduk. Darbe sırasında Almanya'da olduğundan, mecburen bu ülkeye iltica etmişti. Vedat Soner, işi Türkiye'de olduğundan uzun süre ayrı kalmışlardı. Sonunda Almanya'daki bir havayolu şirketinde uçak mühendisliği bulup, oğulları Yunus'la birlikte o da Almanya'ya göç etmişti. Şimdi Hannover'de yaşıyorlardı. Işık, hareketin yurtdışı sorumlularından biriydi. Aşağı yukarı beş saat süren tren yolculuğumuz, özlem gidermenin ötesinde, yurtdışında ve Türkiye'de hareketin durumu üzerinde karşılıklı bilgi alışverişiydi de aynı zamanda.

Işık'ın yurtdışına ilişkin anlattıklarında en önemli noktalar şunlardı: "Eski Mısır valisi" (*Havariler*, s.206) Yıldırım Dağyeli, doğrudan "merkez"e karşı bir başkaldırı içinde olmamakla birlikte, yurtdışında 12 Eylül'den sonra oluşan "kollektif önderliğe" itaat etmemekte ısrar ediyordu. Anladığım kadarıyla bu "itaatsizlikte" ideolojik ayrılıklardan çok, liderlik sürtüşmeleri ön plandaydı. "Vali bey", kişisel diktatörlüğünü sınırlandıran, Türkiye'den göç etmiş yeni "devlet erkânı"ndan hoşlanmamıştı. Işık, Yıldırım'ı bana şikâyet ederken, on yıl önce, aynı şikâyetleri Yıldırım'ın Ömer Özerturgut hakkında yaptığını düşünüyor (*Havariler*, s.223-227), içimden "ey hayat, sen ne tuhafsın" diye geçiriyordum. Bir diğer önemli sürtüşme, İsviçre'de yaşanıyordu. Ahmet Özdemir, aynı Yıldırım gibi, "göç öncesi" yerel liderliği temsil ediyordu. 12 Eylül sonrası göçle yeni gelen Haydar Güngör (*Havariler*, s.168, 346), eski liderlikle çatışmaya düşmüştü. 1980 öncesinde partinin Maraş İl Başkanlığını yapmış Haydar Güngör, çevresinde, parti taraftarı, Maraş ve Pazarcıklı Alevi köylüleri toplamıştı. Öyle anlaşılıyordu ki, liderlik sürtüşmeleri, ideolojik kavgalardan daha amansız, daha uzlaşmaz ve kırıcıydı. İki taraf, birbirinin gözünü oymakla meşguldü ve o ana kadar yapılan tüm uzlaştırma çabaları sonuçsuz kalmıştı. Belki "merkez"in otoritesi bu soru-

na bir çözüm bulabilirdi, ne derdim? Heyhat, merkezle yıllardır çatışan ben, ister istemez burada "merkez"in rolünü oynayacak, onun otoritesini temsil edecektim. Işık, hareket içi dedikoduları aktarırken, o sırada Danimarka'ya yerleşmiş Ümit Necef'in (*Havariler*, s.252-254), eşcinsel olduğunu açıkladığını da anlattı. Işık'ın arası iyiydi Ümit'le, onun eşcinselliği konusunda hiçbir önyargısı yoktu. Ama aynı şeyi hareketin içinde yer alan herkes için söylemek mümkün değildi. Özellikle köylü kökenli arkadaşlar, eşcinselliğe ilişkin kadim önyargılarından dolayı Ümit'e karşı tepki içindeydiler. Bunların başında da Ramazan Duran (*Havariler*, s. 208) geliyordu. Ramazan, sırf Ümit'in eşcinselliğinden dolayı "ya o, ya ben" tutumuna girmişti. Hazır buralara kadar gelmişken, bu konuda da bir şeyler yapabilir miydim acaba?

Bu yolculukta, Işık'la ideolojik sorunlar üzerinde de konuştuk uzun uzun. Harekete bağlı bir insan olmasına rağmen "merkez"in bağnazlığından uzak buldum onu. Stalin sorununda neredeyse tamamen aynı düşünüyorduk. Tek çekincesi, bu mevzuyu bölünme nedeni haline getirmemek gerektiğiydi. Sanırım, Işık'ın, bu konularda Türkiye'dekilerden oldukça farklı düşünmesinin nedeni, beş yılı aşkın zamandır Avrupa'da yaşıyor olmasıydı. Avrupa solunda Stalinizm olayı yıllar önce, esas olarak 1956 Macar ihtilalinden sonra ve 1968 hareketiyle birlikte halledilmişti. Küçük Komünist parti kalıntılarının dışında Stalin'i savunan hiç kimse yoktu Avrupa devrimci hareketinde.

Soner ailesinin yaşamakta olduğu Hannover, Almanya'nın kuzeyinde, fazla büyük olmayan, hoş bir şehirdi. Soner'lerin evleri de fena sayılmazdı. Avrupa'da bulunduğum dönem içinde, başka kentlere ya da ülkelere yapacağım yolculukların dışında, "postu" bu eve serecektim. On yıl önce, Yıldırım Dağyeli'nin peşi sıra dolaşmak zorunda kaldığımdan, herhangi bir kenti şöyle tek başıma keşfe çıkma olanağım olmamıştı pek. İşte bu olanak doğmuştu şimdi. Hannover'in çarşı pazarını, koruluklarını, köşe bucağını bisikletle gezebilecektim. Kentte

başka arkadaşlar da vardı. Eskiden tanıdığım Erdal Sarıoğlu da buradaydı, Avrupa çapındaki Aydınlıkçı örgütlenmelerde zaten önemli rolü olduğundan, kız arkadaşıyla birlikte kaldığı evinde onu sık sık ziyaret ediyordum. Bir de, soyadını unuttuğum "Şişman" Bülent vardı. O da karısı ve çocuklarıyla aynı kentte yaşıyordu. Işık'ın işleri başından aşkın olduğundan, bana kenti tanıtma sorumluluğunu pek üstlenememişti. "Şişman" Bülent, Işık'ın boşluğunu doldurup, Almanya'nın "sosyal hayatı"nı bana tanıtmayı üstlendi. "Sosyal hayat"tan neyi kastettiğimi anladınız mı, bilmiyorum. Aydınlıkçılar arasında, özellikle Avrupa'da eski "çekingenlikler" yıkıldığından, "Şişman" Bülent, Hannover'de neredeyse adım başı rastlanan "seks shop"lara götürdü beni, sırf "görgüm" artsın diye. Bunlardan birinde canlı seks gösterisi bile izledim. Bülent elime bozuk paralar tutuşturdu. Para atılacak yeri gösterdi, "perde kapanınca 1 Mark atarsın şuradan" dedi. İlk parayı da kendisi atıp, çıktı. Kabin gibi bir yerdi. Tuvalet kağıdı konmuştu yan taraftaki taburenin üstüne, yerde de, kullanılan kağıtların atılması için bir çöp sepeti vardı. Hayretler içinde sağıma soluma bakınırken kabinin önündeki perde ağır ağır yukarı kalkınca, "manzara"yla karşı karşıya kaldım. Yuvarlak tahta bir zemin vardı ortada. Bu yuvarlak zeminin çevresi, kabinlerle çevrilmişti, çoğunda, aynı benim gibi "müşteriler" göze çarpıyordu. Ortadaki tahta zeminde tamamen çıplak bir çift, cinsel ilişki halindeydi. İkisinin de tipi Uzak Doğu'luya benziyordu. Erkek, boylu boyunca yere sırt üstü uzanmıştı. Uzun boylu, oldukça yapılı kadın, tersten adamın kasıklarına oturmuş, büyük zevk alırmış gibi onun üzerinde gidip geliyordu. Bu arada ortadaki yuvarlak tahta zemin yavaş yavaş döndüğünden, ortada "çiftleşen" çifti her açıdan görebiliyordunuz. Bu manzarayı bir dakika kadar seyretmiştim ki, perde yeniden ağır ağır kapandı. Bu, "gerisini seyretmek istiyorsan 1 Mark daha at" anlamına geliyordu. Öyle yaptım. Perde yeniden açıldı. Aynı "pozisyon" devam ediyordu. Bir dakika kadar sonra perde yeniden kapanınca, "olay" artık benim için ilginçliğini kaybettiğinden, 1 Mark daha atmadım ve kabinden çıktım. "Sosyolo-

jik incelememin" ilk sonucuna varmıştım. Serbest piyasa kapitalizmi, her türlü "talep"e "arz"da bulunuyordu. Bülent'le, "Tayland'lı güzeller"in çalıştığı bir eve de gittik. İçeride gerçekten de, oldukça dekolte, Uzak Asya'lı "arz"lar bulunmaktaydı. "Talip"leri görünce birer koltuğa oturtup, kendileriyle birlikte üst kata çıkmamız için bizi "ikna etme" faaliyetine giriştiler. Ne var ki biz, gerçek "talip"ler değildik, sadece "arz-talep yasalarını incelemek" için gelmiştik buraya. O arada salonun köşesindeki televizyon ekranında, neredeyse kırk elli erkekle kadının katıldığı toplu seks filmine takıldı gözlerim. Televizyonun bulunduğu bar gibi yerde epeyce yaşlı bir Almanla, çok güzel bir Tayland'lı kız içki içiyorlardı. Bu arada Alman, Tayland'lı kızın mini eteğinin altından bacaklarını okşamaktan da geri kalmıyordu. Iki üç dakika kadar sonra kalkıp, yukarı kata çıkan merdivenlerde kayboldular. Bülent'e bir işaret çaktım, artık çıkalım gibilerden. Çünkü, üstüme çullanmış üç Tayland'lı kızın ağırlığı altında neredeyse nefes alamaz hale gelmiştim. Bülent de durumu anladı. Salonun sahibesine birazdan geleceğimizi söyledi, çıktık.

Bir gün de Erdal Sarıoğlu'yla ilginç bir olay geçti başımızdan. Erdal, Bülent kadar "yırtık" değildi. Bu yüzden benimle öyle "terbiyesiz" yerlere asla gelmedi. Hatta, şimdi anlatacağım olayda görüleceği gibi, böyle konularda oldukça sıkılgan bir insandı. Onunla, güzel, güneşli bir gün, çevredeki bir parka gezmeye gitmiştik. Parkta büyükçe bir göl de vardı, Alman kızları burada güneşten yararlanıp "topless" yüzüyor, güneşleniyorlardı. Bu arada bisikletimde bir arıza oldu, onunla uğraşırken yanımıza çok güzel bir Alman kız yaklaşıp, sanırım arızamın ne olduğunu sordu. Sanırım diyorum, çünkü Erdal'ın Almancası çok zayıf olduğundan, bana tercümanlık yapacak durumda değildi. Kırık dökük İngilizcemle bir şeyler söyledim. Kızın benimle hayli ilgilendiği açıktı. Ne var ki, onunla bağlantı kurmamızın önünde büyük zorluk oluşturuyordu dil sorunu. Kız, iletişim kurmanın zorluğunu görünce salına salına yürüyüp gitti. Erdal'a, onu takip etmemizi söyledim. Erdal, istemeden de olsa arkam sıra seğirtti. Kız, biraz sonra ağaçlık-

lı, kampa benzeyen bir yere girdi. Gölün yanındaki bu kamp benzeri yerde, yaşlı, genç, çocuk, herkes çıplaktı. Meğer burası çıplaklar kampıymış. Deminki kız da üstündeki eteği çıkartmış, kendisi gibi çıplak iki erkeğin yanına uzanmıştı. Afrika yerlilerinin arasındaki Avrupalı sömürgeciler gibi bir görüntü arzediyorduk. Dahası, çıplak olan, sanki onlar değil de bizdik. Öylesine acemi, yabanıl ve utangaçtık. Çıplakların serbest tavırlarının tersine, önümüze bakmaktan bir hal olmuştuk. Özellikle de Erdal. Bana, "hadi çıkalım buradan, çok acayip kaçıyoruz" dedi. Ben ise, "acayipliği" gidermenin bizim elimizde olduğunu düşünüyordum. "Biz de soyunalım" dedim, utanmazca. "Deli misin" diye tepki gösterdi Erdal. Hayır deli değildim, aslında en normali buydu. Ama Erdal'ın böyle bir şey yapması imkânsızdı. Daha şimdiden boynuna kadar kızarmıştı. Mecburen çıktık.

"Araştırmalarım" salt bu tür cinsel konularla kısıtlı değildi elbette. Nereden ele geçirdiysem, Almanya'daki Troçkist örgütlerden birinin yayımladığı Türkçe bir broşür bulmuştum. Chriss Harman imzalı broşürde, SSCB'deki sistemin "devlet kapitalizmi" olduğu anlatılıyor, bu sistemin Stalin'in bürokratik diktatörlüğüyle kurulduğu belirtiliyordu. Klasik Troçkist, "yozlaşmış işçi devleti" tezinden oldukça farklı bu tez, benim o zamanki anlayışıma çok uygundu. İncelememin sonucunda tezin kaynağının, İngiltere'de faaliyet gösteren, liderliğini Tony Cliff'in yaptığı Sosyalist Workers Party (SWP) adlı örgüt olduğunu öğrenmiştim. Bu örgüt, aynı zamanda bir tür yeni "Enternasyonal"in merkezi gibi davranıyor, çeşitli ülkelerde "şube örgütler" kuruyordu. Hatta Türkiye'de, aynı partinin şubesi gibi çalışan, liderliğini, ta MDD-SD tartışmaları döneminden tanıdığım Doğan Tarkan'ın (*Yarılma*, s.332) yaptığı küçük bir fraksiyon da vardı.

Arkadaşlara ısrar ettim bu örgütle tanışıp tartışmamız için. Işık'la Erdal, sonunda önerimi kabul ettiler. Işık, broşürde verilen telefonu arayıp randevu aldı. Bir akşam vakti, ben, Işık, Erdal ve Almanca açısından sorun çıkarsa bize yardımcı olması için bizimle gelen Erdal'ın kız arkadaşıyla randevu yerine

gittik. Bizi karşılayanlar, orta yaşlarda iki erkekle bir kadındı. Son derece resmi bir havaları vardı. Sanki iki parti heyetleri arasında resmi bir görüşme yapacakmışız gibi bizi hemen masaya oturttular, kendileri de karşımıza dizildiler. Masaya kitap ve broşürlerini yerleştirmekle kalmadılar, önlerine de "görüşmenin" tutanaklarının kaydedileceği not defterlerini açtılar. "Görüşme" başladıktan beş on dakika sonra içeriye, tipinden Türkiye'li olduğunu anladığımız gençten birisi girdi. Onun da son derece resmi, soğuk bir havası vardı, masanın köşesine ilişip bizi süzmeye başladı. Almanlar, yeni gelen Türkiye'linin tercümanlığına başvurmadan, görüşlerini açıkladılar. Tabii ki, Stalin'e de verip veriştirdiler bu arada. Peki biz ne diyecektik şimdi? Resmi parti görüşüne göre Stalin'i savunmamız gerekmekteydi. Ben dünyada yapamazdım böyle bir şeyi. Işık'a önerdim partinin Stalin konusundaki siyasetlerini açıklamasını. Işık da hiç istekli değildi bu konuda, yapamayacağını söyledi. Erdal'a baktık, o da hiç oralarda değildi. Böylece partinin Stalin görüşü, "avukatından" yoksun, mahzun, savunmasız, iyice boynunu büküp, öylece kaldı "sanık sandalyesinde". Bunun üzerine, ben inisyatifi elime almak zorunda kaldım. Tercümanlarım aracılığıyla, bizim buraya resmi bir parti görüşmesi yapmaya gelmediğimizi, yalnızca kişisel olarak ilginç bulduğumuz Sovyetler Birliği konusundaki tezlerini tartışmak istediğimizi söyledim. Kişisel olarak benim Stalin'e karşı olduğumu, bu konunun hareket içinde halen tartışıldığını, henüz sonuca varılmadığını da ekledim. Muhataplarım bu "umut verici" açıklamalardan bile tatmin olmuş gözükmüyorlardı. Bu arada, söze Türkiye'li "denetçi" karıştı asık bir yüzle, bizim "Aydınlıkçı" olduğumuzu bildiğini (saklamamıştık ki), Aydınlık hareketinin, 12 Eylül öncesinde devletle işbirliği yaptığını, sonra da cuntayı desteklediğini bildirdi. Tabii ki, yerin dibine geçmiştik. Yine de namus belası kendimizi (ve bizi yerin dibine geçiren siyasetlerimizi) tevil yollu savunmaya çalıştık. Türkiye'linin devreye girip, bizi Almanlara adeta ihbar etmesi, görüşmenin havasını iyice bozdu, oradan süklüm püklüm ayrılmak zorunda kaldık. Almanlara diyeceğim bir şey yok da,

Türkiye'li "denetçinin" tavrı gerçekten sinir bozucuydu. Tamam, Aydınlık hareketi hakkında söyledikleri doğru olmasına doğruydu da, önüne biraz baksana be adam! Buraya kadar gelip sizi ziyaret eden Aydınlıkçıların en azından bazılarında bir takım değişimler olduğunu görsene. Kalın kafalılık her yerde kalın kafalılıktı işte.

Çin ziyaretine daha zaman vardı. Bu zamanı, Hannover'de boş boş dolaşıp "sosyal araştırma"larla geçirmek yerine, daha verimli bir şeyler yapmalıydım. Trenle, Frankfurt ve hemen yakınındaki Mainz kentlerinde yaşayan arkadaşları ziyarete gittim. Frankfurt'ta Yıldırım Dağyeli, bizim eski gençlik önderlerinden Yalçın Dal (*Havariler*, s.415) ve Mustafa Tütüncübaşı (*Havariler*, s.469) yaşıyordu. Yıldırım, eskisine göre biraz kenarda kalmış, hatta kendi işlerine çekilip, "Dağyeli Verlag" adlı, Almanca ağırlıklı kitaplar basan bir yayınevi kurmuştu. Eski "profesyonel devrimci" yaşam tarzının hayli değiştiği, hayat standardının yükseldiği gözleniyordu. Bu bölgeye yaptığım ziyaretlerin bir nedeni de, yakında iade edeceğim için, kendime uygun bir pasaport bulmaktı. Almanya'da tren yolculuğu çok pahalı olduğundan, Işık'la şöyle bir yöntem geliştirmiştik: Genellikle trenin koridorunda yolculuk yapıyor, kondoktörler geldiğinde onların peşi sıra dolaşıp simama alışmalarını sağlıyordum. Böylece beni ikinci kez gördüklerinde kontrol ettiklerini sanıp, bilet sormuyorlardı. Ben de, gittiğim yerde iner inmez, delinmemiş biletimi Işık'ın adresine postalıyordum. Bir gün sonra bileti alan Işık, tren garına gidip, bir gün önceki treni kaçırdığını söyleyerek, %25 kesintiyle parayı geri alıyordu, böylece yolculuğum, dörtte birine geliyordu.

Frankfurt'ta, kendisiyle yaptığım görüşmede, Yıldırım Dağyeli'nin oldukça değiştiğini fark ettim. Eski parti bağnazlığından eser kalmamıştı. Şimdi "özel sektör"e uygun bir davranış ve yönelim içinde görünüyordu. Ne var ki bu, iddiasını tamamen kaybettiği anlamına gelmiyordu. 1980 sonrası siyasi göçmen akınıyla oluşmuş yeni yurtdışı önderliğine ateş püskürüyor, onların altını oymak için hiçbir fırsatı kaçırmayacağı anlaşılıyordu. Teorik meselelere kafası fazla basmadığından, iddi-

ları, salt yerel liderlik savaşlarına ilişkin şeylerdi. İdeolojik sorunlara ilişkin herhangi bir şey konuşma fırsatı bile bulamadık kendisiyle. Eskisi gibi yine çok meşguldü. Ama bu, artık "hareket"e değil, kendi özel işlerine, yayınevine ilişkin bir meşguliyetti.

Eski arkadaşlarımdan Alp Hamuroğlu (*Yarılma*, s.543/*Havariler*, s.103, 151), Frankfurt'a yakın Mainz kentine yerleşmişti. Orada, eşi Sevgi'yle (Hamuroglu) birlikte pazarlarda zeytin satarak geçiniyorlardı. Alp, fizik olarak oldukça değişmişti. Bunun nedeni, 12 Eylül öncesinde, İzmir taraflarında *Aydınlık* gazetesinin balyalarını arabayla taşırken geçirdiği ciddi bir trafik kazasıydı. Geçirdiği kazanın vücut dengesini bozması sonucunda, gözleri büyüyüp, dışarı doğru fırlamıştı. Onun bu durumunu gördüğümde, şaşkınlığımı belli etmemek için epey çaba harcamıştım. Ama karakteri hiç değişmemişti. Yine son derece nazikti. Pasaportunu bir süre kullanıp kullanamayacağımı sordum. İkiletmeden kabul etti. Tip bakımından birbirimize benzerdik. Fotoğraf hafifçe yandan çekildiğinden, gözlerindeki patlaklık belli olmuyordu. Ya da belki fotoğraf kazadan önce çekilmişti. Avrupa'da çeşitli ülkelere girip çıkarken bir süre bu pasaportu kullanacaktım.

Hannover'e döndükten sonra, Batı Berlin'deki arkadaşları görmek üzere, "Şişman" Bülent'in arabasıyla yola çıktık. Erdal Sarıoğlu da bizimle birlikteydi. Batı Berlin'e gidebilmek için, Doğu Almanya'nın topraklarından geçmek zorundaydık. Batı Alman polisinin kontrolünden kolayca geçtik. Ne var ki, Doğu Alman polisinin kontrolü çok sıkıydı. Üzerimde Alp'in pasaportu vardı. Pasaportlarımızı kontrol noktasında Doğu Alman polislerine teslim ettik. Hayır, hemen orada bakmıyorlardı pasaportlara. Yüz metre ötedeki bir başka noktada bakılacaktı onlara. İlk noktada alınan pasaportlar, onar onar paketleniyor, yürüyen bir şeritle, bizden çok önce ikinci noktaya gönderiliyordu. İkinci kontrol noktasına ulaşmamız için neredeyse bir saat geçti. Bizim gibi kuyrukta uslu uslu bekleyen Batı Almanlar, bu yüz metrelik mesafede boşuna benzin harcamamak için, arabalarını iterek ilerletmeyi tercih ediyorlardı. Sonunda

ikinci noktaya vardık. Aksi görünüşlü, şişman, kırmızı yüzlü Doğu Alman polisi, biz oraya varmadan önce pasaportlarımızı bir güzel gözden geçirmiş, birazdan önüne gelecek biz yabancılar hakkında gerekli bilgileri edinmişti. Ben önde, Bülent'in yanında oturuyordum. Aksi gibi, polise en yakın noktada bulunuyordum. Polis, pasaportlarımızı bir kere daha kurcaladıktan sonra teker teker suratlarımıza baktı uzun uzun. Sonra Almanca bir şeyler sordu bana sertçe. Tek kelime Almanca bilmiyordum. Neyse ki, Bülent imdadıma yetişti. "Doğum tarihini, annenin babanın adım soruyor" diye fısıldadı. Pasaporttaki bilgileri ezberlemiştim ezberlemesine, ama bunları Almanca söylemem imkânsızdı. Mecburen Bülent'in tercümanlığına sığındım. Adam hoşnutsuzlukla yeniden karıştırdı pasaportu. Resmi iyiden iyiye inceledi. Bülent'in çevirisine göre, yüzümü yan döndürmemi istemiş. Herhalde bir de profilden incelemek istiyordu durumu. Dediği gibi yaptım. Sonunda, biraz da inanmazlıkla bir şeyler söyleyip pasaportları geri verdi. Bülent'in çevirisine göre, "ne biçim iş, beş yıldır Almanya'da yaşıyor, daha tek kelime Almanca öğrenememiş" demiş. Böylece Doğu Almanya'ya girmiş olduk. Araba biraz uzaklaşınca, arkada oturan Erdal Sarıoğlu'na dönüp, "buraya Stalin'in ruhu sinmiş" dedim. Erdal gülerek, "sen de her şeyi Stalin'e bağlıyorsun" diye karşıladı bu ideolojik söylemimi.

Sonunda Batı Berlin'e vardık. Başımızdan geçenleri oradaki genç arkadaşlara anlattığımızda hiç şaşırmadılar. "Biz her gün karşılaşıyoruz bu tür şeylerle" dediler. Ertesi gün bizi Berlin duvarına götürdüler. Batı Berlin'liler, duvarın öbür yakasını daha rahat görebilmek için merdivenli trübünler inşa etmişlerdi. Çıkıp, trübünlerden karşı tarafa baktım. Duvarın üstündeki dikenli tellerden sonra aşağı yukarı elli metrelik, hafif eğimli bir boş alan vardı öbür tarafta. Beton dökülmüş boş alanın bitim noktasında Doğu Berlin'li nöbetçiler bulunuyordu. Ondan sonra Doğu Berlin'in sokakları, binaları başlıyordu. O taraftaki binalar daha renksiz, daha eski görünümdeydi. Berlin duvarının batı tarafı, amatör sokak ressamlarının resim ve yazılarıyla donatılmıştı. Aynı yazıların öbür tarafta da olması bi-

raz zordu, çünkü, dört beş yıl sonra tarihe karışacak bu duvara elli metreden fazla yaklaşmak mümkün değildi.

Bundan sonraki yolculuğumu, Amsterdam, Brüksel ve Zürih'e yaptım. Brüksel'de Necmi ve İlkay Demir yaşıyordu. Amsterdam'da, Mehmet Emin Yıldırım'la (*Havariler*, s.308) eşi Selma Yıldırım, Ahmet ve Ayşe Cengiz çifti bulunmaktaydı. Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'a "Benelüks ülkeleri" deniyordu. Bu üç ülke, daha o zamandan aralarındaki sınır kontrolünü kaldırmıştı. Belçika'yla Hollanda'da yaşayan arkadaşlar da birbirleriyle daha sıkı temastaydılar, hatta kendilerine, biraz da şakayla, "Benelüks Kızılları" adını takmışlardı. Amsterdam, kanallar üzerine kurulmuş, sevimli bir şehirdi. Yıldırım çiftinin oturduğu evin üzerinde bulunduğu caddenin ismini bile hatırlıyorum: Frederik Hendrik Str. Büyükçe bir kattı. Bu bölgedeki binalar en az yüz yıl önce inşa edilmişti. 1950'lere kadar içlerinde tuvalet ve banyo bile yokmuş. Bu tür müştemilat, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra eklenmiş. Bu yüzden, uyduruk bir şey olan tuvalete gitmek için Yıldırım çiftinin yatak odasından geçmek zorundaydınız. Eskiden "kızıl mahalle" diye bilinen bu bölgede yaşayan işçiler, ihtiyaçlarını kovalara yapıp, sabahları, çöpçülerin alması için kapılarının önüne bırakırlarmış. Selma Yıldırım, bu ülkeye geldikten sonra şizofreni olmuş, bir keresinde intihar etmek için kendini kanallardan birine atmıştı. Kendisiyle konuştuğum zaman hastalığını fark etmiştim. Türkiye'de yarıda bırakmak zorunda kaldığı kimya eğitimine Amsterdam'da devam ediyordu. Bana, okuduğu üniversiteyi anlatırken, "koridorlar boyunca yürüyorum, her taraf erkek, her taraf erkek, tek bir kadına rastlayamazsın" demişti büyük bir acıyla. Bir süre yanlarında kalan Ümit Necef'ten de söz etmişti. Ümit Necef'in homoseksüelliğine kafaya takmıştı. "Amsterdam'ın tuvaletlerinde yapmadığı kalmadı" demişti açık açık. Hayatın bizler tarafından normal karşılanan birçok yönünün onun duyarlı ruhunu fazlasıyla tedirgin ettiği belliydi. Bir yıl kadar sonra, kısa süreliğine gittiği Türkiye'de intihar ettiğini öğrenecektim, bu kez kurtarılamamıştı.

Uyuşturucu satışının o zamanlar da serbest olduğu Amster-

dam'm, "Kırmızı Fenerler" adı verilen mahallesi, Avrupa'nın en meşhur geneleviydi. Sokaklar boyunca bütün evler genelevdi. Üstlerine sadece küçük bir külot giymiş, dünyanın her yerinden kadınlar, vitrinlerde kendilerini teşhir ediyorlardı. Vitrinin arka kısmında kadının yatak odası görünüyordu. Müşteriler, vitrinin önünde kadınlarla pazarlık yaptıktan sonra, eğer anlaşırlarsa, yan kapıdan yatak odasına giriyor, kadın da vitrinin perdesini bir süreliğine kapatıyordu. Bunun dışında, aralarda bu tür işlere tahsis edilmiş oteller de bulunuyordu. İşin ilginç yanı, mahallenin kamuya kapalı olmamasıydı. Sokaklardan, sıradan insanlar da geçip işlerine gidiyordu. Hatta okullarına giden çocuklar da gördüm. Çocuklar, herhalde bu manzaraya o kadar alışıktılar ki, başlarını çevirip bakmıyorlardı bile. Kadınlı erkekli turist grupları mahalleyi topluca ziyaret ediyor, turistler, vitrinlerdeki kadınlardan izin isteyip fotoğraf çekiyorlardı.

Tesadüf bu ya, ben oradayken, Amsterdam'da, geleneksel "Kraliçeler Günü" oldu. Nisan ayının sonunda kutlanan bu günün en büyük özelliği, bütün kent halkının, nesi var nesi yoksa, evlerinin önlerinde satışa çıkarmasıydı. Tüccar bir halk olan Hollanda'lılar, herhalde bu sayede, kanlarına işlemiş ticari güdülerini tatmin ediyorlardı. Bunun dışında, amatör müzik toplulukları, sokaklarda eğlenceler düzenliyorlardı. O gün, Belçika'dan gelmiş Necmi, Ilkay, Amsterdam'dan Mehmet Emin, Selma, Ahmet Cengiz ve Ayşe Cengiz'le birlikte, Amsterdam'ın ikinci el eşyayla lebaleb dolu kalabalık sokaklarını arşınladık. Bazen kalabalık öylesine yoğunlaşıyordu ki, yürümek imkânsız hale geliyordu. Her şey korkunç ucuzdu. Irmak'a köpek alma sözü verdiğimden, ön hazırlık olsun diye, 1 Guldene ipi uzayan bir köpek tasmasıyla bir paten satın aldım. Ancak arkadaşlar, çok fazla alışveriş yapmamamız için uyarıp duruyorlardı. Bunun nedenini akşam olunca anladım. Evlerindeki neredeyse her şeyi satılığa çıkaran Amsterdam'lılar, akşama kadar satabildiklerini satmış, satamadıklarını bırakıp gitmişlerdi. Yani akşam vakti sokaklar bedava giyeceklerle ve her çeşitten malla doluydu. Beğen beğendiğini al! Biz de, yükte

hafif pahada ağır ne varsa toparladık tabii. Bir daha böyle bir fırsat nereden geçecekti elimize! Geçerken, Hollanda'lıların ticarette son derece dürüst olduğu izlenimi edindiğimi de belirteyim. Arkadaşlardan biri, kasetçalar alacaktı. Satıcı kadına fiyatını sorduktan sonra tam elini cebine atmıştı ki, kadın, kasetçaların bozuk yerini göstererek uyardı arkadaşı. "Bu parayı verip alıyorsun, ama bak burası bozuk, ona göre al" dedi. Bizim satıcıları gözümün önüne getirdim. Bizde olsa, bozukluğu kamufle etmek için ellerinden geleni yaparlardı.

Amsterdam'da anti-faşist bir gösteriye de katıldım. Gösterinin nedeni, o günlerde yapılan belediye meclisi seçimlerini kazanan üç faşisti meclis binasına sokmamaktı. Beş bin kadar gösterici, belediye binasını kuşatmıştı. Avrupa'da ilk kez bir gösteriye tanık oluyordum. Göstericilerin yüzlerini boyamaları, şenlikli giyim ve kıyafetleri, sokaklarda dans etmeleri vb. bizim gösterilerimizin "askeri" ciddiyetinin tam tersiydi. Herkes ellerindeki taşlarla kanalın kenarındaki demir parmaklıklara vuruyor, böylece büyük bir gürültü çıkıyordu. Kara bayraklı Anarşistleri de ilk kez orada gördüm. Böylece, neredeyse otuz yıldır kulağıma çalınan "Anarşist" sözcüğü, hayatımda ilk kez ete kemiğe büründü. Bu şenlik havasını biraz da şaşkınca izlediğimi gören Mehmet Emin Yıldırım, üstümdeki gri pardesüyü gösterip, "seni bu kılıkla kesin polis zanneder göstericiler" dedi. Önce şaka yapıyor sandım, sonra dikkatle çevremi süzdüm, benim gibi "ciddi" giyimli kimse var mı diye. Birkaç kişi vardı evet, ama ne yazık ki, Mehmet Emin'in dediği gibi, bunlar sivil polisti, çaktırmadan fotoğraf çekmeye çalışıyorlardı. Herhalde beni kendilerinden sanıp fotoğrafımı çekmemişlerdir.

Bundan sonraki durağım Zürih'ti. Benim Almanya'ya gelmemle, yeni bir örgütlenme atılımı başlatmıştık. Aydınlık hareketinin taraftarlarını, nispeten gevşek çevreler halinde toparlamaktı amacımız. Bunun için yeni ve geçici bir yurtdışı komitesi de oluşturmuştuk. Komite geçiciydi, çünkü, çevrelerin temsilcileriyle, Avrupa çapında geniş bir toplantı yapacak, esas komiteyi burada, demokratik bir biçimde seçecektik. Toplantı-

nın diğer hedefi de, yurtdışındaki yerel liderlik sürtüşmelerini çözüme kavuşturmaktı. Öte yandan, Türkiye'de çıkış hazırlıkları yapılan *2000'e Doğru* adlı haftalık dergiye yu. dışından destek sağlama çabamız da vardı. Hatta, bu amaçla, hareketle bağlarını kopartmış, Fransa'da yaşayan Doğan Yurdakul ve İngiltere'de yaşayan Tahir Türkistanlı gibi arkadaşlara, desteklerini isteyen mektuplar da yazmıştım. Zürih'te ilk işimiz, Haydar Güngör'le Ahmet Özdemir arasındaki "kan davası"nı halletmeye çalışmak olacaktı.

Zürih'te, Ayşe Nesrin Erbil'in evinde kaldık. Ayşe Nesrin ve Türkiye'den evli olduğu Ömer Faruk Erbil, arkadaşlarımdı. Ömer Faruk Erbil, 1975 yılında, Ankara Merkez Cezaevi'nde (*Havariler*, s.130-146) bizden bağımsız, silah yakalatmaktan yatmıştı. 12 Eylül döneminde arandığından, Ayşe Nesrin'le birlikte, 1980'lerin ortalarında yurtdışına iltica etmişlerdi. Şimdi ayrı yaşıyorlardı. Yaşamımda tanıdığım en içten, özverili insanlardan biri olan Ayşe Nesrin, oğlu Bora'yla (Erbil) birlikte, her zamanki sade yaşamını sürdürüyordu. İlk işimiz Haydar Güngör kesimiyle bir toplantı düzenleyerek, onları, İsviçre çapında yapılacak "uzlaştırma" toplantısına katılmaya ikna etmeye çalışmak oldu. Hatta bu konuda iki ayrı toplantı yaptık. Önce Haydar Güngör ve yakın çevresiyle toplandık bir evde. Haydar'la eşi Ayten Güngör gibi, toplantıda bulunan diğerleri de uzlaşmaz bir havadaydılar. Ahmet Özdemir'le yapılacak herhangi bir toplantıda yer almayacaklarını kesin bir dille açıkladılar. Bütün ikna çabalarım sonuçsuz kaldı. O zamana kadar Haydar ve Ayten, harekete aşırı bağlı görünüyorlardı. O toplantıda bu "bağlılığın" da oldukça gevşediğini gördüm (belki de beni hareketin temsilcisi gördüklerindendir). Hatta, "böyle devam ederse" *2000'e Doğru* dergisi için kendi aralarında topladıkları fonu bile vermekten vazgeçebileceklerini ima ettiler. Ayten Güngör'ün Haydar Güngör üzerinde önemli bir iktidarının olduğu anlaşılıyordu. Birara, çatık kaşlı Ayten Güngör, kocasına dönüp, "senin kıymetini bilmediler. Sen de yapacağım yap artık" dedi Haydar'a, "haksız" yere emekliye ayrılmış bir binbaşı eşinin ruh haliyle.

Onları ikna edemeyince, bu kez ikinci toplantıyı Maraş'lı taraftarlarla (daha doğrusu Haydar taraftarlarıyla) yapmaya karar verdik. Maraş'lı bir ailenin evinde yirmiye yakın taraftarla toplandık. Hayır, imkânsızdı. Taş gibi bir blok vardı karşımızda. Hareketin otoritesi falan da vız geliyordu onlara artık. Tam bir getto sektine dönüşmüşlerdi bu yabancı ülkede. Ne dil döktüysem onları ikna edemedim. Bu durum moralimi iyice bozdu.

Almanya'dan gelen yurtdışı geçici komitesi üyelerinin de katılımıyla, sadece Ahmet Özdemir kesiminin yer aldığı bir toplantı yaptık mecburen. Erdal Sarıoğlu'yla birlikte toplantıdan önce evine giderken, Ahmet Özdemir'e "küçük bir şaka" yapmaya karar vermiştik. Ahmet'le eşi Günseli, bizi güler yüzle karşıladılar. Birazdan toplantıya gidecektik, Ahmet Özdemir burada "boş kaleye" istediği kadar "gol" atacağı için bir hayli neşeliydi. Ne var ki, biz de "neşeliydik", çünkü biraz önce "Haydar'la görüşmüştük", "Haydar, toplantıya gelmeyi kabul etmişti". Ahmet'le Günseli'nin yüzü kül gibi oldu, neşeleri bir anda uçup gitti. "Sevinmişlerdi" bu haberi aldıklarına! "Sevinmişlerdi" de suratlarından düşen bin parça oluyordu, bu nasıl "sevinmekti" böyle? Hadi hadi "sevinmesinlerdi" (ya da üzülmesinlerdi) şaka yapmıştık! Bu "eşek şakası"na gülsünler miydi, yoksa hissiyatlarını fazlasıyla belli ettiklerinden kendilerine kızsınlar mıydı, bilemiyorlardı. Bizimki de gerçekten eşek şakasıydı hani. Makamına kurulmaya hazırlanan "vali"nin yüreğine indirmenin alemi var mıydı böyle soğuk şakalarla! Tabii, toplantı beklendiği gibi sonuçlandı. "Vali" Ahmet Özdemir, rakibi Haydar Güngör'ün yardımıyla makamına kavuştu.

İsviçre'den Almanya'ya geri dönüş, bizim için hayli zor oldu. Bende, Alp Hamuroğlu'nun pasaportu vardı. Girişte kontrolü zor atlatmıştık. Bu yüzden, geri dönüşte yakayı ele vereceğim gibi bir hissiyat içindeydim. Bizimle birlikte Almanya'ya dönecek bir arkadaşın ise hiç pasaportu yoktu. Ister istemez bu arkadaşla benim aramda kader ortaklığı doğdu. Birlikte, sınırı kontrolsüz geçmenin yollarını aramaya başladık. Erdal'ın pasaportu sağlam olmasına rağmen, mecburen o da kader bir-

liği etti bizimle. Şimdi hangi sınır kenti olduğunu hatırlamıyorum, bir kente gittik. Pasaportsuz arkadaş bu konuda epeyce "deneyimli" görünüyordu. Akşam saatini beklemimizi önerdi bize. İşyerlerinin boşaldığı saatlerde sınırdan geçen otobüsler kalabalık olduğundan, pasaport kontrolü yapılmıyormuş. Kendisi bu yolla çok gidip gelmiş İsviçre'yle Almanya arasında. Söyledikleri makul görünüyordu. Dediği gibi akşamı bekledik. Ne var ki, onun dediği gibi sıkış tepiş bir otobüse rastlamadık hiç. Sonunda beklemekten bıkıp, eh biraz kalabalıkça görünen bir otobüse atladık. Ancak, sınır kapısına gelince, arkadaşın dediği gibi olmadı. Hepimizi indirdiler. Artık geri dönüş de imkânsızdı. Çünkü inenler, mecburen tahta bir iskelenin üzerinden kontrol noktasına ilerlemek zorundaydılar. En önden Erdal Sarıoğlu geçti. Arkasından ben geçeyim dedim, ancak pasaportum kuşku çekmiş olmalı ki, incelemeye tabi tutuldu. Benim arkamdan gelen arkadaş ise, pasaportu olmadığından, tabii ki gözaltına alındı. Pasaportum on dakika kadar incelendikten sonra "temiz" çıkınca serbest bırakıldım. Ne var ki, Erdal yoktu ortalıkta. Cebimde çok az para vardı ve yol iz bilmiyordum. Tek çare, tren istasyonuna gitmekti. Zayıf bir ihtimal de olsa, belki orada Erdal'a rastlayabilirdim. Tramvaya atladım. İngilizce, istasyonda ineceğimi söyledim. Neyse, yolcular yardımcı oldular da doğru yerde inebildim. Gardan içeri girdim, bir süre şaşkınca sağa sola bakındıktan sonra, bir telefon kulübesinden telaşla telefon eden Erdal Sarıoğlu'nu gördüm. Kaybettiği çocuğunu bulmuş bir anne gibi sevindi. Meğer beni "kurtarmaları" için İsviçre'dekilere telefon etmekteymiş. Belki diğer arkadaş da gelir diye, iki saat kadar oralarda dolaştık. Nitekim geldi de. Polisler ona çok kötü muamele etmiş, uyuşturucu kaçakçısı olduğu zehabıyla anadan doğma soyup her tarafını uzun uzun aramışlar. Hatta biraz dövmüşler de. O ise bir düğüne gittiğini, pasaportunu orada düşürdüğünü söylemiş. Sonunda bırakmışlar, ama kimliği hakkındaki bütün ayrıntıları alarak tabii ki.

Bütün bu turlamaların ardından, Almanya'nın, büyük kentlerden uzak, sakin bir köşesinde, çeşitli ülke ve şehirlerden ge-

len arkadaşlarla "çevre temsilcileri" toplantısı yaptık. Toplantıda hareketin yurtdışındaki sorunları tartışılacak, temsili bir yönetici komite seçilecek, taraftarlar, her zamanki gibi, hareketin merkezi görevine, Türkiye'de çıkış hazırlıkları yapılan *2000'e Doğru* dergisi için para toplama ve tanıtma faaliyetine sevkedilecekti. Bu arada, Türkiye'nin gündemindeki "sosyalistlerin birliği" sorununu da tartışacaktık. Ne var ki, bu "sakin köşede" yaptığımız toplantı hiç de sakin geçmedi. Üstelik yerel iktidar kapışmaları, gündemin en ağırlıklı maddesini oluşturdu, "sosyalistlerin birliği" üzerine de doğru dürüst konuşamadık. Gözlerini hırs bürümüş yerel rakiplerin umurunda değildi "sosyalistlerin birliği" falan. Hatta tutumlarıyla, "sosyalistlerin bölünmesinin", birbirinin gözünü oymasının yeni örneklerini vermekten yana görünüyorlardı. Haydar Güngör, bu kez toplantıya gelmişti. Ama kısa sürede niyetinin, yerel liderler kavgasını orada da sürdürmek olduğu anlaşıldı. Yurtdışının. "kocamış kurtlarından" Yıldırım Dağyeli de oradaydı. Onun da niyeti, kendini "maskara" etmek isteyen halihazır yurtdışı önderliğine, o kadar da güçten düşmediğini göstermekti. Aslında Yıldırım, eski, "kocamış" liderliği, Haydar ise yeni göç dalgasıyla gelmiş, "kocamış" liderliği "maskara etmek" isteyen yeni liderlik eğilimini temsil ettikleri halde, bir "mağdurlar ittifak"ma gittiler. "Kocamış kurt"la "genç köpeğin" ittifakında, herhangi bir "ilke" söz konusu değildi. Halihazır "olgun köpekler" iktidarına karşı geçici bir ittifaktı bu. Zaten politikada ilkeler yaldızlardan ibarettir. Bir adım ötede, yaldızlar dökülür, müttefikler birbirinin gözünü oymaya başlar.

Yıldırım-Haydar ittifakı, "yaldızlarından" bile yoksun olduğundan pek başarılı olamadı. Orada, özellikle Yıldırım'ın son derece huzursuz olduğu dikkatimi çekti. Toplantı aralarında birkaç kere kendisiyle ilişki kurmaya çalıştım. Bağlantıları o kurduğundan, Çin'e gidiş olayını biliyordu. Nedense bu konuyla fazlasıyla ilgilendiğini fark ettim. Sonunda seçimle yurtdışı komitesi belirlendi ve "huzurlu köşe"den pek de huzurlu olmayan bir şekilde geri döndük. Bu arada bana yeni bir pasaport ayarlanmıştı. Çin'e giderken Yalçın Dal'ın pasaportunu kullana-

caktım. Aslında Alp Hamuroğlu bana daha fazla benzediğinden onun pasaportunu kullanmak isterdim. Ne var ki Alp, pasaportunu uzun vadeli veremiyordu, bir yerlere gitmek zorundaydı. Yalçın, tip olarak bana pek benzemiyordu. Onun yüzü benimkine göre daha genişti, ama arkadaşlar, Avrupa'lıların "kara kafalıları" ayırt edemedikleri kanısındaydılar. Nasıl biz "sarı kafalıları" ayırt edemiyorsak, öyle. Zaten başka çarem de yoktu. Bu "kara kafalılar" teorisine kendimi inandırmaya çalıştım.

Çin'e giden uçak, Paris'in Orly havaalanından kalkacaktı. Fransa'ya geçtik. Brüksel'de yaşayan İlkay ve Necmi de gelmişlerdi bizi uğurlamaya. Buraya kadar gelmişken, meşhur Eyfel Kulesine de çıkalım dedik. Cebimde çok kısıtlı para olduğundan tutumlu davranmak zorundaydım. Bu yüzden, arkadaşlar kuleye para ödeyip asansörle çıkarken, ben biraz da "orijinallik" yapma pozuna girerek merdivenleri tırmanmakta ısrar ettim. Çık çık bitmiyordu. Neyse sonunda üçüncü kata kadar tırmanabildim. Buradan tüm Paris'i gözlemek hoştu. Eski Paris, kendine özgü binalarıyla gerçekten görkemliydi. Şehrin daha dış bölgelerine doğru inşa edilmiş yüksek modern binalar görüntüyü bir ölçüde bozuyordu gerçi, ama yine de Paris'i, modern binalardan önemli ölçüde korumasını bilmişlerdi. Aşağı inerken hiç hesaplamadığım bir durumla karşılaştım. Saat beşi geçtiğinden görevliler ikinci katın demir kapısını kapamışlardı. Herhalde benim gibi bir "uzun tırmanışçının" aşağıya ineceğini hesaplamamış olacaklardı. Şimdi ne yapacaktım? Tek bir kelime Fransızca da bilmiyordum ki, sesleneyim. Ortada da hiçbir görevli gözükmüyordu. Benim demir kapının önünde çaresizlikle dolandığımı bir yerden görmüş olmalılar ki, on dakika kadar sonra bir görevli gelip kapıyı açtı da, bir de Eyfel Kulesinde "hapis yatmak"tan kurtuldum.

* * *

Gidiş günümüz geldi sonunda. Artık "kadere kırkbeş" deyip, bir "kara kafalı" olarak pasaport kontrolüne girdim. Kadın görevli pasaportumu gözden geçirdi ve yüzüme şöyle bir baktıktan sonra damgayı vurdu. Demek, "kara kafalı" teorisi o ka-

dar da yanlış değildi. Kocaman bir uçaktı. Biz arkada, orta sıralarda oturuyorduk. Yolcuların çoğu Çin'liydi. Arkadaşlar, yolcuların çoğunun, batı teknolojisini öğrenmeye gönderilmiş Çin'li teknisyen ve mühendisler olduklarını söylediler. O arada Çin uçağının ön tarafında lüks bir bölüm bulunduğunu fark ettim. Bizim oturduğumuz koltuklardan perdeyle ayrılan bu "first class" bölümde Çin'li bürokratlar ve yüksek rütbeli subaylar yolculuk etmekteydiler. Koltukları bizimkilere göre çok daha rahat bu bölümde ayrıca masa ve televizyon da bulunuyordu. Yani burası lüks bir otel odası gibi düzenlenmişti. Hay Allah! Biz Çin taraftarları, eşitlikçi bir düzen kurtukları zehabına kapıldığımız Çin'lilere ayak uyduracağız diye, tren ve vapurların 2. ya da 3. mevkilerinde sürünmüştük yıllar yılı. Doğru ya, George Orwell'in dediği gibi, "bütün hayvanlar eşit"ti, ama "bazıları daha çok eşit"ti!

Yolculuğumuz on iki saat süreceğinden, hostesler ayaklarımızın rahat etmesi için yumuşak terlikler dağıttılar. Uzun yıllar aranmanın verdiği alışkanlıkla, her duruma hazır olmak için, evin içinde bile, gece yatıncaya kadar ayakkabılarımı çıkarmazdım. Yine böyle bir ihtiyaç duymuyordum. Gerçi zorunlu değildi terlik giymek. Ama çoğunluğa ayak uydurma güdüsüyle ben de giydim terlikleri. Eh fena da olmuyordu hani! İnsan kendini evinde gibi hissediyordu.

Uçağımız, yakıt ikmali için, Arap prensliklerinden birinin başkenti Dubai'ye indi. Bu arada biz de havaalanında bir saat kadar dolaşabilecektik. İndiğimiz an, Çin'li teknisyenlerin aceleyle bir yöne doğru koştuklarını gördüm. Şaşkınlıkla onları izledim, hani belki bizim de orada yapmamız gereken bir şey vardır diye düşünerek. Çin'li teknisyenlerimiz, meğer havaalanının vergisiz mal satılan bölümündeki teknik aletleri satın almak için koşuşturmaktaymışlar. O ne açlıktı yarabbim! Batan geminin mallarıydı sanki bunlar! Fotoğraf makineleri, kasetçalarlar, hesap makineleri vb. kapış kapış gidiyordu. Satıcılar taleplere yetişemiyor, Çin'liler birbirini ite kaka tezgâha abanıyorlardı. Çin'de "Sosyalizm", evet belki insanların midelerindeki açlığı gidermişti, ama beyinlerindekini asla, hatta Çin'de-

ki "sosyalizm" deneyiminin en hazin sonuçlarından birinin bu olduğu söylenebilir.

Oniki saatlik yolculuğun sonunda Pekin'e indik. Özel görevliler, daha bizi uçağın merdivenlerinden inmeden karşılayıp, diğer yolcuların geçtiği işlemlerden geçirmeden, VIP bölümünden dışarı çıkardılar. Böylece pasaportlarımız kontrolden geçmemiş, dolayısıyla "Çin damgası" yememiş oluyorduk. Hayli genç görünen (Çin'lilerin yaşını tahmin etmek biz "batılılar" için epey zordur) güler yüzlü rehberlerimizin eşliğinde, parti misafirhanesine getirildik, odalarımıza yerleştik.

Gördüğüm kadarıyla iki katlı misafirhanede bizden ve mutfak görevlilerinden başka kimse yoktu. Her birimize koca bir oda düşüyordu. Eşyalar, yataklar, gardroplar eski moda ve hantaldı. Sağlam bir taş binaydı burası. Uzun, aydınlık koridorları vardı. Yerler eski, solgun halılarla döşeliydi. Binada tuhaf bir eskilik kokusu vardı. Nedense, annem ve ağabeyim Can'la birlikte birkaç sefer kaldığım Harbiye'deki orduevini hatırlatmıştı burası bana. Binanın alt tarafında kocaman bir mutfak bulunuyordu. Sabah aşağıya indiğimizde kahvaltımızı hazır buluyorduk. Misafirhanenin görevlileri, bizimle fazla muhatap olmamaya çalışarak her şeyi hazır ediyorlardı. Gündüzleri genellikle dışarıda olduğumuzdan burada öğle yemeği yemiyorduk. Eğer herhangi bir davette değilsek, bazen akşam yemeği yediğimiz oluyordu.

Rehberlerin ilk işi, bize "maaş"larımızı takdim etmek oldu. Çin'de adet böyleymiş. ÇKP'nin konuklarına, bir Çin işçisinin "ortalama" aylık ücreti olan 110 yuan veriliyormuş. Konuklar da, gezdikleri yerlerde istedikleri şeyleri alabiliyorlarmış. Gerçekten konukseverce bir davranıştı, ama yine de içime sindirememiş, sanki "rüşvet yemiş"im gibi hissetmiştim kendimi. Hatta birkaç arkadaşla, bu paraları iade etmeyi bile düşündük, ancak protesto gibi anlaşılacağı kaygısıyla vazgeçtik. Bizi rahatsız eden esas nokta, bir işçinin alınteri dökerek bir ayda alabildiği paraya parmağımızı bile oynatmadan konmuş olmamızdı. Neyse sonunda, konukluğumuzun da bir "emek sarfı" (ya da israfı!) olduğunu düşünerek kendimizi bu parayı hak

ettiğimize inandırdık. Zaten çoğumuz (pek aç gözlü olduğu anlaşılan bir arkadaş hariç) verilen paranın çok az kısmını harcadık, onbeş günlük konukluğumuz sırasında. Ben ve bir arkadaş daha, hani hiç harcamamış görünmeyelim diye, bir mağazadan üstümüze 20 yuan tutarında birer mont aldık. Bunun dışında, 1 ya da 2 yuana güzel Çin taşları satın aldık. Çin'den dönerken de (parasının tümünü harcayan aç gözlü hariç), cebimizde kalan paraları yetkililere iade ettik. Böylece, Çin emekçilerinin sırtından geçindiğimiz düşüncesiyle "kanayan" vicdanımızı biraz olsun rahatlatmıştık.

Heyetimize, ÇKP'nin "Ortadoğu İşleri" bölümü görevlilerinin oluşturduğu bir grup refakat ediyordu. Grup başkanı, orta yaşlarda gösteren bir adamdı. Daha çok heyet başkanımızla muhatap olduğundan kendisini daha yakından tanıma olanağı bulamadım. Daha genç görünen diğer grup üyeleri gayet güzel Türkçe konuşuyorlardı. Çin'in Türkiye konsolosluğunda görev yapmışlardı bir süre, hatta içlerinden biri, Türkiye'deyken Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne (SBF) bile devam etmişti. Grup üyeleri, hem bizimle konuşmak, dur durak demeden ÇKP'nin politikalarını doğrudan kendi anadilimizde aktarmak, hem de bize rehberlik etmek (hatta zaman zaman şöförlük yapmak), aynı zamanda, diğer ÇKP heyetleriyle görüşmelerimizde tercümanlığımızı yapmak zorundaydılar. ÇKP, hepsi aynı "dil"i konuşan, benimsenen politikaları ısrarla vurgulayan propagandistlerden oluşan bir partiydi bence. Onbeş günlük gezimiz boyunca nereye gittiysek, hemen hemen tüm parti görevlilerinden aynı sözleri işittik, aynı propagandaları dinlemek zorunda kaldık. ÇKP'nin o günkü baş teması, 1966 yılında başlayıp 1970'lerin sonlarına doğru parti yönetimi tarafından tamamen sona erdirilen "kültür devrimi" nin karalanmasıydı. 1960'lı ve 1970'li yıllarda, "kültür devrimi" propagandasıyla dünyanın kafasını ütülemişlerdi. Şimdi de tam tersini yapıyorlardı. Üstelik bu olayı, ÇKP'nin geçmişteki siyaset ve anlayışlarının bir ürünü olarak ele almıyorlardı da, "Dörtlü Çete"nin üstüne yıkarak işin içinden sıyrılıyorlardı. Dimdik ayakta olan "Şanlı ÇKP" şimdi de geçmişteki "sol" hataları temizlemekle

meşguldü. Aslında bu partiye, "şanlı ÇKP" yerine, "yüzsüz ÇKP" dense daha doğru olacaktı!

Kendi hiyerarşisine pek düşkün "Şanlı ÇKP", aynı titizliği "kardeş parti"lerin hiyerarşisine de gösteriyordu. Heyetimiz Çin'e ayak basar basmaz, heyet başkanımıza sorulan ilk soru, parti başkanımızın, ardından da "ikinci adam" Gün Zileli'nin afiyette olup olmadıkları olmuş. Tabii, verilecek diplomatik yanıtın şifresine göre, onların da ellerindeki listeyi yeniden gözden geçireceklerini tahmin etmek zor değildi. Örneğin, heyet başkanımız, bu soruya, "parti başkanımız çok iyi, sizlere de yoldaşça selamlarını gönderdi" dedikten sonra, Gün Zileli'den hiç söz etmeyip, "aynı şekilde falancanın da yoldaşça selamlarını getirdim" deseydi, bu konuda iyi eğitim görmüş Çin'liler, Gün Zileli'nin "ikinci adam"lıktan düştüğünü, yeni "ikinci adam"ın, sözü edilen kişi olduğunu şıp diye anlayacaklardı. Ne var ki, heyet başkanımız bu konuda talimatlıydı. ÇKP'lilere "hiyerarşik durumumuzdaki" değişiklikler sızdırılmayacaktı. Tabii daha da komiği, Gün Zileli heyetin içinde olduğu halde, Çin'lilerin onu "Yalçın Dal" diye bilmeleriydi. Çin'lilerin bana reva gördükleri sıradan heyet üyesi muamelesine içten içe nasıl da gülüyordum, bir bilseniz (galiba biraz da bozuluyordum, ama hadi bu da bende kalsın).

Hiyerarşi meselesinden girmişken, daha ileride canlı hayattan örneklerini vereceğim bu konuya biraz daha devam edelim. ÇKP, milyonlarca üyeye sahip, koca bir devlet örgütüydü. Daha doğrusu, milyarlık Çin'i yöneten Çin devletinin kendisiydi. Bu devasa parti, her şeyi ve her yeri yönetiyordu ya da bütün yönetim mevkilerinde hakim konumdaydı. "Kültür devrimi"ndeki alt üst oluşu bir yana koyarsak, bence onbin yıllık Çin devletinin geleneklerini sürdürüyorlardı. Parti hiyerarşisi yaşa dayanıyordu esasen. En yerel yöneticiler 40-50 yaş arasındaydılar. Orta derecede parti bürokratları, 50-60 arasında gösteriyorlardı. 60 yaşındaki bir yöneticiye "genç", dinamik birisi gözüyle bakıyorlardı. Partinin en üst düzey yönetimi ise 60-85 yaş sınırındaydı. Yani ÇKP, daha doğrusu, Çin, bir ihtiyarlar sultası altında bulunuyordu.

Her yerde bir parti komitesi sekreteri karşılıyor ve ağırlıyordu sizi. Bu sekreterin yaşı, aşağı yukarı mevkiine uygun oluyordu. Büyük bir kentin parti sekreteriyse kesinlikle 60'ının üstündeydi. Bize bilgi veren parti ekonomist-uzmanları da keza 60'ının üstünde, yaşlı başlı, ağır oturaklı insanlardı. Sonuç olarak, muhatap olduğumuz partililer arasında, yine en gençleri bizim, kırk yaşlarında gösteren rehberlerimizdi. Hiç kimsenin acelesi yoktu. "Ağır ağır çıkılıyordu" parti hiyerarşisinin merdivenlerinden. Yukarıdan birileri elbette "zamanı gelince" sizin de durumunuzu takdir edip, bir üst basamağa çıkaracaktı.

Bununla birlikte, insan ilişkilerinde bu hiyerarşinin hiç de katı bir askeri düzende yansımadığını belirtmeliyim. Bilemiyorum, belki Çin toplumunun geleneklerinden, belki de devrimin ya da "kültür devrimi"nin etkisinden dolayı, gözlemleyebildiğim kadarıyla, insan ilişkileri, bize göre çok daha demokratik, serbest, eşit ve arkadaşçaydı. Örneğin bize refakat eden grupta, başkanla üyeler arasındaki ilişkiler böyleydi. Elbette kimse, işi laubaliliğe vardırıp, istismar etmiyordu bu dostça ortamı ama, bizim asık yüzlülüğümüz ve gerginliğimizle kıyaslandığında, Çinliler çok daha hayattan ve rahat görünüyorlardı. Istedikleri gibi araya girip diğerinin sözünü kesebiliyor, gülüyor, şaka yapabiliyorlardı. Elbette benim gözlemlerim sınırlıdır. Daha yukarılarda da hava böyle midir, bilemem. Bildiğim bir şey varsa, ortada izah edilmesi gereken bir durum olduğudur. İleride anlatacağım gibi, gezinti vapurlarında bile dört mevki ayıracak kadar mevki ve sınıf farkına vurgu yapan bir toplumda nasıl oluyordu da farklı mevkilerdeki insanlar arasındaki ilişkiler böylesine demokratik, böylesine rahat olabiliyordu?

Resmi görüşmelere başlamadan önce, emrimize tahsis edilmiş arabalarla belli yerleri ziyaret ettik. Şimdiyi bilmiyorum ama o zamanlar Pekin'de, parti bürokratlarının arabalarından başka pek bir araba çarpmıyordu göze. Bu arabaların bir kısmı, herhalde önemli parti bürokratlarına tahsis edilmiş siyah limuzinlerdi, bazılarının camları içerisi görülmeyecek şekilde karanlıktı ya da perde çekilmişti. Bu tür arabaların dışında, es-

ki moda, burunlu kamyonlar göze çarpıyordu. Ve elbette binlerce bisiklet. Pekin'de esas ulaşım aracı, her an tıklım tıklım dolu oldukları gözlenen belediye otobüslerinden çok, bisikletti. Oldukça boş, geniş ana caddelerin dışında, ara yolların "egemenleri" ise, yayalardı. Öyle ki yayalar, kaldırımlardan değil, yolun ortasından yürümeyi tercih ediyorlardı çoğunlukla, arabalarımız yayaların arasından kendilerine yol açabilmek için epeyce beklemek zorunda kalıyordu. Yayaların, bürokrat arabalarının önünden kaçıştığı filan yoktu. Hatta neredeyse "domuzuna", yolları kaplayıp arabaların ilerlemesini geciktirmeye çalışır gibi bir halleri vardı. Rehberlerimiz, bu durumu bize, "Çin'de yayalar arabalardan değil, arabalar yayalardan çekinir" diye izah etmişlerdi, gülerek.

Pekin'de ilk ziyaret ettiğimiz yerlerden biri, eski Çin İmparatorlarının yaşadığı "yasak şehir" oldu. Eski Çin yapıları olduğu gibi korunmuştu. Çin imparatorlarının gezintiye çıktığı parklar, havuzlar, dinlenme evleri de öyle. Bu yapıların her biri müze gibiydi. Geleneksel giysileri içindeki görevli kızlar, ziyaretçilere Çince açıklamalarda bulunuyorlardı. Tabii ki, rehberlerimiz de bize çeviriyorlardı bu açıklamaları. Çin'liler, herhalde çok az yabancı gördüklerinden, bizim gibi yabancılarla fazlasıyla ilgileniyorlardı. Hatta görevli kızlar, rehberlerimizle neredeyse "al takke ver külâh" denebilecek bir samimiyet kurup, kulaklarına eğilerek fısıltıyla, bizim "kim olduğumuzu, nereden geldiğimizi" soruyorlardı. Rehberlerimiz ise, bu samimi havayı hiç de yadırgamadan, aynı samimiyetle, fakat partinin "illegalite kuralları"nı bozmadan yanıtlıyorlardı onları. "Ortadoğu bölgesinden" konuklardık bizler. Ama bu kadarı yeterliydi. Ülkemizi kesinlikle söylemiyorlardı. Kızlar ise, bu kadarcık bilgiden bile memnun, "Ortadoğu" denen "ülke"den gelmiş yabancıları bir kez daha tepeden tırnağa süzüyorlardı.

Tien An Men Meydanı'ndaki bir binada sergilenen Mao'nun mozolesini de ziyaret ettik. Çok sayıda Çin'li kuyruk olmuştu artık yaşamayan Mao'yu görmek için. Bize rehberlik eden parti görevlileri, sanmıyorum ki bize gösteriş diye yapmış olsunlar, kalabalığı yarıp, kuyruğu ihlal etmek yerine, sıraya girmeyi

tercih ettiler. Eğer bu samimi bir davranışsa, çok hoşuma gitmişti. Demek, devlet yetkilisi olmanın imtiyazından yararlanmaya kalkışmıyorlardı. Kuyrukta ağır ağır ilerledikten sonra, Mao'nun bir cam fanus içinde sergilenen naaşının önünden geçtik. Üstünde, göğsüne kadar örten orak çekiçli bir bayrak vardı. Ancak, belki çok yaşlı, belki de iyi mumyalanmamış olduğundan, Mao'nun yüzünün fazlasıyla deforme olduğunu, patlamış futbol topu gibi içeri doğru çöktüğünü fark ettim. Suratının kara sarı bir rengi vardı. Bana soracak olursanız, bir ölünün böylesine bozulmuş suratını teşhir etmenin hiçbir âlemi yoktu. Orada öylece yatıp duran bu buruşmuş, çökmüş yığının insanda hiç de ulvi duygular uyandırmadığı çok açıktı. Kaldı ki, Mao orada çok dinç, çok yakışıklı yatıyor olsa ne olacaktı ki? Ölü, ölüydü işte. Bütün faniler gibi, hatasıyla sevabıyla yaşamış ve çekip gitmişti bu dünyadan. Artık kimseye ne iyiliği, ne de kötülüğü dokunabilirdi. Rusların Lenin'le başlattıkları bu tuhaf adetin sosyalizmle falan ilgisi yoktu. Bu, olsa olsa, öldükten sonra bile hükmetmekten vazgeçmeyen firavunlar geleneğinin devamı olabilirdi.

Sokaklarda, elele ya da sarılarak yürüyen çok az çift göze çarpıyordu. Çin'deki kadın-erkek ilişkilerini oldukça merak ettiğimden, bunun nedenini sordum rehberlerimize. Sorularımı hoşgörüyle yanıtladılar. Anlattıklarına göre, evli çiftler birlikteliklerini toplumun önünde açığa vuracak bu tür davranışlardan kaçınırlardı. Henüz evli olmayan çiftler de çekinirdi bundan. Yani kısacası toplum, çiftlerin birbirlerine düşkünlüklerinin açığa vurulmasına pek hoş gözle bakmıyordu. Bununla birlikte, parklarda vb. çiftlerin sarmaş dolaş gezdiklerini görmek mümkündü. Bir delikanlıyla bir genç kız, eğer birlikte gezmeye başlamışlarsa, çevreleri onlara yakında evlenecekleri gözüyle bakardı ve bu birliktelik gerçekten de evlilikle sonuçlanırdı çoğunlukla. Gezdiği delikanlıdan ya da genç kızdan ayrılanlara iyi gözle bakılmazdı. Yani evlilik, Çin'de tek birliktelik biçimiydi aşağı yukarı. Bu, aynı zamanda bekâretin de geçerliğini koruduğunun göstergesiydi. Rehberlerimizin anlattığına göre, "kültür devrimi" sırasında genç kız ve delikanlıların

"fazlasıyla" birarada bulunmalarından dolayı, bekâreti "ihlal" eden olaylarda artış gözlenmiş, bu tür olaylar büyük kişisel trajedilere yol açmıştı. "Neyse ki" parti, zamanında müdahale edip, bu "kural dışı" durumu fazla yayılmadan önlemişti. Peki ya fuhuş? "Ayıp olur" diye o kadarını sormaya cesaret edememiştim artık. Resmiyet, Çin'de fuhuşun yasak olduğunu, böyle bir şeyin mevcut "olmadığını" söylüyordu. Buna ilişkin bazı olaylara ileride değineceğim.

Son derece ilginç, orijinal Çin antikalarının sergilendiği, "maaş"larımızı böyle şeylere harcıyormuş gibi görünmemek için pek bir şey satın almadığımız antikacı dükkânlarını gezdikten sonra, Çin Seddi'nin Pekin'e yakın bölümünü de ziyaret ettik. Hatta burada, o sırada Çin'de pek az görülen birkaç yabancı turist de çarptı gözüme. Çin Seddi'ndeki kalabalığın büyük kısmını Çin'liler oluşturuyordu. Resmi elbiseli asker ve subaylar da aileleriyle birlikte dolaşıyorlardı seddi. Sivil halkla resmi kıyafetli asker ve subaylar arasında öyle pek bir uzaklık çarpmadı gözüme. Askerlerin de, Çin'de rütbeler kaldırıldığından sadece kıyafetlerinin farklılığıyla kendilerinden ayırt edilen subaylardan çekindiği falan yoktu. Örneğin bizde askerler, subayların bulunduğu mekânlarda pek dolaşamazlar. Zorunlu olarak aynı yerde bulunduklarında ise yakalarını paçalarını toplamak, her rastladıklarında subaylara asker selamı vermek zorundadırlar. Burada yoktu böyle bir şey. O günlerde Pekin çok sıcaktı. Şort denen şeyden haberdar olmadıkları anlaşılan Çin'liler sıcak dolayısıyla pantolonlarının paçalarını dizlerine kadar sıvamışlardı. Askerler de yapıyordu aynı şeyi. Sıcak dolayısıyla yakalarını falan da iyice açmışlardı. Hatta bazıları gömleklerinin düğmelerini bütünüyle "fora" etmişlerdi. Bazıları yerlerde, merdivenlerde oturuyorlardı. Ne var ki, yanlarından herhangi bir subay geçtiğinde hiç de toparlanma gereğini duydukları yoktu. Zaten subaylar da aynı vaziyetteydiler. Böylece karşılıklı bir hoşgörü ortamında geçinip gidiyorlardı.

Çin'liler fotoğraf çekmeye pek meraklıydılar. Herhalde bu, yeni modernleşme akımının bir işaretiydi. Neredeyse hepsinin boynunda bir fotoğraf makinesi asılıydı. Olur olmaz yerlerde

topluca ya da tek tek poz verip fotoğraf çektiriyorlardı. Sanki buraya, gezinti yapmaktan çok, özel olarak, fotoğraf çektirmeye gelmişlerdi.

Gezilerimiz sırasında rehberlerimiz, "kültür devrimi"nin kötülüklerini anlatarak bize "bilinç taşımak" için en ufak fırsatı kaçırmıyorlardı. Bir keresinde bir Budist tapınağını ziyaret etmiştik. "Kültür devrimi" sırasında baskıya uğradığı söylenen dinsel etkinlikler yeniden serbestliğe kavuşmuş, tabii dindarlar da tapınaklarına koşturmaktan geri kalmamışlardı. Yedisinden yetmişine her yaştan Budist rahip, çalgılarıyla bir dinsel töreni yerine getirmekteydiler biz gittiğimizde. Kenardan izledik. Dindar kadınlarla erkekler tütsüler yakarak Buda'nın çevresinde yerlere kapaklanıyorlardı. İnsan bu manzarayı görünce, şişman gövdesiyle Buda'yı enikonu andıran Mao'ya tapınmanın geri planındaki dinsel öğeleri biraz daha anlayabiliyordu.

Tapınaktaki tarihi taş heykellerin bir kısmı kırılıp dökülmüştü. Rehberlerimiz, bunun eskimekten ya da kendiliğinden olduğunu düşünmememiz için bizi anında uyardılar. "Kültür devrimi"nin kızıl muhafızları, "feodal kültürün" sembolü gördüklerinden kırmışlardı bu tarihi heykelleri (şimdi düşündüğüm zaman, Buda'ya bu saldırının sebebi, Mao tanrısıyla Buda tanrısı arasındaki rekabet gibi geliyor bana). Görüyorduk değil mi, ne ayıp etmişlerdi! Bizim arkadaşlar kafalarını sallayıp onları onaylar, "cık cık cık, olacak şey değil" diyerek kızıl muhafızları ayıplarken, biraz, o sırada hâlâ "kültür devrimi"nin bürokrasiye karşı bir kalkışma olduğunu düşündüğümden, biraz da muzırlık olsun diye, diplomatik kuralları hiçe sayarak, "ne var canım, yıkılır, sonra gerekirse yeniden yapılır, ardından tekrar yıkılır, böylece devam edip gider" demiştim. Sanırım rehberlerimiz dediklerimi duydular, ama yanıt vermediler. Belki de Türkçelerinin yetersizliği, sözlerimi tam anlamıyla kavramalarını önlemişti. Tabii bizim arkadaşların Türkçesi onlar kadar "geri" değildi. Başkanımız, heyetimiz adına kıpkırmızı kesilip, bana ayıplayıcı nazarlarla, hatta biraz da uyarıcı bir şekilde baktı.

Bir keresinde sirke bile gittik. Cambazlar türlü marifetler sergiliyorlardı. Ancak gösterilerin en vahşicesi, bir arslanın,

bakıcısının kamçı darbelerinden korkarak yapmak zorunda kaldığı arslan doğasına aykırı gösterilerdi. O zamanlar hayvan hakları konusunda pek bir duyarlılığımız olmamasına rağmen, yüzümüzü ekşitmiştik bu zalimce gösteri karşısında, bunu "sosyalist" bir ülkenin sirkine yakıştıramamıştık. Bizim, "sosyalizm"de her şeyin tıkır tıkır işleyeceğini sanan totalist anlayışımız bir yana, hayvan hakları adına duyduğumuz tepki haklı ve yerindeydi. Demek o zaman bile zihniyet dünyamızda, rehberlerimizin keyifle seyrettikleri böylesi bir gösteriden rahatsız olacak ölçüde bazı önemli değişimler söz konusuymuş. Hatta bunu heyet başkanımız, diplomatik ölçüler içinde rehberlerimize de hissettirdi diye hatırlıyorum.

Gelelim bütün "sosyalist" ülkelerin "medar-ı iftiharı" fabrikalara. Çoğunlukla küçük fabrikalardı bunlar. Birinde bisiklet üretiliyordu. Şaşmaz bir şekilde bizi fabrikanın parti komitesi sekreteri karşıladı. Bu tür törenleri Arnavutluk'tan (*Havariler*, s.235-238) bildiğimden, arkadaşlara neredeyse törenin aşamaları konusunda rehberlik edecek derecede deneyimliydim. Likörler geldi. İki partinin "kardeş"liğine kadehler kaldırıldı. Ardından, parti sekreteri, bisiklet üretiminin aşamaları konusunda bizleri bilgilendirdi. Sonra fabrikanın içinde gezintiye çıkıldı. Tezgâhlarının başındaki işçiler, bizi meraklı gözlerle izlediler. Heyet başkanımız, işçilerin ücretlerini sormayı akıl edebildi neyse ki. Alınan yanıt biraz umut kırıcıydı. Ücret ortalaması, neredeyse bizim "maaş"larımızın yarısına ancak ulaşıyordu. "Maaş"larımızın yüksekliğinden utanmıştık! Peki ya "işçi yönetimi"? Bu konuda pek tatmin edici cevaplar alamadık. Sadece, "kültür devrimi" sırasında meydana gelen karışıklıklardan, üretimin ne kadar çok düştüğünden şikâyet etmekle yetindiler.

Bir oyuncak fabrikasını da ziyaret ettik. Burası, büyükçe bir atölyeydi aşağı yukarı. İşçi çocukların çalıştığı bölüm, oldukça havasız ve dardı. "İşçi çocuklar" diyorum, çünkü kızlı erkekli işçilerin çoğu çocuk yaştaydı. Çocuklarla fabrika yöneticileri arasında pek senli benli bir ilişki göze çarpıyordu. Zaten fabrika yöneticileri de ancak yirmilerinde gösteren gençlerdi. Zamanımızda Mcdonald'ın müşteri çekmek için çocuklara beda-

va dağıttığı, pamuk ve kumaştan yapılan "Walt Disney" oyuncakları üretiliyordu burada. Ücretler daha da düşüktü. Heyet başkanımız aracılığıyla ücret farklılıklarını sorduk bu kez de. Örneğin sıradan bir işçinin aldığı ücretle fabrika yöneticisinin aldığı ücret arasında ne kadar fark vardı? Yöneticilerin verdiği bilgiye göre, öyle çok büyük bir fark çarpmıyordu göze. Yöneticinin maaşı, sıradan işçi maaşının bir misliydi. Yani işçi 50 yuan alıyorsa, yönetici 100 yuan alıyordu. Esasen sormamız gereken, sıradan bir işçi ücretiyle, yüksek bir bürokratın maaşı arasındaki fark olmalıydı. Galiba bunu sormayı akıl edememiştik! Oyuncak fabrikasını ziyaretimizin bitmesine yakın, aç gözlü arkadaşımız, bir pot daha kırdı. Oyuncaklardan birkaçını çocuğuna götürebilir miydi acaba? Hepimiz bozulmuştuk bu yüzsüzlüğe, ama aramızdaki "uyumu" bozmamak endişesiyle Çin'lilerin önünde sesimizi çıkartmadık. Onlar da meğer böyle bir işaret bekliyorlarmış. Getirip, içinde neredeyse kırk elli oyuncak bulunan koca bir kutuyu hediye etmesinler mi! Yerin dibine geçmiştik. Aç gözlü hariç tabii.

Genellikle, ziyaret ettiğimiz yerlerde ya da her yerde hazır ve nazır oldukları anlaşılan parti misafirhanelerinde yiyiyorduk öğle yemeklerini. Çin'lilerin kendilerine özgü, oldukça zengin yemek kültürleri vardı. Özellikle deniz ürünlerini çok iyi değerlendirdikleri anlaşılıyordu. Deniz yosunlarından salata ve tatlılar bile yapıyorlardı. Tabii benim gibi, Türk yemek kültürüne fazlasıyla alışkın, yoğurt tiryakisi birinin, Çin yemek kültürüne adapte olması oldukça zordu. Arkadaşlar arasında bu konuda en büyük zorluğu çeken bendim. Çünkü Çin'liler yoğurt diye bir şeyden habersizdiler. Sonunda rehberlerimiz de haberdar oldular benim yoğurt düşkünlüğümden, çünkü Çin yemeklerinden rahatsızlığım ayan beyan göze çarpar olmuştu. Arayıp tarayıp sonunda, bu "tuhaf" yiyeceği buldular, iftiharla getirip önüme koydular. "Yoğurdu" ağzıma götürdüğüm an, yüzümü buruşturmamak için zor tuttum kendimi. Şekerliydi. Yoğurt en sevdiğim yiyecek olmasına rağmen tatlı olanına asla dayanamazdım. Neyse, rehberlerimize durumu belli etmemek için "tatlıyı" adeta yuttum.

Çin'liler yemeği, genellikle yuvarlak bir masada yiyiyorlardı. Bu yuvarlak masanın, tabakların konduğu dış bölümü hariç, orta bölümü dönüyordu. Dönen bölümde çok sayıda küçük kap içinde çeşitli yiyecekler bulunuyordu. Orta bölüm döndükçe, yiyecekler önünüze geliyor, siz de bunlardan birer kaşık alıyordunuz tabağınıza. Daha da tuhafı, Çin'liler, önce tatlı yiyiyor, yemeklere ondan sonra geçiyorlardı. İntibak edemediğim noktalardan biri de buydu zaten. Otellerde, yüksek parti bürokratlarının şerefimize verdikleri "önemli" ziyafetlerde, önümüze büyük kayık tabaklarda devasa balıklar getirildiği de oluyordu. Uzun, dar, yırtmaçlı geleneksel Çin giysileriyle daha da çekici gözüken garson kızların büyük hamaratlıkla getirip önümüze koydukları kayık tabaklardaki balıklar, bir gelin gibi süslenmiş oluyordu. Bir seferinde parti yöneticileri ve bizler ayağa kalkmış, "parti kardeşliği" şerefine kadeh kaldırırken, sırf sululuk olsun diye, önümüze getirilip konmuş bu tür balıklardan birinin de "şerefine" kadeh kaldırmış, ancak bizim asık yüzlü heyet üyelerimizi güldürmeyi başaramamıştım. Tabii ki, Çin halkının bu tür ziyafetleri ancak rüyasında görebileceğini tahmin etmek zor değildir. Sıradan halk, son derece basit bir yiyecekle besleniyordu: Pirinç. Bir fabrikayı ziyaret ettiğimizde, öğle tatilindeki işçilerin, derin taslara doldurdukları haşlanmış pirinçleri aceleyle mideye indirdiklerini görmüştüm. Öğle yemekleri bundan ibaretti. Çin'lilerin yemek yeme tarzları da bizden oldukça farklıydı. Yiyeceklerini doldurdukları derin taslarını su içermiş gibi ağızlarına iyice yaklaştırıp, çubukların yardımıyla itekleyiveriyorlardı.

Gezintilerin ardından resmi görüşmelere geçildi. Neydi resmi görüşmelerin amacı? İki parti heyetleri arasında "fikir teatisi" Evet ama bu çok genel bir başlıktı. Esas olan, bizim Çin'deki değişimleri, daha doğrusu Çin'in yedi sekiz yıldır uygulamakta olduğu "piyasa sosyalizmi"ni "kavrama"mızdı. Tamam "kültür devrimi"nin "zarar"larını kavramıştık da, bu "piyasa sosyalizmi" ne menem bir şeydi? Mao'nun ilkelerine uygun muydu? Hele hele batı sermayesine kapıları açan "serbest bölgeler" uygulaması ne demek oluyordu? Yeni ortaya atılan

"zenginleşin" sloganı sosyalizmle ne ölçüde bağdaşıyordu? Gerçi hiç de Çin'lileri sigaya çeker bir havamız yoktu. Daha çok, "büyük"lerinden öğrenmeye pek hevesli öğrencilerin ruh hali içindeydik. Soracaktık her şeyi sormasına, ama itiraz etmek için değil, öğrenmek için yapacaktık bunu. Öyle mi, öğrenmek mi istiyorduk? Buyrun, sizi aydınlatacak uzmanlarımız karşımızdaydı işte!

Görüşmelerin yapılacağı salona ikisi "Mao elbiseli", biri batı giyimli üç uzman zuhur etti. Neydi onlardan öğrenmek istediklerimiz, söyleyelimdi bakalım! "Efendim" bize "piyasa"yla "sosyalizm"in ilişkisini anlatabilir miydiniz acaba? Rehberlerimizin tersine pek asık suratlı uzmanlardan Mao elbiseli, yetmiş yaşlarında göstereni kalktı ayağa önce. Kara tahtanın başına geçti, cetvelini, tebeşirini eline alıp, şekiller ve cebir denklemleri çiziktirerek, "dersi" anlatmaya başladı. En sevmediğim dersti matematik. Bir de işin içine tercüme belası girince "ders" iyice sıkıcı olmaya başlamıştı. Bitiş zilinin çalıp "teneffüs"e çıkmamız için saate bakıp duruyordum. Anlatılan, özetle şuydu: Geçmişte "sol" çocukluk hastalığından muzdariptiler. Neyse ki, artık kurtulmuşlardı bu "hastalık"tan. "Komünist toplum"a bir hamleyle geçilmesi mümkün değildi. "Para"yı bir çırpıda kaldırabiliyor muydunuz? Hayır! O halde piyasayı da kaldıramazdınız. Hatta piyasa, "sosyalist üretim ilişkilerinin" kurulmasında yardımcı, düzenleyici bir rol bile oynayabilirdi. İşte şimdi yaptıkları buydu. Devlet, piyasa ilişkilerini denetimi altında tutarak kapitalizme kaymayı "önlüyordu" elbette. Yatırımlar, devletin istediği alanlara kaydırılıyordu, örneğin inşaat alanına. Çünkü Çin'in nüfusu çok yoğundu, büyük bir konut sorunu yaşanmaktaydı. Demek Pekin'de gördüğümüz o devasa vinçlerin, koca kentin neredeyse bir şantiye görünümünde olmasının nedeni buydu. Ne var ki, inşa edilen binaların çoğu, Çin'lilerin konut ihtiyacını gidermekten çok, büyük, beş yıldızlı otellerdi. Böyle lüks oteller çok mu gerekliydi acaba? Evet, gerekliydi? Çin'e yatırım yapmaya gelen yabancı işadamları, kendi yaşam standartlarını bulmak isterlerdi. Hem sonra turizm de Çin için pekâla önemli bir gelir kaynağı olabi-

lirdi. O kadar çok işadamının geleceğini mi hesap ediyorlardı? Evet, öyle hesap ediyorlardı. Peki bu, Çin'in "serbest bölgeler" uygulamasından da öteye, kapılarını yabancı sermayeye tamamen açacağı şeklinde yorumlanabilir miydi? Pekâla, yorumlanabilirdi. Size bu konuda gerekli açıklamaları diğer uzmanımız yapacaktı.

Kıyafetiyle de şimdiden yabancı sermayeye açılımı temsil eder gibi görünen, takım elbiseli, altmış yaşlarında, batılı jestlere sahip uzman ayağa kalktı bu sefer. O da "serbest bölgeler" uygulamasının yararlarını anlattı. Konuşmasını arada bir, "Marksist teori"yle süslemeyi de ihmal etmedi. Lenin ne yapmıştı? Devrimden birkaç yıl sonra, tutmuş, batı sermayesini davet etmişti, değil mi? Çünkü sermaye olmadan kalkınma olmazdı. Kalkınma olmadan da sosyalizm. İşte şimdi de yapılan buydu. "Serbest bölgeler"de önce pilot uygulamalar yapılacak, eğer başarılı olduğu gözlemlenirse, bütün ülke çapında yaygınlaştırılacaktı. Peki "efendim", bu "serbest bölgeler"de batı sermayesinin kuralları mı geçerli olacaktı, örneğin işçi ücretleri onların kurallarına göre mi belirlenecekti? Bu, işçilerin fiilen sömürüleceği anlamına gelmeyecek miydi? Hah hah ha, uzmanımız güleydi bari. Ne ücretinden söz ediyorduk biz ayol? Serbest bölgelerde, batı sermayesiyle işletilen fabrikalarda işçi ücretleri, Çin'in diğer bölgelerindeki ücretlere göre çok daha yüksekti, işçiler serbest bölgelerde iş bulmak için can atıyorlardı. Hadi bakalım, buna ne diyecektik şimdi? Hemen, eski muhakeme tarzımızla bir cevap bulduk kafamızda. Evet, işçi ücretleri oralarda yüksek olabilirdi, ama "artı-değer" batılı patronların cebine giriyordu, diğer bölgelerde ise, "artı-değer" "işçi devleti"ne gidiyor, dolayısıyla yine işçinin "yararına" harcanıyordu. Bu sonuncusunu, uzmana ifade etmemiştik de, daha sonradan kendi aramızda konuşmuştuk. Aslında benim, "artı-değer"in yeniden işçilerin çıkarına harcandığı konusunda son derece güçlü kuşkularım vardı. Ben, "artı-değer"e, devletin başındaki bürokrasi tarafından el konduğunu düşünüyordum. Ama "piyasa sosyalizmin"den de hiç hoşlanmadığımdan bu tezimi geçici olarak ön plana çıkartmamıştım.

İki partinin "karşılıklı anlayış" içinde geçen görüşmesi böylece sona erdi. Dersimizi almıştık. Doğrusunu söyleyeyim, bu uzman açıklamaları, benim düşüncelerimde en ufak değişikliği yol açmadığı gibi, Çin'deki uygulamalara ilişkin kuşkularımı iyiden iyiye beslemişti. Diğer arkadaşların da içten içe rahatsız oldukları belliydi, ama onlar kendilerini inandırmaya daha yatkındılar.

Bundan sonra, Pekin parti komitesinin gedikli üyelerinden, yaşlı bir hanımefendi, bizi bir otelin salonunda akşam yemeğine davet etti. Oldukça deneyimli, gün görmüş bir yöneticiydi. Bize, devrim öncesi silahlı mücadele dönemine ilişkin anılarını anlattı daha çok. Bugün olup bitenlere değinmeye pek niyeti olmadığı anlaşılıyordu. Belki de günümüzden çok, anıları ilgilendiriyordu onu artık. Bilmiyorum ama, biraz da bugünün sorunlarından uzak kalmak için anılara sığındığı izlenimi edinmiştim. Çin'deki gelişmelere ilişkin birkaç soru sorma girişimimizi telaşla başka konulara saptırdı gibi geldi bana. Zaten, rehberlerimiz de dahil, Çin'de rastladığım bütün partililer, bu tür sorular karşısında, neredeyse aynı tavırları göstermişlerdir. Ya sorunuzla ilgisi olmayan şeyler anlatıyor, ya sorunuzu yeniden tekrarlamanıza yol açacak ölçüde genel geçer şeyler söylüyor ya da açıkçası, duymamazlıktan veya anlamamazlıktan geliyorlardı.

Ardından, Şangay ziyareti geldi gündeme. Şangay'a yakın birkaç "serbest bölge" vardı, belki orada bazı gözlemlerde bulunabilirdik. Hem Şangay, eski "sömürge Çin'inin" merkeziydi. Devrimden sonra ne gibi gelişmeler olmuştu orada? Başkent Pekin'in resmiyetinin dışındaki Çin'i görmek yararlı olabilirdi. Trenle gidecektik. Tren gara girdiğinde, dar, alçak tren pencerelerinden kafalarını uzatmış çok sayıda Çin'linin görüntüsü, dar kafeslerinde çiftliklere ya da kesime sevkedilen tavukları hatırlatıyordu. Sonradan öğrendiğimize göre, bu dar kafesler, 3. mevki yolcularına aitmiş. Bizim bu kadar kötü kafeslerde yolculuk yapmamıza gönlü el vermemişti ÇKP'nin. 2. mevkide gidecektik. 2. mevki, bizim pulmanlara benzeyen bir vagondu. Doğrusunu söylemem gerekirse, o manzarayı gör-

dükten sonra 3. mevkide gitmediğime içten içe sevinmiştim. Öte yandan merak ettiğim bir şey vardı. Bizim gibi parti konukları bile 2. mevkide gittiğine göre, 1. mevkide hangi "yüksek" şahsiyetler yolculuk ediyordu acaba? Bana kalırsa, en ust parti bürokratları ve batılı işadamları.

Rahat bir yolculuk yaptık. Bu arada, yol boyunca tanık olduğum görüntülerden, sadece Pekin'in değil, neredeyse Çin'in her tarafının koca bir şantiye haline getirildiğini fark ettim. Yanımızdaki koltuklarda Hong Kong'lu bir kadınla, yetişkin kızı yolculuk yapıyordu. Rehberlerimizin anlattığına göre, akrabalarını ziyarete gelmişlerdi. Hong Kong'lu kadının, Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki yaşıtlarından hayli farklı, sade, ama sofistike bir görünüşü vardı.

Şangay'da, beş yıldızlı, gökdelen tipi otellerden birine yerleştik. Her birimize bağımsız bir oda verilmişti. Gerçekten de "batı standartları" dört dörtlük yerine getirilmişti bu otelde. Kahvaltılar bile batı usulüydü. Özel olarak seçilip işe alındıkları anlaşılan uzun boylu garson kızlar son derece naziktiler. Oteldeki müşterilerin çoğunun batılı turistler ya da işadamları oldukları anlaşılıyordu. Tek tük Çin'li müşteriler de göze çarpıyordu. Rehberlerimizin bıyık altından gülerek anlattıklarına göre, hasat mevsiminin sonunda, ara sıra buraya, hükümetin "zenginleşin" sloganını yerine getiren varsıl köylüler de gelip bir hafta kadar kalıyorlarmış. Öyle ya canım! Madem zenginleşmişlerdi, zenginlere özgü bu yerlerde onlar da neden yaşayıp para harcamasmlardı. Demek "hacı ağa kültürü", sadece Türkiye'ye özgü değildi.

Odama yerleşir yerleşmez şöyle bir çevremi inceledim. Bir otel odasında bulunması gereken her şey vardı. Fuhuş çağrısı da dahil! Masamın üzerinde İngilizce yazılmış küçük bir not bulmuştum. "Jane" imzasını taşıyan bu notta, "kendisiyle hoşça vakit geçirmek" isteyenlerin, falan nolu odanın kapısını tıklatmalarının ya da şu numarayı çevirmelerinin yeterli olduğunu belirtiyordu "Jane" Kendi tanımına göre, batı standartlarında, çekici bir sarışındı. Haydi bakalım, buyrun cenaze namazına! "Sosyalist" Çin'deki "piyasa ilişkilerinin" bir parçası

mıydı bu da? İncelememize bu noktayı da ekleyecek miydik? Notu katlayıp cebime koydum. Arkadaşlarla, heyet başkanının biraz daha genişçe odasında buluştuk. Bu mektubun sadece "şahsa özel" olup olmadığını merak ediyordum. Bu yüzden onlara açtım konuyu. Yok canım, ne "şahsa özel"i! Aynı matbu notun bütün odalara dağıtıldığı anlaşıldı kısa süre sonra. Heyet başkanımız, konuya ilişkin teorik açıklamalar yapmaya çalıştı. Kapitalizmin kalıntılarını bir anda ortadan kaldırmak mümkün değildi. Öte yandan, piyasa ilişkilerine açılım, yanında böylesi olumsuz arazlar da getiriyordu demek ki. Bu arada, bir arkadaş, otelin üst kısmında batı türü bir disko bulunduğuna ilişkin keşfini iletti bizlere. Hımmm... bu diskoyu da incelemeliydik. Bakalımdı bir duruma, yozlaşma nerelere kadar yayılmıştı. Kim gönüllü olacaktı "inceleme" için? Aç gözlü, talip oldu "görev"e. Başkanımızı da biz görevlendirdik, ikisi birlikte gideceklerdi. Evet ama, burada inceleme maksadıyla da olsa içki içmek pahalıya oturabilirdi. Korkmasınlardı, onlara "maaşlarımızdan" destek olacaktık, yeter ki, "inceleme"yi hakkıyla yerine getirsinlerdi. Bu kararı alıp, akşamı beklemek üzere odalarımıza çekildik.

Akşam, başkanımızın odasında buluştuk. Başkanımız bu akşam pek asık yüzlü, pek endişeli görünüyordu. Bir süre sonra bunun sebebini anladık. "Jane", genel duyuruyla yetinmemiş, başkanımızın kapısının altından bir kağıt atarak kendisine özel bir davette bulunmuştu. Saat gece 11'de onu odasında bekliyordu. Mektup yine İngilizce yazılmıştı. Başkanımız elbette icabet etmeyecekti bu "uygunsuz" davete. Davetin, bir provakasyon ya da casusluk faaliyetiyle bağlantılı olmasından kuşkulanıyordu, endişesinin nedeni buydu. Acaba batılılar buradaki varlığımızdan haberdar olup, bizleri "kadın" oltasıyla tuzağa mı düşürmeye çalışıyorlardı. Bildiğimiz gibi, bu tür casusluk işlerinde her zaman kadın ilişkileri kullanılırdı. Başkanımızın endişesi arkadaşların çoğuna bulaşmıştı. Özellikle aç gözlü, neredeyse ortalığı velveleye verdi, hatta böyle bir ortamı kasıtlı olarak kışkırtır gibi geldi bana. Ben ise, açıkçası işin girgirındaydım. Ne kadar eğlendirici, esprili bir ortam olursa,

resmi ziyaretimizin sıkıcılığından o kadar uzaklaşırdık. Böylesi bir "casusluk" kuşkusunu sırf eğlence olsun diye ben de körükledim. Tam bir yatılı okul öğrencisi ruh hali içindeydim.

Tamam da disko incelemesi ne olacaktı? Heyet başkanımız, bu tür bir provakasyon ihtimali karşısında "inceleme"den yan mı çiziyordu yoksa? Hayır hayır gidecekti, ama önce bu "muamma"yı çözmesi gerekiyordu. Aman canıım, basit bir not yüzünden oyun bozanlık yapılır mıydı şimdi? Hadi gitsinlerdi de, bize de iletsinlerdi "inceleme"nin sonuçlarını, meraktan ölüyorduk vallahi! Sonunda heyet başkanımızla aç gözlü, "disko incelemesi" için çıkıp gittiler. Fakat aradan beş dakika geçmeden geri döndüler. Heyet başkanımız "cinayeti" çözen bir dedektifin soğukkanlılığı içindeyken, aç gözlü, yakayı ele veren bir "katil" gibi süklüm püklümdü. Sonunda durumu anladık. Kapıdan dışarı çıkınca, başkanımız, aç gözlüye, el yazısını tanıdığını, "Jane" imzalı mektubu onun yazdığını söylemiş. Durumu kısa yoldan itiraf etse iyi olurmuş. Aç gözlü, biraz direnmeye çalışmışsa da sonunda itiraf etmiş. Evet, biraz eğlenelim diye böyle bir şaka yapmış işte, kusura bakmasınmış. Aferin be aç gözlü! Aç gözlülüğünü sevmesem de, içimizde hâlâ şaka ve muziplik yapabilen insanlar kaldığını göstermiştin bizlere.

Rehberlerimizin gözetiminde Şangay'ı gezmeye çıktık. Beş yıldızlı lüks otelimizin önünde gördüğümüz birkaç "Jane"e pek şaşırmadık artık. Bizi esas şaşırtan, binanın dışındaki kalabalıktı. Meraklı topluluk, otele girip çıkanları seyrediyordu. Rehberlerimize, bu kalabalığın neyin nesi olduğunu sorduk. Hayatlarında böyle bir otele adım atmamış sıradan insanlar, lüks oteli pek merak ediyorlarmış. Tabii bir de otelde kalan yabancı konukları. Kalabalığı oluşturan insanlar sürekli değiştiği halde, otelin önündeki kalabalık, sabahtan akşama kadar mevcudiyetini sürdürüyormuş. Zaten gezimiz boyunca Çin'lilerin yabancılara pek meraklı olduklarını fark etmiştik. Yolda yürüdüğümüzde, dönüp bizi uzun uzun inceliyorlardı. Geziye çıkmış öğrenci toplulukları, bütün sevimlilikleriyle bize el sallıyor, İngilizce "hello" deyip duruyorlardı.

Otelin biraz ilerisinde yanımıza yaklaşan Çin'li gençlerin karaborsa "exchange" teklifinde bulunduklarını biraz geç fark ettik. Dolarla yuanı "uygun fiyattan" değiştiriyorlarmış. Resmi kurdan yapılan değiş-tokuştan çok daha kârlıymış bu ve resmi görevliler bile bu "sokak banker"leriyle çalışmayı tercih ediyorlarmış. Rehberlerimiz bu durumu bize, biraz sıkılarak, ama açık sözlülükle anlattılar. Evet kabul ediyorlardı, piyasaya açılmanın böyle sakıncaları da vardı işte.

Şangay, görünüşüyle, binalarıyla Pekin'den gerçekten oldukça farklıydı. Burada da New York stili gökdelenlerin inşasına girişilmişti, ama kent, eski batı tipi yapılarıyla kişiliğini hâlâ koruyordu. Şangay'ın merkezindeki binalar eski Fransız stili, taş yapılardı. Uzaktan bakınca, İstanbul'un Karaköy ve Galata kesimini hatırlıyordu insan.

Körfezi baştan sona görmemizi sağlayan bir vapur gezisi yaptık. Büyükçe vapur, bizi körfezin girişine kadar götürüp getirdi. Bir Boğaz gezisinden farksızdı bu, çünkü körfez, aşağı yukarı İstanbul Boğazı kadar dardı ve vapurla giderken her iki yakasını da gözleme olanağı buluyordunuz. İnanması zordur ama, dört katlı vapurun her katı bir mevkiyi temsil ediyordu. Serbestçe dolaşabildiğimiz için bu dört mevkiyi de gözlemleme olanağı bulabildim. En alttaki 4. mevki, sıradan halka aitti. Burası, çoğunlukla genç çiftlerden oluşan Çin'li ailelerle sıkış tepiş doluydu, içeride büyük kargaşalık hüküm sürmekteydi. Çocuklar yerlerde yuvarlanıyor, ağlıyor, koşturuyor, anneler memelerini çıkarıp bebeklerini bir köşede emziriyorlardı. İkinci kattaki 3. mevki, bizim Kadıköy-Karaköy vapurlarının üst katlarına benziyordu. Tek fark, oturulacak yerlerin, maroken değil, tahtadan olmasıydı. Burası biraz daha az kalabalık ve gürültülüydü. Üçüncü kattaki 2. mevki, daha da tenhaydı, buradaki sıralar maroken kaplıydı. Yolcuların görünümünde öyle pek kalantor bir hal yoktu. Dördüncü kattaki 1. mevki ise hepsinden farklıydı. Parti kalantorları oldukları anlaşılan yaşlı başlı adamlar ve kadınlar yuvarlak masaların çevresindeki rahat meşin koltuklara kurulmuşlardı. Burası en üst kat olduğundan, o sıcakta püfür püfür esiyordu. Garsonlar meşrubat

tedarikinde bulunuyordu. Bu bölümün üstü kısmen kapalıydı. İsterseniz açık havada oturup, çevreyi istediğiniz gibi seyredebilirdiniz. İşte yıllar yılı inandığımız, Çin'in sınıfları kaldırdığı ve eşitliği sağladığı masalının somut gerçeklikteki karşılığı buydu. Dahası, Çin toplumunda böylesi dört katlı bir sınıf farkı olduğu kuşku götürürdü. Çin yönetimi, neredeyse mevki ve sınıf farklarını vurgulamak, göze batırmak istermiş gibi bir tutum içindeydi. Şu vapurdaki abartılı mevki farkları, neredeyse kasıtlı diyeceğim bu tutumun en net örneğiydi.

Biz de en üst katta, güvertede yolculuk yapmayı tercih ettik. Böylece kıyıları daha rahat görebilecektik. O arada, güvertede İngilizce bir uyarı yazısı dikkatimi çekti: "Fotoğraf çekmek yasaktır" Bunun nedenini sordum rehberlerimize. Sahilin bazı bölümlerinde askeri tesisler varmış, casusların tesislerin fotoğraflarını çekmelerini önlemek için konmuş bu uyarı. İçimden güldüm ve artık dayanamayıp, diplomatik ölçüleri biraz aşan bir eleştiri yaptım. Zamanımızda öyle fotoğraf makineleri vardı ki, herhangi bir casus, hiç de çaktırmadan tesislerin fotoğrafını rahatlıkla çekebilirdi. Örneğin parmağa takılı bir "yüzük" ya da ne bileyim, ceketin sol üst cebine takılı bir "dolma kalem" Bu tür modası geçmiş, gereksiz uyarılar, batılıların, Çin'de fotoğraf çekmenin bile yasak olduğu propagandasına malzeme sağlamaktan öte bir işe yaramazdı. Rehberler mırın kırın edip eleştirilerime pek bir yanıt veremediler, ama biraz sertçe kaçan eleştirime bozuldukları belliydi. Tartışma uzayınca, heyet başkanımız da karıştı işin içine. Rehberlere, bu eleştirilerin benim kişisel görüşlerim olduğunu izah etme gereğini duydu. Öte yandan, bana da hak vermiyor değildi hani. Gerçekten de bu tür uyarıların Çin aleyhtarı propagandaya güç vermekten başka bir anlamı yoktu. Acaba bu "kişisel" eleştiriyi üst parti makamlarına ulaştırmayı düşünürler miydi, belki yararlı olurdu. Rehberlerimizin yine mırın kırın etmelerinden, böyle bir şey yapmayacakları net bir şekilde anlaşılıyordu. Belli ki, alışık değildiler bu tür eleştirilere. Onların bürokratik dünyalarında sadece emir ve görev vardı, eleştiri ve düzeltme değil. Bir şey düzeltilecekse, ancak yukarıdan yapılırdı bu, on-

lar da ayak uydururlardı. Nitekim, rehberlerin bize "kültür devrimi"ni iyiden iyiye çekiştirdikleri bir gün, artık dayanamayıp sormuştuk: Eh pek de genç sayılmazlardı, yani "kültür devrimi" sırasında da parti saflarındaydılar. O zaman karşı çıkmışlar mıydı, şimdi eleştirdikleri yanlış uygulamalara? Açık yüreklilikle cevapladılar: Hayır, karşı çıkmamışlardı. Hatta çoğuna katılmışlardı. Çünkü o sırada partinin siyaseti buydu. İşte her şey ortadaydı. Parti, inisyatifli devrimciler değil, sadece ve sadece emir kulları yetiştirirdi.

Şangay'a yakın kırsal alanlarda birkaç tarımsal komünü ziyaret ettik. Birinde, havuzdaki midyelerden inci elde ediliyordu. Komün sorumluları bize incileri nasıl elde ettiklerini açıklayan teknik bilgiler verdiler. Bu tür ziyaretlerle ve bu kadar kısa zamanda Çin'in toplumsal yapısı hakkında sağlıklı bilgi edinemeyeceğimiz açıktı. Sonra bir mahalleyi ve mahalledeki "örnek" bir Çin ailesinin evini ziyaret ettik. Mahalle parti komitesinin başkam olduğu söylenen genç bir kadın bize açıklamalarda bulundu. Bu arada onun da bizim kim olduğumuzu, nereden geldiğimizi merak ettiği anlaşılıyordu. Ama rehberlerimiz, "Ortadoğu'lu" olduğumuzun ötesinde başkaca bilgi vermek niyetinde değillerdi. Kadın yöneticinin bu açıklamaları pek yutmadığı, sorularını ısrarla sürdürmesinden anlaşılıyordu. Burada da yerel partililerle, yukarıdan gelmiş rehberlerimiz arasında hiyerarşik olmayan, dostça ilişkiler olduğunu gözlemledik. "Örnek" Çin ailesi, kibrit kutusu gibi küçük bir evde oturuyordu. Orta yaşlardaki karı-koca, bize güler yüzlülükle geçim koşullarını anlattılar. İkisi de aynı fabrikada çalışıyordu. Kızları da aynı küçük evin bir odasında kalıyordu. Heyet başkanımız, yapılan açıklamaları iyi izleyememiş olacak ki, orta yaşlı karı-kocanın "küçük" kızlarının nerede olduğunu sordu. Bu "küçük kız"ın, yerlerde oynayan bir kız çocuğu değil, kocasıyla birlikte yandaki odada yaşayan evli bir kadın olduğu anlaşılınca, başta ben olmak üzere heyet üyelerimiz tebessümlerini gizleyemediler. Neyse ki, böyle komik şeyler oluyordu arada bir, yoksa Çin'liler pek asık yüzlü olduğumuz izlenimine kapılacaklardı. Gerçi, başkanımız benim sululukla-

rıma epey bozuluyor, hatta bu tutumumun onun başkanlık konumuna karşı bir sabotaj olduğunu düşünüyordu, ama ne yapalım!

Rehberlerimiz genelde açık sözlü olmakla birlikte, parti siyasetleriyle bağımlıydılar, bu yüzden de yollarda sohbet ederken sorduğumuz soruları yanıtlamakta oldukça ihtiyatlı ve iktisatlıydılar. Biz de, buralara kadar gelmişken ne öğrenirsek kârdır hesabı, sordukça soruyorduk. Gerçi onların ihtiyatlı yanıtları, bir süre sonra bizim sorularımızın da giderek sönükleşmesine yol açmadı değil. Öte yandan, benim son derece huzursuz, tatminsiz bir ruh hali içinde olduğum arkadaşların, özellikle heyet başkanımızın gözünden kaçmamıştı. Neydi bu tatminsizliğin sebebi? Ben buraya neden gelmiştim, sosyalizmin sorunları konusunda aydınlanmak için değil mi, heyete dahil edilmemin özel gerekçesi buydu. Evet ama ben hiç de aydınlanmış değildim. Özellikle Çin'lilerin Stalin konusunda ne düşündüklerini öğrenmemiz mümkün olmamıştı şu güne kadar. Bu yöndeki birkaç sorumuzu hep geçiştirmişlerdi. Başkanımız, şikâyetimi haklı buldu, Şangay parti komitesinden bir sorumluyla yapacağımız görüşmede konuyu net olarak gündeme getireceğine söz verdi bana.

Lüks otelimizin özel bir odasında verilen ziyafette, Şangay parti komitesinin sorumlusuyla tanıştık. Orta yaşlarda hoşça bir kadındı. Ziyafet sırasında heyet başkanımız, bana söz verdiği gibi, Stalin meselesini net olarak getirdi gündeme. Gerçi bu tür bir ziyafette aniden böylesine tarihi bir konunun gündeme getirilmesi biraz şaşırtıcıydı, ama kadın görevli, bütün partililer gibi duygularını gizlemesini bildi. Demek ÇKP'nin Stalin konusunda ne düşündüğünü öğrenmek istiyorduk. Kadın yönetici açısından ortada büyük zorluk olduğu açıktı. Acaba Stalin konusunda iyi şeyler mi, yoksa olumsuz şeyler mi duymak istiyorduk, bunu bilmiyordu işte. Bilseydi, partinin resmi çizgisini aşmamak kaydıyla ona göre bir şeyler söyler, sorunu olumlu ya da olumsuz yönünden izah ederdi. Bir süre düşündükten sonra, sanırım konuyu özellikle gündeme getirdiğimize göre, olumsuz şeyler duymak istediğimize karar

verip, Çin devriminin Stalin'in iradesine rağmen gerçekleştirildiği yönündeki malum görüşü dile getirdi. Bunu biliyorduk. Stalin, Çin gibi büyük bir ülkede devrimin gerçekleşmesinin, Sovyetler Birliği'nin tekelini sarsacağından korkmuştu. Öte yandan batılılarla anlaşma siyaseti çerçevesinde ÇKP'yi Çan Kay Şek'le koalisyon hükümeti kurmaya zorlamıştı. Mao Zedung, bu siyasetleri üstü kapalı reddedip ÇKP'nin iktidarı ele geçirmesini sağlamıştı. Peki sonra? Sonra ÇKP, Stalin'in hızlı kollektifleştirme siyasetini reddetmiş, kendi yolunu izlemişti. Peki ya Stalin zamanında yapılan baskı ve katliamlar? Bu konuya gelinince Şangay parti temsilcisi, son derece yuvarlak şeyler söyledi. Baskı iyi değildi elbette, ama bazen zorunlu oluyordu falan. Heyet başkanımız, kadının daha fazla bir şey söylemeyeceği anlaşılınca, bana dönüp, "tamam mı, senin açından mesele açıklığa kavuştu mu" diye sordu. Ben de artık uzatmamak için, "tamam, anlaşıldı" dedim. Benim açımdan sorun gerçekten anlaşılmıştı. Bu tür büyük yapı ve kurumların böyle büyük sorunlarda net sonuçlara varmaları mümkün değildi. Büyüdükçe küçülüyorlardı çünkü.

Pekin'e dönme zamanı gelip çattı. Orada son görüşmelerimizi yapacak, sonra da uçağa binip gerisin geri Paris'in yolunu tutacaktık. Bu kez uçakla döndük Pekin'e. Uçağımızda, bizim gibi Çin'i ziyaret eden Romanyalı bir askeri heyet de vardı. Kendilerini uğurlayan Çin'li subayların rütbesiz kıyafetleri yanında Romanyalı subayların sırmalı, madalyalı görüntüleri oldukça göze çarpıyordu. Romanyalı subaylar tam arkamızda oturuyorlardı. Türkçe konuştuğumuzu gören aralarından biri, bizim koltuklara doğru eğilip, Türkçe, enikonu dostça bir havada, "merhaba, nasılsınız, ben de Türküm" demesin mi? Bu dostça tutumu elbette aynı şekilde karşılamak gerekirdi. Ben, adamı hayal kırıklığına uğratmamak için birkaç laf etmeye kalktım. Ancak yanımdaki kuşkucu arkadaşlardan biri, onunla fazla konuşmanın doğru olmayacağını fısıldayarak uyardı beni. Ne olur ne olmazmış, lafı fazla uzatırsak bizim kimin nesi olduğumuz ortaya çıkarmış, bu subayların hepsi istihbaratçıymış, olurmuş ya, bakarsın, bunlardan Türk istihbaratına bilgi sızarmış, bu da

bizim için hiç iyi olmazmış. Aklım yatmamasına rağmen kısa kestim sohbeti. Görüyorsunuz ya, gizli kapaklı işler çevirmek, insani her türlü ilişkiyi nasıl da baltalıyordu.

Pekin'e dönünce, Avrupa'ya yolculuk hazırlıklarına giriştik. Çantalarımızı topladık. "Maaş"larımızın harcamadığımız bölümünü rehberlerimize teslim ettik. Aç gözlü hariç tabii. O bütün parasını harcamıştı. Ek ödenek talep etmediğine şükür! ÇKP yetkilileri, hareket edeceğimiz gün, heyet başkanımızla son bir "özel" görüşme yapmak istediler. "Hesapları gözden geçirelim" demişler. Pek aklımız ermemişti bu "hesap" meselesine ya, neyse. Belki de, "maaş"larımızı nereye harcadığımızı gözden geçirecekler diye bir düşünce bile geçti kafamızdan. Sonucu öğrenmek için heyet başkanımızı beklemeye başladık. Başkanımız iki saat kadar sonra, alı al moru mor girdi kaldığımız misafirhanenin salonuna. Büyük bir telaş içindeydi. Çin'liler onun önüne bir "hesap" çıkartmışlar ki, ne hesap: 90 bin mark ve 25 bin dolar. Evet, aynen böyle. Çin'li yöneticilerin heyet başkanımıza açıkladıklarına göre, partinin Avrupa temsilcisi Yıldırım Dağyeli "yoldaş", geçtiğimiz birkaç yılda Çin'i iki kere ziyaret etmiş. Ziyaretleri sırasında, partinin, bildikleri gibi, Türkiye'nin olağanüstü koşulları nedeniyle çok zor durumda olduğunu anlatıp, mali yardım talebinde bulunmuş. Çin'liler de "kardeş parti" dayanışması gereği bu yardımı yapmış, toplam olarak yukarıdaki yekunu, partiye ulaştırılmak üzere Yıldırım Dağyeli'ne teslim etmişler. Herhalde bu yardımdan haberimiz varmış. Yok yok, borcumuzu acilen geri istemek için hatırlatmıyorlarmış bunu, sadece hesapları karşılıklı kontrol etmekmiş niyetleri. Heyet başkanımız, bu büyük miktarda paranın partiye ulaştırılmadığını tahmin etmekle ve parti adına yerin dibine girmekle birlikte, elinden geldiğince durumu çaktırmamaya çalışmış. Diplomatik ölçüler içinde, kendilerine teşekkür etmiş, ancak bu konuda kendisinin bir şey söyleyecek durumda olmadığını belirtmiş, durumu partiye ulaştıracağını ve sonucu kendilerine ileteceğini eklemiş. Sanırım, Çin'lilerin hesapları gündeme getirmelerinin nedeni, ufak da olsa kuşkuya kapılmış olmalarıydı ya da en azından objek-

tif olarak herhangi bir yolsuzluk olasılığını önlemek için bizi durumdan haberdar etmek istemişlerdi. Heyet başkanının, "alınan" paradan kişisel olarak haberdar olmadığını belirtmesi tuhaflarına gitmiş olmalı. Nitekim, ayak üstü bir görüşmeden sonra, ilk önlem olarak, Çin'lilere, Yıldırım Dağyeli'nin artık partinin yurtdışı temsilcisi olmadığını, dolayısıyla kendisinin bundan sonraki "yardım" taleplerinin karşılanmaması, yeni yurtdışı temsilcisinin kendilerine ayrıca bildirileceğini duyurmamız üzerine konu hakkında yeterince aydınlanmış olmalılar. Evet, her iki taraf için de açıklığa kavuşan durum şuydu: Ortada bir irtikâp olayı, en azından kuşkusu vardı. Yıldırım Dağyeli, büyük ihtimalle, "yurtdışı temsilciliği" görevini kişisel çıkarları uğruna istismar etmiş, Çin'lilerden parti adına alıyorum diyerek, 90 bin mark ve 25 bin dolar gibi yüklü bir parayı alıp, cebe indirmişti. Dağyeli Verlag'ın nasıl kurulduğu, Yıldırım Dağyeli'nin yaşam koşullarının nasıl birdenbire değiştiği, Yıldırım'ın bizim Çin ziyaretimizle neden bu kadar yakından ilgilendiği şimdi anlaşılıyordu.

Ne yapacaktık peki bu durumda? Almanya'ya dönünce bunun hesabını soracaktık elbette Yıldırım'dan. Ve eğer başarabilirsek parayı kendisinden tahsil edip, Çin'lilere geri ödeyecektik. Gerçi Yıldırım'ı suçlamadan önce, küçük bir ihtimal üzerinde durmamız gerekiyordu. Acaba Yıldırım parayı dürüstlükle bazı Parti yöneticilerine teslim etmişti de orada bulunan bizlerin mi haberi yoktu bundan? Bu zayıf bir ihtimaldi, ama konuyu Yıldırım'a açmadan önce Türkiye'ye soracaktık durumu. Eğer onlar da paradan haberdar değillerse, o zaman Yıldırım'ın kişisel bir irtikâba giriştiği kesinlik kazanacaktı.

Çin gezimiz, böylece kötü bir olayla noktalanmış oluyordu. Her şey bir yana, Çin'lilerin karşısında boynu bükük kalmış, mahçup olmuştuk. Açıkçası Yıldırım Dağyeli, "ağabey partimizin" karşısında bizi rezil rüsva etmişti. Ama bunun hesabını verecekti, hiç yolu yoktu. Bu burukluk ve mahçubiyetle Çin'li rehberlerimize veda edip, on iki saatlik uzun uçak yolculuğumuza çıktık.

Çin ziyareti bölümünü bitirmeden önce, biz Maocu solcuların hayatlarının yirmi yıllık bölümünü belirleyen Çin olgusu üzerinde biraz durmam gerekiyor sanırım. Gerçeklikte neydi bizlerin kutup yıldızı Çin? Nasıl bir yanılsamaydı bizi Çin'i dünya devriminin kalesi görmeye sevkeden? *Ni-Çin* girmiştik bu yola?

Çin'i devrimin *kalesi* görmemize neden olan, 1949 yılında iktidarı ele geçirdikten sonra, Stalin'in "tek ülkede sosyalizm" teorisini, ülkenin özgün koşullarına uygulayan, böylece Çin'i otarşik bir ekonomik ve sosyal yapı içine sokan Mao'nun, bu teori, uygulama ve yapının zorunlu sonucu olarak, 1960'lı yıllarda, hem batıyla, hem de batı kapitalizmiyle rekabet edebilmek için "barışçı" taktiklere ihtiyaç duyan Sovyetler Birliği'yle arasında örülen "Çin Seddi"nin duvarlarını sağlamlaştırmak zorunda kalmasıydı. İşte bu "kuşatılmış kaleyi" savunmak, bize o dönem, devrimci bir görev gibi gözükmüştü. Değil mi ya, madem dünya kapitalizmi, üstelik "revizyonistlerle" de elele vererek ÇHC'ni kuşatmaya çalışıyordu, öyleyse bu "kale", "dünya devrimi"nin kalesi olmalıydı. Çin'in, "kapitalist-revizyonist" kuşatmasına karşı "kahramanca" direnişinin, devrimci değil, milliyetçi yönelişlerden kaynaklandığını keşfedecek teorik bilgiden ve deneyimden yoksunduk elbette. Öte yandan hepimiz, Stalin'in "tek ülkede sosyalizm" teorisinin, dünyanın en büyük "sosyalist gerçeği" olduğu görüşüyle eğitilmiştik. Bir zamanlar, Lenin ve Stalin'in Sovyetler Birliği de, dünya kapitalizmi tarafından kuşatılan ve "tek ülkede sosyalizmi" inşa etme mücadelesi veren bir "kale" değil miydi? "Kale"de devrimcilerin boğazlandığını, orasının bir işçi hapishanesi haline getirildiğini, "kale komutanının", tamamen Büyük Rus milliyetçiliğinin yolunu izleyip, kapitalistlerle giriştiği pazarlıklar sonucu dünyadaki gerçek devrimci girişimlerin bastırıldığını bize kimse söylememişti, söylese de, o günkü kafa yapımızla kulak asmazdık zaten. Oysa, Stalin Rusya'sının ve Mao zedung Çin'inin yönelişlerinin arka planında, bütün Komünist bürokrasilerin izlediği milliyetçi politikalar yatıyordu. Sorun, Komünist olmak ya da olmamak da değildi. Ulusal sınırlarla be-

lirlenen herhangi bir toprak parçasında hükmeden bütün devletler ve devlet bürokrasileri, kaçınılmaz olarak, o toprak parçasının bekçisi misyonunu üstleniyor, her şey bir yana, en azından kendi iktidarlarını korumak ve sürdürmek için milliyetçi yönelime girmek zorunda kalıyorlardı. Eşyanın tabiatı bunu gerektiriyordu. Çin bürokrasisinin, 1950'li ve 1960'lı yıllarda, kendisine ekonomik ve siyasal ambargo uygulayan batı kapitalizmiyle ve daha önce kendisine benzeri bir ambargo uygulandığı halde belli ölçülerde batıyla uzlaşma içinde bir ekonomik yarışın koşullarını yarattığından, yine milliyetçiliğin gereği olarak, artık otarşik yönelimlerden sıyrılma isteği içindeki Sovyetler Birliği'yle çatışmaya girmesi kaçınılmazdı. Çin, temelde, batı kapitalizmiyle ve Sovyetler Birliği'yle aynı ilerlemeci yönelime sahipti: Ne yapıp ne edip hızlı ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek. Bunun için, Çin'in, batının ambargosuna direnmesi ve Sovyetler Birliği'nin batıyla uzlaşma çizgisini eleştirmesi zorunluydu. Bunu yaparken, aynı zamanda, "büyük ileri atılım" gibi kampanyalarla, kalabalık nüfusunu zorlu bir kalkınma hamlesine seferber edecek, emek yoğun kalkınma çabasıyla on-yirmi yılda batıya yetişmeye çalışacaktı. Mao ve bürokrasisi, milliyetçi-ilerlemeci çizgisini, ateşli bir "devrimcilik" söyleminin ardına gizledi. Bu ateşli "devrimcilik" söyleminin şöyle bir faydası da vardı onlara: Çin, bu yolla dünya Komünist hareketi içinde prestij toplayacak, dünya çapındaki tecrit koşullarını hiç değilse Komünist saflarda kıracaktı. Diğer yandan bu "devrimci" söylem, kendileri de batıya yetişme çabasındaki yeni ulus devletler üzerinde belli bir etki sağlayacak, böylece Çin, tecriti, en azından "üçüncü dünya"da kırmış olacaktı. Hatta belli mi olur, "üçüncü dünya" propagandası tutarsa Çin, ulus-devletlerin lideri de olabilirdi. 1970'li yıllarda formüle edilen "Üç Dünya Teorisi", işte böyle bir yönelimin ürünüydü.

Çin bürokrasisi, 1960'lı yıllarda ve 1970'li yılların başlarında bu politikalarda belli başarılar da kazandı. Gerçi, otarşik ve emek yoğun kalkınma çabası umulan gelişmeyi sağlayamadı ama Çin, "devrimcilik" maskesi ardına gizlediği dünya çapın-

daki milliyetçi politikalarıyla, batının ve Sovyetler Birliği'nin tecritini belli ölçülerde kırabildi. Dünya Komünist hareketi içinde istediği başarıyı elde edemese de, kendine bağlı Maocu fraksiyonlar yaratabildi, daha da önemlisi, "üçüncü dünya" ülkeleri üzerinde belli bir etki kurabildi. 1970'li yıllara gelindiğinde, Çin bürokrasisinin milliyetçi güdüleri, eski politikaların tam tersi politikaları izlemeyi, SSCB'nin 1950'li yıllarda girdiği yola girmeyi teşvik etti. Çin'in ekonomik durumu belli bir yere gelmişti, öte yandan emek yoğun kalkınmada ısrar etmek mümkün değildi. Çünkü kitlelerin sıkıntılara tahammülü, sınırına gelip dayanmıştı. Kapitalizmin tüketim çılgınlığının egemen olduğu bir dünyada insanları tek tip giyinmeye, tek tip yaşama zorlamak artık mümkün görünmüyordu. Bu durumda, kalkınma için insanları seferber edecek başka mekanizmalara başvurulmalıydı: Kişisel çıkar güdüsü. Böylece, bencil milliyetçilikle, bireyci çıkarcılık elele verdi. Eski otarşik politikalar da bir kenara bırakıldı. Şimdi kalkınma için, hem ülke içindeki zenginleşme eğilimlerine, yani "ulusal" sermayeye, hem de batı sermayesine başvurulacaktı. Otarşinin terk edildiği koşullarda, batıya ve Sovyetler Birliği'ne kafa tutmanın da anlamı kalmamıştı. Komünist bürokrasi, "Komünistlik" iddiasını bırakmamakla birlikte, batıya ve Sovyetler Birliği'ne yönelik eski bütün suçlamalarını geri çekti. Eskinin saldırgan "devrimci" (aslında milliyetçi) söylemi, yerini, uzlaşmacı oportünizme bıraktı. Ne var ki, temeldeki yönlendirici güç ve ideoloji aynıydı: Milliyetçilik. Bu bakımdan, Aydınlık hareketinin bugünkü aşırı sağcı milliyetçi söylemine şaşkınlıkla bakanlara, şaşıracak bir şey olmadığını söyleyeceğim. Leninist-Stalinist önceli gibi Maoculuk da, kendini "devrimcilik" söylemiyle maskelemiş devlet milliyetçiliğiydi. İktidarı ele geçirmiş Komünist bürokrasilerin, iktidarlarını sürdürmelerinin zorunlu yol göstericisiydi bu. Onlarla aynı kumaştan dokunmuş, ülkelerinin iktidarlarını ele geçirmeye namzet küçük bürokrat partilerin de, iktidara gelmeyi düşündükleri ülkenin milliyetçiliğini kendilerine rehber edinmeleri, bugün Rusya'da gördüğümüz gibi, Çarcı reaksiyoncularla, Büyük Rus milliyetçiliği

temelinde "kızıl-kahverengi" bloku kurmaları ya da nasyonal-sosyalizme yönelmeleri gayet doğaldı.

* * *

Almanya'ya döner dönmez ilk işimiz, Yıldırım'ın aldığı paraları, Türkiye'ye sormak oldu. Gelen yanıt her şeyi açıkça ortaya koyuyordu: Kimsenin böyle bir paradan haberi yoktu. Bunun üzerine inisyatifimizi kullanıp, Yıldırım'la konuşmaya karar verdik. Paranın hesabını soracak ve geri isteyecektik. Ayrıca, parayı geri alabilelim, alamayalım, Yıldırım'ı saflardan uzaklaştıracaktık. Ne var ki, bu operasyonun önünde büyük zorluklar vardı. Yıldırım, belli ölçülerde itibar kaybına uğramış, bir anlamda geri plana çekilmiş olsa da, yıllar yılı hareketin yurtdışı temsilciliğini yapmış birisi olarak hâlâ belli bir prestij ve otoriteye sahipti. Ayrıca, iç ettiği paralarla kurduğu Dağyeli Verlag sayesinde yeni döneme uygun bir otorite edindiği bile söylenebilirdi. Hareketin bazı elemanlarını Yayınevi'nde çalıştırıyor, çevresindeki arkadaşlara ücret mukabilinde yayınevine ilişkin çeşitli işler dağıtıyordu. Yani, bir ölçüde "ekmek kapısı"ydı, bu yüzden, insanlara onun durumunun, işlediği suçun bütün açıklığıyla izah edilmesi gerekiyordu, yoksa muğlak, üstü kapalı suçlamalarla kimsenin ona karşı tutum alacağı yoktu. İşte esas zorluk da bu noktadaydı. Çünkü, halen 12 Eylül hukukunu sürdüren Türk egemenlerinin "Çin'den para alma" olayını istismar edip harekete karşı saldırıya geçmeleri ihtimalini göz önünde tutmak zorundaydık. Bu yüzden Yıldırım'ın suçunu açıkça ortaya koymamız mümkün değildi. Ancak üstü örtülü bazı açıklamalarda bulunabilirdik. Lütfen bize güvensinlerdi. Şu anda açıklamamız mümkün değildi ama, Yıldırım Dağyeli büyük bir suç işlemiş, bu yüzden de hareketten atılmıştı. 1980 öncesinde, yani partinin büyük otoriteye sahip olduğu, insanların kayıtsız şartsız tabiyet içinde bulunduğu dönemde olsa, bunu uygulamak o kadar zor değildi. "Parti böyle düşünüyor ve böyle yapıyor, fazla açıklamaya da koşullar nedeniyle gerek görmüyor" denerek, kesip atılırdı, kimse de sesini çıkaramazdı. Ama dönem değişmişti. İn-

sanlar, bireysel iradeleriyle, partinin iradesi arasında denge kurmak, partiye kayıtsız şartsız teslim olmayı geride kalmış bir dönemin özelliklerinden biri olarak görmek eğilimindeydiler. Bu yüzden, hele Yıldırım Dağyeli gibi birisinin tasfiyesi söz konusu olduğunda, önlerine net kanıtlar getirilmesini istiyorlardı haklı olarak. Kaldı ki, bu "bilinmeyen" ya da "açıklanamayan" suç, insanların aklına ilk planda olmadık şeyler getiriyordu. Neymiş acaba Yıldırım'ın yaptığı? Yoksa büyük bir uyuşturucu kaçakçılığına mı bulaşmış? Böyle faraziyelerle gerçekten de karşılaştık. Bunları birazdan anlatacağım.

Türkiye'yle görüşmeleri Işık Soner yürütüyordu. Işık, para olayını Türkiye'ye bildirmiş, sonuçta paradan kimsenin haberi olmadığını öğrenince, Yıldırım'ın irtikâpta bulunduğu kanaatimiz kesinlik kazanmıştı. Şimdi, kara kara, operasyonu nasıl yürüteceğimizi düşünüyorduk. Kara kara düşünmemizin birinci nedeni, yukarıda belirttiğim gibi, olayı bütün açıklığıyla ortaya koymanın zorluğuydu. İkinci nokta ise, partinin mikro-filmlere çekilmiş gizli arşivinin Yıldırım'da bulunmasıydı. Yıldırım, kendisine karşı operasyona girişildiğini anladığı an, arşivi bize karşı silah olarak kullanabilir, dahası, para yiyecek bir ahlâki yapıya sahip bu insan, onu polise bile teslim edebilirdi. En azından bu ihtimal üzerinde düşünmek zorundaydık. Bu yüzden, Yıldırım'ı kesinlikle kuşkulandırmadan arşivi kendisinden geri almamız gerekiyordu. Bundan sonra kendisiyle açık açık konuşacak, suçunu önüne serip, parayı geri ödemesini isteyecektik. Bunun ardından da Yıldırım'ın saflardan uzaklaştırıldığını arkadaşlara açıklayacaktık. Bütün bu karışık işlerin baş aktörlüğünü ise ne yazık ki, benim yapmam gerekiyordu. Bu tür polisiye işlerden ömrüm boyunca uzak kalmaya çalışmıştım. Allah kahretsin, ne kadar uzak kalmaya çalışırsam çalışayım, işte böylesi berbat, polisiye bir görevi yerine getirmek, o günün koşullarında yine bana düşmüştü. İlk yapmam gereken iş, Yıldırım'la temas kurmak, ona son derece dostça davranmak, fakat bu arada laf arasında aklıma gelmiş gibi, Türkiye'den istendiğini söyleyip kendisinden arşivi almaktı.

Tam Yıldırım'la temas kurmak üzere Frankfurt'a gitmek üzereyken, Işık bana Türkiye'nin, daha doğrusu Doğu Perinçek'in bir mesajını ulaştırdı. Yaptığı son telefon konuşmasında Doğu, Işık'a, düşünülmesi bile tüyler ürperten bir "öneri"sini aktarmış. Madem "olanlar olmuş", bu durumda Yıldırım bari "güzel kitaplar" bassınmış da olay "tatlıya bağlansın"mış. Işık da son derece tedirgindi bu "öneriyi" aktarırken. İkimiz de biliyorduk bunun ne anlama geldiğini. Pragmatik Doğu, açıkçası, Yıldırım Dağyeli'ne, "güzel kitaplar" basmayı (örneğin, Yıldırım'ın zaten basmayı düşündüğü, Doğu'nun kitaplarının Almanca çevirileri) kabul etmesi halinde, irtikâbı örtbas etmeyi önermemizi istiyordu bizden. Derhal yanıtladım: Yıldırım'a böyle bir teklifi yapmayacağım gibi, bütün yurtdışı sorumluluklarımdan derhal çekilirdim. Işık da benimle aynı düşüncedeydi. Tepkime tamamen hak verdi ve cevabımızı Doğu'ya ileteceğini söyledi. Sonradan öğrendiğime göre, Doğu, bizlerin sert ve uzlaşmaz tutumumuz karşısında geri çekilip, "nasıl biliyorsanız, öyle yapın" demiş.

Yıldırım Dağyeli operasyonu gibi zor bir işi yerine getirmek üzere Işık'la birlikte Frankfurt'a hareket ettik. Yıldırım'ı, Dağyeli Verlag'da ziyaret ettim. Oldukça endişeli ve tedirgin görünüyordu. Çin ziyaretimizi sordu hemen. Halimden gayet memnun, rahat bir tutum takınarak onu da rahatlatmaya çalıştım. İyi geçmişte işte. Ziyaretimizin ayrıntılarını ona da aktarmak istiyordum. Çin'li yoldaşların kendisine de "selamları" vardı. Sanırım bu sözlerim üzerine rahatladı, para meselesinin söz konusu edilmediğini düşündü. Kendisinden, ziyaretin ayrıntılarını anlatmam için randevu talep ettim. Ha, bu arada aklıma gelmişken, "galiba" parti arşivi kendisindeymiş, Türkiye'deki arkadaşlar bazı belgeleri incelemek istiyorlarmış, ayrıca arşiv "galiba" başka şehre taşınacakmış. Acaba buluşacağımız gün onu da yanında getirebilir miymiş? Yıldırım, son derece önemsiz bir şeymiş gibi ortaya getirdiğim ricamı hemen kabul etti.

Bir gün sonra, Yıldırım'ın yayınevine yakın bir yerde buluştuk. Önceden, Frankfurt'ta döner kebap dağıtımcılığı yapan

Mustafa Tütüncübaşı'nın arabasını ayarlamıştım. Yıldırım, randevuya getirdiği, bir çanta içindeki arşivi bana teslim etti. Ben de hemen oracıkta, arabada bekleyen, Mustafa'nın kardeşlerinden birine verdim çantayı. Bu eylemimi, Yıldırım'a, çantayı boşu boşuna elimde taşımak istemediğim şeklinde izah ettim. Bir birahaneye gittik. Hava güzel olduğundan bahçede oturduk. Yıldırım, galiba biraz da durumunun açığa çıkmadığını düşünmenin verdiği güvenle atıp tutmaya başladı yine. Yurtdışının yeni önderliğine ağır suçlamalar getirdiği gibi, genel olarak harekete de verip veriştiriyordu. Türkiye'den bazı söylentiler gelmişti kulağına. Duyduğuna göre, hareketin önderliği kendisi hakkında kazan kaynatmaktaymış. Ben önce, böyle bir şey duymadığımı söyledim. "Sen duymamış olabilirsin" dedi kızgınlıkla, "ama ben duydum. Birkaç gün önce Türkiye'den gelen bir arkadaş her şeyi anlattı." Bunun üzerine, artık arşivi de sağlama almış olduğumuzu düşünerek, para olayını açmanın zamanının geldiğine karar verdim. Soğukkanlı görünmeye çalışarak, "belki de senin olumsuz bazı eylemlerine tanık olmuşlardır" dedim. Sözlerimden hiç de benim ima etmek istediğim anlamı çıkartmamış olacak ki, iyice köpürdü. Sonunda baklayı ağzımdan çıkardım. "Örneğin" dedim, "Çin'den parti adına para almak gibi." Bir anda tombul ve kırmızı yanakları sapsarı oldu, sonra karardı. "Ne parası" diye kekeledi. Ardından, baskın basanındır mantığıyla, bizlerin 12 Eylül'den sonra zaten partiyi "feshettiğimiz", ortada parti marti bırakmadığımız, kadroları "alçakça aldattığımız" türünden enikonu "devrimci" bir söyleve girişti. Onu kısa süre sessizce dinledikten sonra, "bak Yıldırım" dedim, "bütün eleştirilerin haklı olabilir. Ama bu, üstelik sözünü ettiğin olumsuz koşullarda para yemeni hiç de haklı kılmaz." Bu kez, olaydan ne ölçüde haberdar olduğumu öğrenmek için, "ne parası yemişim" diye sordu, dudakları titriyordu bunu sorarken. "25 bin dolar ve 90 bin mark" dedim gayet sarih. İşte bu sarahat karşısında tamamen yıkıldı. Her şey açığa çıkmıştı artık. Rakamlar bile tam tutuyordu. Bunun üzerine kısmi bir inkâra teşebbüs etti. Hayır, o kadar çok para almamıştı. "Topu topu" bütün aldığı

"10 bin dolar kadar" bir şeydi. "Yıldırım" dedim bu kez, "bana rastladığın için şanslısın. Ben, hareket içinde rastlayacağın belki de en yumuşak insanım. Bak burada seninle de gayet sakin bir şekilde konuşmaya çalışıyorum. Ancak inkâr edilecek hiçbir durum yok. Çin'liler bütün hesapları net bir şekilde koydular önümüze. Rakamlar bu ve parayı doğrudan sana vermişler. Bize böyle bir şey ulaşmadığına göre para senin cebine girmiş. Bana kalırsa, inkâr yoluna gitme de, sorunu çözmeye çalışalım." Kırmızı yüzlü Yıldırım'ın yüzü karaya çalıyordu şimdi. Birkaç saniye önüne baktı. Sonra, "tuvalete gitmem lazım" diyerek kalktı. Sanırım, düşünmek için bir molaya ihtiyacı vardı. Sabırla bekledim dönmesini.

Döndüğünde sakinleşmiş görünüyordu. Ama bu, işlediği cinayetin "haklılığını" savunmaya karar vermiş bir katilin soğukkanlılığından kesinlikle farklı değildi. Eskisine göre daha da sert bir havada "soldan" saldırıya geçti biz "parti yıkıcılarına" karşı. "Bizler" "partiyi yıkmıştık", o ise kurtarmaya çalışmıştı. Evet, sözünü ettiğim miktarı aldığını kabul ediyordu. Ne var ki, o günün koşullarında biz "parti yıkıcıları" işbaşında olduğumuzdan, parayı bizlere teslim etmek yerine, "parti adına" kendisinin bir takım "girişimlerde" kullanmasının daha hayırlı olacağını düşünmüştü. "Örneğin Dağyeli Verlag'ı kurdun" dedim. "Evet" diye doğruladı, "kendi çıkarım için değil, yine partinin geleceği için yaptım bunu." Artık iyice cıvıtmaya başlamıştı. Tartışmaya girmedim. "Sen öyle düşünebilirsin ama" dedim, "ortada objektif bir irtikâp söz konusu, benim görevim de bu olayı bir çözüme kavuşturmak." "Nasıl" diye sordu bu sefer, yüzsüzlüğe vurup. "Parayı senden geri alıp sahiplerine iade ederek" diye yanıtladım. Sanki bu sözlerim ikinci bir darbe oldu ona. Bir an duraksadıktan sonra, "imkânsız bu" dedi, "bütün paralar yatırımlara gitti, şu anda geri verilebilecek tek kuruş yok."

Ne yapacaktım şimdi? Bu noktadan sonra "silahlar konuşurdu" böyle durumlarda. "Ne kadar varsa ver, gerisini de parça parça ödersin" dedim. Hiç "yoktu" ki, versin! "Arkadaşlarla" görüşmem gerekiyordu. Bunun üzerine, kendisiyle bir gün

sonrası için randevulaşıp ayrıldım. Durumu Işık'a açıkladım. Yapılacak bir şey yoktu aslında. Zora başvurmak dışında elbette. Bu yola başvursak da başarı elde edeceğimiz kuşkuluydu. Bunun üzerine, en azından ileride inkâr etmesi olasılığına karşı "borcuna" mahsuben bir "senet" imzalatmayı düşündük. Böyle bir "senet"in de hiçbir hukuki geçerliliği yoktu, ama en azından para yediğinin dolaylı olarak kabulü anlamına gelecekti bu. "Senet"i hazırladık. "Senet"te, yukarıda belirttiğim nedenlerle Çin'in adı açıkça geçmiyordu. Sadece "parti"nin şu kadar miktar parasına Yıldırım Dağyeli tarafından el konduğu ve bir yıla yayılmış aylık taksitlerle parayı geri ödeyeceği belirtiliyordu. Ertesi gün buluştuğumuzda Yıldırım iyice sakinleşmişti. " Seneti" hiç itiraz etmeden imzaladı. Sanırım böylesi büyük bir irtikâptan ucuz kurtulduğunu düşünüyordu. Öyleydi de. Bir özel şirket ya da devlet kuruluşunda yapılsaydı bu irtikâp, ya parayı paşa paşa geri öder ya da hapishaneyi boylardı. Bir başka solcu örgütte ise mermiyi kafasına yerdi. Bizde ise, onu zorlayacak ne yasal güç, ne de silah gücü vardı. Doğrusu, lafla ya da iyi niyetle de "peynir gemisi" yürümüyordu. İllâ "yürümesi" gerekiyor muydu? Elbette bu, ayrı bir tartışma konusudur. "Seneti" Işık'a teslim ettim. Daha sonradan öğrendiğime göre, Yıldırım, "senet"le kabul ettiği "borcunun" tek kuruşunu bile geri ödememiş.

Yıldırım'ı tasfiye operasyonunda bile tam başarı elde ettiğimizi söylemem oldukça zordur. Öncelikle Frankfurt'taki arkadaşları haberdar etmemiz gerekiyordu durumdan. Tütüncübaşı kesimi, arşiv dolayısıyla durumdan önceden haberdar olduğundan, bize tam destek vermişti. Ne var ki, Frankfurt'ta başkaları da vardı. Örneğin Yalçın Dal, Alp Hamuroğlu ve Ali Mercan (*Yarılma*, s.466/*Havariler*, s.254-255). "Açıklamalarımızı" kuşkuyla karşıladılar. Yıldırım'ın suçunu kendilerine açık açık söylemediğimiz sürece çekincelerini sürdüreceklerini belirttiler. Bunun üzerine, Çin'in adını vermeden, bu suçun bir para meselesi olduğunu belirtmek zorunda kaldık. Bu açıklamayla ilgilendiler. Çünkü Yıldırım'ın yaşamındaki değişikliklere ilişkin kendilerinin de bazı tespitleri vardı. Örneğin

Yalçın Dal, Frankfurt'ta yapılan "Osmanlı El Yazmaları" müzayedesinde tanık olduğu bir olayı anlatıyordu. Müzayedede Yıldırım, bir el yazmasını, hiç duraksamadan 600 marka satın almıştı. Bu, kıt kanaat yaşayan militan ve siyasi göçmenler için hayal bile edilemeyecek bir şeydi. Yalçın Dal'la Yıldırım aynı apartmanda oturuyorlardı. Bir gün Yıldırım, Yalçın'dan, tatildeyken mektuplarına bakmasını rica etmişti. Gelen zarflar arasında, Almanya'nın ünlü bir araba firmasının hisse senetleri dikkatini çekmişti Yalçın'ın. Bunu şimdi anlamlandırıyordu. Bir başka arkadaş, üç yıl önce Yıldırım'ın mali durumunun çok kötü olduğunu, önüne gelenden borç istediğini (gerçi para yediği dönemde de sağdan soldan borç istemeye devam etmiş), derken günün birinde ekonomik sıkıntılarından şikâyet etmeyi bırakıp, kendisine son derece lüks bir araba satın aldığını anlattı. Benimle özel randevu alıp görüşen Sevgi Hamuroğlu, Yıldırım'ın son yıllarda çok şık giyinmesinin kendisinin de dikkatini çektiğini, hatta bir keresinde İtalya'dan çok pahalı bir takım elbise ısmarladığına tanık olduğunda hayretler içinde kaldığını belirtti. Yani onu yakından tanıyanlar, işin içinde bir para yeme sorunu olduğunu kavramışlardı, yine de bizim üstü kapalı açıklamalarımıza kuşkuyla bakmaya devam ediyorlardı.

Avrupa'daki Aydınlıkçı saflar, Yıldırım'ın tasfiyesi olayıyla çalkalanıyordu. Bizim muğlak açıklamalarımız herkesin bir başka yorum yapmasına neden oluyordu. Bir gün Ümit Necef'le telefonda konuştum bu konuda. Olayı duyan Ümit, benden gerçeğin ne olduğunu öğrenmek istemişti. O da açıklamalarımı kuşkuyla karşıladı, hatta işi iyice ideolojik plana kaydırdı. Bizim yaptığımız da sakın Stalin döneminde yapılanların tekrarı olmasındı? Yani biz de Yıldırım'ı tasfiye etmek için ona bir takım iftiralarda bulunuyor olmayalımdı? Ne yazık ki, Ümit'e de daha fazla açıklama yapacak durumda değildim. Durumun hiç de düşündüğü gibi olmadığını söyledim. Ama bize inanıp inanmamak onun bileceği şeydi. O sıralar, doğrudan harekete katılmış olmamakla birlikte, bizimle çalışmaya eğilimli, Avrupa'daki en eski Aydınlıkçılardan Deniz Kavukçu-

oğlu'nu da ziyaret ettik. Deniz, çok güzel bir evde yaşıyordu eşiyle ve yetişkin oğullarıyla birlikte. Bir "aristokrat" evine yakışacak güzel bir köpekleri de vardı. Deniz'le eşi de aynı kuşkuları ifade ettiler. İşin içinde "uyuşturucu kaçakçılığı" falan mı vardı, açıkça söylemeliydik kendilerine. Böyle bir şey olmadığını söylediğimde iyice şaşırdılar. Peki ne olabilirdi o zaman bu büyük suç? Kusura bakmasınlardı, güvenlik nedeniyle daha fazla açıklama yapamazdık. Tam kapıdan çıkıp gideceğimiz sırada Deniz Kavukçuoğlu eski bir olayı anımsattı bizlere. 1970'li yılların başlarında "bu Yıldırım" ve Ömer Özerturgut elele verip kendisini haksız bir şekilde partiden atmışlardı. Şimdi merak ediyordu, "böyle bir adamın" girişimiyle alınan atma kararı halen geçerliliğini korumakta mıydı? Hemen oracıkta, "geçerli değil" diyerek Deniz'i rahatlatmaya çalıştım.

Işık, Hannover'e döndü. Ben de bazı işleri hallettikten sonra birkaç güne kadar dönecektim. Frankfurt'tan ayrılmadan iki gün önce, Türkiye'deki "dar-kapıcılık" döneminde şizofreni olan (*Havariler*, s.191) ve hakkında aranma emri bulunduğundan yurtdışına çıkarılan, o sırada Frankfurt'ta yaşayan Kemal Deprem'le buluştum. Kemal, bana Frankfurt'u gönüllü gezdirmeyi üstlendi. Gezintimiz sırasında, ne yazık ki hastalığının geçmediğini fark ettim. Yolda giderken ikide bir Almanya'daki intihar istatistiklerinden söz ediyor, intiharların son zamanlarda iyice arttığını vurguluyordu. Birkaç gün sonra, Tütüncübaşıların evinde, yola çıkma hazırlıklarımı yapıyordum. Bir telefon geldi. Kemal Deprem, bir Alman kadınla yaşadığı evde, yalnız olduğu sırada kendini asarak intihar etmişti. Kemal, son derece özverili, sorumlu bir devrimciydi. *Havariler*'de anlattığım kapalı yaşam koşullarında yakalandığı hastalığın pençesinden kurtulamamıştı. Sanırım, Avrupa'daki göçmenlik ve atomize yaşam koşulları da hastalığını körükleyen bir etki yapmıştı. Birkaç yıl sonra, Bostancı vapur iskelesinin yakınlarında, yine bizim eski militanlardan, kardeşi Oktay Deprem'e (*Havariler*, s.143) rastladım. Oktay, ağabeyinin intiharından dolayı son derece öfkeli ve duyguluydu. Benim, Kemal'in intiharı sırasında orada olduğumu öğrenmişti. Biraz da

hesap sorar havada benden olayı anlatmamı istedi. Bildiğim kadarıyla anlattım. İntiharından birkaç gün önce Frankfurt'u birlikte dolaştığımızdan da söz ettim. Oktay, ağabeyinin intiharı olayından dolayı bana da kızgın gibiydi sanki. Ama o karşılaşmamızda bunun nereden kaynaklandığını öğrenmem mümkün olmadı.

Tuhaf işte. Türkiye'deyken, artık örgütsel otoriteyle çatışan birisiyken, Avrupa'da, örgüt otoritesi adına taraftarlarla çatışmak zorunda kalmıştım. Üstelik, örgütsel otoriteyi kullanmak için gereken tavır ve kotlardan oldukça uzaklaştığımdan, bu otoriteyi hayata geçirecek araçlardan da yoksundum. Dolayısıyla bu çatışmalarda başarısız olmam kaçınılmazdı. Zürih'te başarısız olmuştum. Bir irtikâpçının karşısında elim kolum bağlanmıştı. Türkiye'ye dönmeden önceki birkaç olayda da buna benzer durumlarla karşılaştım. Ümit Necef'in homoseksüel olduğu için saflardan uzaklaştırılmasını isteyen Ramazan Duran'ı ikna edemedim. Üstelik, Ümit Necef'ten yana tutum aldığım halde, ona da "yaranamadım" Yurtdışı sorumlularıyla, Erdal Sarıoğlu'nun evinde yaptığımız toplantıda bu konuyu tartışıyorduk. Yurtdışı sorumluları, biraz benim dayatmam, biraz da içinde yaşadığımız dönemin eşcinselliği "anlayışla karşılama" eğiliminin sonucunda, Ümit Necef'ten yana tutum almış, Ramazan Duran'ın tavrına katılmamışlardı. Bununla birlikte, konu tartışılırken, Ümit'in homoseksüelliği karşısındaki "heteroseksüel gülümsemelerini" zor zaptettikleri ayan beyan ortadaydı. Bir homoseksüele yapılan bu kaba saba saldırıyı onaylamıyorlardı, ama kendilerinin homoseksüel olmadığına içten içe şükrettiklerini gizleyemiyorlardı bile. Tam o sırada telefon çaldı. Ümit Necef'ti arayan. Gereken kararlı tutumu almayıp Ramazan Duran'a tavizkâr davrandığından yurtdışı yönetimini protesto ediyordu. Erdal Sarıoğlu, biraz da mahçup bir şekilde onu yanıtlamaya çalıştı. Nedense o anda telefonu alıp doğrudan Ümit'i yanıtlamaktan ben de çekindim. Ümit, Erdal'ı bir güzel azarladıktan sonra telefonu kapattı. Sonunda, Ramazan'ın tutumunun kabul edilemeyeceğini net bir şekilde karara bağladık, ama kararı hayata geçirmenin önünde büyük

güçlükler olduğu açıktı. Çünkü bizler de dahil olmak üzere hiç kimsede, homofobiyle göğüs göğüse çatışmaya girecek ne yürek, ne de istek vardı. Nitekim, bir başka toplantı sırasında bunun acı bir örneğiyle karşılaştığımda iyice şok oldum. Çeşitli Avrupa ülkelerinden gelen arkadaşlarla yapılan bir toplantı öncesindeki sohbet esnasında yine bu konu gündeme gelmişti. Ben, Ramazan'ın tutumunun kabul edilemeyeceğini belirttim, orada bulunan Necmi ve İlkay Demir'in kesinlikle beni destekleyeceklerini düşünerek onların fikrini sordum. Böyle düşünüyordum, çünkü İlkay Demir, 1980'li yılların başlarında Türkiye'deyken, saflarda ilk kez feminizm bayrağını açan arkadaştı ve heteroseksüalizme az kılıç sallamamıştı. Necmi'yle İlkay, genellikle aynı fikirleri savunduklarından, Necmi de aynı eğilimin temsilcilerindendi. Ancak Necmi'nin verdiği cevap tam ters yönde oldu. Necmi, Ramazan'a hak veriyordu. Saflarımızdaki işçilerin duygularına karşı duyarlı olunmalıydı. İşçiler, homoseksüellerle bu kadar içli dışlı olmayı onaylamaz ve bizden uzaklaşırlardı. Ya İlkay? O da Necmi gibi düşünüyordu. Bu noktada da ilkeler, bir kere daha politikanın kurbanı olmuştu, çünkü o sırada, Necmi ve İlkay, ucuna "Kürt sorunu" yemi taktıkları oltayla Ramazan'ı "avlama" peşindeydiler. Güvendiğim dağların kar altında kaldığını görünce nutkum tutuldu adeta. Bugünkü İşçi Partisi'nin (İP) faşizan eşcinsellik düşmanlığının köklerini, bu köklere özsuyu veren toprağın neyle gübrelendiğini merak edenlerin, anlattığım bu "küçük" olaya kulak vermelerini dilerim.

Sonunda Ümit Necef, sanırım, böylesi bir heteroseksüel atmosfere dayanamadığından, daha ben Türkiye'ye dönmeden hareketten ayrıldığını açıkladı. Daha sonra nereye gitti, ne yaptı bilmiyorum. Ama ayrılmakla hiç de yanlış bir şey yapmamıştı. Bir homoseksüel olarak nefes alması imkânsız bu çevreden kopmakta geç kaldığı bile söylenebilir.

Türkiye'ye dönmekten söz ediyorum ama, aslında dönmemek yönünde bir girişimim de olmuştu. Türkiye'de aranıyordum. Döndüğümde yine "fare deliklerinde" yaşamak zorunda kalacaktım. Evet, parti içinde gelişen ve henüz kendini açıkça

deklare etmemekle birlikte gittikçe belirgin bir hale gelen muhalefetin lideriydim, ama Türkiye'de hareket olanaklarım son derece kısıtlıydı. Eğer muhalefetse, burada böyle bir faaliyeti daha rahat sürdürebilirdim. Yurtdışında çok daha geniş hareket etme olanağım vardı. Aydınlık'ın yurtdışı kesimini muhalif fikirlerimle büyük ölçüde etkileme imkânına sahiptim. Ne var ki, karımla çocuğum Türkiye'deydi. Eğer Feyza, Irmak'ı da alıp yurtdışına gelmeye razı olursa, Avrupa'da kalabilirdim. Bu düşüncelerle Feyza'ya bir mektup yazdım. Hazır yurtdışına çıkmışken burada kalmayı düşündüğümü, kendisinin Irmak'la birlikte yanıma gelmeye ne dediğini sordum. Bu arada Türkiye'deki arkadaşlara da haber uçurup, Avrupa'da kalmam konusundaki fikirlerini öğrenmek istedim. Her iki yanıt da olumsuzdu. Feyza'nın yanıtı son derece duygudan arınmış, sert bir iş mektubuydu adeta. Yurtdışına gelmeyi düşünmüyordu. Şu anda çıkması için hazırlıkları yapılan *2000'e Doğru* dergisinde görev alacaktı. Eğer ben illâ kalmak istiyorsam kalabilirdim oralarda. Bir bakıma haklıydı. Tam, kendisine inisyatif kazandıracak bir dergide çalışma fırsatı çıkmışken, sırf benimle evli olduğundan, hiç bilmediği, ne yapacağı belli olmayan topraklarda göçmen hayatı yaşayamazdı. Haklı olmasına haklıydı, ama yine de böylesine duygusuz, sert bir tutum takınması gerekmezdi. Mektubu okuyunca, aramızdaki bağların neredeyse kopma noktasına geldiğini fark ettim. Üzüntüyle mektubu Işık'a gösterdim. O da Feyza'nın tutumunu fazlasıyla sert ve duygusuz buldu. Öte yandan Türkiye'dekiler de Avrupa'da kalmamı doğru bulmuyor, derhal geri dönmemi istiyorlardı. Gerekçelerini belirtmemişlerdi, ama tahmin etmek zor değildi. Onlar da sezmişlerdi benim yurtdışında muhalif fikirlerimle tehlikeli olacağımı. Türkiye'ye dönüp "fare deliğimde" kalırsam beni kontrol etmeleri daha kolay olacaktı. Bu iki red cevabından sonra Türkiye'ye dönmeye karar verdim.

Dönmeden önce yapmam gereken birkaç şey daha vardı. "Sosyalistlerin birliği" sorununu işleyen *Birleşik Sosyalist Parti* adlı bir broşür yazdım ve bunu Erdal Sarıoğlu'nun adresini vererek bastırdık, Avrupa'daki Aydınlıkçı saflara dağıttık. Son

derece iyimser bir broşürdü. Sanki "bu iş oldu" gibi bir havası vardı. Başta Doğu Perinçek olmak üzere sosyalist politikacıların, artık sosyalistten çok sadece politikacı olduklarını, bu olayı bile kendi tekkelerini güçlendirmek üzere taktik planda kullandıklarını, kullanacaklarını unutmuşa benziyordum. Nitekim öyle de oldu. "Sosyalistlerin birliği" konusundaki gelişmelere bundan sonraki bölümlerde daha geniş yer vereceğim.

Türkiye'ye dönmeden yaptığım önemli bir gaftan da söz etmeliyim. Daha önce de belirttiğim gibi, o sırada hareketten kopmuş, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yaşayan arkadaşlara mektuplar yazmış, kendilerinden, yayımlanması planlanan *2000'e Doğru* dergisi için destek istemiştim. Türkiye'ye dönme hazırlıklarımı yaparken Fransa'da yaşayan Doğan Yurdakul'la, İngiltere'de yaşayan Tahir Türkistanlı'dan yanıt geldi. Her ikisinin yanıtı da son derece soğuk ve resmiydi. Ben onlara mektubumda eski arkadaşlarım olarak hitap etmiştim. Onların yanıtı ise "sayın" hitabıyla başlıyordu. Ardından da "yardımcı olamayacaklarını belirtiyor", bize "çalışmalarımızda başarılar" diliyorlardı. Çok bozulmuştum. Hayır, ortak çalışmaya katılmayı reddetmelerine değil. Böyle yapacaklarını mektupları yazarken ben de aşağı yukarı tahmin ediyordum. Benim bozulduğum esas nokta, eski hapishane arkadaşlarımın benim samimi ve arkadaşça yazdığım mektuplara böylesine resmi, beni hiç tanımıyormuş gibi bir havada cevap vermeleriydi. İşte o anda duygularıma yenilip, kendilerine aynı soğuklukta birer yanıt yazdım. Üstelik de ne yanıt! Ben kendilerine "sayın" demiyordum, çünkü onları "saygıya değer bulmuyordum", işlerinde de başarılar falan dilemiyordum. Buna benzer çocukça şeyler işte.

Türkiye yolları gözükmüştü yeniden, haydi bakalım. Uçağım Hannover'den kalkacaktı. Işık'a, "on yıl önce geldiğimde Yıldırım'la birlikte Ömer'i tasfiye etmiştim, şimdi de seninle birlikte Yıldırım'ı tasfiye ettik. Hazırlan, on yıl sonra da seni tasfiye etmeye geleceğim" diyordum şakayla. Erdal Sarıoğlu'yla aramız biraz limoniydi. Bunun nedeni, Hannover'de düzenlenen bir festivaldeki döner satma işi sırasında ıvır zıvır meselelerden sürtüşmemizdi. Sanırım işgüzarlığım Erdal'a bat-

mış, sonunda dayanamayıp beni azarlamıştı, ben de kalbim kırılıp küsmüştüm. Gideceğim gün, kırgınlığı ortadan kaldırmak için büyük çaba sarfetti Erdal. Uğurlamada, Vedat, Erdal ve Işık vardı. Şu anda, Işık hariç ikisi de hayatta değiller. Vedat'ı da, Erdal'ı da çok severdim. Sevdiklerimin bu dünyayı çok erken terk ettiklerini düşünmüşümdür her zaman. Bir yanılsama mı bu? Belki.

* * *

Türkiye'ye döner dönmez yakama ilk yapışan, Irmak oldu. Hani, neredeydi köpek? Niye sözümü yerine getirmemiştim? Yurtdışından köpek getirmek çok zor bir şeydi Irmak'cım. Bak, köpek getirememiştim, ama tasmasını getirmiştim. Söz, ilk işim ne yapıp edip Türkiye'den bir köpek almak olacaktı. Daha olmadı, Osmanbey'deki Hayvanseverler Derneği'ne gidip sahipsiz bir köpek bulacaktım. Hatta isterse bir gün birlikte gider bakardık, tasması gelmişti, kendisi de bulunurdu nasılsa.

Türkiye'ye dönünce, eskisine göre daha aktif davranma kararıyla işlerin içine daldım. Ilk temaslardan, arkadaşlar arasında işlerin iyi gitmemesinden doğan bir huzursuzluk olduğunu tespit etmiştim. Hareketin en eski ve deneyimli örgütçüsüydüm. Bu alandaki şikâyetleri gidermek üzere yeniden örgütlenme görevine talip oldum. Doğu, talebimin ardında "başka niyetler" olduğundan kuşkulanmakla birlikte önerimi reddetmedi. Yapmam gereken ilk iş, hareketin önde gelen kadrolarıyla görüşmelerde bulunup, bir rapor hazırlamak olmalıydı. Bu amaçla kolları sıvadım. Yaklaşık yirmi kadar arkadaşla görüşüp önerilerini saptayarak, rapor haline getirdim. Rapor, aslında muhalefetin görüşlerinin formüle edilmiş şeklinden başka bir şey değildi. Ne var ki, örgütlenme konusunda dizginleri elime almamın önünde, on yıl öncesine göre büyük zorluklar vardı. O zaman da örgütlenme tarzı konusunda aramızda görüş ayrılıkları olmakla birlikte, bu hiçbir zaman muhalefet hareketine dönüşmemişti. Şimdi ise merkezle muhalefet, farklı yapılanmalar içine girmişlerdi. Merkezin, atacağım her adımda engellemelere girişeceği açıktı.

Sadece örgütlenme konusunda değil, başka konularda da merkezle muhalefet farklı yönelimler içindeydi. Çıkartılması hazırlıkları hızla ilerleyen haftalık dergi konusunda iki farklı eğilim olduğu kısa sürede ortaya çıktı. Bu konuda bizim evde, sonunda bağırış çağırışa dönüşen bir çatışma yaşandı. Belki de Cumhuriyet döneminin geleneği olarak artık sorunlar içki masalarında tartışılıp çözümlenmeye başlamıştı. O akşam da, mükellef bir sofra donanmıştı. Yemekte Doğu, Şule, Sadık bey ve Lebibe hanım bulunuyordu. Yemekler yendi, içkiler içildi. Bu arada laf ister istemez, 1987 yılının başlarında haftalık çıkması düşünülen derginin adı, biçimi ve içeriği konusuna geldi. Kısa sürede Doğu'yla Şule'nin benim düşündüğüm devrimci dergiden tamamen farklı, o sırada moda olan *Nokta* türü bir magazin dergisi düşündükleri anlaşıldı. Ne içerikte, ne biçimde, ne de isimde anlaşmamız mümkün olmadı. Doğu, 1970 öncesinde işlediği temalardan birini oluşturan, "2000 yılına kadar devrimin gerçekleşeceği" fikrinin ürünü olarak, *2000'e Doğru* adında ısrar ediyordu. Aslında bu fikir, asırlardır mesihi bekleyen halkın inanış ve alışkanlıklarının, devrimci militanlara gaz vermek amacıyla bir kere daha istismarından başka bir şey değildi. Ha gayret, "devrim" (yani iktidar) "yakındı" Daha sonraki yıllarda bazı arkadaşlardan, 1970'li yıllarda, "2000 yılında" devrimin gerçekleşmiş olacağına gerçekten inandıklarını dinlemişimdir. 1980 sonrasında Doğu, "2000'e Doğru" hedefini göstererek, bugün batı burjuvazisinin "Millenium" adıyla allayıp pullayıp ticari meta haline getirdiği yeni "altın çağı" hatırlatma gayretine girmişti. O gece bu ismi pek de beğenmediğimi açık açık belirttim. İsim üzerinde anlaşamadık. Doğu, başka önerilere "açık" olmakla birlikte, bu ismi koymakta kararlı gözüküyordu. Esas tartışma, derginin içeriği ve biçimi üzerinde oldu. Ben, eski militan dergiler gibi tabloit boyda bir dergi düşünüyordum. Elbette bu, içerikle ilgiliydi. Çünkü ben yine eskisi gibi militan bir dergi hayal etmiştim. Ne var ki, kısa sürede, Doğu'yla Şule'nin, *Nokta* türü bir magazin dergisi düşündükleri ortaya çıktı. Onlara göre, dönem bunu gerektiriyordu. Militan bir propaganda dergisinin modası

geçmişti. Belki de bu noktada haklıydılar. Ancak *Nokta* gibi bir burjuva magazin dergisini, hem içerik, hem de biçimde taklit etmeleri, daha sonraki yönelimlerinin işaretiydi. Gecenin geç saatlerine doğru tartışma sertleşti ve Doğu beni "geri kafalılıkla" suçladı. Hatta daha da ileri gidip hakaretamiz sözler etti. Sadık beyle Lebibe hanımın huzurunda cereyan eden bu tatsız olay herkesi suspus etmişti. Sonunda Feyza dayanamadı, ağabeyine karşı çıkarak bana hakaret etmesini eleştirdi. Bunun üzerine Doğu daha da sertleşip Feyza'yı azarlamaya girişti. Ortam iyice tatsızlaşmıştı. O mükellef sofradan dilimizde kötü tatlarla ayrıldık. Bundan böyle, Şule'nin, "daha sert bir lider olmalısın" tavsiyelerine uygun hareket ettiği anlaşılan Doğu Perinçek'le ağız tadıyla bir şeyler konuşma olanağının ortadan kalktığı açıkça ortadaydı.

Muhalefet, 1986 yılının sonlarından itibaren iyice belirginleşmeye başladı. Necmi'nin geçici de olsa Türkiye'ye dönmesi, muhalefeti güçlendiren bir etki yaptı. Türkiye'ye döndükten sonra Oral'la karşılaştığımda onun da iyiden iyiye muhalefete kaydığını gördüm. Gerçi onun muhalefeti, daha çok Doğu'nun kişisel uygulamaları üzerinde toplandığından, ideolojik konuları pek kapsamıyordu. Daha çok, Doğu'nun mantıksızlıklarına karşı "aklıbaşında" bir önderlik arayışına vurgu yapıyordu. Ancak muhalefete yakınlaşma içinde adım adım ideolojik konularda da "çizgi dışına" çıkmaktaydı. Benim kadar aşırıya kaymasa da, Stalin konusu üzerinde düşünmeye, bize belli ölçülerde hak vermeye başlamıştı. Siyasi konularda yine sağ eğilimler taşıyordu, ama merkezin iyiden iyiye sağcı yönelimleri, Oral'ın bile merkezin solunda kalmasına yol açmıştı. "Taban"daki muhalif arkadaşlar giderek seslerini yükseltmeye başlamışlardı. Bunların bir kısmı bizzat Oral'ın etkilediği arkadaşlardı. Halil, hâlâ merkezi ikna etme peşindeydi, bu yüzden beni esas hedef alarak merkezde itibar toplama siyasetini sürdürüyordu. Ancak Oral, politikanın gereği olarak, Halil'le dirsek temasını korumaya önem veriyordu. Halil'in son tahlilde ne tarafta yer alacağı, merkezin, Gorbaçov tartışmasındaki tutumunu net bir şekilde belirlemesine bağlıydı. Doğu, Gorba-

çov'un başarılı olup olmayacağını dikkatle izlediğinden, bu konuda açık bir tutum almaktan kaçınıyordu. Nitekim, bir "merkez komitesi" toplantısında, Doğu'nun bu tavrı net biçimde ortaya çıktı.

O toplantının tek gündem maddesi Gorbaçov sorunuydu. Ben, daha tartışmanın başında tavrımı açıkça ortaya koydum. Gorbaçov, Sovyetler Birliği'ndeki reformist bürokrasinin temsilcisiydi, Sovyetler Birliği'ni içinde bulunduğu bataktan kurtarması mümkün olmadığı gibi, Sovyet tarihine ilişkin radikal bir tutum alması da olanaksızdı. Stalin'e yöneltilen eleştirilerin sınırları vardı, örneğin Gorbaçov, asla 1930'lu yıllardaki hızlı endüstrileştirme ve zorla kollektifleştirme politikalarını kökten reddedemez, o dönemin muhaliflerini aklayamazdı. Bu, kendisinin temsil etmekte olduğu Sovyet bürokrat sınıfının temellerine dinamit yerleştirmekle aynı anlama gelirdi. Bu açıklamalarım, aynı muhalif saflarda olmamıza rağmen Oral'ın hoşuna gitmemişti. O, Halil gibi ateşli bir Gorbaçov taraftarı değildi, ama Gorbaçov'a böylesine yüklenilmesinin, potansiyel bir "muhalif" olan Halil'le aramızı açacağını düşünmüştü sanırım. Tuhaftır ki, konuşmama en büyük desteği merkezdekilerden aldım. Doğu hariç tabii. Örneğin Ferit İlsever, daha konuşmam bitmeden beni açıkça onayladığını gösteren jestler yaptı. Merkezde yer alan başka arkadaşların da, Doğu'nun tutumunu beklememe ihtiyatsızlığını yaparak beni desteklediklerini ayan beyan ortadaydı. Halil Berktay, benim konuşmama karşı Gorbaçov yanlısı tezlerini sıraladı. Sıra Doğu'ya gelmişti. Doğu, benim bile ummadığım bir konuşma yaptı. Sözlerine, "bu toplantıda en yanlış konumda olan Mehmet Gündüz'dür" diye başladı ve tabii o anda, acelecilik edip bana açık desteklerini belli eden merkez taraftarlarında şafak attı. Doğu konuşmasında, esas olarak bana yüklendi, ancak Halil'le Gorbaçov'u da belli ölçülerde eleştirdi. Beni dogmatik ve önyargılı buluyordu. Gorbaçov'un eleştirilecek birçok yanı olmakla birlikte, gelişmelerin izlenmesi gerekiyordu. Bunun anlamı, Gorbaçovculuğa bir süre daha açık kapı siyaseti izleneceğiydi. Eğer Gorbaçov başarılı olursa, kapılar ona ardına kadar açılacak, dolayısıyla bu eğili-

min öncüsü Halil'in yıldızı parlayacaktı. Halil, toplantıdan gözleri parlayarak, büyük umutlarla ayrıldı. Bu umutların kararması için, çok değil, bir yıl geçmesi yeterli olacaktı.

Yanlış hatırlamıyorsam bu toplantıdan kısa süre sonra Oral, cezasının geri kalan kısmını tamamlamak üzere teslim oldu. Yaklaşık bir yıldan fazla yatması gerekiyordu. Muhalefet, bir anlamda önemli bir unsurundan yoksun ka'mış oluyordu bir süreliğine. Gerçi, Necmi Demir'in yurtdışından takviye gelmiş olması bu boşluğu bir ölçüde doldurabilirdi. Öte yandan Oral bir yıl sonra yeniden çıktığında taze bir güç olarak bize katılabilecekti. Zaten artık muhalefet arabası yürümeye, kişilerin varlığı veya yokluğundan bağımsız bir olgu haline gelmeye başlamıştı. "Sosyalistlerin birliği" politikası, solda yankı bulmuş, bütün sosyalistlerin tek parti çatısı altında toplanması eğilimi, umut verici bir gelişme olmaya başlamıştı. Bu da muhalefete güç veren bir durumdu. Muhalefet, bütün gücüyle "sosyalistlerin birliği"nin bayraktarlığını yapıyor, merkez ise, bu politikaya taraftarmış gibi gözüküyordu. Elbette "Karaman'ın koyununun" oyunu, bundan sonraki bölümde anlatacağım gibi, kısa süre sonra ortaya çıkacaktı.

1986 yılının sonbaharında, 1980'li yıllarda uç vermeye başlayan yeni bir akımın (elbette Türkiye açısından yeni), Anarşizmin kendini açıkça ifade ettiği bir dergi yayımlandı: *Kara*. O zaman, belli, dar bir çevrenin dışında pek fazla dikkat çekmeyen bu mütevazı dergi, Türkiye radikal ve devrimci hareketinde gerçekten de yepyeni bir sesti ve Anarşizmi, bir ilk örnekten beklenmeyecek olgunlukla ortaya koymanın üstesinden gelmişti. Tabii bunu, o zaman bu berraklıkta saptayabilmiş değildim.

Yayın hayatını izlemeye çok meraklı Mustafa Tütüncübaşı, Türkiye'ye dönmeden önce benden bir ricada bulunmuştu. Bana belli miktarda bir para verecek, ben de, Türkiye'de çıkan sol dergi ve yayınları satın alıp ona postalayacaktım. Hesabı ona bildirecektim, para bittiğinde yeniden yollayacaktı. Kabul ettim ve bu işi altı ay kadar sürdürdüm. Hatta bir keresinde, Kadıköy'de ikinci el kitapçılardan birinden, aslında çok değer-

li olan *Yeni Dergi*'nin koleksiyonunu oldukça ucuza alıp Tütüncübaşı'na gönderdim. Ay başlarında Kadıköy'e gidip aşağı yukarı bütün sol eğilimli dergileri alıyordum. Ayrıca Tütüncübaşı'nın ilgileneceğini düşündüğüm bazı roman ve kitapları da. Bunun bana da yararı oluyordu. Çünkü bu yayınların hepsini kendi paramla alıp izlemem mümkün değildi. Yayınları Tütüncübaşı'na yollamadan önce kendim de okuyordum. İşte *Kara*'yla bu dönemde karşılaştım. Anarşist bireyi temsil eden karalar giyinmiş, sakallı bir adam, derginin sayfalarından muzipçe gülümseyip duruyordu. *Kara*'da ironinin önemli yer tuttuğu anlaşılıyordu. Bir takım yazılarda, sosyalizm, liberal değil, devrimci açıdan eleştiriliyordu. Bazı yazılar ise, sistemi, diğer sol dergilerde rastlamaya alışık olmadığımız yönleriyle tepeden tırnağa hedef alıyor, bireysel özgürlüğe vurgu yapılıyordu. Bu radikal çıkışlar ilgimi çekiyordu çekmesine ama, henüz Anarşizmi benimseyecek olgunlukta değildim. Ne var ki bu, *Kara*'ya sempatiyle bakmama da engel değildi. Dahası *Kara*, beni, Anarşizm üzerinde daha ciddi bir şekilde durmaya ve düşünmeye sevketmişti. O zamanki "pratik önder" alışkanlıklarımla kısa sürede sonuca vardım: Anarşizm son tahlilde haklıydı ve insanlığın gideceği hedefi bugünden gösteriyordu. Ne var ki, bugünün somut pratiğinde, politik dünyanın reelliğinde geçerliliği yoktu. Öyleyse *Anarşizm, insanlığın geleceğe yönelik çığlığıydı*. Bu son cümleyi o günlerde formüle etmiştim kafamdan, çeşitli tartışmalarda Anarşizm yavaş yavaş gündeme gelmeye başladığından formülasyonumu arkadaşlara da tekrarlıyordum. İnsanlığı bilemem ama, Anarşizmin benim geleceğimi gösterdiğini daha o zaman içten içe hissetmeye başlamıştım belli ki.

III.
1987-1989
*Tereddi**

Yaklaşık bir yıldır gündemde olan "sosyalistlerin birliği" politikası, sonunda, 14 Aralık 1986 tarihinde Pangaltı İnci Sinemasındaki "kitlesel" toplantıyla ürününü verdi ve kocaman "dağ", herkesin gözü önünde küçücük bir "fare" doğurdu. 14 Aralık'a hazırlık niteliğinde olan, değişik eğilimlerdeki sosyalistleri biraraya getiren ilk toplantı, 15 Haziran 1986 tarihinde, Etap Oteli'nde yapılmıştı. O sırada yurtdışında bulunduğumdan, "kitlesel" olmayan bu toplantıyı yakından izleyememiştim. Burada daha çok, "sosyalistlerin birliği" fikrine yatkın sosyalist ve sol eğilimli aydınlar biraraya gelmişti. Aydınlıkçıların yanı sıra, Mehmet Ali Aybar ve çevresi, *Zemin* dergisinin çevresinde toplanacak Aybarcı, Troçkist ve başka eğilimlerdeki yazarların hazır bulunduğu toplantının sonunda, bir "İrtibat Komitesi" kurulmuştu. "İrtibat Komitesi"nin görevi, bir yandan tüzük ve program çalışmalarını yürütmek, bir yandan da kurulacak "sosyalist parti"nin sınıf temelini oluşturacak işçilerle bağ kurmak, bir dahaki toplantıya sosyalist işçilerin katılımını sağlamaktı. Duyduğuma göre, özellikle Mehmet Ali Aybar ve Aybarcı kesim, "sınıf temeli"nin ne ölçüde var olup-ol-

(*) Yozlaşma.

madığının tespit edilmesinde ısrarlı gözükmüştü. Aybarcı çevre, bilindiği gibi, eskiden beri uvriyerist bir yönelim içindeydi. Aybarcılara göre, "sosyalist" bir partinin sosyalistliğini garanti eden en önemli, hatta tek unsur, işçi "taban"ma sahip olup, olmamasıydı. Bu, elbette son derece kendiliğindenci, idealist bir anlayıştı. Aslına bakacak olursanız, Aydınlıkçı hareket, ideolojiye aşırı vurgu yapan, Jakoben ve yukarıdancı yönelimiyle bu anlayışın tam zıt ucunu oluşturuyordu. Ne var ki, o tarihi momentte, Aybarcı uvriyerizm, Aydınlıkçı reel politikaya ve pragmatizme çok uygun düşmüştü. Çünkü, Aybarcıların görmekte ısrarlı oldukları "işçi tabanı" rüyasını o gün gerçekliğe dönüştürecek tek güç, sadece ve sadece Aydınlıkçılardı, Aybarcılar değil. Aybarcılar, somut pratikte böyle bir "işçi taban"ından yoksundular. 1980'den sonra ağır darbeler yemiş diğer sol örgütler ise, o sırada hâlâ can derdindeydiler. Yeni yeni gelişmeye başlayan ve bol bol işçi lafı etmelerine rağmen, Troçkizmin doğası icabı ancak seçkin entellektüeller arasında zemin bulabilen Troçkistler de yoksundular böyle bir "taban"dan. Aydınlık ise, önderlik düzeyinde yediği darbelere rağmen, 12 Eylül'ü hafif sıyrıklarla atlatmış sol örgüt konumundaydı. Öte yandan Aydınlık'ta, diğer sol örgütlerde çok az göze çarpan belirgin bir özellik vardı: Iktidar için ısrarlı olmak, küçük, dar, sıkı ve en önemlisi, istikrarlı bir aparatçık kadrosuyla, iktidar için gereken propagandayı azimle sürdürmek. Küçük bir güçken, fırsatlardan yararlanarak (Aydınlıkçılar buna "devrimin pususuna yatmak" derler) iktidara gelip büyük bir güç olmayı başaran Bolşeviklerin ve NAZİ'lerin özelliğiydi bu. Aydınlıkçılar, eğer iktidar yolunda ilerlemek için gerekliyse, ana yönelimlerinin tam tersi bir takım girişimlere önayak olma ve manevralar yapma yeteneğine sahiptiler. İşte o dönemde, Aybarcıların "işçi tabanı" konusundaki ısrarları, Aydınlıkçıların çok işine geldi, gerçeklikte işçi sınıfına hiç önem vermedikleri ve iktidar için daima yukarıdaki güçlere oynadıkları halde, yeni bir sosyalist parti girişiminde büyük bir avantaj ele geçirdiler. Girişimde yer alan diğer sosyalistler, ne kadar işçiden söz ederlerse etsinler, işçilerden yoksundular. Aydınlıkçılar ise, so-

lun ağır yaralar aldığı ortamın yarattığı boşluktan yararlanmış, belli bir işçi kalabalığı toparlayabilmişlerdi. Türkiye'deki işçi sınıfı nüfusuna bakıldığı zaman önemli bir kalabalık sayılmazdı bu, ama İnci Sinemasını dolduramayacak kadar da az değildi. Hele bir de orada, divana kendi taraftarlarını seçtirmenin, çoğunluğu oluşturmanın verdiği güven ve küstahlıkla iyice bağırıp çağırır, trübünleri amigolar vasıtasıyla ayağa kaldırır, böyle bir kalabalıktan yoksun olanların gözünü korkutursanız, "başarı" sizin demektir. Tabii ki niyetiniz, gerçek anlamda "sosyalistlerin birliği"ni sağlamak değil de, bu politikadan yararlanarak kendi tekkenizi kurmaksa... Öyle miydi? Evet öyleydi. Aydınlıkçılar bu niyetlerini, hayatları boyunca ilk kez çoğunluk sağladıkları bir sosyalistler toplantısında, 14 Aralık'ta, hem de gizlemeye bile gerek görmeksizin, küstahça ve zafere susamış galiplerin şımarıklığı ile açığa vurmakta hiçbir sakınca görmediler. 14 Aralık "sosyalistlerin birliği" toplantısı, gerçekte Aydınlık tekkesinin kendi "sosyalist partisi"ni ilân ve ifşa ettiği bir toplantı oldu. 14 Aralık, sadece bir tek şeyi kanıtladı: "sosyalistlerin birliği", tekkelerle ve tekke şefleriyle kurulamazdı.

14 Aralık hakkında çeşitli arkadaşların tanıklıklarını dinledim. Tek kelimeyle korkunç ve utanç vericiydi anlatılanlar. Türkiye'nin her yanından gelen Aydınlıkçılar, birbiri ardından kürsüye çıkıp, tek elden hazırlandığı izlenimi veren hamasi nutuklar atmış, "2000'lerin Türkiye'sini yaratacak Sosyalist Parti'nin" kurulması için "irade beyanında" bulunmuşlardı. O güne kadar girişimin başını çeken ihtiyar Aybar bile, bu şatafatlı Aydınlıkçı gösteriyi bir köşeden, şaşkınlıkla izlemek zorunda kalmıştı. Derken, bütün kongrelerde olduğu gibi, "konuşmacıların çok sayıda" olduğu gerekçesiyle, konuşmaların on dakikayla kısıtlanması gelmişti gündeme. Bunun anlamı, pratikte diğer sosyalistlerin kısıtlanmasıydı elbette. Çünkü söz alanların büyük çoğunluğu Aydınlıkçıydı. Bu noktada "eşitlikçilik" büyük bir eşitsizliğe ve dengesizliğe yol açmıştı. Bunu ortaya koymaya çalışan Aybarcı kesimden Uğur Cankoçak'ın sesi, Aydınlıkçı çoğunluk tarafından boğulmuştu. Böylesi bir

mağduriyet bile, Aydınlıkçıların "söz özgürlüğüne saygı" gösterileri için kullanılmıştı. Baş "showman" Doğu Perinçek, "anlamlı" bir jest yapıp, kendi söz hakkını Uğur Cankoçak'a verdiğini açıklamıştı. Böylesi bir jestin, hırsızın, cüzdanını çaldığı mağdura, onun parasından, çevredekilere göstere göstere küçük bir miktar bağışta bulunmasından pek de farkı yoktu. Troçkistler ve toplantıda bulunan diğer sosyalistler, "sosyalistlerin birliği" politikasının Aydınlıkçıların bir dümeni olduğunu açıkça görüp, geri çekilmişlerdi. Aybar ve çevresi de bunu görmekle birlikte, "dur bakalım" diyerek çekilmemeyi, gelişmeleri bir süre daha izlemeyi tercih etmişti. Görülecek gelişme ise açıktı: Aydınlıkçıların, en geç bir yıl içinde, Sosyalist Parti (SP) adlı kendi tekkelerini kurmaları.

"İrtibat Komitesi", bundan sonra Aybar'ın ve Aybarcıların tasfiyesi için uğraştı. Daha doğrusu, "İrtibat Komitesi"nde misafir konumuna düşen Aybar'ın, durumu fark edip kendiliğinden çekip gitmesi için ne gerekiyorsa, o yapıldı. Hani, gece geç vakitlere kadar oturan misafirin, durumu anlayıp gitmesi için esner, kül tablalarını döker, hatta yatakları hazırlamaya girişirsiniz ya, aynı öyle. "Misafir", durumu kendiliğinden anlasındı da biz kovmadan gidiversindi işte! Böyle bir politikanın bilinçli olarak izlendiğini ben bile fark etmemiştim o zamanlar. "İrtibat Komitesi"nin, 14 Aralık toplantısından sonra "sosyalistlerin birliği" sürecini ilerletmek için hiçbir şey yapmadığını fark ettiğimden, bir gün komitenin sorumlusu Yalçın Büyükdağlı'yı yakalayıp, kendisine şikâyetlerimi naklettim. Neden böyle bir durgunluk içine girilmişti? Komite, niçin hiçbir faaliyet göstermiyordu? Süreç neden son derece yavaş yürüyordu? Gergin ve sinirli bir şahsiyet olan Yalçın, benim sorularımla daha da gerildi. Ama bu gerginlik, benim sorularımdan çok, kendisinin de aynı durumdan şikâyetçi olmasından ileri geliyordu. Bir sır verircesine kulağıma eğilip, hareket etmeyen, gergin dudaklarıyla fısıldadı: Başkan kendisine öyle talimat vermişti. Süreci bilinçli olarak yavaşlatmasını istemişti ondan."Peki neden" diye sordum, durum apaçık ortada olduğu halde. "Bilmiyorum" diye yanıtladı Yalçın. Oysa bilinmeyecek

bir şey yoktu. Amaç, süreci yavaşlatıp Mehmet Ali Aybar'ı "yolcu" etmekti. O güne kadar sürecin baş yürütücüsü görünümünde olan "Mehmet Ali Aybar arkadaş", işlerin yürümediğini ve fiilen dışlandığını görüp kendiliğinden çekilecek (atsalar büyük skandal olurdu tabii), böylece Aydınlıkçıların, "sen, ben, bizim oğlan", kendi partilerini kurmaları için son engel de ortadan kalkmış olacaktı. Bunun üzerine Yalçın Büyükdağlı'ya, bu konuda benim ve Doğu'nun da katılacağı bir toplantı düzenlemesini önerdim. Yalçın da durumdan hoşnut değildi ve toplantı önerisine sevinmişti. Hemen oracıkta toplantının tarihini, kimlerin katılacağını bile tespit ettik, yerini ise, Yalçın bana sonra bildirecekti. Bu toplantının, Doğu'nun komploculuğuyla açık bir hesaplaşma olacağını çok iyi biliyordum.

Tabii ki, bunu Doğu da biliyordu ve şimdi anlatacağım gibi, stratejisini önceden tespit etmişti. Toplantı, Kadıköy yakasında, dar, uzun, aydınlık bir salonu olan, serayı anımsatan bir çatı katında yapılacaktı. Eve ilk gelenlerden biriydim. Doğu, henüz ortalıkta görünmüyordu. Toplantıda on iki kadar özel davetli bulunuyordu. İçlerinden şimdi hatırladıklarım, Yalçın Büyükdağlı, Mahmut Özdemir ve İzmir'li Ali Karşılayan'dır. Son zamanlardaki bütün bu tür toplantılarda görülen gergin bir hava vardı. Sonunda Doğu Perinçek, salona büyük bir gerginlik ve azametle teşrif etti. Geneldeki gerginlik ve asık suratlılığına ek bir asabiyet içinde olduğu gözden kaçacak gibi değildi. İçeride bulunanların yüzüne bile bakmadan geçip, oturdu. Özellikle benden yana bakmamaya gayret ettiği gözümden kaçmadı. Doğu'nun eline, yeni çıkan *2000'e Doğru* dergisi tutuşturuldu. Acaba "sayın Başkan" derginin bu sayısını nasıl bulmuştu? "Sayın Başkan", dergiyi elinde hoyratça evirip çevirirken, çatık kaşlarla ve kavgaya hazırlanan bir insana yakışan kül gibi bir suratla, son sayı hakkında birkaç eleştiri yapıp, bazı kelâmlarda bulundu. Sonra aniden, başını ilk kez benden yana çevirip, "bu arkadaş ne arıyor burada" dedi, "böyle legal bir toplantıda, aranan bir kişinin bulunmasına kim karar verdi?" Şaşkınlığın doğurduğu sessizlik ortamında sözlerine devam etti: Legalitenin ihlal edilmesi, legalizmin dikalâsıydı. Kaç

kere söylemişti, legalitenin ihlal edilmemesi gerektiğini. Şimdi bir polis baskını olsa, benim gibi aranan birisinin varlığı, legal durumda bulunanları suçlu konumuna sokmayacak mıydı? Toplantıyı her kim düzenlemişse, böyle korkunç bir hata yaptığı için şiddetle eleştiriyordu. Ya ben çıkıp gitmeliydim, öyle devam edilmeliydi ya da toplantı iptal edilmeliydi. Eğer kalmakta ısrar edecek olursam, "ilkesizlik yapmaktansa", kendisi çıkıp gidecekti. Orada bulunanların çoğunluğu şaşkınlık içindeydi, çünkü çoğu, benim ve benim gibi kaçak durumda bulunan arkadaşların katıldığı çok sayıda toplantıda yer almış kişilerdi. Bunların hiçbirinde, "legalitenin ihlal edildiğinden" ya da "legalizm hatasının yapıldığından" ne Doğu, ne de bir başkası söz etmişti. Benim gibilerin bulunduğu yerlerde alınan tek tedbir, herhangi bir polis baskınında pencereden falan atlayıp kaçabilmeleri için, arananların ayakkabılarını çıkartmamaları olmuştu. 12 Eylül'den sonra bu tür sayısız toplantıya katılmıştım. Bırakın onu, Doğu'nun ve Oral'ın evine bile girip çıkmıştım. Doğu da, üstelik polis takibi altındayken bile, benim evime gelmekte bir sakınca görmemişti (*Havariler*, s.545). Nereden çıkmıştı şimdi legalite konusundaki bu hassasiyet? Üstelik, Yalçın Büyükdağlı, Doğu'ya, benim de katılacağımı önceden bildirmişti. Bu konudaki itirazını buraya gelmeden önce yapabilirdi. Varlığımdan sanki oracıkta haberdar olmuş gibi bir numaraya başvurması (bunu en azından ben ve Yalçın Büyükdağlı biliyorduk), esas derdinin hiç de "legaliteyi korumak" olmadığını açıkça ortaya koyuyordu.

Salondakiler, birazdan almak zorunda kalacakları tutumun ne olması gerektiğini kara kara düşünmeye başlamıştı. Çünkü böyle bir mantıksızlık karşısında tası tarağı toplayıp gitmeyeceğimi biliyorlardı. O zaman, ister istemez tavırlarını açıklamak zorunda kalacaklardı. İşte onlar için en zor şey de buydu. Nitekim, tahmin ettikleri gibi, Doğu'nun mantıksızlığına pabuç bırakmadım. Bu tür toplantılarda daha önce de bulunduğumu, çıkmayacağımı söyledim. Ancak haksız, dediğim dedik bir duruma düşmemek için, "oylama yapılsın, eğer arkadaşların çoğunluğu da aynı gerekçeye katılıyorsa, çıkar gide-

rim" diye ekledim. Büyükdağlı, çıkmazdan kurtulmanın tek yolunu "çamura yatmakta" buldu. Doğu'nun haksız, keyfi ve çift standartlı tutumuna açıkça karşı çıkamadığı, ama toplantıyı düzenleyen, benim de orada bulunacağımı Doğu'ya daha önce bildiren kişi olarak böyle bir saçmalığa oy vermeyi de onuruna yediremediğinden, oylamayı "protesto" etti. Aslında neyi protesto ettiği de tam anlaşılamadı. Doğu'yu mu, beni mi, böyle bir durumda oylama yapılmasını mı, yoksa hepsini birden mi protesto ediyordu? Gergin, beyaza çalan dudaklarını kıpırdatmadan bir şeyler geveledi, ama o kargaşalıkta protestosunun mahiyetini anlamak mümkün olmadı. İşin daha da komik tarafı, çoğunluğun, oylamaya katılmaktan kaçınmanın yolu olarak bu "protesto"ya cankurtaran simidi gibi sarılmasıydı. Salondan atılmam yönünde oy verenler sadece üç kişiydi. Bunlardan biri, tabii ki Doğu'nun kendisiydi. Diğeri ise, düşünce ve zekâ durgunluğu ile malul ve maruf olduğundan, bir anlamda "özürlü" kabul edilebilecek Ali Karşılayan'dı. Üçüncü kişiyi hatırlamıyorum. Geri kalanlar, Büyükdağlı'nın tutumuna katılıp oy vermeyi reddettiler, böylece protestolarının bütün "şiddet"ine rağmen evi terk etmeme yol açmış oldular. Üç kişilik "çoğunluk"un kararına "saygı" gösterip toplantıdan ayrıldım. Böylece, "sosyalistlerin birliği"ne ilişkin bölücü taktiğin tarafımdan açığa çıkarılması önlenmiş, "sosyalistlerin bölünmeye devam etmesi"nin ve Aydınlık'ın, kendi legal tekkesine kavuşmasının önündeki son "çıkıntılık" da ortadan kaldırılmış oluyordu. Benim ardımdan ne konuşulduğunu merak bile etmedim. Ne konuşulacak! Hazır biraraya gelinmişken, "kendi kendisini dışlayan"[1] "Mehmet Ali Aybar arkadaş"tan kurtulmuş Sosyalist Parti'nin kuruluş hazırlıkları konuşulmuştur.

---

1 "...bir sosyalist partinin örgütlenmesinde, insanların kendi dışlarında alınan kararlarla 'dışlanması' söz konusu olmayacak ancak birey olarak böyle bir partiye katılmayı uygun bulmayanlar kendi kararlarıyla kendilerini 'dışlamış' olacaklardır. Bu bir ilke sorunudur ve 'dışlama' tartışmaları yapanlar, eğer bu tutumlarını değiştirmezlerse, kaçınılmaz olarak 'dışlanmış' konumlara düşeceklerdir." ("Birleşme ve Partileşme Sorumluluğu", *Saçak*, sayı 34, Kasım 1986.)

Kısa süre sonra, "Mehmet Ali Aybar arkadaş", "kendi kendisini dışlayarak" girişimden ayrıldı. Doğu'nun "süreci yavaşlatma" taktiği hedefine ulaşmıştı. Şimdi sıra, "vitrine", diğer sol hareketlerden ve aydınlardan, sorun çıkartmayacağı düşünülen birkaç kişi koyup, Sosyalist Parti'yi kurmaktaydı. Gerçi "vitrin"de sergilenen bu tür "mallar" oldukça azdı. Bunlardan biri, Troçkistler içinde her zaman bireysel bir yol izlemiş Yavuz Alogan, diğeri ise, "Devrimci Halkın Yolu" hareketinden Ahmet Aka'ydı. Yavuz'la, daha sonraları, muhalefete katıldığında tanıştım. Sonradan bana anlattığına göre, Doğu, Yavuz'u "vitrin"e koyabilmek için beni kullanmış yem olarak. "Katıl bize" demiş, "bak senin gibi Troçkist fikirlere sahip olanlar da var içimizde. Örneğin Mehmet Gündüz. Daha olmadı birlikte bir kanat oluşturursunuz." Dedim ya, muhalefeti bile iktidar için kullanmak, "majestelerinin muhalefetini" yaratmak, ancak Doğu gibi iktidar dahilerinin ya da delilerinin işi olabilirdi. Yavuz, Doğu'nun bu sözlerine aldanarak mı, yoksa aydın niteliklerine güvenip, bir köşede kalmaktansa ayının inine girmeyi göze aldığı için mi bilmiyorum, katılmaya karar vermişti. Tabii ki, kısa sürede kendini muhalefetin saflarında buldu ve önde gelen kesiminde yer aldı. Ahmet Aka, Yavuz'dan daha farklı güdülerle katılmıştı bu maceraya. Onda, Yavuz Alogan'ın entellektüel niteliklerindense, Marksist-Leninist "dava adamı" olma vasfı daha ağır basıyordu. O güne kadar Aydınlıkçı sağ siyasetlerle mücadele etmişti. Şimdi bunu, parti saflarında bir "iç" mücadele olarak sürdürmeye, "muhasebe" yapmaya razı edip Aydınlık hareketini "temiz"lemeye karar vermişti! Doğu'nun, "liberalizmle savaş" borusunun kulakları tırmalayan uyumsuz seslerine kendini kaptırıp, onunla "sol" bir ittifak kurabileceği gibi hayallere kapıldığı anlaşılıyordu. Demek o da, bu "cihat"a büyük bir gayretle katılır, hatta muhalefete karşı merkezin adamı rolüne bürünüp kılıç sallarsa, Doğu'yu "sola" çekeceği umuduna kapılmıştı. Halil Berktay'ın, Doğu'yu Gorbaçovcu yapma hayalleri son tahlilde ne kadar gerçek dışıysa, "sol"a çekme hesapları da o kadar gerçek dışıydı tabii ki. Ahmet Aka bunu, çok değil, birkaç yıl içinde, doku

uyuşmazlığı nedeniyle partiden "kendi kendini dışladığı" zaman idrak edecekti.

"Ayak bağlarından" kurtulmuş Sosyalist Parti'nin kurucu adaylar toplantısı 26 Temmuz 1987 günü Ortaköy Kültür Merkezi'nde yapıldı. Artık bu toplantıda, 14 Aralık'taki gibi "göz korkutucu" bir kalabalığa gerek olmadığından, katılım da, 14 Aralık'ın beşte biri kadardı. Kurucu üyelerin çoğunluğu, "sözden çıkmayacak" aparatçıklardı. Halil Berktay ve Yavuz Alogan gibi, kısa süre sonra muhalefetin saflarında yer alacak birkaç aydın da göze çarpıyordu. Hamasi, ama coşkudan yoksun birkaç konuşmanın ve Doğu'nun, feminist eğilimli kadın üyeleri "kaprisli" diye azarlayıp, onlara Münevver Cacım gibi örnek işçi kadınlar olmalarını salık vermesinin ardından seçilen kurucu heyet, artık kaçınılmaz sona doğru ilerleyecek, "ölü doğmuş bebeğin" "cenaze töreni" için son hazırlıkları yapacaktı. Kurulacak bu parti, "küçük" bir isim değişikliği ile tarihe bir atıfta bulunacak olursak, günümüzün "İttihat-Tereddi Fırkası" olarak da görülebilirdi. "İttihat" diye yola çıkılmış, sonunda "tereddi"ye varılmıştı.

Biz aranan "ihtiyarlar", yani, ben, Hasan San, Aydoğan Büyüközden, Fikret Yalçınkayalar, Hasan Bayık, zaman zaman biraraya geldiğimizde, merkezin politikalarına verip veriştiriyorduk. Sosyalist Parti'nin "faul"lü kuruluşunu da benimsememiştik. Bu konuda, özellikle Aydoğan Büyüközden'in hepimizden net bir tutum aldığını hatırlıyorum. "İhtiyarların" şikâyetleri, Doğu'nun kulağına gitmiş. Bizimle "özel" bir toplantı yapmak istedi. Amacı tabii ki, böyle kapalı bir toplantıda bizi bir güzel haşlayıp, "hizaya" getirmekti. Toplantı, bir gece, Atilla Aytemur'un Üsküdar taraflarındaki evinde yapıldı. Hatırladığım kadarıyla evde, "ihtiyarlar"dan ben, Hasan San ve Fikret Yalçınkayalar bulundu. Doğu, yanında "tarih tanığı" Ethem Sancak, artık son zamanlarda iyiden iyiye alıştığımız haşmetli ve hiddetli görünüşüyle girdi içeri. Ayrıca toplantıda, Adana'lı bir işçi olan Hüseyin Bülbül ve Mahmut Özdemir de bulunuyordu. Doğu, beklediğimiz gibi, başta ben olmak üzere "ihtiyarlar"a yüklendi. Bizleri, o günlerde diline doladığı özel

terminolojisi, "birlik budalaları" ve "demokrasi budalaları" payeleriyle ödüllendirdi. Onu yanıtladım. Hasan San ve Fikret de beni destekledi. Muhalefet saflarında yer alan Atilla Aytemur ile Mahmut Özdemir de bir şeyler söylediler. Mahmut'un son derece heyecanlı olduğu gözümden kaçmadı. Tabii Doğu onlara da yüklendi. Gecenin ilerleyen saatlerinde, hava iyice elektriklenmişti. Tam o sırada kapı çalındı. Kim olabilirdi bu saatte? Bir polis baskını endişesiyle iyice gerilmiştik. Evin içinde çıt çıkmıyordu. Mahmut Özdemir kapıyı açmak üzere ayağa kalkıp, bir iki adım attıktan sonra küt dedi yere yığıldı. Önce ne olduğunu anlayamadık. Heyecan ve gerginlikten bayıldığını sandık. Yerde sırtüstü yatıyordu. Yüzü kül gibi bembeyazdı. Hiç kıpırdamıyordu. Meğer Hüseyin Bülbül eskiden sağlıkçılık yapmış. Mahmut'un kalbini dinledikten sonra, kalp masajı yapmaya başladı. Hepimiz donup kalmıştık. Doğu da öyle. Ama Doğu bizden farklı olarak, o kritik anda da "önderlik görevlerini" yerine getirmeyi ihmal etmedi. "Ne yapıyorsun" diye bağırdı Hüseyin Bülbül'e, "bu işten anlıyor musun ki, müdahale ediyorsun?" Güçlü kuvvetli, deneyimli bir işçi olan Hüseyin Bülbül'ün o anda Doğu'ya cevap yetiştirecek zamanı yoktu, bir şey söylemeden masaja hızla devam etti. Biz durumu anlamıştık, kalp masajı yapmasını bilmeyen birisi olaya Hüseyin Bülbül gibi müdahale edemezdi. Ustaca işe koyulduğuna göre, bir şeyler biliyordu demek ki. Doğu o sessizlik ve gerginlikte asık bir yüzle dırdır etmeyi sürdürdü. Böyle "cahilane" müdahalelerin lüzumu yoktu. Yapılması gereken, hastaneye telefon edip ambulans çağırmaktı. Sonunda Hüseyin Bülbül dayanamadı, bir yandan masaja devam ederken, bir yandan da "ben hastabakıcılık yaptım Doğu" diyebildi. Evet, masajları yanıt bulmuş ve Mahmut hafif de olsa nefes almaya başlamıştı. Hüseyin Bülbül, bir battaniye getirmelerini istedi arkadaşlardan. Mahmut'u çok az hareket ettirerek battaniyenin üzerine yerleştirdi ve Mahmut, üst katta oturan arkadaşlardan Nevzat Kuloğlu'nun arabasıyla acilen hastaneye kaldırıldı. Sonradan doktorlar, Hüseyin Bülbül'ün o acil müdahalesi olmasaymış Mahmut Özdemir'in kurtulmasının imkânsız oldu-

günu belirtmişler. Neyse ki Doğu'nun olumsuz müdahalelerini dinlemeyip gerekeni yapmıştı Hüseyin Bülbül. Keşke aynı dirayeti siyasal alanda da gösterebilseydi.

* * *

Irmak'a verdiğim sözü sonunda yerine getirdim ve 1987 baharında bir köpek aldım. Hiç unutmam, günlerden 6 Mayıs 1987'ydi. Birdenbire aklıma esti, daha önce bir kenara kaydettiğim, Osmanbey'deki Hayvanseverler Derneği'ne telefon açıp, kendilerinde "yetim" köpek yavrusu olup olmadığını sordum. Telefona çıkan kadın "var" deyince, derneğin yolunu tuttum. Bu eylemimden, o sırada okulda olan Irmak'ın da haberi yoktu, sürpriz yapmak istiyordum.

Hayvanseverler Derneği'nde beni bodrum katına indirip "yetim" köpek yavrularını gösterdiler. Biri sakat, iki üç siyah yavruydu. Pek beğenmemiştim, ama buraya kadar gelmişken çaresiz birini alacaktım. O sırada bana köpekleri gösteren kadın, yukarıya üç yeni kardeşin getirildiğini haber verdi. Birlikte yukarı çıktık. Bir kafesin içindeki üç kurt köpeği yavrusu, şaşkın şaşkın çevrelerine bakınıyordu. Üstleri başları çamur içindeydi. Kadın, "yetimlerin" annelerinin belediye tarafından zehirlendiğini, bir hayırseverin onları güç bela kurtarıp, getirdiğini söyledi. O anda kararımı verdim. İçlerinden birini alacaktım. Kadın bu kararımdan pek hoşlanmadı. "Ne olur kardeşleri birbirinden ayırmayın, üçünü de alın, diğer ikisini arkadaşlarınıza verirseniz" dedi. Kardeşleri birbirinden ayırmak gibi bir suçlamayı omuzlayamadığım için kabul ettim. Irmak'ın okul arkadaşlarından birinin de köpek istediğini duymuştum. Üstelik büyükannesi ve dedesiyle birlikte yaşayan bu çocuğun Erenköy tarafındaki evini de biliyordum, götürür bırakırdım daha olmadı, akıl işte. "Peki alayım da nasıl götürürüm üçünü birden, yolum uzun" diye sordum. "Yetim"leri başgöz etme konusunda deneyimli olduğu anlaşılan kadın gönüllü, "hiç önemli değil, biz size taşıma çantası veririz, acelesi yok, bir gün yolunuz düştüğünde bırakırsınız" dedi. Tamam, olmuştu. Derneğin veterineri, yavruları muayene etti, aşılarını

yaptı ve yavrular, hava alma delikleri olan çantaya yerleştirildi.

Çanta epeyce ağırdı ama geçmişte içi kitap dolu çok çanta taşıdığımdan ağır yüklere alışkındım. Doğrudan karşı tarafa işleyen taksi dolmuşlardan birine bindim. Yanıma ve ön tarafa, genç çiftler oturdu. Yolun yarısında yavrular vıyaklamaya başlayınca, yanımdaki yolcular ürktüler. Onlara korkacak bir şey olmadığını açıkladım. Bakın işte köpek yavrularıydı bunlar, ne de sevimliydiler değil mi? Çantanın fermuarını açınca, sonradan "Şermin" adını vereceğimiz yavruyla göz göze geldim. Sanki "beni al amca" der gibi, yalvaran kapkara gözlerle[2] bana bakıyordu. O anda onu almaya karar verdim. Üç yavrunun içinde en koyu kahverengi olan oydu.

Yükümü hafifletmek için önce Irmak'ın arkadaşının evine gittim. Çocuğun anneannesi ve dedesi, köpek olayından habersizdiler ve böyle bir evrivakiyi kabul edecek gibi görünmüyorlardı. Bunun üzerine, kendilerinden, yavruyu şimdilik onlara bırakmak için izin istedim. Ertesi gün gelip alacaktım. Neyse ki, beni reddetmediler. Bahçenin bir köşesine tuğlalardan uyduruk bir yuva yapıp, eve yollandım. Irmak okuldan gelip yavruları görünce deliye döndü tabii ki. O sırada bizde, Feyza'nın, kanser olduğundan son günlerini yaşayan teyzesi de kalıyordu. O da pek sevdi yavruları. İşten gelen Feyza da yavruları görünce deliye döndü, ama onun "deliye dönüşü" farklıydı. Feyza ev hayvanı sevmezdi, hatta onlara dokunamazdı. Evin içinde bir köpek yavrusuna tahammül etmesi düşünülemezdi bile. Ama biz Irmak'la birlikte gerekçelerimizi önceden hazırlamıştık. Yavru, balkonda yaşayacaktı. Evin içinden, sadece dışarı çıkmak için geçecekti. Irmak da, ben de yalvaran gözlerle bakıyorduk Feyza'ya, yeni konuğumuzu geri çevirmemesi için. Yavrular da bir sevimliydi ki, insanın yüreği dayanamazdı onları dışarı atmaya. Feyza sonunda kabul etti, sevinçle havalara sıçradık Irmak'la birlikte.

---

2 Aynı kara, sulanmış gözlerle, 21 Şubat 2001 tarihinde, iyice yaşlandığı için (14 yaşındaydı) arka ayakları tutmaz olunca, Şermin'i, Wood Green Animal Shelter'e iğneyle "uyutmak" için götürdüğümde de karşılaşmıştım. Anılarım bu tarihe kadar uzanmayacağı için seviniyorum.

Evet ama öbür ikisini ne yapacaktık? O akşam tesadüfen eve Şule uğradı, çocuklarıyla birlikte. Şule, benim sonradan "at suratlı yeğenim" adını verdiğim yavruyu beğenip, çocuklarına almak istedi. Sevinerek verecektik vermesine de, daha geç vakit gelecek Doğu'nun da ikna edilmesi gerekiyordu. Gerçi biliyordum, "at suratlı yeğenim"in onların evindeki konukluğu fazla sürmeyecekti. Şule daha önce de, çocuklarını oyalamak için eve kedi almış, hevesleri geçtikten sonra da hayvanı kapı dışarı etmişti. Ama o anda başka çarem yoktu. Geçici de olsa "yeğenim"e bir kapı bulmuştum ya. Doğu gelince evde büyük bir çekişme yaşandı. Doğu, köpek yavrusunun alınmasına razı değildi. Sanırım o da biliyordu bunun geçici bir heves olduğunu. Ama aynı, politik arenada yaptığı gibi, reddiyesini "ulvi" düşüncelerin arkasına gizlemekten geri kalmadı. Kendisinin de küçükken bir kurt köpeğiyle arkadaşlığı olmuştu. Bu arkadaşlığın ne derin bir şey olduğunu bilirdi. İnsan bir kere bağlandı mı asla bırakamazdı onu. Yeniden böyle duygusal bir ilişkiye girmektense "yeğenim"e kapıyı göstermeyi tercih ediyordu. Tabii ki, ben hiç karışmadım tartışmaya. Ama içimden, çocukların galip gelmesi için dua ettim. Sonunda geçici bir uzlaşmaya varıldı. "Yeğenim"e bir çiftlikte muhafızlık görevi bulununcaya kadar geçici olarak onlarda konuk kalacaktı. Rahatlamıştım. Diğer "yeğenim"e de dergi çalışanlarından Asuman Suner sahip çıktı. Böylece üç yetim de istihdam edilmiş oldu.

Balkonda barındırdığımız yavruya ne ad verecektik? "Şermin" adını ben buldum ve Irmak'a da benimsettim. Son zamanlarda Feyza iyice asık suratlı, aksi bir insan olup çıkmıştı. Onun aksilikleriyle karşılaştığımda, "şer kuvvetler yine faaliyette anlaşılan" derdim. Sonraları "şer" sözcüğünden yeni sözcükler ürettim. Feyza aksilik yaptığında, "haklısınız monşer" diye yanıtlardım onu kısaca. Şermin'in adını da bu "şer" sözcüğünden ürettim. İşte eve bir "şer" daha gelmişti: "Şermin".

Şermin'in gelişiyle bütün mahallede popüler olmuştuk. Irmak'ın arkadaşları ikide bir kapıya dayanıyor, Şermin'i gezdirmek için izin istiyorlardı. Canıma minnetti. Çünkü benim gibi

evden burnunu çıkartmayan birisi için, köpeği günde iki kere gezdirmek oldukça büyük bir külfetti. Şermin yüzünden ara sıra tatsız olaylar da oluyordu. Çocukların anneleri, köpekle kuduz hastalığını özdeşleştirme gibi bir önyargıya sahiplerdi. Üst katta, *Tercüman* gazetesinde çalıştığını bildiğim bir gazeteci oturuyordu. Günün birinde, gazetecinin eşi, yanındaki küçük çocuğuyla kapıya dayandı. Şermin'in kuduz olup olmadığını öğrenmek istiyordu. Kendisi de henüz pek küçük olan Şermin, dışarıda çocuklarla oynaşırken, gazetecinin oğlu hayvandan ürküp kaçmaya kalkmış, yere düşüp elini kanatmış. Kadına, hayvanın aşılı olduğunu, kaldı ki, anlattığı kadarıyla, onun, bırakın ısırmayı, çocuğa değmediğini, topraktan kuduz hastalığı kapılmayacağını izah etmeye çalıştım. Ne var ki, küçük burjuvaların beyinleri de küçüktü. Kadın bir türlü ikna olmadı ve çocuğuna boşu boşuna kuduz iğnesi yaptırdı. Çocuğun babası olan gazeteci, ara sıra bizim eve gelen Oral'ı Babıâli camiasından tanırmış meğer. Bir gün Oral'ı çevirip, benden söz etmiş. Allahın günü köpeğin peşinde dolaşan bu işsiz güçsüz adamın akıldan biraz yaya olup olmadığını sormuş. Demek, o zaman "normal" insanlara böyle bir görüntü veriyordum.

Şermin, "genç yaşta" tahtalı köyü boyluyordu az kalsın. Göztepe taraflarında bir hayvan kliniği vardı. Belediyeye bağlı bu klinikte aşılar "bağış" karşılığında yapılıyordu. Klinikte, insana pek güven vermeyen yaşlıca bir veteriner çalışıyordu. Şermin'e kuduz aşısı yaptırmaya gittiğimde veteriner, kanlı ishal aşısı da yaptırmam gerektiğini söyledi. Bunun çok önemli olduğunu da ekledi. Karşılığında 10 bin lira kadar bir "bağış" yapmam gerekiyordu. Razı oldum. Adam iğneyi yaptı. Ne var ki, kısa süre sonra Şermin kanlı ishal hastalığına yakalandı. Öyle sanıyorum ki, adam, Şermin'e bu pahalıca aşıyı yapmamış, göz boyamak için enjektöre ilaç yerine su doldurmuştu. Bir köpeğin kanlı ishalden kurtulması mucizeydi. Hayatta kalmakta son derece ısrarlı bir hayvan olduğunu daha sonraki yıllarda da kanıtlayan Şermin bu mucizeyi gerçekleştirdi. Benim de yardımlarımla elbette. Bir eczaneye gittim. Eczacıdan ishale karşı bir ilaç ve enjektör aldım. Ilacı kaç saatte bir zerketmem gerektiğini de öğ-

rendim eczacıdan ve hayatımda ilk kez iğne yapmaya girişti. Üç gün boyunca bu tedaviyi uyguladım. Şermin de öyle akıllı bir köpekti ki, iğne yaparken canı acımasına rağmen, bunun kendi menfaatine olduğunu bildiğinden gık çıkartmıyordu. Üç gün sonra Şermin'de iyileşme belirtileri görülmeye başladı, dışkısı normale döndü. Korkunç zayıflamıştı. Buna rağmen sağlam bünyesiyle kefeni yırttı. Şermin'le on dört yıl boyunca içtiğimiz su ayrı gitmedi, yakın arkadaşım ve kader ortağım oldu. Yurtdışına iltica ettikten üç dört ay sonra, gece işinde temizlikçi olarak çalışıp büyük paralar ödeyerek onu İngiltere'ye getirttim. Altı ay karantinada kaldı.

Seçmenlerin tespiti amacıyla, aynı sayımlarda olduğu gibi, vatandaşların bir gün boyunca evde kapalı kalmaları gerekiyordu. O yaz günü, Feyza'yla Irmak Büyükada'da olduklarından, evde yalnızca ben ve Şermin kalıyorduk. Kapıyı memurlara açıp açmamakta epey tereddütlüydüm. Çünkü kimliğime güvenemiyordum. Sonunda kapıyı açmamaya karar verdim. Şermin'in de tuhaf bir huyu vardı. Kapı zilini duyunca kapıya atılır, yeni geleni karşılayan sevinç çığlıkları atardı. Yine aynı şeyi yaparsa kuşkuyu çekebilirdik. Bu yüzden Şermin'i karşıma aldım. "Bak Şermin" dedim, "kapı çalınınca ses çıkartmak yok, ona göre." Başıyla onayladı, sanırım anlamıştı. Yine de tedirgindim. Evde sessizce memurları beklemeye başladım. Öğleden sonra kapı çalındı. Şermin, sözlerimi hatırlamış olmalı ki, dönüp bana baktı. Elimi dudaklarıma götürüp, "sus" dedim ve yanına uzandım. Hiç kıpırdamadı. Her zamankinin tersine, en ufak bir ses de çıkartmadı. Memurlar zili birkaç kere daha çalıp gittiler. Şermin, kara gözlerini bana dikip, öylece kıpırdamadan kaldı. Memurların gittiğini anlayınca da kalkıp yine sessizce kuyruğunu sallayarak onu takdir etmemi istedi. Başını okşadım. İşte bizim Şermin böyle akıllı, duyarlı bir hayvandı.

* * *

İngilizceyle boğuşmayı sürdürüyordum. Neyir Berktay (*Yarılma*, s.475) dil öğrenmeye çalıştığımı duyunca yardımcı olmak istemişti, sağolsun. Günün birinde bana İngilizce bir ki-

tap getirdi. "Senin bu kitapla ilgileneceğini sanıyorum" dedi, "insan ilgilendiği kitapları okumaya çalışırken İngilizceyi daha iyi öğrenir." Daha kapağını görür görmez, Neyir'in haklı olduğunu anlamıştım. Penguen Yayınları tarafından 1967 yılında basılmış, *Into the Whirlwind* (Anafora Doğru) adlı kitaptı bu. Yazarı Eugenia Ginzburg, Kirov'un 1934 yılında öldürülmesinden sonra başlatılan tasfiye dalgası sonunda tutuklanıp, onsekiz yıl kaldığı Stalin'in toplama kamplarından canlı çıkabilmiş bir Komünistti. Eugenia Ginzburg'un kocası, o zamanki SBKP'nin Merkez Komitesi üyesiydi. Ginzburg'dan kısa süre sonra o da tutuklanmış ve toplama kamplarında kaybolmuş, muhtemelen öldürülmüştü. Sözlük yardımıyla kitabı okudukça büyük bir heyecana kapılmıştım. İşte bu kitap, benim yıllar yılı anlatmaya çalıştığım gerçekleri canlı pratikten, hayattan örneklerle ortaya koyuyordu. Teorik olarak izah edilecek pek bir şey yoktu. Gerçeğin yeşerdiği tek yer, hayatın kendisiydi. Ginzburg'un kitabı elimden düşmez olmuştu. Bölüm bölüm okuduklarımı, o korkunç olayları, eve gelen gidene anlatıyor, onların da benim gibi heyecanlanacaklarını, tepki göstereceklerini umuyordum, ama boşuna. İnsanların böyle "hikâyelerden" etkilenip Stalin'e savaş açmaya hiç mi hiç niyetleri yoktu.

Sonunda, ne yapıp, edip kitabı çevirmeye karar verdim. Redaksiyonunu da daha iyi İngilizce bilen birilerine yaptırırdım nasıl olsa. Elbette çevirim sırasında önemli hatalar da yapıyordum, ama hiçbir hata moralimi bozup, çeviriyi yarıda bıraktıramazdı. Nitekim kitabı sonuna kadar çevirdim, hatta yakın arkadaşlarıma da okuttum. Ayrıntılarda birçok hata olsa da, olayın esası, benim o kötü çevirimle bile anlaşılıyordu. İngiltere'ye geldikten sonra kitabı yeniden çevirdim. Hızımı alamayıp, 2. cilt niteliğinde olan ve Ginzburg'un tutukluluk yaşamının devamını anlatan *With in the Whirlwind*'i (Anaforun İçinde) de. Her iki cilt de, 1990'lı yıllarda Pencere Yayınları tarafından basıldı.

Stalin rejiminin hayattaki yansımalarını ortaya koyan önemli bir filmden de söz etmeliyim. Meszaros adlı kadın yönetmenin kendi hayatını konu alan, Sinema Günlerinde "Anı Defte-

ri" adıyla oynayan filmdi bu. Annesi ve babası, Macaristan'daki faşist rejimden kaçıp, Sovyetler Birliği'ne sığınan küçük bir kızın anılarını konu alıyordu film. Kızın babası, Stalin'in polisi tarafından tutuklanır ve kayıplara karışır. Annesi de hastalanıp ölür. Yetim kalan kız çocuğunu, sıkı Stalinci bir kadın evlat edinir. "Devrim"den sonra, Stalin'in tasfiyesinden kurtulabilmiş Komünistler, yeni rejimin efendileri olarak, bir uçakla Macaristan'a dönerler. O yıllarda artık genç kızlığa adım atan kız da anneliğiyle birlikte döner Macaristan'a. Meszaros, buradaki olayları, Rakosi rejiminin görüntülerini, sinema meraklısı bir genç kızın gözünden anlatır. Gerçekten çok güzel, dokunaklı ve gerçekçi bir filmdi. Çevreme, görülmesi gereken bir film olarak bir hayli propagandasını yapmıştım. Aynı filmi, Macaristan'a döndükten sonra üzerine geçirdiği resmi elbise ve çizmelerle hapishane müdürlüğü yapmaya başlayan üvey anaya neredeyse tıpatıp benzeyen Şule Perinçek de görmüştü. Ne var ki o, filmden tam tersi sonuçlar çıkartmıştı. Ona göre film, "anti-komünistti" ve liberalizmin değirmenine su taşıyordu. Hadi diyelim ki, Stalin'in ve Stalinist Rakosi rejiminin eleştirilmesini "anti-komünist" diye değerlendirmiş olsun. Ama, yönetmenin liberalizmi savunduğu sonucunu nasıl çıkarttığını anlamak mümkün değildi. Bir akşam bizim evde, filmi henüz görmemiş Doğu'nun önünde Şule'yle benim aramda bir tartışma cereyan etti. Doğu da Şule'yi destekleyip, filmin liberalizme hizmet ettiğini söyledi. Ben de, "filmi görmedin, nereden biliyorsun" diye sordum. Şule anlatıyordu ya, yeterliydi onun için. Aynen böyle cevap vermişti. Bir yıl sonraki Sinema Günleri'nde Meszaros'un "Anı Defteri"nin ikinci dizisi oynadı. Bu sefer Doğu ve Şule'ye fuayede rastladım. Tabii o kalabalıkta tanışıklık vermedim. Herhalde Doğu, Şule'den dinlemekle yetinmeyip, filmi bizzat görmeye karar vermişti. Daha sonra, arandığım halde bir sürü tanıdığın geldiği bu filmi izlemeye gitmemi eleştirmiş Doğu ve "liberal"liğimin yeni bir kanıtı olarak sunmuş çevresindekilere. "Anı Defteri"nin üçüncü ve son bölümünü İngiltere'de, televizyonda izledim. Bu bölümde, 1956 Macar ayaklanması konu alınıyordu. Film, genç kızın, babası-

nın yerine koyduğu muhalif mühendisin, işçi ayaklanmasına katıldığı için yakalanıp idam edilmesiyle sona eriyordu.

O dönemde seyrettiğim bu tür filmlerin en güzellerinden biri de Kosta Gavras'ın, Arthur London'un "İtiraf" adlı kitabından (*Havariler*, s.480-481) uyarladığı aynı adlı filmdi. Televizyonda seyrettiğim bu filmde, Arthur London'u Yves Montand, karısını ise Simon Signore canlandırıyordu. Film neredeyse, kitabın kendisinden daha da güzeldi. Çekoslovakya'da Stalinist polisin giriştiği tutuklamalar, bütün dramatik yapısıyla ve ayrıntılarıyla anlatılıyordu. Hele "show trial"ın anlatımı eşsizdi. Polisin hazırladığı mahkeme ifadelerini okuyan sanıkların söylediklerinin gizli bir odada polis tarafından nasıl dinlendiği, bir sanık ifadeden saptığı an ses tertibatının kesilip, sanığın söylediklerinin duyulmasının nasıl engellendiği net bir şekilde gösteriliyordu. Yunanlı solcu politikacı Lambrakis'in öldürülmesini konu alan "Z" filminin yönetmeni Kosta Gavras'a da "anti-komünist" ve "liberalizmin temsilcisi" diyemezlerdi herhalde. Ama bunlarda yüz yoktur. Bakarsınız, onu da derler.

Öyle ki, kendileri liberalleri parlatıp yaltaklandıkları zaman sorun yoktur. Nitekim, *2000'e Doğru* dergisinde bunu da yapmışlardır. Günün birinde, Çetin Altan'ın dergide kapak yapıldığını gördüğümde hem şaşırmış, hem de öfkelenmiştim. Çetin Altan, bugünkü aşırı modernist, insanlığın "kurtuluşunu" modern teknolojinin gelişmesine bağlayan görüşlerini daha o zamandan geliştirmeye başlamıştı. *2000'e Doğru* dergisinin kendisiyle yaptığı röportajda üstelik bunu Marksizm adına gündeme getiriyordu. Marx da "üretici güçlerin geliştirilmesinden" söz etmemiş miydi? O halde, bütün dikkatimizi teknolojinin yeni olanaklarına yoğunlaştırmalıydık. Teknolojik "devrim" her türlü "geriliği" ortadan kaldıracaktı. Köylüler piyano çalmasını öğrenmeden "adam" olmazlardı vb. vb. Çetin Altan'ın, kendi fikri gelişmesi içinde bu noktaya varması, kapitalizmi, teknolojiyi geliştirdiği için kutsaması bir bakıma normal kabul edilebilirdi. Anormal olan, önüne gelene liberalizm suçlamasında bulunanların, liberalizmin Türkiye'deki en sivri temsilcisini kapağa çıkarıp onaylamaları, hatta önemli bir

"Marksist" olarak parlatmalarıydı. Neden böyle yapıyorlardı? Çetin Altan önemli bir yazardı. *2000'e Doğru*'ya röportaj vermişti. Onu kendi saflarındaymış gibi göstermelerinde politik yarar olduğu gibi, bu, trajın yükselmesine de hizmet edebilirdi. Öte yandan, onların "Marksizm" anlayışları da Çetin Altan'dan esasta farklı değildi, Çetin Altan gibi modernist ve ilerlemeciydiler. Onların "anti-liberalizm" kasap bıçağı, yalnızca içerideki muhalifleri kesip biçmenin aracıydı. Bugün Çetin Altan'a en ağır dille saldırıyorlar dergilerinin sayfalarında. Bununla görevlendirilmiş olanların, "Çetin Altan dizisi"ni hazırlarken, bir an için olsun *2000'e Doğru* dergisinin sözünü ettiğim sayısına göz attıklarını sanmıyorum. Göz atmanın birinci şartı, bakan ve gören bir göze sahip olmaktır, biliyorsunuz.

Doğu, politik manevraları ideolojik tartışmalara uygulamakta da mahirdi. Şimdi gündemine, Stalinizm eleştirileri nedeniyle güç toplamaya başladığı izlenimi veren Troçkizmi almıştı. Ne var ki, Troçkizme kadim bir Stalinist dille saldırmak mümkün değildi artık. Bunların modası geçmişti ve bu saatten sonra Troçki'nin "hain", "batının ajanı" olduğu gibi suçlamalara kendi taraftarlarını bile inandırmak mümkün değildi. Troçki'nin, biraz daha "demokratik" bir profil verilerek eleştirilmesi ve hedef tahtasına konması gerekiyordu. Doğu da bunu yaptı. *Saçak*'ın Aralık 1986 tarihli 35. sayısında yayımlanan "Bir İktidarsızlık Doktrini: Troçkizm" adlı, çok ilginçtir ki, Stalin'in adının bir kere bile zikredilmediği yazısında, Troçki'yi "değerli bir muhalif" ilân ettikten sonra, Troçki'ye karşı bilinen Stalinist argümanları tekrar etti. Bu yazıya, *Saçak*'ın daha sonraki sayılarında Yavuz Alogan ve Ergün Aydınoğlu, Troçkist açıdan yanıt verdiler. Doğal olarak Troçkizmi savunmaları bir yana, bu konuda Doğu'dan daha bilgili oldukları, onun afakiliğinin zıddına, gerçek kaynakları çok daha dikkatli ve ciddi inceledikleri anlaşılıyordu.

Ne yazık ki, ideolojik tartışmalara politik manevraları sokan yalnızca Doğu değildi. Bu konuda onun kadar usta olmasam da, *Saçak*'ta yazdığım bazı yazılarda böylesi olumsuz bir yönelimden kurtulamadığımı ve Aydınlıkçıların bu tür kurnazlıkla-

rını kullandığımı kanıtlıyordum. *Zemin* dergisinin yazarlarını[3] ve Ertuğrul Kürkçü'yü[4] eleştiren yazılarım bunun örneklerini oluşturur. Bu yazıları yazmaktaki amacımın, Zemin'i ve Kürkçü'yü amansızca eleştirerek "merkez"e hâlâ sıkı bir Aydınlıkçı olduğumu kanıtlama güdüsü olduğunu bugün daha net görebiliyorum.

Hâlâ cuntanın baskı dönemini yaşadığımızdan, sol ve muhalif safların parlayan yıldızı demokrasiydi. Artık solda, 1980 öncesinin tersine, en yüksek puanı demokratik tutumlar alıyordu. Doğu kendini ne kadar "cereyanı göğüsleyen lider" diye takdim ederse etsin, aslında nazik bedenini akıntıya bırakarak yüzmekten pek hoşlanırdı. İçeride muhalifleri "demokrasi budalaları" diye haşlayıp gözlerini korkutmaya çalışırken, kendisi toplum nezdinde tam bir "demokrasi budalası" olarak davranmaktan bir an bile geri kalmıyordu. Öyle ki, daha sonraki yıllarda ortaya çıkan Kemalist isteri dalgası ortamında dinci kesimlere en amansızca saldırıları yapan, başörtüsü taktıkları için okullara alınmayan kızlara karşı acımasız haçlı seferleri düzenleyen, Sincan'ın asfaltlarına palet izlerini bırakan tankları alkışlayan Doğu Perinçek, 1980'li yılların ikinci yarısında, açık oturumlarda, pek senli benli olduğu anlaşılan dinci yazar Abdurrahman Dilipak'la paslaşmakta, başörtü takan kızların giyim ve vicdan özgürlüğünü savunmakta hiçbir sakınca görmüyordu. Neden? Çünkü, demokrasi modasının icabı olarak böyle davranması gerektiğini düşünüyordu o sıralar ve bununla puan toplayacağını hesap ediyordu. 1987 marka "Demokratik" Doğu'ya göre, "bir insan, başını örtmekle siyasi bir bildirimde bulunmak istiyorsa, bu tavrı da hoşgörüyle karşılanmalı"ydı. "Mesele, ideolojik ve siyasal alanın çelişmelerini, gene ideolojik ve siyasal düzlemde, şiddete başvurmadan çözebilmekti" "Başka deyişle ideoloji ve inanç alanına, devletin zaptiyesini, savcısını, mahkemesini, gardiyanını sokmamak

3 Mehmet Gündüz, "Varolan Düzenle Reel 'Sosyalizm' Arasına Sıkışmak", *Saçak*, sayı 39, Nisan 1987.

4 Mehmet Gündüz, "Kürkçü'nün Dev-Genç Söyleşisi Üzerine", *Saçak*, sayı 47, Aralık 1987.

gerekir"di. "İsteyen tesettür uygular ve bunu siyasal platformda da savunur, isteyen bunu çağdaş hayatın ihtiyaçlarıyla bağdaşmadığı için eleştirir"di. "Çağdaş bir giyimi kimseye zorla kabul ettire"mezdik, "yalnızca gönülleri kırmış olur"duk. "Üniversitede okuyabilmek için, başörtüsünün çıkarılmasını zorunlu tutmak, bu tür uygulamalar" Perinçek'in "vicdanını rahatsız ediyor"du. "Bu tavır, aslında çağdaşlaşma sürecinin tam karşısında mevzilenen, günün resmi 'Atatürkçü'lerinde görülüyor"du. Ama bunlar ikiyüzlüydüler, "görüntüyü kurtarmak için, yalnızca biçimsel konularda (başörtüsü gibi) mostralık davranışlarda bulunuyorlar"dı. "Bu, onların ve genel olarak inanç ve kanaate ilişkin alana ceza ve şiddetle müdahale edenlerin sorunu"ydu.[5] Aynı sayıda, Halil Berktay'ın da soruşturmaya yanıtları yayımlanmıştı. Berktay'ın da başörtüsü konusundaki tutumu aynı yöndeydi. Ancak Berktay, yanıtlarında, Perinçek'ten daha ilkeli olduğunu ve cereyanı göğüslediğini kanıtlıyor, Doğu Perinçek dincilerle politik uzlaşma yolları ararken, Berktay aynı kesime, kendi bakış açısından esaslı eleştiriler yöneltiyordu. Görüleceği gibi, ikiyüzlülüğün ve tutarsızlığın net bir şekilde anlaşılabilmesi için yukarıda alıntılamak zorunda kaldığım Perinçek'e ait satırların, 1990'lı yıllarda bizzat Doğu Perinçek ve partisi tarafından uygulanması istenen "Cumhuriyet yasaları"nın pençesinden yakasını kurtarması olanaksızdır!

Öte yandan Oral Çalışlar, artık açıkça muhalif saflarda yer almasına rağmen, fikri sorunlarda nal toplamaya devam ediyordu. *Saçak*'ın 37. sayısında, Yavuz Alogan tarafından çevrilmiş *Kapetanios* adlı, Yunan İç Savaşı'nı anlatan kitapla ilgili kaleme aldığı tanıtma ve değerlendirme yazısında,[6] Stalin konusunda, handiyse merkezden bile daha geri bir konumda olduğunu kanıtlıyordu. Oral'a göre, Yunan İç Savaşı'nın kaybedilmesinden Stalin'in sorumlu olduğunu ileri sürmek doğru değildi. Kitabın

---

5 Doğu Perinçek, "Milli Gazetenin Başörtüsü Soruşturmasına Cevaplar", *Saçak*, sayı 37, Şubat 1987.

6 Reşat Erdem, "Yaralaları Kabuk Bağlamayan Halk", *Saçak*, sayı 37, Şubat 1987.

yazarı Dominique Eudes'in anlattığı bütün olaylara rağmen buna bir türlü ikna olamamıştı. Bu savaşın kaybedilmesinin sorumlusu, "yenilgiyi kafasında yaşayan" Yunan işçi ve köylüleriyle KKE adlı Yunanistan Komünist Partisi'ydi. Stalin'in, Churchill'le yapılan pazarlıklarda Yunanistan'ı İngilizlere vermesi, aslında fiili bir durumun, bir oldu bittinin kabulünden ibaretti. Yoksa Stalin niçin istemesindi Sovyetler Birliği'ne dost bir Yunanistan'ın kurulmasını? Oral, Stalin'i sadece Churchill'le pazarlığa oturduğu için eleştiriyordu. Bu yazı, pragmatist mantığın Oral'ın gözlerini ve beynini tam olarak dumura uğrattığını açıkça ortaya koyuyordu. Oral, yazısının sonuna doğru, özetlediğim bu "parlak" değerlendirmeyi yapmadan birkaç paragraf önce, kitaptaki bilgilerden hareketle, Yunan İç Savaşında kır gerillasının ülkenin yüzde doksanına hakim olduğunu, ardından da Churchill'le Stalin'in pazarlıklarını anlatmaktadır. Bu pazarlıklara göre, Churchill, Stalin'e, Romanya ve Bulgaristan'ı verir, karşılığında Yunanistan'ı ister, Yugoslavya'yı ise yarı yarıya paylaşmalarını önerir. Bu pazarlıkların yapıldığı, masanın ortasında duran kağıdı yakmaları gerektiğini söyler. Stalin'in, Churchill gibi çekineceği bir kamuoyu olmadığı için, "sizde kalsın" der. Oral'ın mantığı, bu anlattıklarıyla tamamen çelişmektedir. İç savaşın başında ülkenin yüzde doksanına hakim olan ve bu hakimiyetini, Stalin'in talimatlarıyla hareket eden parti merkez komitesinin teslimiyetçi politikaları nedeniyle adım adım yitiren Yunanlı Komünistlerin ve Yunan halkının yenilgisinin "kendi kafalarından" değil, Stalin'in kafasından doğduğu açıktır. Ayrıca, madem ki, Stalin, sadece var olan durumu onaylamıştır, o halde var olan duruma göre Bulgaristan ve Romanya halkları, Yunan halklarından daha mı başarılıydılar? Yarı yarıya paylaşılması düşünülen Yugoslavya'da partizanlar sadece yüzde elli mi başarı kazanmışlardı? Hayır! Romanya belki de bu ülkeler içinde direnişin en zayıf olduğu ülkeydi. Bulgaristan'da denge durumu vardı. Yunanistan ve Yugoslavya ise zaferin eşiğindeydi. İşte bu bu tabloyu değiştiren tılsım, masanın üzerindeki, Churchill'le Stalin'in arasında sessiz sedasız durmakta olan kağıt parçasındaydı. Ah Oral ah! Şu kuru man-

tığın, sıçramalardan uzak aklın, böylesi basit gerçekleri bile kavramaya hiçbir zaman yetmeyecek. Mantığın, bir devlet dairesi muhasibinin sadece önündeki rakamlara takılı (gerçi son akıl yürütmen rakamsal açıdan da yanlıştı), ufuklardan yoksun gazeteci yüzeyselliğini hiçbir zaman aşamadı. Böylesi bir kuru "gerçekçilik", belki zaman zaman, devrimci ilhamlarla havalanmış uçup giden bizlerin ayaklarının yere basmasına hizmet etti, ama büyük sorunların çözümünde hep yaya kaldı.

Hazır kanatlanıp uçmaktan söz açılmışken, Sosyalist Parti içinde epey tartışma konusu olan şu meşhur "kanatlar" meselesine de değineyim. Aslında "kanatlar teorisi"nin mucidi bendim. 1980'li yıllarda yaptığım araştırmalar sonucunda, Leninist bir partinin olmazsa olmaz "hizip yasağı" ilkesinin yanlış olduğu düşüncesini ortaya atmıştım. O zamanki düşünceme göre bu yasak, vazgeçilmez bir Bolşevik ilke değildi. Çünkü, NEP dönemine girmekte olan Sovyetler Birliği'nin özel koşullarında, 10. Kongre'de, "zorunlu koşullar nedeniyle", (esasen, devlet kapitalizmine yönelmeye karar veren Bolşevik Partisi'nin içindeki İşçi Muhalefetinin ve Demokratik Merkeziyetçilerin baskısından kurtulmak için) kabul edilmişti, bu yüzden kalıcılaşması gibi bir zorunluluk yoktu. Öte yandan, kalıcı olduğunu kabul etsek bile yanlıştı, çünkü parti içindeki fikir hayatını öldürüyordu. Merkeze hakim olan klikler, "hizip yasağı" adı altında her türlü farklı fikri bastırıyor, hatta tasfiye edebiliyorlardı, geçmiş deneylerin hepsi bunu kanıtlıyordu. 1980'lerin ikinci yarısında oluşan ideolojik atmosferde bu tezim önemli bir ağırlık kazanmıştı. Politik dehasının gereği olarak, topluma "demokratik" bir profil vermenin zorunluluğunu kavramış olan Doğu, yine orta yolu buldu. Madem hizip yasağı fikir hayatını önlüyordu, o zaman "hizipleşme" gibi "ayıp" şeylere tevessül etmeyen farklı kanatların varlığı kabul edilmeliydi. Böylece, benim ortaya attığım temel fikir çerçevesinde "hizip sorunu" reforma tabi tutulup, daha ılımlı bir şekilde ifade edildi: Kanatlar parti için gerekliydi. Bu anlayışla, Sosyalist Parti'nin tüzüğüne "kanatlar" ekleniverdi. Artık Parti bu kanatlar aracılığıyla "uçabilecekti".

Ne var ki, "teori hırsızları", hırsızlıklarının yüzlerine vurulmasına hiç gelemezlerdi. Nitekim buna tevessül eden Hasan San'ın başına gelenler bunun en açık örneğini oluşturur. Hasan San, günün birinde Doğu Perinçek'le karşılaşmış ve Sosyalist Parti'nin "kanatlar teorisi"nin "Mehmet Gündüz"den alınmış bir fikir olduğunu söylemeye cüret etmiş. Vay sen misin bunu söyleyen! Doğu, ona bütün hışmıyla yüklenip, demediğini bırakmamış. Son derece efendi bir insan olan Hasan San, bu zorbaca saldırı karşısında korkup sinmemiş elbette, söyleyeceğini söylemiş, ama yıllardır yer aldığı parti saflarında ilk kez böylesi bir tutumla karşılaştığı için de son derece kırılmış. Olanları bana anlattığında hiç şaşırmadım. Doğu'nun bu tür davranışlarıyla bir süredir ben de karşılaşmaktaydım. Demek hastalık gittikçe yayılıyordu, son olay bunu gösteriyordu. Olayı Feyza'ya açtığımda o da üzüntülerini bildirdi. Durumu yurtdışında bulunan Işık'a telefonla anlatmaya karar verdik. Bana yapılan "faul"lere alışıktım da, hareketin saflarındaki en saygıdeğer insanlara yapılan bu tür terbiyesizliklere sessiz kalmamak gerektiğini düşünüyordum. Telefonda olayı anlattığımda Işık'ın da büyük tepki gösterdiğini hatırlıyorum.

Doğrudan tanık olmadığım ama kamuoyunun daha iyi bildiği buna benzer bir olayda Doğu'nun bu seferki kurbanı, Latif Şimşek'ti. Latif, Halkın Yolu'ndan partiye topluca katılmış Kayseri'li bir ailedendi. Samimi bir militandı. Öyle ki, olaydan kısa süre öncesine kadar Doğu'nun çocuklarını gezmeye götürecek ölçüde kendini "dava"ya adamıştı. Ancak kısa süre önce Oral'ın etkisiyle muhalefet saflarına katılıp, eski sadakatinin acısını çıkartmak istermişçesine çığırtkan bir muhalif oldu. Bu sözcüğü çekinmeden kullanıyorum, çünkü iyi bir propagandacı olduğu anlaşılan Latif, sorunu düşünsel değil, günlük dedikodu düzeyinde ele almaya eğilimliydi, üstelik bunu, beni bile rahatsız edecek çığırtkan bir üslupla yapıyordu. O dönemde, partinin şefleri, fedakârlık nutuklarının eskisi gibi etkili olamayacağını bildiklerinden, harekete bağış toplamanın, daha amiyane tabiriyle, taraftarları söğüşlemenin yolu olarak "ortaklık" diye bir kurum icat etmişlerdi. Yani taraftarlar artık

harekete karşılıksız bağış yapmış olmayacaklardı da, verdikleri paranın karşılığında, örneğin Kaynak Yayınları'nın "ortağı" olacaklardı. Böylece kendilerinin de ortak olduklarını sandıkları bir kurumu daha iyi destekleyecek, hatta "ortaklar toplantısı"nda söz söyleme hakkına bile sahip olacaklardı, ne mutluydu onlara! İşte böyle bir "ortaklar toplantısı"nda bizim Latif yine çenesini tutamamış, kalkıp, fikri içerikten yoksun ileri geri eleştirilerde bulunmuştu. Eleştirinin niteliği ne olursa olsun, herhangi bir şirketin "ortağı"nın eleştiri yaptı diye yaka paça dışarı atılması, burjuva şirketlerinde bile görülmüş şey değildir. Ne var ki, burası burjuva şirketi değil, "proleter şirketi"ydi. O halde "ortak" da "proletaryaya özgü" bir muamele görmeliydi. Doğu, "ortak"ın eleştirilerine daha fazla tahammül edememiş, bütün ortakların gözü önünde, "atın şu herifi dışarı" diye bağırmış. Olayın doğrudan tanığı olmadığım için burada, "şirket patronu"nun emrine uyup Latif'i yaka paça dışarı atanların isimlerini vermeyeceğim, ama sonuçta emir bazı gayretkeş "ortak"lar tarafından yerine getirilmiş. İşte "proletarya hareketi"nin saflarındaki kaba saba tasfiye işlemleri, içinde yaşadığımız Özalizm dönemine uygun olarak böyle yürüyordu!

Sosyalist Parti'nin kurulduğu dönemde bazı "iç" partili toplantılarındaki tartışmalara biz kaçakların katılması da mümkün olabiliyordu. Bu tartışmaların en hararetli konusu, kanatlar sorunuydu. Hasan San'la birlikte katıldığımız bir ev toplantısını hatırlıyorum. Karşı tarafın sözcüleri, Abdurrahman Taşçı ve Osman Kurucan'dı. Tartışma, Ekim devrimi'nin niteliğine, hizip ve merkeziyetçilik sorununa kadar uzanmıştı. Bu toplantıda ben ve Hasan San, tartışmanın mantığı gereği, oldukça ademimerkeziyetçi, hatta anarşizan fikirler ileri sürmüştük. Kendime bile itiraf etmesem de, Anarşist fikirlerin beynimi gittikçe daha fazla işgal etmeye başladığının farkındaydım. Gerçekte merkeziyetçi bürokratizmin tek gerçek alternatifi Anarşizmdi. Onunla tartışırken Anarşist fikirlere kaymanız kaçınılmazdı.

"Kanatları" göstermelik olarak tüzüğe koyan Sosyalist Parti merkezi, tehlikenin bilincinde olduğundan, kanatları yasakla-

manın "yasal" yolunu da buldu kısa zamanda. Kanatlar olabilirdi ama, "gizli" toplantı yapmaları yasaktı. Bu yasak, merkezin bile beklemediği yaygın bir itirazla karşılandı saflarda. O günlerde, Parti içinde "şifreli" konuşmak gereğini duyup, birbirlerine esprili bir şekilde, "kanatların tüylendi mi" diye "tiyö" verme gereğini duyan üyeler, haklı olarak, bir toplantının "gizli" olup olmadığına kimin, hangi ölçülere göre karar vereceğine ilişkin endişelerini dile getirdiler. Örneğin, polise karşı önlem olarak kısmen kapalı yapılan bir toplantı, merkez tarafından pekâla "gizli"likle suçlanabilirdi. Hadi bunu bırakalım, merkez, normal bir kanat toplantısının "gizli" olduğunu iddia ederse, kanat mensupları bunun açık bir toplantı olduğunu nasıl kanıtlayacaklardı? Kanatlar, her toplantılarını parti binalarında mı yapmak zorundaydılar? Toplantının "gizli" olmaması için, önceden merkeze bildirim mi yapmak gerekecekti, yoksa her kanat toplantısında bir "merkez komiseri" gözlemci olarak bulunup zabıt mı tutacaktı? Eh oldu olacak, açılışta İstiklal Marşı söyleyip söylemediğimizi, kürsüye Atatürk büstü koyup koymadığımızı da saptasalardı bari. Merkeziyetçi bürokratizmin saçmalıkla iştigal etmekle aynı şey olduğunu bundan daha iyi kanıtlayan bir örnek olamazdı.

1988 yılının ortalarında, muhalefetin kendisini artık açık bir manifestoyla ortaya koyması için koşullar iyice olgunlaşmıştı. Necmi Demir de dahil, muhalefetin önde gelenleri olarak toplanıp, görüşlerimizi "parti içi" bir dille nasıl ifade edeceğimizi görüştük. Oral hapiste olduğundan bu toplantıya katılamamıştı. "Beş Perspektif" adını verdiğimiz, benim kaleme aldığım metin, 6 Mayıs 1988 tarihinde, Merkez Karar Kurulu yedek üyesi Atilla Aytemur tarafından Sosyalist Parti merkezine sunuldu. Gayet uzlaşmacı ve yumuşak bir dille kaleme alınan, yer yer Doğu Perinçek'in makalelerinden, *Saçak*'ın başyazılarından alıntılarla desteklenen metinde beş ana nokta üzerinde duruluyordu. Birinci ana nokta siyasi tahlildi. Burada, merkezin, "halkın saatinin krizin saatine göre geri kaldığı" gerekçesiyle rejimin krizini körüklemekten korkan, yeni bir as-

keri darbeyi önlemek için "en geniş parlamenter ittifaklarla militarist girişimleri göğüslemek", yani ANAP'la ittifak yapmak gerektiğini ileri süren sağcı politikaları eleştiriliyordu. "Beş Perspektif", 12 Eylül rejiminin temsilcisi Evren-Özal ittifakına karşı krizin derinleştirilmesinin devrimci bir görev olduğunu ileri sürüyordu. Elbette, daha önce de belirttiğim gibi, biz de, "burjuva demokrasisini kazanmak" ortak mantığıyla maluldük. İkinci nokta, "sosyalistlerin birliği"ydi. Burada, uzlaşmacı bir dille, Sosyalist Parti oldu bittisi "olumlu bir adım" olarak değerlendiriliyor, ancak Parti merkezi, "sosyalistlerin birliği" yönündeki çabaları terk etmekle eleştiriliyordu. Üçüncü nokta, parti içi demokrasi ve kanatlar sorunuydu. Burada, merkezin, tüzükte yer alan parti içi demokrasi ve kanatlar konusunda fiiliyatta aldığı olumsuz tutum, parti panolarının kanatlar tarafından kullanılmasının engellenmesine yönelik davranışlar eleştiriliyor, merkezin, bu davranışlarını, mücadelenin sertleştiği, bugün demokrasiden çok disipline ihtiyaç olduğu türü gerekçelerin ardına gizlemeye çalıştığı vurgulanıyor ve örgüt içi demokrasinin rahat dönemlerin lüksü olmadığı belirtiliyordu. Dördüncü nokta, "sosyalizmin sorunları"ydı. Metin, bu konuda muhalefetin ortak görüşlerini kısaca özetliyor, farklı görüşlerin tartışılması için bir gönül rahatlığı ortamının yaratılması gerektiğini ileri sürüyordu. Beşinci nokta, "taban"a ve kadrolara karşı tutumdu. Burada, "taban"ın olumlu ve devrimci özelliklerinden söz ediliyor, ona güvenilmesi gerektiği ileri sürülüyordu. "İşçilerin önderliği"ne ilişkin politikaların, aydınların ve kadınların dışlanması gibi olumsuz bir noktaya götürülmemesi yönünde uyarılarda bulunuluyordu.

Muhalefetin "Beş Perspektif" adlı manifestosu, tüm uzlaşmacılığına ve yumuşaklığına rağmen, merkez tarafından müthiş bir sertlikle karşılandı. O sırada Doğu Perinçek henüz siyasi yasaklı olduğundan, parti başkanlığını "emaneten" Ferit İlsever yürütüyordu. Yavuz Alogan ve Feyyaz Kurşuncu'nun dışındaki bütün merkez yöneticileri, muhafazakâr-bürokratik çizginin temsilcileriydiler. Parti merkezi, "fikir ayrılıklarının partinin motoru" olduğu ve parti binalarındaki "demokrasi

panoları"nın kanatlar tarafından özgürce kullanılabileceği yolundaki tüzük hükümlerine rağmen, "Beş Perspektif" metnini yasaklayıp, parti panolarından indirdi. Metni üzerlerinde bulunduran ve okuyan parti üyeleri "yakın takibe" alındı, hatta kimi üyelere "Mehmet Gündüz"le görüşüp görüşmedikleri soruldu. Böylece, parti tüzüğüne konan "özgürlükçü" hükümlerin, "sinekleri" yakalamaya hizmet eden "yapışkanlı şekerler" olduğu kısa sürede su yüzüne çıktı.

O günlerde, o zamana kadar hiç tanışıklığım olmayan, parti Başkanlık Kurulu üyesi Ahmet Aka'dan "bayram değil, seyran değil, enişte beni niye öptü" deyişini hatırlatan tuhaf bir yemek daveti aldım. Gerçi "enişte"nin beni niye "öptüğü"nü tahmin etmek o kadar zor değildi. Partinin resmi yöneticisi Ahmet Aka, "Beş Perspektif" adlı "tehlikeli" metnin yazarını daha yakından tanımak istemiş, böyle bir davet ortamında belki de beni merkeze kazanacağı türünden boş umutlara kapılmıştı anlaşılan. Davete Feyza'yla gittik. Ahmet Aka evinde, eşiyle birlikte mükellef bir sofra donatmıştı. Bu sofrayı görünce, birkaç yıl önce izlediğim, Polonyalı yönetmen Wajda'nın "Danton" adlı filmi geldi aklıma. 1983 yılında, *Yaba* dergisinde tanıtmasını yaptığım bu filmdeki bir sahnede, Robespierre, muhalifi Danton'la uzlaşma sağlamak umuduyla onu yemeğe davet edip, önüne, nefis yemeklerle dolu tabakları sürer. Danton, elinin tersiyle geri çevirince de, Robespierre sinirlenip bütün yemekleri masadan aşağı devirir. Gerçi ben Danton gibi yemekleri reddetmedim. Tersine, oldukça iştahlı bir insan olduğum için kırk yılda bir önüme gelen güzel yemeklere gereken "hoşgörü"yü gösterdim. Dolayısıyla Ahmet Aka'nın da sinirlenip yemekleri yerlere saçmasına gerek kalmadı. Öte yandan, sohbetimiz de öyle pek gergin geçmedi. Ahmet Aka da, ben de, gereken bütün nezaket kurallarına uygun davrandık. Gerçi çatışma noktalarını mümkün olduğu kadar asgariye indirmeye, ortak noktaları ön plana çıkartmaya çalışmamıza rağmen, ayrılıklar ayan beyan ortadaydı. Ahmet Aka, son derece masum bir şeyden söz edermiş gibi, "Beş Perspektif"in panolardan neden indirildiğini izah etmeye çalıştı. Elbette ikna edi-

ci değildi. Birara, bunun polise karşı bir önlem olarak alındığı, çünkü metnin bazı "kaçak"lar tarafından hazırlandığını polisin öğrenmesini istemedikleri türünden bir gerekçeye bile sığınmaya çalıştı. Hele bu sonuncusu hiç ikna edici değildi. Yaptıkları bu "iy ik"ten dolayı teşekkür etmek bile gelmedi içimden. Sonra daha teorik konulara geçtik. Böylesi tatsız bir konunun bile, "Robespierre"in yemeklerinin lezzetini bozamadığını belirteyim bu arada. Ahmet Aka, sözü, o sırada halen muhalefete katılmamış Halil Berktay'a getirdi. Onun görüşlerine katılıyor muydum? Bu sorunun, bildik, "çelişmelerden yararlan" taktiğinin ürünü olduğunu çocuklar bile anlardı. Berktay'ın fikirlerine katılmadığımı, ancak görüşlerini parti içinde savunabilmesi için mücadele edeceğimi belirttim. Hatta daha da ileri giderek, gelecekte gerçekleşecek bir ittifakı bile ima ettim. Ahmet Aka, ileride merkezle benim aramda, Berktay'a karşı oluşacak muhayyel bir ittifakın suya düşmüş olduğunu görmenin verdiği üzüntülü bir yüz ifadesiyle, "peki neden destekliyorsun onu" diye sordu. "Çünkü" dedim açık açık, "tarihi okuduğum zaman, Troçki'yle Buharin'in Stalin'e karşı neden ittifak yapmadıklarına hep hayıflanmışımdır. Onların yaptığı hataya bir kere daha düşmek istemiyorum." Artık her şey ortadaydı, konuşacak fazla bir şey kalmamıştı. Yemekler de bitmişti zaten. "Danton", "Buharin" ve "Troçki", yemeğe teşekkür edip, "Robespierre" ve "Stalin"in elini sıkarak, evden çıktılar. Tarihi benzetmeler, neyse ki burada sona eriyor, aksi taktirde, bu satırların yazarı karşınızda olmazdı.

O günlerde benimle görüşme talepleri geliyordu. Onlara, yakındaki Kızıltoprak Parkı'nda randevu veriyor, peşime Şermin'i de takıyordum. Adnan Akfırat, doğrudan doğruya benden öğrenmek istemiş muhalefetin görüşlerini. Kızıltoprak Parkı'ndaki gezintimiz sırasında ona görüşlerimizi özetlemeye çalıştım. Sadece dinlemekle yetindi, pek bir yorum yapmadı. Yorumlarını daha çok, pratikte nasıl davranmam gerektiğine ilişkin önerilerini sıraladığı bölüme saklamıştı. Benim "akıllıca" davranmadığım düşüncesindeydi. Görüşlerimi ulu orta sergilemem bunun göstergesiydi. "O olsa" daha ihtiyatlı davra-

mr, uygun koşulları beklerdi. Hem Doğu'yla bu kadar göğüs göğüse gelmeye ne gerek vardı ki. "O olsa", çatışma yerine uzlaşmayı, sanki partinin fikirlerini kabul ediyormuş gibi görünmeyi tercih ederdi. Bunun, karakterime uygun bir şey olmadığını anlatmaya çalıştım. Ayrıca bu tür "taktik"leri de doğru bulmuyordum. "Öyle yapıyormuş" gibi davranmak, sonunda gerçekten öyle yapmayı getirirdi. Bu sözlerimi doğrulayan en iyi örnek, daha sonraki yıllarda bizzat Adnan Akfırat oldu.

Dev-Genç'ten Aydınlık hareketine katılmış Kürt arkadaşlardan Yusuf Cacım, bence daha net, doğrudan bir insandı. Kızıltoprak Parkı'nda buluşmuştuk yine. Görüşlerimizi öğrenmek istiyordu. Önce peşimizden ayrılmayan Şermin'in "kim" olduğunu sordu, sanırım bu hayhuy içinde bir köpekle haşır neşir olmamı biraz yadırgamıştı. "MİT ajanı olabilir" dedim şakayla, "devamlı peşimde ve kulağı da bizde." Birlikte güldük. Ona da anlattım muhalefetin görüşlerini. Beni "partiye bağlı kalma" noktasında ikna etmeye çalıştı. Bölünme olacağından kaygılanıyordu. Doğu'nun yaptığı "faul"leri anlattım. "Efendiliğin" bende kalmasını önerdi. İyi niyetinden hiç kuşkum yoktu. Bu emektar devrimciyi, bölünme olmayacağına ikna etmeye çalıştım.

Pervin Ulusoy'la Mehmet Ulusoy, Nevzat Kuloğlu'nun yöneticisi olduğu Bağlarbaşı'ndaki apartmanın bodrum katında oturuyorlardı. Bir gün, onları ziyaret etmiştim. Pervin, kocası Mehmet Ulusoy'un tersine, cin gibi zeki, kişilikli bir kadındı. O günkü sohbetimizde de Mehmet, her zamanki gibi, ezberlediği parti görüşlerini tekrarlamaktaydı. Pervin, bizi sessizce izledikten sonra, kritik bir anda tartışmaya girdi. "Muhalefetin görüşleri bana daha mantıki geliyor, sizi destekliyorum" dedi, "ayrıca görüşleriniz yanlış olsa bile, onları özgürce savunmanız için elimden geleni yaparım." Mehmet, karısının bu müdahalesi üzerine sus pus oldu. Ben de şaşırmıştım aslında. O güne kadar, böylesine bağımsız bir tutum sergileyen ve aykırı görüşlerini gizlemeye gerek görmeden ortaya koyan çok az partiliye rastlamıştım, üstelik Pervin, Mehmet Ulusoy gibi, partinin merkezi siyasetlerini körü körüne izleyen bir aparatçıkla evliy-

di. Bundan kısa süre sonra feminizme yönelen partili kadınların ön saflarında yerini alan Pervin, daha o zamandan, bağırsaklarındaki müzmin bir hastalıktan rahatsızdı. Bu akıllı ve yürekli kadın da, ne yazık ki, dünyamızı çok erken terk etti.

Bir gün, beni evimde ziyaret eden Asaf Güven Aksel'le görüştüm. Asaf Güven de, Aydınlık'a, Ahmet Aka gibi "Devrimci Halkın Yolu"ndan katılmıştı. O da, Aydınlık hareketinin iyi bir muhasebe yaptığı takdirde olumlu bir gelişme göstereceğine inanıyordu. Muhasebenin gerekliliği konusunda tamamen hemfikir olduk. Sevinmişti. Ama iş teorik sorunlara gelince, yollarımızın tamamen ayrı olduğu ortaya çıktı. Stalin konusunda, klasik Aydınlıkçılardan da katı bir tutum içindeydi. "Ah şu Stalin meselesindeki ısrarın olmasaydı" diye hayıflandı. O zaman aramızda tam bir mutabakat olacağına inanıyordu. Ben de bunu saptamıştım, ama Stalin sorununu bir yana bırakmak, hele benim için hiç söz konusu olamazdı. Eğer yanılmıyorsam, Asaf Güven Aksel, şu anda, *Aydınlık* dergisinin muhasebe bölümünde çalışmaktadır.

Bir yıllık geri kalan cezasını tamamlamak üzere olan Oral, ikinci devredeki oyuncu değişiklikleriyle maça girecek bir futbolcunun dinamizmiyle "sahanın" kenarında sıçrayıp duruyor, ısınma hareketleri yapıyordu. İpek kanalıyla gelen haberlere göre Oral, *2000'e Doğru* dergisinin Yayın Kurulu'nda yer almakta kararlıydı. Bana özel olarak yolladığı haber ise şöyleydi: Hiç merak etmemeliydim. Çıkar çıkmaz Yazı Kurulu'nda yer alacak, derginin izlediği çizgiyi büyük ölçüde değiştirecekti. Bir yaz günü, bizim evin küçük balkonunda oturmuş bunları konuştuğumuzu hatırlıyorum. İpek'e, tüm sinizmimle, "Oral hiç heveslenmesin, Doğu onu Yazı Kurulu'na almayacaktır" dediğimi de. İpek şaşırdı, "neden" diye sordu. Oral gibi gazeteci yeteneklerini kanıtlamış bir insanın Yazı Kurulu'na alınmaması gerçekten de olacak şey değildi. Evet ama, Doğu'nun iktidarın mantığına aykırı hareket etmesi de olacak şey değildi. Artık kendini açıkça muhalefet saflarında ilân etmiş onun gibi birisine kapıları ardına kadar açmayacağını anlamamak için Oral kadar iyimser bir şahsiyet olmak gerekirdi. "Ne-

denini izah etmek uzun sürer ama" dedim, "benim tanıdığım Doğu bu saatten sonra böyle bir hata yapmayacaktır." Ve ardından, o sıralarda aramızda moda olan "yaşa yaşa gör temaşa" deyişini de ekledim.

Nitekim gördük. Oral çıkar çıkmaz, Yazı Kurulu'na alınması için başvurdu. Ah ne yazık! Yazı Kurulu'nda hiç "boş yer" kalmamıştı, öte yandan idari işleri çekip çevirecek yetenekli birisine acilen ihtiyaç vardı. "Pencere kenarında" böyle bir yere ne derdi acaba? Oral ilk raundu kaybetmişti. "Kariyerist" damgası yememek için ister istemez bu "boş yeri" kabul etti. Ama onda da hemen yılıp, kadere boyun eğecek göz yoktu. İdari işlerde önemli bir sorumluluk taşıdığına göre, Derginin Genel Yayın Kurulu'nda yer alması gerektiğini ileri sürdü bu sefer. Bu mevziden derginin politikasını etkileyebileceğini düşünüyordu. Genel Yayın Müdürü Doğu Perinçek, bu mantıki talebi de geri çevirdi. Oral yeterince "sınanmamıştı", hapisten çıkanların bir süre sınanması gerekiyordu. Doğu, Oral'ı merkezi noktalara yaklaştırmamak için bu eski Komünist ilkeyi hatırlayıvermişti birdenbire. Eski Komünistlere göre, içeri düşmüş bir partili, düşman tarafından esir alınmış kabul ediliyordu. Esir alınan birisi, içeride her türlü olumsuz gelişmeye maruz kalmış olabilirdi. Yeniden parti saflarına alınmadan önce, bir "arızası" olup olmadığının anlaşılması için bir süre gözden geçirilmeliydi. Belki böyle bir ilke, çetin illegal mücadele koşullarında mantıki görülebilirdi, ama legal bir dergi için hiç de uygun değildi. Hem sonra aynı ilke, Doğu da dahil içeriden çıkan başkalarına neden uygulanmamıştı? Bunun açıkça bir bahane olduğunu görmemek için aptal olmak gerekirdi. Nitekim bunu kimse yutmadı ve Oral diretti. Bunun üzerine, Doğu bahaneleri falan da bırakıp, "ben istersem adamı atarım" bile demeye başladı. Açıkçası artık merkezin, asgari meşruiyet kurallarına uymak gibi bir kaygısının da olmadığı anlaşılıyordu.

1988 yılının ikinci yarısında merkezle muhalefet arasındaki ilişkiler iyice gerginleşti ve ardı ardına gelen bir dizi olayla, 1989 yılının başlarında, beklenen son geldi: Yeni bir bölünme. Burada, bölünmenin hemen ardından çıkan *Sosyalist Birlik*

dergisinin muhafaza edebildiğim ilk sayılarının da yardımıyla bölünmeye giden sürecin geri kalan önemli olaylarını anlatmaya geçmeden, merkezin doğrudan tanık olduğum ve yaşadığım uygulamalarından birini anlatmak istiyorum.

Halim Spatar, bir süre Kaynak Yayınları'nı yönettikten sonra, Doğu'nun kendisine karşı davranışlarına ve merkezin engellemelerine daha fazla dayanamayıp, Kaynak Yaymları'nın yönetmenliğinden çekilmişti. Eski Komünistlerin terbiyesini almış Halim Spatar, kendisine yapılan haksızlıkları karısına bile anlatmayacak kadar efendi, ismi gibi halim selim bir insandı. Kendisine reva görülen bütün olumsuz davranışları sineye çekmiş, hiçbir dedikoduya karışmadan sessiz sedasız köşesine çekilmişti. Ancak, yayınevinin yeni yöneticilerinden bir talebi vardı. Yayınevi yönetmeni olarak yaptığı yazışmaların kendisine iadesini ya da en azından kopyelerini istiyordu. Çünkü bu yazışmaların önemli bir kısmı, örneğin o sırada Fransa'da bulunan Orhan Suda gibi eski arkadaşlarıyla yapılmıştı, mektuplar oldukça bireysel bir ton taşıyordu. Böyle bir durumda ne yapılır? Çok doğal olarak yayınevine emek vermiş bir insanın bu son derece mütevazı talebi yerine getirilir, değil mi? Yayınevi'nin, illâ mektupların asılları "bende kalacak" diye bir "ilkesi" varsa, mektupların fotokopileri çıkarılır ve bunlar o kişiye verilir. Hayır efendim verilmezmiş. Bu ne "bencillik"miş. Bir kurumun yazışmaları o bireye değil, kuruma aitmiş. Birey, kurumdan çıkıp gittikten sonra mektuplarını isteme hakkına sahip değilmiş. Bu saçma sapan akıl yürütmeleri, bir gün şoförleri Mehmet Sabuncu'yla bizim eve öfkeyle dalan Şule Perinçek'in ağzından bizzat duydum. Ne var ki, artık saçmalıklara şaşırmamak gibi bir yeti geliştirmiştim son yıllarda. Dişi bir Doğu olarak atıp tutan Şule'yi, sadık bir hizmetçi olarak onu onaylayan Sabuncu'yu bir süre sakince dinledim. Diyeceklerinin hepsini demişler miydi? Evet demişlerdi, hepsi bu kadardı. O halde ben de birkaç şey söyleyebilir miydim? İşi yokuşa sürmeye gerek yoktu. Halim ağabey yaşlı ve saygın bir insandı. Böyle basit bir şey yüzünden kendisini üzmek doğru olmazdı. "Ben olsam", mektupları, daha olmadı fotokopilerini

Halim Spatar'a verir, böylece "sorunu" bir çırpıda çözümlerdim. Evet ama, onların niyeti sorunu çözmek değildi ki. Tersine, sorun yaratmaktı, benim yanıldığım nokta buydu. Kibarca, "siz bilirsiniz tabii" diyerek konuyu kapattım. Mantığını, bilerek ve isteyerek kaybetmiş insanlarla yapılabilecek fazlaca bir şey yoktu.

Bundan sonraki günlerde, bir toplantıda, yüzü sadece yerçekiminden değil, asık yüzlülüğü nedeniyle de aşağı doğru iyice sarkıp, enikonu lânet bir görünüme bürünen Doğu Perinçek, aramızda oluşan yeni bir tartışma ve gerginliği fırsat bilip, bu konuda bana yüklendi. Karısı Şule Perinçek, tabii ki, yememiş içmemiş, benim "çıkıntılığımı" Doğu'ya yetiştirmişti. Böyle yapacağını adım gibi biliyordum zaten. Yayınevi'nin işlerine ne diye burnumu sokuyordum? Bir daha böyle bir şey görmemeliydi, sonra fena yapardı ha! Artık tepki göstermeye bile üşeniyordum, inanın ki. Peki, Sabuncu yayınevinde görevli mi demeye bile üşendim. "Koç"un peşinden uçuruma doğru ilerlemekte olan sürüyü bırakın gitsin, hatta koyunları daha hızlı koşmaları için teşvik etmek bile düşünülebilir. Sadece kendinizi sürüden ayırın ve kenara çekilin. Yoksa siz de boylarsınız uçurumun dibini.

Yine de, o sıralarda, "sürü"den tam olarak ayrılabildiğimi söylemek zordur. Doğu, kafayı Halim ağabeye takmıştı bir kere. Adamcağız ne yapsa kabahat oluyordu. Günün birinde bazı aparatçıklar, onun hakkında yeni bir "istihbarat" ulaştırdılar merkeze. Halim Spatar, sağda solda, "Ekim devrimi bir yanılgıydı, olmasa daha iyi olurdu" diyormuş. Aman ne büyük suç! Doğu, bu "suç"un tahkik edilmesini istedi. Oral, Halim ağabeyin başına gelecekleri tahmin ettiğinden, "suç"un tahkik edilmesi görevini gönüllü olarak üstlendi. Niyeti bu işi aparatçıklara bırakmamak, onun hakkında olumlu bir rapor verip, olayı kapatmaktı. Doğu, "tarihe tanıklık görevini yerine getirmek üzere", Oral'ın yanı sıra bir kişinin daha görev almasını istedi. Ben talip oldum bu göreve de. Başka bir aparatçıktansa, benim Oral'ın yanında yer almamın daha hayırlı olacağım düşünmüş olmalıyım. Ne var ki, ben Oral kadar pragmatist değildim,

partiye karşı hâlâ "dürüst" davranmak gerektiğini düşünen bir "doğrucu Davut"tum. Halim ağabeyle, Moda taraflarındaki bir çay bahçesinde buluştuk. Oral, gayet nazikçe, hareketin kulağına gelen söylentileri ona iletti. Spatar, bir soruşturmayla karşı karşıya olduğunu anlamasına rağmen, tüm dürüstlüğüyle, Ekim devrimi hakkındaki düşüncelerini teorik planda izah etti. Evet, Ekim devriminin bir yanılgı olduğunu düşünüyordu ve bu olayın gerçekleşmesinin birçok felâkete yol açtığı kanısındaydı. Halim ağabeyin düşüncelerini, bir sonraki toplantıda merkeze aktardık. Oral, Spatar'ın düşüncelerini büyük ölçüde yumuşatarak, hatta belli oranda değiştirerek nakletti. Ben ise, her zamanki "doğrucu Davut"luğumla ve merkeze ne kadar sağlam bir "Bolşevik" olduğumu gösterme gayretiyle, Oral'ın anlattıklarına bir "ekte" bulundum: Oral bir noktayı eksik bırakmıştı. Halim Spatar, Ekim devrimini gerçekten de reddediyordu. Benim bu "ek"ime Oral haklı olarak bozuldu, ama orada bana açıkça bir şey söyleyemedi. Doğu ise benim "ek" bilgimden son derece hoşlandı. Onun hoşnutluğunu görünce ne halt ettiğimi anladım, ama artık çok geçti. Bundan sonra sıra, Spatar hakkında karar vermeye geldi. Hatamı telafi etmek için, Oral'la birlikte Spatar'ın suçsuz olduğunu savundum. Neyse, sonunda merkez, bir suçlamada bulunmamaya karar verdi. Teorik konulardaki "titiz"liğim ve işgüzarlığım yüzünden az kalsın yaşlı bir devrimcinin, "kurtların" önüne atılmasına neden olacaktım.

Doğu Perinçek, kendini açıkça ortaya koyan muhalefetle hesaplaşmaya karar vermişti. Bunun ilk adımı olarak, *Saçak* dergisinin Ağustos 1988 tarihli 55. sayısında "Liberal Akımın Saçak'taki İzleri" başlığı altında, hapisteyken "tarihe" yazdığı mektuplarını yayımladı. Bu mektuplarda "sosyalizmin sorunları"nı gündeme getiren "Mehmet Gündüz" baş hedef alınıyor, malum olduğu üzre, "liberalizmin temsilcisi" olarak gösteriliyordu. Çala kalem yazıldıkları anlaşılan bu mektuplarda, Doğu'nun bugünkü aşırı sağcı yöneliminin ipuçları ve birkaç önemli gaf da göze çarpıyordu. Bu gaflardan biri de Sovyetler Birliği konusundaydı. Her ağzını açtığında, peygamber edasıy-

la geleceğe ilişkin büyük öngörülerde bulunan ve bu öngörülerinin neredeyse hepsi yanlış çıkan Doğu, mektuplarından birinde, fikirlerin değil, iktidarın ve kuvvetin önemli olduğunu kanıtlamak için, Sovyetler Birliği konusunda şu saptamayı yapıyordu: "Bakınız: Sovyetler Birliği 'birikmiş sorunlara' hiçbir çözüm getirmek ihtiyacını bile duymuyor, fakat kuvveti nedeniyle iktidar seçeneği olduğu için, dünyanın çok yerinde düzenin ana muhalefetidir, yani bir 'çözüm'dür."[7] Bu saptamanın üzerinden, çok değil, birkaç yıl geçtikten sonra "dünyanın çok yerinde" "kuvveti nedeniyle" iktidar seçeneği olan SSCB'de Gorbaçov iktidara gelip, ülkesinin "birikmiş sorunların" ağırlığı altında ezildiğini ilân etti ve gücünü dünyanın çoğu yerinden geri çekmek zorunda kalarak, bir yerde tank ve tüfeğin hiçbir işe yaramadığını tüm dünyaya göstermiş oldu. Bu bile Sovyetler Birliği'nin derdine derman olamadı ve 1990'ların başında, koca Sovyet devleti, topuyla, tüfeğiyle birlikte göçüp gitti. Hiç merak etmeyin, Doğu Perinçek bu gelişmeler karşısında, birkaç yıl önce yazdığı bu satırlara dönüp, göz atmamıştır bile. O, "öncü"dür, sadece "önüne" bakar.

İlan edilen savaşın ilk "muharebesi" ise, İstanbul'da, 6-7 Ağustos 1988 tarihinde yapılan ve tutanakları, *Saçak* dergisinin Ekim/Kasım 1988 tarihli 57. sayısında, "Türkiye'de Kriz Tartışması" başlığıyla yayımlanan "Danışma Toplantısı"nda meydana geldi. Toplantıda, merkezden, Doğu Perinçek, Ahmet Aka, Faik Bulut, Ferit İlsever, İlhan Kırıt, Tayfun Tabakoğlu, hangi eğilimden olduğunu çıkaramadığım Hıdır Özkan, muhalefetten Yavuz Alogan'la Necmi Demir ve o sırada muhalefete henüz katılmamış olmakla birlikte toplantıda merkezin baş hedef aldığı Halil Berktay bulunuyordu. Toplantının konusu, daha önce özetlediğim ANAP tartışmasıyla bağlantılı olan ve son zamanlarda Doğu Perinçek'in diline doladığı "kriz tartışması"ydı. Türkiye'de kriz var mıydı, yok muydu? Türkiye derin bir krize doğru yuvarlanıyor muydu, yuvarlanmıyor muydu? Toplantıda gerçeklere değinme becerisini gösterebilen

7 "Liberal Akımın Saçak'taki İzleri (1)", *Saçak*, sayı 55, Ağustos 1988, s.6.

neredeyse tek kişi olan Yavuz Alogan'ın son derece yerinde belirttiği gibi, "zaten sürekli ve kronik bir kriz hali içinde yaşayan Türkiye'de", böyle bir tartışmanın alevlendirilmesinin gerisinde, elbette her zaman olduğu gibi politik planlar yatıyordu. Bir kere, genel olarak, Doğu Perinçek'in başında bulunduğu türden aparatçık partilerinin her zaman bir "krize" ihtiyacı vardı. Çünkü bu tür partiler, aparatçıklarını olsun, sıradan taraftarlarını olsun ancak sürekli bir "geliyor hişt hişt" ruh hali içinde müteyakkız tutmak, böylece merkezin emir ve yönergelerine kolayca ve itirazsız uymalarını sağlamak ihtiyacını duyarlar. Özelde ise, Doğunun böyle bir "krize" çok ihtiyacı vardı, çünkü birincisi, böyle bir ruh hali, yeni kurulan Sosyalist Parti'nin, muhalefetin "sosyalistlerin birliği" yönündeki tazyikinden kurtulmasını sağlayacaktı. "Kriz" geliyordu, saflarda disiplin sıkılaştırılmalıydı, "sosyalistlerin birliği" olabildiğince sağlanmıştı, bu koşullarda bu tür talepleri sürdürmek "lapalaşmaya" yol açar, o zaman da kurt gelir sürüyü kapardı. İkincisi, bu yolla, "sosyalizmin sorunları" vb. konularında açılacak tartışmalar kısa yoldan önlenir, böylece merkezin ideolojik konulardaki zayıflığının ve gerçekte hareketin krizinin üstü kolayca örtülebilirdi. Baksanıza gökyüzünü kara bulutlar kaplamıştı, böyle koşullarda tartışma falan yapmak yerine koyunlar iyice birbirlerine sokulmalı, çoban köpeklerinin havlamalarına itaat etmeli, çobanlarının gösterdiği yönde ilerlemeliydiler. Üçüncüsü, "halkın saati krizin saatine göre geri kalmış. Saatlerin yeniden ayarlanması gerekiyor" (*Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı dahiyane romanı yazmış Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ruhu şad olsun) denerek, bu "saat ayarlama" işlemi sırasında, "sürü"ye her türlü dayatma yapılabilecekti. Dördüncüsü, "kriz darbe tehlikesini getirir, darbe tehlikesi ise en geniş parlamenter ittifakları" denerek, ANAP da dahil egemenlerle içli dışlı olmanın yolları açılmış olacaktı.

Genel plan bu olmakla birlikte, toplantının o tarihte, bu konuda, yukarıda saydığım özel davetli konuklarla açılmasının ardında daha ince planlar da yatıyordu. Bilimsel tutarlılık konusunda son derece titiz bir insan olan Halil Berktay'ın, olgu-

lar karşısında, bu kadar abartılmış bir kriz tahliline evet demeyeceği biliniyordu. Hatta bunu, politik kurnazlıktan uzak, bilimsel bir doğru sözlülükle ortaya koyacağı da tahmin ediliyordu. "Kriz"in olmadığını açık açık ilân edecek birisini, politik arenada, "düzen taraftarı", "sağcı", "lapacı", "reformcu" olarak göstermek Doğu Perinçek için çocuk oyuncağıydı. Doğu o sırada zaten Gorbaçovculuğa karşı da saldırıya geçmeye hazırlandığından, artık Halil'i gözden çıkarmıştı. Halil, "kriz"e karşı çıktı diye kolayca "sağcı"lıkla "taltif edilecekti". Bunun üzerine "sağcı" Halil, muhalefet saflarına kayacak, muhalefet de ona ister istemez sahip çıkacaktı. O zaman muhalefeti de toptan "sağcı" diye nitelemek iyice kolaylaşmış olacaktı. Aslında en sağcı konumdaki Doğu Perinçek'in en büyük isteği, kendisini "sol" bir konumda gösterip saflarda prestij toplamak, böylece sağcılığını gözlerden gizlemekti. Halil'in, dürüst ama aynı zamanda politik oyunları kolaylaştıran tutumu, o sırada Doğu Perinçek için cankurtaran simidinden farksızdı.

İşte böylesi plan ve oyunlarla açıldı "Danışma Toplantısı". Konuyla yakından ilgilenenlerin tutanakları bulup okumalarını tavsiye ederim. Gerçek anlamda bir tiyatro oyunudur bu. Üstelik de komedi türünden. Nedir efendim konuklarımıza "danışılacak" olan? Türkiye'de "kriz" var mı, yok mu? Bir felâkete doğru gidiyor muyuz, gitmiyor muyuz? Ufukta kara bulutlar görünüyor mu, görünmüyor mu? Tabii ki ilk sözü, karşı tezin sahibi Halil alıyor ve anormal ölçüde abartılmış "felâket geliyor" tezini bilimsel bir dürüstlükle dengelemeye çalışırken, o da tam bir ekonomist kafasıyla, "Türkiye'nin ekonomik büyümesine" işaret etmek gibi önemli gaflar yapıyor. Bunu fırsat bilen Doğu da "sağcı" tahlillere yüklendikçe yükleniyor. Artık bu noktada benim anlatımım yetersiz kalıyor gerçekten. Bu yüzden, bulun, okuyun diyorum tutanakları. Koca koca adamlar (evet adamlar, tek bir kadın yok bu erkek kulübünde) ciddi ciddi oturmuşlar, afedersizin, aslında hiçbir boktan anlamadıkları halde, toplum mühendisliği yapıyorlar. Ciddi devlet adamı pozlarında, Türkiye'nin politik istikrarı ya da istikrarsızlığı üzerine koca koca laflar edip koca koca tahminlerde bu-

lunuyorlar bir çırpıda. Türkiye'nin kaderini çizen büyük ekonomist havalarında, ekonominin izleyeceği seyir, borçlar dengesi vb. üzerine, her türlü sorumluluktan azade ahkâmlarda bulunuveriyorlar. Eminim ki, toplantıya gelmeden önce üzerinde ciddi olarak beş dakika bile düşünmedikleri halde, büyük siyasi stratejistler olarak, halk kitlelerinin kaderi konusunda kelâmda bulunuyorlar. Milyonların ruh halinden son derece uzak bir acımasızlıkla, ezilen, günlük sıkıntıları içinde kavrulan insancıkların geleceğini ilgilendiren, küçük beyinlerinin almayacağı ölçüde büyük sorunlara anında çözümler getiriveriyorlar. Her biri, "kendi uzmanlık" alanına göre "özel" tahlillerde bile bulunabiliyor. Sayın Faik Bulut, bir "doğu" uzmanı olarak kendi becerilerini konuşturuyor anında. Kürt halk kitlelerinin nasıl bir ruh hali ve yöneliş içinde olduğunu şıp diye keşfedip masanın ortasına seriveriyor, bu ne büyük tahlil yeteneği, ne büyük öngörü ustalığı, hayret doğrusu! Sayın Ahmet Aka, "Marksist bir siyaset ve ekonomi bilimcisi" olarak bir çırpıda krizin on üç unsurunu saptayıp, bu on üç unsurdan onunun Türkiye'de mevcut olduğunu bir doktor titizliğiyle teşhis ediveriyor. Ne var ki, bu "büyük Marksistler", "Marksist kriz tahlili"nin ne olduğu konusundaki belirsizliklerini, daha bu konuda bile sapla samanı birbirine karıştırdıklarını, ortak bir anlayıştan yoksun olduklarını ortaya koyuyorlar. Böylece bir körler ve sağırlar diyaloğu sürüp gidiyor. "Marksist kriz teorisi mi dediniz?" "Hayır, Marksist kriz teorisinden söz ettim?" "Ha, ben de Marksist kriz teorisinden söz ettiniz sanmıştım?" "Uzman"larımızın her biri, filin bir yerini tutup, gösteriyor. Ne var ki, genel hikâyeden farklı olarak, filin kulağını tutan, bunun filin hortumu olduğunu iddia ediyor. Filin ayağını tutan ise, kulağı olduğunu. Daha komiği, birileri filin koca gövdesini kucaklamaya çalışıp, bir yandan da ortada fil mil olmadığını söylerken, bir başkası, filin ayağı altında ezilmiş karıncanın filin ta kendisi olduğunu iddia ediyor ve bu komedi tiyatrosu böylece sürüp gidiyor.

Gerçi muhalefetin daha sonra açıkladığına göre, bu komedide trajedi unsurları da az değilmiş, ama bunlar tutanaklara

geçmemiş. Tutanaklarda kişisel suçlamalara, kabadayıca bağırış çağırışlara ilişkin hiçbir şey yok. Meğer bunlar da olmuş. Doğu Perinçek, muhalifleri, "sağcılar ve lapacılar" bloku diye suçlamış ve bölünmeden sonra *Sosyalist Birlik* dergisinin yazdığına göre, "benden korksunlar, sağcılar korksunlar benden, açık söylüyorum, korkuyorlar ve korkmalıdırlar" diye kükremiş. Belli ki, "ormanlar kralı" "çekirgelerin" bacaklarını kopartmaya karar vermişti. Gerçi bağırıp çağırması, bir yandan böyle bir bacak kopartma operasyonuna girişileceğinin habercisi olmakla birlikte, bir yandan da kendi korkusunun ilânından başka bir şey değildi.

Bu korkuya, kurucusu olduğum ve saflarında yirmi yıla yakın bulunduğum hareketin fiilen katıldığım son "Merkez komitesi" toplantısında bizzat tanık oldum. Her zamanki gibi, bu toplantıda da Doğu Perinçek son derece gergindi. Hatta özel olarak hır çıkartmak ister gibi bir hali vardı. Toplantıda muhalefetten sadece ben bulunuyordum. Oral yoktu. Halil ise, o sırada hâlâ merkezi ikna etme peşinde olduğundan, muhalefete fiilen katılmamıştı. Tartışma konusu ANAP'tı. Ben, merkezin ANAP konusundaki teslimiyetçi politikalarını eleştirince, Doğu gürledi ve her zamanki gibi "faul"lü bir oyun çıkartmaya başladı. Eleştirilerime fikri düzlemde cevap vereceği yerde, "bunları hizip arkadaşların Oral ve Necmi'yle mi kararlaştırdınız" gibi laflar etmeye başladı. Necmi ve Oral'ın, diğerleri gibi arkadaşım olduğunu, ama "hizip arkadaşım" olmadıklarını söyledim. Doğu üstüne basıp, sesini daha da yükselterek, aynı sözleri tekrarladı. Bunun üzerine, "bu şekilde konuşamazsın" dedim. "Neeee, konuşamaz mıyım" diye haykırdı bu kez. Biraz da kışkırtıcı bir havada, "konuşamazsın, izin vermiyorum" diye ısrar ettim. Bunun üzerine Doğu, toplantıda bulunanlara dönüp, enikonu tehdit ifade eden bir havada, "oyunuza başvuruyorum, ben bu toplantıda konuşabilir miyim, konuşamaz mıyım? Evet, hemen burada oylama yapacağız" diye bağırdı. Toplantıda hazır bulunan merkez yanlısı çoğunluk üyeleri bile Doğu'ya şaşkınlıkla bakıp kaldılar. Çünkü onlar da açıkça görüyorlardı ki, ben Doğu'nun "konuşma özgürlüğünü" engelle-

miş değildim, zaten istesem bile böyle bir şey yapacak gücüm yoktu. Sadece "bu şekilde konuşamazsın" diye uyarıda bulunmak istemiştim. Doğu'nun mantıksız oylama önerisi karşısında herkesin nutku tutulmuştu ve kimse bu mantıksızlığa katılıp, "evet konuşabilirsin" diye el kaldırmadı. İçlerinden bir tek Halil, Doğu'nun öfkesini ve korkusunu yatıştırmak için, "Doğu, böyle olmaz" diyebildi. Ama koparılacak çekirge bacaklarına gözlerini dikmiş "kralımız" kimseyi dinleyecek durumda değildi o an. Ayağa fırladı, elini itham edici bir şekilde taraftarlarına doğru sallayarak, "hepiniz korkaksınız" diye kükredi. Kimseden ses çıkmadı. Doğu'nun o toplantıda, hatta son yıllarda söylediği en doğru sözdü bu aslında. Ama bir eksiği vardı. "Hepimiz korkağız" demesi gerekirdi. Artık birarada bulunmanın koşullarının olmadığı açıkça ortadaydı. Kalktım ve kapıya doğru yürüdüm. Bulunduğum evden caddeye nasıl çıkacağımı bilmiyordum. Antrede, ev sahibinden yolun tarifini aldım. Kapıdan çıkmadan önce bir kere daha salona uzattım başımı ve "bu adamla hiçbir şey yapılamayacağını anlayın artık" diye son bir kelâmda bulundum. Kapıyı vurup çıktım. "Güçlü bacaklara sahip, sıçrayan bir çekirge" olmaya devam etmek istiyorsam, zorunluydum, "kral"ın ülkesini terk etmeye.

Böylesi gelişmeler, "Perinçek hanedanlığının" bütün fertleriyle de kopuşu getirdi kısa sürede. O gerilimli günlerde, Sadık bey ve Lebibe hanım, Kuyubaşı'ndan sonra taşındığımız Göztepe'deki, çatı katından bozma evde kalıyorlardı. Necmi Demir, o günlerden birinde beni ziyaret etti. Sadık bey de, Lebibe hanım da, arkadaşlarımıza her zaman güler yüzlü davranır, hatta birkaç laf ederlerdi. Fakat o gün, her ikisi de olağanüstü asık yüzlüydüler, üstelik bu tavırlarını, Necmi'ye karşı sergilediklerini özellikle belli etmek ister gibiydiler. Hadi, Lebibe hanım ara sıra böyle şeyler yapabilirdi de, Sadık beyin de aynı tutuma katılması olacak şey değildi. Son derece canım sıkılmış, Necmi'nin karşısında iyice mahçup olmuştum. Necmi de kendisine karşı konan bu açık tavrı net bir şekilde algılamıştı. Beş on dakika oturduktan sonra, yavaşça, "ben kalkayım" dedi. "Niye kalkıyorsun, konuşurduk" dedim sıkıntıyla.

"Görüyorsun durumu" dedi Necmi, kendisine karşı nedeni bilinmez tavrı kastederek, "kalksam daha iyi olacak." Onu yolcu ettikten sonra, büyük bir öfkeyle kapıyı kapayıp, Lebibe hanımın karşısına dikildim. "Nedir bu tavrınızın sebebi? Neden arkadaşıma surat astınız" diye sordum. Artık ne olursa olsun, iplerin kopmasına da yol açsa, kavgayı göze almıştım. Lebibe hanım, kendilerine ulaşan bir söylentiden söz etti. Güya Ilkay Demir, Sadık bey için "eşek gibi adam" demiş. Hayatımda duyduğum en saçma söylentiydi bu. Bir kere, Ilkay'la Sadık bey birbirlerini çok az tanırlardı. Ilkay neden durup dururken böyle bir laf etsindi? Kaldı ki, Ilkay son derece kibar bir insandı. Yaşlı başlı bir insan hakkında böylesine terbiyesizce bir laf edeceğine rüyamda görsem inanmazdım. Bu söylentinin palavra olduğunu Lebibe hanıma ve Sadık beye sarahatle açıklayıp, kaynağını sordum. Net bir kaynak belirtemediler. Gayet sakin, kalender bir insan olan Sadık beyin de propagandadan etkilendiği anlaşılıyordu. Yıllar boyu görmediğim ölçüde sertti o gün. Her neyse, diyelim ki söylenti doğruydu. Burası benim evimdi, bir arkadaşımı evi terk edecek ölçüde rahatsız edecek bir tavır sergilemeye hakları yoktu. Eğer bir tavırları varsa, bunu kendi mekânlarında ya da bir başka yerde ortaya koymaları çok daha doğru olurdu. Bunun üzerine, Lebibe hanım, davranışının gerisindeki politik nedenleri açıklamak gereğini duydu. Bizim "ne haltlar" karıştırdığımızı, Doğu'nun ardından ne "kumpaslar" çevirdiğimizi biliyormuş. Bizler hizip faaliyetleriyle oğlunu devirmek istiyormuşuz. Bu kadarı da fazlaydı artık. "Size ne" diye sesimi yükselttim, "siz parti üyesi misiniz? CHP yanlılarının bizim partideki hizip faaliyetleriyle bu kadar yakından ilgilendiklerini bilmiyordum." Aramızda buz gibi rüzgarlar esiyordu. Evde daha fazla kalmayı doğru bulmadım. Dışarı çıkıp dolaştım. Böylece alt üst olan sinirlerimi biraz olsun yatıştırabilecektim hiç değilse. Dönüşte, Lebibe hanımla evin girişindeki bahçe yolu üzerinde karşılaştım. O akşam karanlığında, dar bahçe yolunda birbirimize değmemek için ikimiz de azami çabayı gösterdik. Sadık bey daha önce terk etmişti evi. Bir daha her ikisiyle de yüz yüze gelmedim.

* * *

Bölünmeye ilişkin bundan sonraki olaylarla, bireysel hayatımdaki bazı gelişmeleri birbirinden kopuk olarak anlatmam aşağı yukarı imkânsız olduğundan, kopma ve bölünmenin son olaylarına geçmeden, kronolojik olarak araya giren, bireysel hayatımdaki bazı köklü değişiklikleri anlatmam gerektiğini düşünüyorum.

Feyza'yla ilişkimiz, hareketle ilişkime paralel olarak iyice kötüye gitmekteydi o günlerde. Benim hareketten ruhsal olarak, hatta fiilen koptuğum ayan beyan ortadaydı. Feyza ise, ağabeyi Doğu'dan azar işite işite, özel arkadaş sohbetlerinde, zorbaca uygulamalardan şikâyet ede ede aynı yolda ilerlemekteydi, onun için hareketten kopmak diye bir şey düşünülemezdi bile. Ona göre, bütün şikâyetlerine rağmen, hareket demek Doğu demekti, Doğu'suz hareket olmazdı. Bir bakıma haklıydı da. Hareket, Doğu'nun özel çiftliğinden başka bir şey değildi. Bizler ise bu "çiftliğin" kâhyaları, hizmetkârları, serfleri, seyisleri, uşaklarıydık. "Velinimetimizden" yoksun kalırsak, biz zavallı seyisler, uşaklar ve serfler ne yapardık sonra. Bu durum, Feyza'yla benim aramda da gün geçtikçe büyük bir ruhsal kopuşa neden oluyordu. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak, cinsel yaşamımız neredeyse sona ermiş gibiydi. Öte yandan, arkadaş ilişkilerimiz, sosyal çevrelerimiz, tamamen değişmişti. Feyza'nın dergideki yeni arkadaş çevresini hemen hemen hiç tanımıyordum, yazları, zaten çoğunlukla Büyükada'da kalıyordu. Ruhsal kopukluğu, çevrelerimizin değişmiş olması daha da körüklüyordu. Her bakımdan yabancılaşmaya başlamıştık birbirimize. Bu koşullar beni, açıkça belirtmeliyim ki, yeni arayışlara sevketti. Artık gözüm "dışarıda"ydı. Hatta bunu Feyza'nın ve başka arkadaşların önünde de açık açık ifade ediyordum. Bazı arkadaşlar şaka yaptığımı sanıyorlardı. Belki Feyza da başlangıçta öyle sanmış olabilir.

Sonunda olanlar oldu. Benim zorumla taşındığımız Göztepe'deki, çatı katından bozma evi Feyza hiç benimsememişti. Bu ev sanki, ayrılığımızın sembolü gibiydi. Zaten dergide iki

gecesini geçiren Feyza, iki gece de başka yerlerde kaldığından, eve neredeyse haftada birkaç kere şöyle bir uğrar olmuştu. Bu uğrayışlarından birinde, dergiden iki kadın arkadaşıyla gelmişti. Bu kadın arkadaşlardan birine ilgi duydum. Sonraki günlerde ne yapıp edip kendisiyle bağ kurdum ve ona olan ilgimi açıkladım. Beklediğim gibi, kendisi de evli olan kadın arkadaş önerimi kibarca geri çevirdi. "Beklediğim gibi" diyorum, çünkü ona açılmamın esas sebebi, böyle bir skandal yaratıp, Feyza'nın beni terk etmesini sağlamaktı. Nitekim, böyle durumlarda genellikle yapıldığı gibi, sorunu örtbas edeceğime, bir akşam vakti, "yediğim haltı" Feyza'ya açtım. Umduğum gibi, Feyza son derece bozuldu ve evi terk etmemi istedi. O sırada acilen gidebileceğim pek bir yer yoktu. Şermin'i de yanıma alarak, yakınlarda oturan Polatlı'lı Münevver'le Kemal hocanın evlerine gittim çaresiz. Böylece skandal patlamış, evden kovulan mağdur koca rolüne girmiştim. Gerçi Kemal hocalarda uzun süre kalmam mümkün değildi. Kendime tez elden bir başka yer aramalıydım. Şermin'le birlikte bir yere sığınmamız da hayli güçtü ya. Neyse ki, Feyza insafa geldi ve beni eve yeniden davet etti. Kendime bir yer buluncaya kadar evde kalabilirdim. Bu, benim için en iyi çözümdü. Feyza'yla yeniden birleşmemiz artık mümkün değildi. Ama bu arada kalacak yer sıkıntısı çekmeyecektim.

Biliyordum, âşık olabileceğim bir kadın vardı bu dünyada, hatta o da beni bekliyordu, ama nasıl bulacaktım? Ağustos ayıydı. Bir gün, yayın alanının emektarlarından Muzaffer Erdoğdu, "Beyoğlu İlçesinden Emine'nin" benimle görüşmek istediğini söyledi. O güne kadar hiç tanımadığım, partinin 1970'li dönemlerinde Beyoğlu İlçe örgütünün üyesi olduğunu öğrendiğim bu kadın arkadaş, "Beş Perspektif" metnini okuyunca muhalefeti daha yakından tanımak istemiş ve arkadaşı Muzaffer Erdoğdu'ya, "Mehmet Gündüz"le görüşmek istediğini söylemiş. Moda Çay Bahçesi'nde bir akşam vakti buluşacaktık. Aynı yere, tesadüfen mi şimdi hatırlamıyorum, Hüseyin Karanlık ve eşi Yüksel Karanlık da gelmişti. Beklediğimiz halde, "Beyoğlu ilçesinden Emine" gelmedi. Muzaffer'e sordum,

niye gelmedi diye, "onun sağı solu belli olmaz, gelirim der gelmez, gelmem der gelir" diye yanıtladı beni. Bizim o zamana kadarki "disiplinli militan" anlayışımızın oldukça dışındaki bu davranışı ayıplamadan önce üzerinde biraz düşündüm. Anlaşılan "bu Emine" biraz ele avuca gelmez birisiydi. Muhalefetin "önemli" liderlerinden birine verdiği randevuya gelmemek gibi bir şeye nasıl "cesaret" edebilmişti? Ona hem kızmış, hem de bu sıra dışı davranışı nedeniyle kişiliğini merak etmiştim.

Aradan birkaç ay geçti. Merkezle muhalefetin yaka paça kapıştığı hararetli günler yaşıyorduk. Muzaffer Erdoğdu yine çıkageldi. "Beyoğlu ilçesinden Emine" bizi evine davet etmişti, üstelik tavada hamsi yapacaktı. Tabii ki bu hoş daveti hemen kabul ettim. Emine'nin Kuruçeşme'nin tepelerindeki evine birlikte gitmek için, Muzaffer'le Beşiktaş'da buluşmak üzere sözleştik.

Hiç unutmam, doğum günüm 24 Ekim'in bir gün öncesiydi. Emine'nin evinin bulunduğu, Kuruçeşme'nin "Bizim Tepe" mahallesine geldiğimizde, sanki çocukluk günlerime dönmüş gibi hissettim kendimi. Bizim Tepe, çocukluğumun ve ilk gençlik yıllarımın geçtiği Arnavutköy tepelerinin (*Yarılma*, "Oluşum" ve "Uyanış" bölümleri) devamıydı. İlerîde yüksek gerilim hattı bile görünüyordu. O pırıl pırıl, güneşli sonbahar öğleden sonrası, Emine Özkaya'nın evinin kapısını çaldığımızda, eski günlere ilişkin nostaljik duygularla doluydum. Zemin katında, penceresinden eğilince denizin görülebildiği, üç odalı, sobalı, mütevazı bir evdi. Emine Özkaya, bu evde, oğlu Hakan'la (Çalbayram) birlikte yaşıyordu. Muzaffer tarafından tanıştırıldık. Yirmilerinin sonlarında gösteren genç, güzel bir kadındı. Daha ilk anda çarpılmama rağmen duygularımı belli etmemeye çalıştım, geçip, "terbiyeli" ve "namuslu" bir muhalefet lideri olarak kanepenin köşesine ilişiverdim. İlk dikkatimi çeken, masanın üstüne serilmiş kitaplar oldu. Bazıları açıktı, notlar çıkarılmıştı. Fırsat bulup, kitapların kapaklarına şöyle bir göz attım. Hepsi de, o dönem birbiri ardına yayımlanan feminist kitaplardı. Anlaşılan "Emine arkadaşın" çalışmasını yarıda kesmiştik. Bizi güler yüzle karşılamış olmasına rağmen,

böyle düşünmekten kendimi alamamıştım. Üstelik ortada ne hamsi balıklarının kendileri, ne de balık kokusu vardı. Sonradan öğrendiğime göre, meğer bizim Muzaffer, sokakta rastladığı Hakan'a, "annene söyle, pazar günü Mehmet Gündüz'le birlikte geleceğiz, hamsi hazırlasın bize" diyerek, Emine'den habersiz emrivaki yapmış. Emine ise, bu emrivakiyi kabul etmemiş, hiçbir şey hazırlamadığı gibi, rutinini bile bozmamış.

Neyse ben, "görevim icabı" konuya girip, muhalefetin görüşlerini açıklamaya çalıştım. Ancak kısa sürede anladım ki, Emine oralarda değildi. Nitekim, daha söze başlayalı birkaç dakika olmuştu ki, "yeni bir bölünme"nin lüks olacağını belirtti. Muhalefetin görüşlerini haklı buluyordu, ama bu nedenle bölünmeyi doğru bulmuyordu. Öte yandan kendisi, fark etmiş olacağım gibi, feminizmle daha çok ilgiliydi. Insanın bir ayağı bir yerde, diğer ayağı başka bir yerde olamazdı. Bu yüzden, bize pek önemli görünen sorunlara ilgisini, son bir iki ayda iyice kaybetmişti. Birara, tartışmaları gerçekten merak etmiş, *Saçak* dergilerini satır satır incelemişti. Ama şimdi öyle pek de ilgisi kalmamıştı. Şu anda esas ilgi alanı feminizmdi. Zaten, merkezle muhalefet arasındaki didişmeyi biraz da "erkek kulübü" içinde bir iktidar çekişmesi olarak görüyordu. Epey bozulmuştum ve içten içe Muzaffer'e lânetler savuruyordum. Ben buraya, muhalefetin fikirlerini gerçekten merak eden, hatta belki de bizimle birlikte hareket edecek birisine görüşlerimizi açıklamak üzere gelmiştim. İşte şimdi boşlukta kalmıştım. Muzaffer beni bu gelişmelerden hiç haberdar etmemişti ki.

Bundan sonra rotayı hızla başka sulara çevirmenin yollarını aramaya çalıştım. Madem buraya kadar gelmiştim, okumaya ve incelemeye pek meraklı olduğu anlaşılan bu kadın arkadaşla hiç değilse kültürel vb. konularda bir sohbet geliştirebilirdim belki de. Bu arada Muzaffer, evde yemek konusunda hiçbir hazırlık yapılmadığını gördüğünden, Hakan'ı da yanına alıp alışverişe gitmişti. Biz de Emine'yle, kültürel ve hayata ilişkin diğer konularda güzel bir sohbete dalmıştık. Sinema günleri, kitaplar, feminizm vb. Siyaset dışında ortak konular

arttıkça ikimiz de seviniyorduk. Bu arada Muzaffer de alışverişi bitirmiş, sohbetimizi izliyor, yer yer o da katılmaya çalışıyordu. Derken, laf nereden geldiyse, caz sanatçısı Ayten Alpman'a geldi. İkimizin de Ayten Alpman'ı sevdiği anlaşıldı. Ben, "geçenlerde ilânını gördüm, Bilsak'da söylüyormuş galiba" dedim. Emine, bunu doğruladı. Ah, ne yazık Bilsak'ın yerini bilmiyordum, bilseydim giderdim. "Aaa bilmiyorsunuz demek, ben sizi götürürüm" dedi Emine. Bu konuşmayı duyan Muzaffer, "nereye gidiyorsunuz yahu, beni de götürün" diye araya girdi, ama onu duymamazlıktan geldim. Bunun, Emine'yle yeniden görüşmek için bir fırsat olduğunu düşünüyordum, ancak bu sefer Muzaffer'i peşime takmak niyetinde değildim. "Çok iyi olur gerçekten" dedim Emine'ye, "sizi nasıl bulabilirim. Telefonunuz var mıydı?" Evde telefon yoktu, ama çalıştığı Beyoğlu Belediyesi'nden onu arayabilirdim. Numarayı aldım, sonra yemeğe oturduk. Evde zeytinyağlı pırasa ve rakı vardı, Muzaffer de sosisli yumurta yapmıştı. Yemekten sonra, Şermin'in beni beklediğini söyleyerek kalktım. Sonradan anlattığına göre Emine, Şermin'i önce kızım sanmış, sonra köpek olduğunu anlayınca, sorumluluk duyguma çok saygı duymuş. Akşam karanlığında çıktım evden. Cebimde Emine'nin işyeri telefonu, yokuş aşağı sek sek adımlarla hızla inerken, hayatımın yeni bir aşamasına girdiğim gibi bir duygu içindeydim.

Ertesi gün Emine'yi çalıştığı yerden aradım ve iki gün sonra Beyoğlu'nda buluşup, Bilsak'a gittik. O gün Ayten Alpman yokmuş, ama ne yapalım. Benim amacım zaten müzik dinlemek değil, Emine'yi daha yakından tanımaktı. O günden sonra arkadaşlığımız ilerledi, ona olan duygularımı açtım. Evli olmadığını biliyordum, ama böyle genç bir kadının erkek arkadaşı olabileceği gibi bir düşüncem vardı. Sordum. Sonradan karakterinin özelliklerini yakından tanıdığım Emine'ye tam da uygun bir cevap verdi: "Hem var, hem yok." Çok ilginç bir kişiliği vardı. Gizemliydi. Son derece duyarlıydı. Ama benim esas ilgimi çeken, ilginç, kendine özgü düşüncelere sahip olmasıydı. Sıçramalı düşünmesi, konuşmasına da yansıyordu. Sistemli Marksist düşünce tarzına alışmış benim gibi birisinin

zor takip edeceği ölçüde konudan konuya atlıyordu, ancak bu farklı konular arasında gizli bir bağlantı kurduğunu daha sonradan anlıyordum. İlk tanıştığımız günlerden birinde, "bölük pörçük konuşuyorsun, ama güzel konuşuyorsun" demiştim ona. O günlerde, Bilsak'ta feministlerin önayak olduğu konferanslar veriliyordu. Emine de bir konuda konuşma yapacaktı. Konu hayli ilginçti: "Evlilikte aşk". Bana, konuşmasından kısaca söz etti. Bir şey söylemediğimi görünce şaşırdı, "ne diyorsun" gibilerden yüzüme baktı. Ne diyebilirdim ki, konunun üzerinde benden çok daha derinlemesine düşünmüştü. O konuşmayı, koşullarım nedeniyle izleyememiştim. Emine'nin anlattığına göre, iyi geçmiş. Özellikle erkek dinleyiciler, konu üzerine birçok soru yöneltmişler.

Bir memur ailesinin kızı olan Emine Özkaya, küçük yaştan itibaren okumaya, fikri sorunlara ilgisiyle kendi kendisini yetiştirmiş, yoktan var etmiş bir insandı. Çocukluktan gençliğe adım attığı yıllarda, Deniz Gezmiş'e duyduğu sempati nedeniyle sola yönelmiş, hayatının daha sonraki zorlu yaşam koşullarına rağmen okumanın peşini hiçbir zaman bırakmamıştı. 1970'li yılların ikinci yarısında, MESS grevlerinin tüm aşamalarının canlı tanığı Emine (*Havariler*, s.257-258), Sovyet yanlısı Maden-İş yöneticilerine duyduğu tepkinin sonucunda, kendi kendine *Halkın Sesi* dergisini keşfetmiş, buradan okuduklarıyla anti-Sovyet çizginin taraftarı olmuş, TİKP'nin son bir yılında da, bu partinin Beyoğlu İlçesi'ndeki çalışmalara katılmıştı. 12 Eylül gelip, bütün bağlar kopunca, dönemin fikri gelişmelerini izlemeyi sürdürmüştü. O dönem çıkan bütün yayınları alıp okumuş, İstanbul'daki sinema günlerini, panelleri ve açık oturumları kaçırmamış, *Saçak* çıkınca, derginin özellikle ilk sayılarını dikkatle izlemiş, çevresinde bağ kurduğu insanlara da okutmuştu. Ailevi ve ekonomik bakımdan son derece olumsuz koşullarda bulunmasına rağmen, dönemin sol etkinliklerine katılmış, cezaevleri için yürütülen açlık grevlerine ve buna benzer eylemlere destek vermişti. Daha sonra, 1980'lerin ortalarından itibaren yükselen feminist yayınları okumaya yönelmiş, bu çevreye katılmıştı. Emine'nin, partinin en "bilgili"

aparatçıklarını okutacak ölçüde fikri meselelerden haberdar olduğunu gördüğümde, enikonu şaşırdığımı, bürokrasinin merdivenlerinde tırmanmakla, fikri gelişmenin aynı şey olmadığını kanıtlayan bu olay üzerinde derin derin düşündüğümü hatırlıyorum.

Henüz feminist çevrelerin ortaya çıkmadığı dönemde, kendisine baskıdan başka bir şey getirmeyen evliliğinden kurtulmak için mücadele eden Emine, özgürlüğünü, evsiz kalıp bir süre arkadaşlarının evlerinde barınmayı, birkaç yakın arkadaşının dışında, ailesinin ve yakınlarının desteğinden yoksun kalmayı göze alarak kazanmıştı. Emine'yi tanıdığım ilk günlerde, "yıllarca hapis yattığını" söylemişti bana gülerek. Bu "ev hapsi", hapisliklerin en kötüsüydü ona göre, çünkü kimse bilmiyordu "içeride" yattığını, en yakınları bile "hapishanesinde" kalmasını istemişlerdi ondan, işin kötüsü, "ziyaretçisi" gelmediği gibi, hapiste yatan siyasilerin şan ve şerefinden de yoksundu. Ama bu "gizli hapislik", ona, hem kitaplara daha sıkı sarılmanın, hem de bireyselliğini geliştirmenin zorunluluğunu kavratmıştı. Belki de, zorluklara boyun eğmeyen bir karaktere sahip Emine'yi yaratan, bu çetin, olumsuz koşullardı. Böylesi koşullar, çoğu insanı ezip ufalar, yok eder, ama bazılarını yeniden yaratır.

Tabii, dedikodular kısa sürede yayılmakta gecikmedi. Yalçın Büyükdağlı'dan ayrılmış ve o sırada Ayrımcılığa Karşı Kadın Derneği'nin (AKKD) başkanlığını yapan Zehra Başar, benim feminist çevrelerden bir kadınla flört ettiğimi duyduğundan, gelip merakla sordu. "Sen tahmin et" dedim, açıklamaktan çekindiğimden değil, sırf biraz meraklandırmak için. Birkaç isim söyledi. Tutturamamıştı. Üstelik söyledikleri, hiç de benim hoşlanacağım tipler değildi. Beni ancak onlara layık görmüştü demek. Sonunda, Emine'nin özelliklerini tarif ettim. Zehra, "Emine bu" dedi hayretle. Merakı giderilmişti, ama bu sefer de hayretini gidermek zorundaydı. Yaşça hayli büyük olduğum Emine, feminist çevrede "uçarı" bir kadın olarak ün salmıştı. Benim gibi "ağır oturaklı" ve yaşlıca bir "önder"le bu "yara-

maz" kızı kafasında biraraya getirememişti anlaşılan. Ama, ilişkimizi "uygun" bulanlar da vardı. Muzaffer Erdoğdu'ya, Emine'yle ilişkimizi anlatmış ve bu konudaki fikrini öğrenmek istemiştim. Beni ve Emine'yi daha yakından tanıyan Muzaffer, düşüncesini, veciz bir şekilde, "iki deli biraraya gelince, zır deli olur" diye açıklamıştı.

Günün birinde, sanırım dedikodular kulağına ulaştığı için, tesadüfen karşılaştığım Feyza da bana bazı sorular yöneltti. "Sevgilin var mı Mehmet bey" (o dönemde herkes gibi Feyza da bana böyle hitap ederdi) diye sordu. "Var" dedim açıkça. "Ben tanıyor muyum" diye sordu bu sefer. Feyza'nın feminist çevreyle ilişkileri sınırlıydı. Yine de tarif ettim Emine'yi. "Hani şu uzun boylu kız mı" diye sordu. "Ta kendisi" dedim. Düşünce ve duygularını, o gün pek açığa vurmadı. Böylece Emine'yle ilişkimiz, Aydınlık çevresinde de öğrenilmişti artık. Bundan bir süre sonra, yeniden karşılaştığımızda Feyza, bu sefer, "âşık mısın" diye sordu. "Evet, öyle" dedim. Yüzü asıldı. Sanırım durumun ciddiyetini kavradı o an. Statükoyu sarsmayan "kâğıt gibi hafif ilişkiler" sorun değildi de, aşk, statüko kalesinin burçlarını döven ağır bir gülleden farksızdı.

Emine'yle tanışmamızdan kısa süre sonra, Kasım ayında, birlikte Ankara'ya gitmeye karar verdik birkaç günlüğüne. Arandığımdan, annemi ve ağabeyim Can'ı ziyaret etmem doğru olmazdı. Annemle en son, 1987 yılında İstanbul'a geldiğinde, Kuyubaşındaki evde görüşmüştüm, zaten bir daha onu doğrudan doğruya hiç görmedim. Emine'yle birbirimize, Ankara'da sevdiğimiz mekânları göstermek istiyorduk. Hatta bu mekânların bazıları ortaktı. Mavi trenle, gündüz vakti yolculuk yaptık. Restoran bölümünde rakılarımızı yudumlayarak, yanımıza aldığımız çok sayıda şiir kitabından birbirimize sevdiğimiz şiirleri okuyarak yaptığımız unutulmaz bir tren yolculuğuydu bu. Önceden haber verdiğimizden, bizi Ankara'da bir arkadaş karşıladı. Onun, Ankara'nın uydu kentlerinden birindeki evinde kaldık. Eski okulum DTCF'ye gidip, bahçesinde birbirimizin fotoğraflarını çektik. Sonra Dikmen'e gittik. Emine, çocukluğunun geçtiği mahalleyi gösterdi bana. Dönüşte

annemle, Can'ın, Mesnevi Sokak'taki yeni taşındıkları evin önünden geçtik. Birara uğrayalım mı diye düşündük, sonra ne olur ne olmaz diye vazgeçtik. Şimdi düşünüyorum da, keşke uğrasaymışız, bir saatten bir şey olmazdı. Hiç değilse annemi son bir kez daha görmüş olurdum. Kızılay'a indik, birbirimize övüp durduğumuz Sergen Pastanesinin dondurmasından yedik. Piknik yoktu, Tavukçu yoktu (*Yarılma*, s.242) artık, Sakarya Caddesini de, yeni moda birahaneler sarmaya başlamıştı. Gençlik yıllarımızın Ankara'sının özlemiyle içimiz yandı.

Akşam, Feyyaz Kurşuncu'yla Muzaffer Kurşuncu'nun evine uğradık. Pek konukseverce karşılandığımızı söyleyemem. Akşam yemeğinde fasulye yiyecektik. Fasulye oldukça kart olmalıydı ki, bir türlü pişmek bilmedi. Yemeğin pişmesi bile niyetlere ve konuklara ilişkin duygularınıza bağlıydı demek ki.

* * *

Gelelim, merkezle muhalefet arasındaki "boks maçının" son "raund"una. Muhalefetin "Beş Perspektif" atağına merkezin yanıtı, "kriz tartışmasıyla" Halil'i sıkıştırmak ve kasten muhalefetin saflarına itmek olmuştu. Artık Halil'in, merkezi ikna etmekten vazgeçmesi kaçınılmazdı. Evet ama nereye gidecekti? Tabii ki muhalefete, ama orada, fikirleriyle bir nebze bile mutabakatı olmayan, kendisinin tam zıt ucunda yer alan "Mehmet Gündüz" bulunuyordu ve bu, muhalefete oldukça "sol" bir görünüm kazandırıyordu. Halil ise artık "sol" gördüğü yerden kaçacak delik arıyordu. Muhafazakâr sağcı merkezle bile çatışması, onları "sol" görmesinden kaynaklanıyordu. Bu aşamada doğal olarak araya Oral Çalışlar girdi. Oral, muhalefetin ılımlı kanadını oluşturuyordu ve fikri meselelerde Halil'e oldukça yakın yanları vardı. Bir gün, kendisi de muhalefeti destekleyen Turan Baş ve Güzin Baş'ın oldukça ferah ve iyi döşenmiş evlerinde Oral, benimle Halil Berktay'ı biraraya getirdi. Aslında o eve giderken Halil'le karşılaşacağımı bilip bilmediğimi hatırlamıyorum. Ama hatırladığım kadarıyla, evde Halil'i görünce biraz şaşırmıştım. İçeride, Halil, Oral ve muhalefetin ileri gelenlerinden birkaç kişi bulunuyordu. Ben girince, Oral

ve Halil ayağa kalktılar. Oral, "Mehmet bey, bak Halil de burada, artık bizimle" dedi. Halil, gülümseyerek bana doğru geldi. El sıkışıp öpüştük. Böyle bir anda bana elini uzatan eski bir arkadaşımı geri çeviremezdim. Ama doğrusunu söylemem gerekirse, Halil'in muhalefete katılmış olmasından pek de hoşlanmamıştım. Bundan sonra merkezin bizi çok daha büyük bir rahatlıkla "sağcı" diye damgalamasının kolaylaşacağını biliyordum. Öte yandan, özellikle Sovyetler Birliği konusunda, Halil'le ben tam zıt uçlardaydık. Halil, Gorbaçov'la birlikte Sovyetler Birliği'ni sosyalist ilân etmişti. Ben ise, Sovyetler Birliği'nin, 1930 yılından itibaren sosyalizmden saptığı, bürokratik kapitalist bir ülke haline geldiği iddiasındaydım. Muhalefet olarak bu taban tabana zıt iki fikri nasıl bağdaştıracaktık? Her zamanki gibi, taviz vermek bana düştü. O günkü görüşmemizde, SSCB'nin "genel olarak" "sosyalizm içi" kabul edilebileceği görüşünü onayladım. Elbette bu, Sovyetler Birliği'nin bürokratik yeni sınıfın diktatörlüğü altında bulunduğu ve Gorbaçov'un da bu sınıfın temsilcisi olduğu görüşünden vazgeçtiğim anlamına gelmiyordu. Halil'i muhalefete katmanın telaşı içinde şöyle bir akıl yürütmede bulundum: Sosyalizm, çok genel bir kavramdı ve üstelik son yıllarda iyice laçkalaşmış, deforme olmuştu. Böyle deforme olmuş bir kavrama Sovyetler Birliği'ni de katıversek ne çıkardı ki? Madem Sovyet yönetimi kendini sosyalist diye tanımlıyordu, biz de tanımdan hareket edip, "objektif" olarak onu "sosyalizm içi" görebilirdik. Ama bu kez, objektif olarak "sosyalizm içi" olanların sınıf niteliğini tahlil eder, ne mal olduklarını ortaya koyuverirdik. Bir ülkeye "sosyalizm içi" demekle, onun üretim ilişkilerini otomatikman sosyalizm olarak görmek ya da otomatikman işçi sınıfının yönetimde olduğunu kabul etmek aynı şeyler değildi. Böylece Halil Berktay'la el sıkışmış olduk. Şimdi düşündüğüm zaman, muhalefetin o günkü şekillenmesi çerçevesinde bunun kaçınılmaz olduğunu düşünüyorum. Çünkü, o sırada muhalefetin içinde Oral gibi, zaten oldukça reformcu unsurlar bulunmaktaydı. Oral'la birleşip, Halil'le birleşmekten kaçınmak olacak şey değildi. Aslında doğrusu, iyice amorflaşmış muhalefetten

ayrılmamdı, ama o sırada ben de o kadar net bir devrimci yönelim içinde değildim, gittikçe amorflaşan muhalefetin sol kanadıydım, o kadar. Yani, onlarla büyük bir doku uyuşmazlığı içinde olamayacak kadar düzen içi etkiler altındaydım. Bölünmeden sonra merkez, Halil'le benim biraraya gelişimi ve benim Sovyetler Birliği'nin "sosyalizm içi" olduğunu kabul edişimi "ideolojik pazarlık" olarak nitelendirdi. Doğruydu söyledikleri. Kendileri de her aşamada ideolojiyi pazarlık ve taktik düzleminde ele aldıklarından, bizim yaptığımız pazarlığı ve uzlaşmayı saptamakta zorluk çekmemişlerdi.

Muhalefetin "sağ" ve "sol" kanatlarının anlaşmasından sonra olaylar dolu dizgin ilerledi. Sosyalist Parti Başkanlık Kurulu üyeleri Yavuz Alogan ve Feyyaz Kurşuncu, 1988 yılının yaz aylarında, "Beş Perspektif" metnine karşı merkezin tutumunu ve "kriz" toplantılarında Doğu Perinçek'in "tasfiye"den söz etmesini protesto ederek görevlerinden istifa ettiklerini bildiren bir mektup yayımladılar. Bunun hemen ardından, "Beş Perspektif" metnini merkeze sunan MKK yedek üyesi Atilla Aytemur, İstanbul İl Yönetimindeki görevinden alındı. Bunun üzerine, muhalefet kanadı, 1989 yılının Ocak ayında, Ankara, İstanbul ve İzmir'de, SP üyelerine açık, kanat toplantıları yapacağını ilân etti. Bu, merkeze ve Doğu Perinçek'e açıkça başkaldırı anlamına geliyordu. İşte tam bu sırada, Mihail Gorbaçov'un Birleşmiş Milletler'de yaptığı konuşma, Perinçek'in imdadına yetişti. Gorbaçov bu konuşmasında, devrimler çağının sona erdiği, kapitalizmle sosyalizmin buluşmaya doğru gittiği ve ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık oluştuğu tezlerini ortaya attı. Aslında Gorbaçov'un bu tezleri pek de yeni değildi, Doğu Perinçek de dahil herkes tarafından biliniyordu. Sadece ilk kez bu kadar derli toplu ifade edilmişti. Tabii ki Doğu Perinçek bu fırsatı kaçırmadı ve "üç inkâr teorisi" adını taktığı Gorbaçov'un tezlerine karşı açıkça saldırıya geçti. Aslında saldırıya geçtiği, elbette Gorbaçov değil, muhalefetti. Bütün bunların önceden hesaplandığı anlaşılıyordu. Üç yıl boyunca Gorbaçov'a, "üç inkâr" tezlerini bile bile açık kapı siyaseti izleyen ve böylece Halil Berktay'ı merkezin saflarında tutan, hatta za-

man zaman onu muhalefete karşı koç başı olarak bile kullanan Doğu Perinçek, Gorbaçov'a ve Halil'e saldırıya geçmeye daha Birleşmiş Milletler konuşması yapılmadan, "Beş Perspektif" metninin yayımlanmasından sonra karar vermiş, Ağustos ayının başındaki "Kriz tartışması" toplantısı, "sağcı" Halil'i muhalefetin saflarına iteklemek için düzenlenmişti. Ancak, "Gorbaçovcu" muhalefete son darbe indirilmeden önce yapılması gereken bir şey kalıyordu. Düzenlenecek bir toplantıyla, Halil Berktay ve Oral Çalışlar gibi, muhalefetin önde gelen liderlerini beyaz bayrak çekmeye ikna etme teşebbüsüydü bu. İşte 5-6 Ocak 1989 tarihinde, Doğu Perinçek'in, Halil Berktay ve Oral Çalışlar'ı özel olarak davet ettiği, Mehmet Gündüz'ü "legal koşulları olmadığı" için davet etmediği (eğer benim katılmamı samimi olarak isteseydi bu toplantıyı pekâla kapalı olarak da yapabilirdi, ama bu hiç işine gelmezdi o sıra), Necmi Demir'i, legal koşulları olmasına rağmen kasıtlı olarak davet etmediği "iç dökme", "gönül rahatlığıyla sesli konuşma" ve "sohbet" seansının anlamı budur. Bu, artık komedi oyununun (ya da operasının) son perdesidir elbette.

Lüften sayın konuklar, yerlerinize geçiniz ve operamızı dikkatle izleyiniz. Işıklar yavaş yavaş sönüyor, perde ağır ağır açılıyor ve spot ışıkları sahneyi aydınlatıyor.[8] Sahnede, en önde, baş "orator" ya da "tenor" Doğu Perinçek göze çarpmaktadır (*Saçak* dergisinin Şubat 1989 tarihli 60. sayısında yayımlanan toplantı tutanaklarında, Doğu Perinçek'in soyadı "P" harfiyle başlamasına rağmen, "Başkanımız", adının isim sırasına göre yazılıp altlara düşmesine razı olmamış olacak ki, ismi, harf sıralamasına göre dizilmiş "koro" üyelerinden ayrıca, özel olarak üste konmuş). "Koro üyeleri", soyadlarının baş harflerine göre sıralanmışlardır: Ahmet Aka, Kamil Arslantürkoğlu, Halil Berktay, Hüseyin Bülbül, Oral Çalışlar, Mehmet Bedri Gültekin, Ender Helvacıoğlu, Hüseyin Karanlık, İlhan Kırıt, Osman Kurucan, Hasan Yalçın.

Baş Tenor, yumuşak bir ses tonuyla "oyun"u başlatır: *Burada benim şahsi girişimimle toplandık ey faniler. Açıkyürekli olun,*

8 Bu "oyun", *Saçak* dergisinin, Şubat 1989 tarihli, 60. sayısında yer alan "Tartışma Tutanağı-1" adlı tutanaklardan yararlanarak hazırlanmıştır.

samimi olarak söyleyin şarkılarınızı ve hiç çekinmeden söyleyin her şeyi. Ben size garanti ediyorum ki, kimse suçlanmayacaktır söylediği şarkıdan dolayı. Görelim bakalım birlikte çalışma koşullarımız var mı, yok mu? (Birden Baş Tenor'un sesi kalınlaşmaya ve sertleşmeye başlar). *Kim demiş bize ihbarcı? Partiden ihbarcılık yaptığı için özeleştiri yapmasını isteyen kimse çıksın ortaya.*

İkinci Tenor Hasan-"el sabbah", korodan ayrılarak, yine korodan ayrı bir yerde duran Roma giysileri içindeki Halilius ve Oralius'a yaklaşır ve bir soprano sesiyle şarkısını söylemeye başlar: *Ortak ayıplama duygusunu yok ettiniz. Devrim ruhunu yok ettiniz. Neredeyse bende bile yok oldu bunlar. Neyse ki, başkanımız sayesinde kurtuldum böyle kötü şeylerden. Kanat kanat deyip durursunuz. Nedir kanat? O uçmaya yarayan bir şey değil midir? Oysa siz bizi yerin dibine geçirdiniz.*

Halilius, ağlamaklı bir sesle, kollarını Baş ve İkinci Tenor'lara uzatarak: *Bu mülayim açılışın ardından böyle sertleşmek olacak şey mi, niye niye bütün bunlar? Karışık duygular içindeyim Doğu, niye böyle sert söylüyorsun şarkılarını, niye böyle saldırgan oluyorsun Hasan? Ne bu şiddet bu celal, dökülen kanlarımız olmaz sonra helâl. Baştan gerginleşmek doğru değildir. Partinin ihbarcılık yaptığını söylemedim, kim söylemiştir bilemem. Lütfen saldırmayın bana, ben bunları hak etmiyorum. Yumuşaklıklar içinde kanatlarımla yüzmek istiyorum. Doğu, senin ne kadar devrimci olduğunu her zaman söylememiş miyimdir? Senin solculuğa açılan bir tavrın vardır, sağcılığa değil. İşte sana en güzel hediyemi verdim? Artık bana sataşma, yatış biraz ne olur* (bunun üzerine Baş Tenor'un yüzünde çarpık bir gülümseme belirir).

Baş Tenor: *Devrimi, benim devrimimi savunuyor musun söyle bakalım, yoksa devrimimi inkârda ısrar mı ediyorsun, madem ki bana devrimci payesini biçtin, bu soruma da cevap vermek zorundasın. Herkese o kadar toleranslısın da SP'yle alıp veremediğin nedir be adam, neden kanat gibi bir yola giriyorsun, kanaatlarını anlatıp ikna etmek varkeeeeen.... Hem sen beni Sovyetler Birliği konusunda açık tutum almaya neden zorlayıp duruyorsun? Görmüyor musun ki, zaten yeterince zor durumdayım. Çin'e bağladığımız umutlar bile sönmeye yüz tutmuşken, şimdi*

bir de SB'yle mi çatışalım? Neden bekle ve gör siyasetimizi bozguna uğratırsın, beni açık olmaya davet ederek? Kanat kıracaksan bir an önce kır, ama bil ki kanatlarını kıracağız, bacaklarını koparacağız ve seni ideolojik olarak ezeceğiz.

Halilius'un yanında duran Oralius, yine tiz bir soprano sesiyle, "*sağduyu, sağduyu*" diye haykırır. Koro, onu, "*solduyu, solduyu*" diye yanıtlar. Baş Tenor, yeniden sesini yükseltir: *Stalinist bürokrasi diyorsunuz, ey gafiller, bu ne anlama gelir bilin bakalım. Bu, Aydın Yalçın'lara selam çakmaktır. Bizi Aydın Yalçınlara mı yedireceksiniz, aslanı kediye mi ha. Dilinizi ve üslubunuzu doğru seçin ve bu sırat köprüsünden öyle geçin.*

Roma giysili Halilius, Baş Tenor'e yaklaşır: *Doğru söylüyorsun, seni onaylıyorum, her zamanki gibi. Bak gördün mü ne kadar uysalım, bırak da geçeyim şu sırat köprüsünden.*

Baş Tenor, Koronun başına geçerek ve sesini yumuşatarak: *Bölünmüşlük görüntüsü iyi değil. Elele verelim.*

Koro: *Verelim...*

Baş Tenor: *Omuz omuza olalım.*

Koro: *Olalım...*

Baş Tenor: *Çöpçüler, şöförler, sırtları terleyenler yöneticilik yapıyor...*

Koro: *Yapıyor...*

Baş Tenor: *Bunlar mı bürokrat?*

Koro: *Bürokrat?..*

Baş Tenor, korodan ayrılır ve Romalılara yaklaşır yeniden, sanki kulaklarına fısıldar gibi: *Benim gibi devrimci insanlarla cephe cepheye gelerek pek fazla devrimcilik olmaz.*

Koro uzaktan onu yankılar: *Olmaz...*

Oralius, Baş Tenor'a doğru bir adım atar, elini ona doğru uzatır, hatta diz çöker: *Birlik çağrını kabul ediyorum. Samimi buluyorum.*

Koro: *O kadar kolay değil. Daha eğil, yerlerde sürün...*

Baş Tenor, aniden neşeli bir dans yapmaya başlar, herkes onu izler, döne döne gelir ve: *Bir bilmecem var çocuklar.*

Romalıların da dahil olduğu Büyük Koro: *Haydi sor, sor...*

Baş Tenor: *Partide, toplantıda yenir...*

Büyük Koro: *Acaba nedir, nedir?..*

Baş Tenor: *İttihat deyince akla...*

Büyük Koro: *Tamam şimdi oldu...*

Baş Tenor: *Onun, onun adı gelir...*

Büyük Koro: *Tereddi, tereddi, tereddi....*

Halilius: *Bu İttihad ve Tereddi bilmece-bildirmecesini kabul ediyorum, ama dışımızdakiler alınmasınlar sakın.*

Oralius: *Gülmekten katılmıyorum, gerçekten katılıyorum. İmzalarım bu bildirmeceyi, yeter ki önüme bir bildirmece sürülsün.*

Baş Tenor: *O halde bağlayalım bu meseleyi yarın. Bildirmecemizi kamuoyuna ortak imzalarla açıklayalım ki, Kartaca seferine bir an önce çıkabilelim. Ne mutlu bize ki, birlik içinde bölünmeyi, bölünme içinde birliği sağlayacak bir diyalektik yeteneğe sahibiz.*

Oralius: *Birlik isteyen devrimcidir.*

Baş Tenor: *Devrim isteyen birlikçidir.*

Süflör: *Siz ikisi de değilsiniz...*

Birinci perde kapanır.

Aynı günün akşamı, bütün bu olup bitenlerden habersiz, Emine'nin Kuruçeşme'deki evinden, benim çatı katma gelmiştik. Aniden kapı çalındı. Açtım. Karanlıkların içinde Hüseyin Karanlık duruyordu karşımda. Ne sürpriz! Hüseyin Karanlık arkadaşımdı, ama bu terk edilmiş eve herhalde beni özlediğinden gelmemişti durup dururken. İçeri buyur ettim. Biz biraz bir şeyler yiyip, ardından da cin tonik içecektik, o da ister miydi? Eh bir kadeh cin tonik alırdı. Ne var ne yoktu bakalım? Hüseyin, cininden bir yudum aldıktan sonra, "bugün önemli bir toplantı oldu" diye söze başladı. Gorbaçov'un "üç inkâr" teorisinin ve "reformculuğun" ele alındığı bu toplantıda, Halil Berktay ve Oral Çalışlar da bulunmuş. Daha da garibi, Halil ve Oral, Gorbaçovculuğa ve reformculuğa karşı bir ortak bildiriyi imzalamayı kabul etmişler. İşte bunun için gelmiş. Benim de bildiriyi imzalamamı istiyorlarmış. Şimdi anlaşılmıştı. Doğu, benim, Halil ve Oral'ı imzadan vazgeçirmemden korkmuş, erken hareket edip, Karanlık'ı yollamıştı beni

ikna etmesi için (toplantıda, Oral'ın, beni kastedederek, "bir arkadaşı ikna edeceğim" gerekçesiyle imzayı ertesi güne bıraktığını daha sonra öğrenecektim). Şaşırtıcı olan, Halil ve Oral'ın, nasıl olup da böyle bir bildiriyi imzaladıklarıydı. Olayın, Doğu'nun planladığı taktik yönünü bir yana bırakalım. Oral, özellikle de Halil, açıkça Gorbaçov taraftarı ve enikonu reformcu bir yönelim içindeydiler. Örneğin benim Gorbaçovculuğa ve reformculuğa karşı bir bildiriyi imzalamam daha akla yatkındı da, Oral'ın, hele Halil'in imzalaması olacak şey değildi. Kimbilir nasıl bir baskı altında kalmış olmalıydılar. Karanlık, karşımda oturmuş yanıtımı bekliyordu. Onu pek fazla bekletmedim. "Evet, imzalarım" dedim, Karanlık'ın yüzü aydınlandı. Ardından şunları ekledim: "Ama küçük bir şartım var. Aynı bildiriye Stalinizme karşı olduğumuz da konsun. Yani, Gorbaçovculuğa da, Stalinizme de karşıyız, diye yazalım." Karanlık yeniden kardı. "Ama biliyorsun, bu imkânsız" diyebildi. "İmkânsız da olsa, benim önerim bu" dedim, "bildiriyi bu koşulla imzalarım. Sen arkadaşlara götür bu öneriyi yine de." Bildiriyi imzalama ihtimalimin suya düştüğünü gören Karanlık, cin toniği bir hamlede başına dikti. Meğer içkiye de oldukça dayanıksızmış. Bir süre sonra başı dönmeye başladı ve sonunda banyoya gidip, kusmak zorunda kaldı. Banyodan çıktığında perişan bir haldeydi. "Eh ben gideyim artık" dedi. Onun adına üzülmüştüm. Hem içkiden zarar gördüğü, hem de görevini başarıyla tamamlayamadığı için.

Karanlık, tam çıkacağı sırada yeniden kapı çalındı. Hoppala! Aylardır birkaç yakın arkadaşımın dışında kimsenin kapısının ipini çekmediği evim, bu gece vakti ziyaretçi akınına uğramıştı. Bunun nedeni elbette "dost"larımın beni aniden hatırlayıp, "yahu bu çocuk ne yapıyor, bir halini hatırını soralım" demeleri değildi. Siyasetin bazı faydaları da vardı işte! Aniden ve beklemediğiniz bir anda ilgi odağı oluveriyordunuz. Kapıdakiler, "rakip grubun" elemanlarıydı: Oral Çalışlar ve Necmi Demir. Kederli yüz ifadeleriyle karşımda duruyorlardı. Onları da içeri buyur ettim. Karanlık'ı görünce pek şaşırmadılar. Herhalde neden burada olduğunu tahmin etmişlerdi. Karanlık, "meslektaş-

larını" kibarca selamlayarak, evden ayrıldı. Emine'nin sonradan onlara taktığı adlarıyla, "üzgün Hindiler" geçip oturdular. "Kel fatmalar" gerçekten de kabaramayacak ölçüde üzgündüler. Durumu kısaca özetlediler. Anlattıklarına göre, Doğu, çoğunluğu aracılığıyla, Oral ve Halil'i fena halde sıkıştırmış ve toplantının sonuna doğru cebinden çıkarttığı yedi maddelik bir bildiriyi imzalamalarını istemiş onlardan. Halil'le Oral ise, iyice zor durumda kaldıklarından, "imzalayacağız" diye söz vermişler. Ertesi günkü toplantıda bildiri imzalanacaktı. Ben ne diyordum? Durumdan, Karanlık aracılığıyla haberdar olduğumu söyledim. Bildirinin bu haliyle imzalanmasının intihar olacağını belirttim. Karanlık'ın bildiriyi imzalamam yolundaki önerisine verdiğim yanıtı onlara da tekrarladım. Necmi de benimle aynı fikirdeydi. Oral ve Halil'in "imzalarız" diye söz vermeleri büyük hataydı. Şimdi ne halt yiyecek, ertesi günkü toplantıda, bildiriyi imzalamamak için ne gerekçe ileri süreceklerdi? "Üzgün hindiler" başlarını gövdelerine gömmüş kara kara düşünüyorlardı. Aynı benim yaptığım gibi, bildiriye "Stalinizmin reddinin" eklenmesini önermelerini tavsiye ettim. Bu, Oral'ın aklına pek yatmadı. Kendisi böyle bir şey yapsa bile, Halil'in aniden "anti-Stalinist" kesilmesi hiç de inandırıcı değildi. "Seni ikna edemediğimi, bu yüzden de imzalamayacağımı söylerim" dedi. "Sen bilirsin" dedim, "ama ne yap, et, imzalama." Sonunda, bildirinin kesin olarak imzalanamayacağında karar kıldık. Bu arada, Emine, "üzgün hindiler"in kararmış suratlarından fazlasıyla rahatsız olup, "ben şöyle bir dolaşmaya çıkıyorum" dedi. Gecenin bu vaktinde nereye çıkıyordu yalnız başına? Endişelenmiştim, ama onların yanında fazla itiraz edemedim. Çıkıp gitti.

Zaten bir süre sonra "hindiler" de kalktılar. Onları uğurlamak bahanesiyle, Emine'ye bakınmak için sokağa kadar indim. O gece yarısı, korkunç bir sis bastırmıştı. Göz gözü görmüyordu. Konuklarım, sisli gecenin içinde kaybolup gittiler. Ben de endişeyle, sislerin arasından bir kadın silüeti görmek için bir süre orada bakınıp durdum. O sisli gece, oynanan kurnazca siyasi oyunları tam anlamıyla sembolize eder gibiydi. "Kurt dumanlı havayı sever" diye boşuna dememişler.

Ertesi günkü, 6 Ocak tarihli tutanaklardan, cümleler halinde yapacağım bir seçme, bundan sonra olup bitenleri açıkça ortaya koyacaktır:

Halil Berktay: Bildiriyi Ocak sonuna kadar dinlendirelim.

Hüseyin Karanlık: Gecikmede fayda yok, sürüncemede kalmasın.

Doğu Perinçek: Aceleye getirmeyelim, ama Şubat ayında yayımlayalım.

Oral Çalışlar: Aramızdaki ilişkilerin sıcaklaşması önemli. Fakat bir süre düşünmek istiyorum. İmzadan önce tartışacağım.

Doğu Perinçek: Bu metni fikren kabul ettikten sonra neyi düşüneceğiz?

Oral Çalışlar: Bir arkadaşa danışacağım, daha geniş bir şey olsun diye. Onu da ikna edeceğim.

Doğu Perinçek: Sen ikna olduğuna göre, birey olarak imzalar, sonra da başka arkadaşları ikna edersin. Ben düşünce olarak katıldıktan sonra, imzamı başkasını ikna etmeye bağlıyor muyum? İlkelere aykırı sizin tutumunuz.

Halil Berktay: Zamanlama sorunu var. Tereddütüm var bu konuda.

Hasan Yalçın: Bildiriyi doğru bulup da imzalamama tutumu fikir adamlığına yakışmıyor.

Halil Berktay: Daha fazla yüksek sesle düşünmeye muhtacım.

Hasan Yalçın: Fikirlerimiz değişirse başka bir bildiri yayımlarız. Bu kadar seremoniye gerek yok.

Kamil Arslantürkoğlu: Necmi Demir'i ve diğer arkadaşları da ikna edelim.

Hüseyin Bülbül: Geciksin tutumu doğru değil. Erken tutmak yararlıdır.

Ender Helvacıoğlu: Bildiriyi yazı kurulu üyeleri imzalayacak, başkalarının imza atmasına gerek yok.

Doğu Perinçek: Bilinçli imzalayalım, imzalar kıymetli olsun... Gorbaçov'un adı çıkabilir. Bizim devlet olarak SB ile bugün önemli bir sorunumuz yok.

II Nolu Tutanak'ın sonuç notu: Oral Çalışlar ve Halil Berk-

tay bildirinin içeriğine katıldıklarını, imzalayacaklarını, fakat Çalışlar bir arkadaşı ikna edeceğini, Berktay ise 23 Ocak'a kadar düşünmek istediğini belirtti.

23 Ocak 1989 tarihli III Nolu Tutanak'tan, Kamil Arslantürkoğlu, Halil Berktay, Oral Çalışlar ve Necmi Demir'in, bildiriyi imzalamadıklarını ve "Kanat'ın Basın Açılması"ndan, yeni bir bölünmenin gerçekleştiğini, hareketten ayrılanların, yeni bir dergi çıkaracaklarını öğreniyoruz.

Kumpanyamız, perdelerini bir daha açılmamak üzere kapatmıştır.

IV.
1989-1990
Sürgün

Muhalefet, gecikmeksizin, Mart 1989'da *Sosyalist Birlik* adlı dergiyi çıkarttı. Bu ivecenliğin ardında, elbette, bütün muhalefetler gibi, iktidar peşinde koşmamız yatıyordu. Gecikmeden bir an önce dergi çıkarılmalıydı ki, taraftarlar hayal kırıklığına uğramasın, bizim de, aynı Aydınlık hareketi gibi, küçük de olsa bir iktidar odağı olduğumuzu görsünlerdi. Gerçi bu "iktidar yürüyüşü" konusunda Aydınlık hareketiyle muhalefet arasında belli bazı farklılıklar vardı, zaten bölünme de buradan doğmuştu. Aydınlık, kendi aparatçık partisini oluşturma yoluna gitmişti. Sosyalist Birlik çevresi ise, partinin, diğer sosyalist liderlerin katılımıyla oluşmasından yanaydı. Aslına bakacak olursanız, temelde değişen çok da fazla bir şey yoktu. Sonuçta, Sosyalist Birlik çevresinin önerdiği parti kurulduğunda, aynı Sosyalist Parti'de olduğu gibi, yeni bir yöneticiler sultası oluşacak, sosyalist birikimi bunlar yönlendirmeye çalışacaktı. Nitekim, daha sonra oluşan Birleşik Sosyalist Parti (BSP) ve onun devamı, Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) örnekleri bunu doğrular. Peki o halde, koparılan gürültüye değer miydi? Şimdi bana soracak olursanız cevabım açıktır: Değmezdi. Ha, SP gibi tek bir fraksiyonun partisini kurmuşsunuz, ha, ÖDP gibi, fırsat buldukları an birbirlerinin gözünü oyacak,

bugün gördüğümüz gibi, birbirlerini tasfiye edecek fraksiyonların federasyonundan ibaret bir partiyi... Geçmişteki *Yarılma*'larla ön plana çıkmış, "yukarıdakilerin" temsilcisi *Havariler* tarafından örgütlenen, "aşağıdakiler"in hiçbir ağırlığı olmayan fraksiyonlar yıkılmadan, yeni yeni düşünsel *Sapak*'lara yönelmeden hiçbir şey yapılamazdı. Anahtar buydu. SP ve ÖDP, anahtarın, samimi militanları fraksiyonlara hapseden kapının bir kez daha kilitlenmesi yönünde çevrilmesinin örnekleriydiler. Peki anladık, lider ve fraksiyon sultası olmayacak, ama ne olacak bunların yerine diye sorarsanız, bence olması gereken, tüm sosyalist potansiyelin, öyle Kuruçeşme toplantılarında olduğu gibi, yeni bir liderler sultası oluşturmanın ön görüşmeleriyle değil, tersine, liderleri bir kenara iterek, aşağıdan ve kitlesel olarak, yerel ve ülke çapında biraraya gelmesi, öncelikle geçmiş yirmi yılın esaslı bir değerlendirmesini yapıp dersler çıkartması, yeni örgütlenme biçimlerinin, teorik yenilenmenin yollarını aramasıydı. Zor olan buydu. Yirmi yıllık hiziplerinin başına tünemiş pragmatist sosyalist liderlerimizin, nişan ve rütbelerinden soyunup, bu zor yolu izlemeyeceği açıktı. "Taban"daki sosyalistler ise, gerek dağınıklıkları, gerekse her şeyi liderliklerin girişimlerinden bekleme alışkanlıkları dolayısıyla ağırlıklarını koyamadılar.

Aydınlıkçı merkezle, benim de içinde yer aldığım muhalefet arasındaki "muhafazakârlık-reformculuk" çekişmesi, o dönemdeki bu ya da buna benzer ideolojik kodlamalar da aldatıcıydı aslında. Bütün iktidar odakları, bütün bürokrasiler muhafazakârdır. Ama bu, gerektiğinde reformcu bir yol izlemelerine hiç de engel değildir, hatta diyebilirim ki, Aydınlık bürokrasisi de dahil, bütün muhafazakâr bürokrasiler, özünde reformcudur. Nitekim, Leninist-Stalinist bürokrasilerin çeşitli ülkelerdeki serüvenleri, bunu kanıtlayan olay ve gelişmelerle doludur. Bütün iktidar tutkunu hizipler, kendi iktidar alanlarını koruyabilmek için tutucu olmak zorundadırlar. Ama, iktidara gelmek ya da onu koruyabilmek için reformcu uzlaşmalarla devrimi bastırmaktan geri kalmazlar. Tutuculuklarının ve reformculuklarının toplam sonucu, devrimci güçleri ve istekleri bastırmak, kitle

inisyatifini dağıtmaktır. Lenin'in hocası muhafazakâr Kautsky'nin, aynı zamanda bugünkü reformist sosyal demokrasinin babası olması, son derece öğreticidir. Aydınlık hareketinin içindeki, "muhafazakârlık-reformculuk" tartışmasının taraflarına baktığımız zaman da aynı şeyi görürüz. Doğu Perinçek, hareket içindeki her türlü aşağıdan gelişmeye karşı tutucu eğilimin temsilciliğini yaparken, aynı zamanda, dışarıya karşı reformcu politikaların savunuculuğundan da geri kalmamıştır. Halil Berktay ve Oral Çalışlar ise, hareket içi iktidar odaklarından belli oranda uzaklaştırıldıklarından, içte reformcu bir çizgi izlerken, partinin dışa yönelik politikalarında oldukça tutucu bir hattın takipçileriydiler. Halil'in, sosyalist deneylerin yıkımının canlı (ve ölü) timsalleri olan Sovyetler Birliği ve Çin bürokrasilerinin modası geçmiş teorilerini piyasaya sürmesi, muhafazakârlık değildi de neydi? Keza Oral, tipik bir tutucu liderdi, tüm yaşamı, var olanı, reel politik bir anlayışla muhafaza etme çabasından ibaretti. Onun "muhalif" kadro politikasının özünde bile bu vardır: "Var olanı olduğu gibi muhafaza edelim." Bu politika, Doğu'nun Jakoben tarzı, tepeden zorlamacılığıyla çatışmıştır, hepsi bu. Hatta, o günün Aydınlıkçı liderleri içinde devrimci eğilimi temsil edenlerden biri olduğum halde, muhafazakârlık ve reformizm, benim içimde de ayrılmaz bir bütün olarak varlığını sürdürüyordu. Bütün devrimci ve aşağıdancı yönelimlerime rağmen, liderlik sultalarının iktidarcılığını kökten sorgulayamayacak kadar muhafazakâr, burjuva politik arenasındaki güçleri değerlendirirken, onların arasındaki sahte ayrımları dikkate alıp, reel politikalar üretecek, örneğin bir SHP ya da DYP'yi, ANAP'tan olumlu bulacak ölçüde reformcuydum.

Öyle ki, muhafazakâr ve reformcu yönelişlerden kurtulamadığımdan, Aydınlık hareketi içindeki mücadelede, devrimci bir tutumla ayrı bir köşe tutacağıma, bir kısım muhafazakâr ve reformcuya karşı, diğer bir kısım tutucu ve reformcuyla işbirliği yoluna gitmiş, sonunda "Sosyalist Birlik" gibi, ağabeyi Aydınlık'ın tıpatıp benzeri bir diğer hilkat garibesinin dünyaya gelmesine sebep olmuştum.

O zamanlar, bütün Aydınlıkçılar gibi, reel politik bir "güçler" değerlendirmesinin etkisi altında olduğumdan, muhalefete güç toplamak için elimi her yere atıyor, herkesten yardım isteme yoluna gidiyordum. Bu "nabız yoklamaları"nın en tipiklerinden birini çok iyi hatırlıyorum: Bizim eski arkadaşlardan Atıl Ant. *Havariler*'de anlattığım gibi (s.293-295), Atıl Ant, yıllarca önce hareketten ayrılmış, karısının serveti sayesinde AFA adlı büyükçe bir yayınevi kurmuştu. Muhalefetin en cafcaflı günlerinde, Atıl Ant'ı ziyaret etmek geldi aklıma. Belki de Atıl'dan, muhalefete ilişkin bir takım "olumlu" mesajlar almıştık. Politikaydı bu, böyle gelişmeler anında değerlendirilmeliydi. Bir gün, aniden AFA Yayınları'na gittim. Atıl Ant beni görünce pek şaşırmadı, geleceğimi tahmin ediyormuş demek ki. Ben ise onun kadar rahat değildim, yeni bir ortama girmenin şaşkınlığı vardı üzerimde. Bu yüzden, salonun köşesinden bana biraz da hayretle bakan iki kadından birinin, Atıl'ın eşi Füsun Ant, diğerinin ise, çevirmen Mine Haksal olduğunu bile biraz geç fark ettim. Atıl, onların kim olduğunu bana söyleyince, yerimden kalkıp, "niye tanışıklık vermiyorsunuz yahu" diyerek ellerini sıktım. Biraz da iltifat olsun diye, "ben de bu ilerideki iki güzel kadın kim acaba diye düşünüyordum" dedim. Atıl, Füsun'a duyurmayacak şekilde, "herhalde iltifat olsun diye söyledin," dedi, biraz kilo almış Füsun'u gösterip, "ben, hiç de güzel bulmuyorum onu. Birbirimize tahammül ediyoruz sadece. Hatta, birbirimizi daha az görmek için sırayla geliyoruz büroya." Gerçi benim de Feyza'yla ilişkim bitmişti ama, bizim kuşağın kadın-erkek ilişkilerinin bu denli yıpranmış olacağını tahmin edememiştim. O gün, Atıl'la biraz sohbet ettik. *2000'e Doğru* dergisinin kitap tanıtma bölümünde, AFA Yayınları hakkında Mehmet Gündüz imzasıyla yazdığım, yayınevini liberalizmle suçlayan bir yazımdan dolayı tarizlerini bildirdi. Ben de, bütün kurnaz politikacılar gibi, acilen "özeleştiri" yapıp, böyle "sekter" bir değerlendirmenin, aramızda kurulacak yeni bağlara zarar vermemesi için çaba gösterdim. Birlikte içki içip, şöyle geniş bir zamanda sohbet etmek üzere sözleştik.

Buluşma, bölünmenin en hararetli günlerinde gerçekleşti. Buluşmayı sağlayan, Muzaffer Erdoğdu'ydu. Atıl, bizi hamamdan bozma bir içkievine götürdü önce. Yolda giderken, "beceremediniz be" dedi, şaka yollu, "ben de, bu kez Doğu'nun hakkından gelirler de, hareketin bütün oluşumlarını ele geçirirler diye düşünmüştüm." O hamam gibi yerde rakı içip, epeyce kafayı bulduk. Ben daha önce Emine'yle Taksim'de buluşmak üzere sözleşmiştim. Atıl hesapları ödedi, kalktık. Bir arabaya atlayıp, Taksim'e geldik, Emine'yle buluştuk. Atıl bizi bu sefer, Yakup'un Yeri'ne götürdü. Çok sayıda tanıdığa rastlama ihtimali olduğundan, böyle bir yere gitmem sakıncalıydı, ama kafam oldukça iyiydi, tehlikeyi falan boş verdim. Emine'yle Atıl'ın birbirlerinden ilk andan itibaren hoşlanmadıklarının farkındaydım. Atıl, belden aşağı konuşma tarzıyla, Emine'nin irkilmesine yol açmıştı. Masaya oturduğumuz andan itibaren, her konuda çatıştılar. Birara, o sarhoş kafayla ben de tartışmaya giriştim Atıl'la, ama takdir edersiniz ki, pek verimli bir tartışma olmadı bu. Emine, ortamdan hiç hoşlanmamış, adeta buz kesilmişti. Birara kalkmak istedi, onu önledim, beraber kalkarız dedim. Gecenin ilerleyen saatlerinde Atıl iyice cıvıttı. Masaların arasında dolaşan bir kadını yanına çağırıp, dizine oturttu. Kendimizi Sadom ve Gamore'un son günlerindeymişiz gibi hissediyorduk artık. Zaten konuşarak ya da tartışarak varılacak bir sonuç da yoktu ortada. Politikanın hatırına böyle bir ortama girmemin yanlışlığını anlamıştım, ama çok geçti. Atıl'la sırf eski arkadaşlığım uğruna bir sohbet yapabilirdim belki, ama bunun bile ortamı yoktu. Kalktık. Sonradan Emine beni, böylesine ilişkilere girdiğim için eleştirdi, hatta ilişkimizi bitirmeye kalktı. Yalvar yakar olup, böyle bir şey yapmaması için güç bela ikna edebildim. Yıllardır kapalı bir hayat sürüyordum. Muhalefetin, yeni ve küçük bir iktidar odağına dönüştüğü o günlerde yeni yeni ilişkiler çıkıyordu ortaya, bu tür ilişkilere girerken çok dikkatli olmalıydım. Anafor beni de anında yutabilirdi.

O hayhuy içinde, yeni "kuruculuk" faaliyetlerinden de geri kalmıyorduk. Dergi ve yayınevi kurmak, yıllar içinde neredey-

se tiryakilik olup çıkmıştı benim için. *Aydınlık*, *Proleter Devrimci Aydınlık*, *Bora*, Teorik *Aydınlık*, *Türkiye Gerçeği*, *Ufuklar*, *Saçak*, *Sosyalist Birlik* gibi dergilerin, PDA, Kaynak Yayınları gibi yayınevlerinin kurucularındandım. Buna bir tanesini daha ekleyelimdi bakalım. Gerçi bu seferki, dönemin gereği, daha bireysel nitelikte bir yayıneviydi. Muhalefet ve Sosyalist Birlik saflarında yer alan Muzaffer Erdoğdu, tam bir Cağaloğlu emekçisiydi. Yıllardır içinde çalıştığı bu camiayı çok iyi tanıyordu. Sermayesi olmadığı halde, ilişkilerinden yararlanarak yayınevi kurmaya karar vermişti. Biz de onun bu çabasını desteklekdik. Hatta ben, sosyalizmin sorunları üzerine teorik çalışmalarımı özetleyen, *Bürokrasi ve Sosyalist Demokrasi* adlı kitabımı, basması için ona verdim. Günün birinde, Moda Çay bahçesinde, Muzaffer Erdoğdu'nun ortağı Muzaffer Bal, Yavuz Aloğan, Muzaffer Erdoğdu, Emine Özkaya ve ben, yayınevinin kuruluşuna karar verdik. Hepimiz çeşitli adlar önerdik. Sonunda, Emine Özkaya'nın önerdiği Pencere Yayınları adı en yüksek oyu aldı, böylece Pencere Yayınları kurulmuş oldu. Emine'nin oğlu Hakan, daha sonra anlatacağım gibi, biz köye taşınacağımızdan, Muzaffer Erdoğdu'nun Meriç Özeller'le birlikte kiraladıkları, Kayış Dağına bakan bir evde kalıyordu. Hakan'ın, "Dünyanın iyi insanı" (*Havariler*, s.128-130) Meriç'le arası çok iyiydi.

Evlerine gittiğim bir gün, Meriç bana, Milli Kütüphane'de bulduğu, 1960'lı yıllarda, *Yordam* ve Soyut dergilerinde yayımlanmış öykülerimin fotokopilerini takdim etti iftiharla. Eski öykülerime kavuştuğuma çok sevinmiştim. Bunun üzerine, eski öykülerimin yanı sıra, Emine'yle tanıştıktan sonra yazmaya başladığım yeni öykülerimi bir kitap halinde toplama hevesine katıldım. Olur a, fırsat bulursam belki bir yerlerde yayımlatırdım onları. Ancak, Meriç'in bulup fotokopisini çıkardığı eski öykülerimden birkaçı eksikti. Bunları tamamlamam için, *Soyut* dergisinin sahibi Halil İbrahim Bahar'ın arşivine girmem gerekiyordu. Muzaffer Erdoğdu, Halil İbrahim Bahar ve Cemal Süreya'nın, her cuma öğleden sonra, Cağaloğlu'ndaki Gazeteciler Cemiyeti'nde sofra kurup, genç edebiyatçılarla kafayı çe-

kerek edebiyat sohbetleri yaptıklarını söyledi. Bunun üzerine, bir cuma gününün öğleden sonrasında, Gazeteciler Cemiyeti'nin kocaman salonundan içeri şöyle bir göz attım. Gerçekten de oradaydılar. Halil İbrahim Bahar'ı tam seçememiştim, ama Cemal Süreya'yı tanımıştım. İçeri girmeyi sakıncalı bulduğumdan, kapıdan, "sayın Cemal Süreya" diye seslendim, "ilahi" bir sesle. Cemal Süreya uzaktan seçemedi beni, ayağa kalkıp kapıya doğru ilerlerken, "buyurun, beni mi çağırdınız" dedi. "Evet sizi çağırdım" diye seslendim aynı ses tonuyla, biraz çakırkeyf olan Cemal Süreya, hafifçe sendeleyerek bana doğru geldi. Yaklaşınca tanıdı. "A, Gün ne arıyorsun burada" dedi, hakiki ismimi fısıldayarak. Derdimi anlattım. Bunun üzerine, "dur burada, Halil İbrahim'i göndereyim sana" dedi. Halil İbrahim gelince, ona da açtım isteğimi. "Kolayı var, ver öykülerin isimlerini, bulup sana göndereyim" dedi. İsimleri verdim. Gerçekten de, bir süre sonra, öykülerin bulunduğu sayılar tarafıma, bir şekilde ulaştırıldı. Bu olayın üzerinden iki ay geçmeden Cemal Süreya, "Üstü Kalsın" adlı, ölümünü önceden haber veren son şiirini yazıp bu dünyadan ayrıldı. Onun öldüğünü duyunca, Gazeteciler Cemiyeti'ndeki karşılaşmamızı hatırladım. Onu, salonun kapısından, adeta gaipten gelen bir sesle "evet Cemal Süreya, siz" diye çağıran, sanki ben değil de, Azrail'in ta kendisiydi. "Sırası gelmiş" insanların tevekkülüyle bana doğru ilerleyişi, hiç gitmez gözümün önünden.

Feyza, 1988 yılının sonunda, Irmak'la birlikte Erenköy taraflarında yeni bir eve taşınmıştı. Birara, masrafları azaltmak için, Emine'nin benim eve taşınmasını düşündük. Hatta ben bu yönde hazırlıklara bile girişttim. Ancak Emine, Anadolu yakasını sevmiyordu. Bir süre sonra ilk düşüncesinden cayıp, eve taşınmaktan vazgeçti. Zaten ev sahibi de yeni ailevi durumumdan hoşnut değildi. Evi bir an önce boşaltmamı istiyordu. Çıkacaktım, ama nereye?

Kendimizi zor geçindiriyor ve barındırıyorduk. Buna rağmen, boyumuza posumuza bakmadan bir de Emine'lerin evine kedi almamıza ne demeli? Emine'yle Hakan kedileri çok seviyorlardı. Ben de ev hayvanı edinmenin uzmanıyım ya! Yanı-

mızda Hakan ve Irmak, ver elini Osmanbey'deki Hayvanseverler Derneği. Hayvanları, maaile başgöz etmekte ustalaşmış görevliler, bu sefer de büyükçe iki kardeşi yanımıza kattılar. Sonradan Natali ve Nataşa adlarını taktığımız kardeşlerden birine de Irmak talip oldu. Ben kuşkuyla baktım Irmak'a. "Annen bunu kabul etmez Irmak" dedim. "Yok yok eder, en azından deneriz" diye ısrar etti, çocuk işte. Ben ondan daha "çocuk"tum. Yine iyimserliğim tuttu, "haydi, deneyelim o zaman" dedim. Yavrulardan Natali'yi yanımıza alıp, Irmak'ların Erenköy'deki evinin yolunu tuttuk. Akşam vakti, kedi yavrusuyla birlikte evden içeri girdiğimizde, bir aile faciası patlak verdi. Bu kadar büyük bir tepkiyi de ummamıştım doğrusu. Feyza son derece sert bir ifadeyle, kedi yavrusunu kesinlikle eve almayacağını beyan etti. O sırada evde tesadüfen Şule ve İpek de bulunuyordu. Onlar da, sanki üzerlerine vazifeymiş gibi, Feyza'yla birlikte tepki gösterdiler. Zavallı Natali, takdim edildiği evde pek de hoş karşılanmadığım anlayıp, kanepenin altına sığındı. Irmak ağlayarak girip, kendini yatağına attı. Üç kadın, böyle bir faciaya sebep olduğum için, bir ağızdan bana saldırıyorlardı. Ben ise, o anda onlara cevap veremeyecek durumdaydım, çünkü kanepenin altına kaçan Natali'yi yakalamakla meşguldüm. Neyse sonunda bulup, çıkardım onu saklandığı köşeden. Hayvanı bu deliler evinde bıraksam kimbilir neler gelirdi başına. Kucağımda Natali, kapıya doğru ilerlerken, dırdırlanmaya devam eden Şule'yle burun buruna geldim. Ortalıkta görünmeyen Feyza'yı kastederek, "bu kadının hayvanlara karşı alerjisi olduğunu bilmiyor musun" gibi bir şeyler söylemekteydi. Zaten sinirim burnumdaydı. Ona boşalttım. "Sen kim oluyorsun be" dedim tüm aksiliğimle, "benim seninle bir hukukum var mı ki, geçmiş karşıma konuşup duruyorsun." Şule bu kaba saba çıkışım karşısında bir anda toz oldu karşımdan, ben de kapıyı çarpıp, çıktım.

Aslında o günlerde, kediyle, köpekle uğraşamayacak kadar işim başımdan aşkındı. Mart ayında 1. sayısı çıkmaya başlayan *Sosyalist Birlik* dergisine hababam yazı yetiştirmek zorundaydım. Bu, derginin diğer kanadını oluşturan Halil Berktay ve

Oral Çalışlar'la rekabet edebilmem için de "zorunlu"ydu. Yazı Kurulu'nda, benim yanım sıra, Oral Çalışlar, Halil Berktay, Yavuz Alogan ve Necmi Demir yer alıyordu. 1. sayı sorunsuz çıkmıştı. Ne var ki, 2. sayının hazırlanması sırasında önemli bir anlaşmazlık patlak verdi. Yazı Kurulu toplantısı, Mahmut Özdemir'in Anadolu yakasındaki evinde yapılıyordu. Aydınlık geleneğinin alışkanlığıyla, yazıları tek tek okuyorduk. Ne var ki, artık yazılara eskisi gibi müdahale edilmiyordu. 1. sayıda, benim, "Teorik Tartışmanın Seyir Defteri" adlı uzunca makalemin I. bölümü yayımlanmıştı. Makalenin bu bölümünde, yaklaşık on yıldır süren teorik tartışmalar özetleniyor, merkezin teorik tutarsızlıkları ortaya konuyordu. II. Bölümde ise, esas olarak Halil Berktay'ın görüşleri ele alınıp eleştiriliyordu. Tabii ki, bu eleştiriler Halil'in hoşuna gitmedi. Yazı okunurken, neredeyse her cümleye itiraz etti. Onu yanıtladım, tartıştık. Buraya kadarı normaldi. Ancak Halil bununla da yetinmeyip, bu makaleyi yayımlamayalım, demeye başlayınca işin rengi değişti. Onun bunu demesi önemli değildi de, Oral da neredeyse aynı tutum içindeydi, ancak açıkça söyleyemiyordu. Yavuz Alogan, yazının yayımlanmasını destekliyordu, ama daha ilk adımlarda Halil'le birlikte yürümekte tökezlediğimize göre bu işin böyle gitmeyeceği açıktı. Halil'in vızıldanmaları iyice artınca, artık dayanamadım, "tamam, ben yazıyı geri çekiyorum" dedikten sonra masadan kalktım. Zaten öğlen arası verilecekti. Yazı Kurulu'ndan istifa etmeye ve öğleden sonraki toplantıya gelmemeye karar verdim o an. Ama bunu orada açıklamadım. Dışarıdan, Emine'nin işyerine telefon edip, durumu ona da anlattım. Kararımı uygulamadan önce birisine danışmaya ihtiyacım vardı. Emine, Sosyalist Birlikçileri zaten başından beri sevmemişti. Geç bile kaldığımı, kararımı yürekten desteklediğini söyledi. Eve gidip kısa bir istifa dilekçesi hazırladım, Mahmut'ların kapısının altından atıp, eve döndüm. Karnım da iyice acıkmıştı. Feyza terk ettiğinden, evde doğru dürüst eşya yoktu. Bir yatak ve soba. Har har yanan sobanın üzerinde kendime bir tarhana çorbası pişirmeye giriştim. Duvarlar ve kapılar, Emine'nin, Irmak'ı da "örgütleyerek" yazdığı

çeşitli sloganlarla ve film afişleriyle doluydu. Yeni dekorasyonda en çok dikkati çeken, bir hindi resminin eşliğinde, oturma odasının kapısına koca harflerle yazılmış, "hindiler giremez" "uyarı"sıydı.

Tarhana çorbası iyice kıvamına gelmişti ki, kapı çalındı. Açtım. Halil'le Oral'dı. Bir "devlet büyüğü"nün cenazesine katılan iki diplomat kadar ciddi, üzgün yüz ifadeleriyle öylece duruyorlardı. Bir, ellerinde silindir şapkaları eksikti. İçeri buyur ettim onları. İç odanın kapısındaki, "hindiler giremez" uyarısını görmemezlikten gelerek odaya girdiler, pek oturacak yer olmadığından, mecburen yatağa iliştiler. Tenceredeki çorbayı karıştırırken, "taziyetlerini" kabul etmeye hazır bir yüz ifadesiyle onlara baktım. Oral, her zamanki "akl-ı selim"in temsilcisi haliyle söze başladı. Bu saatten sonra yeni bir bölünme doğru olmazdı. Buna en çok siyasi muarızlarımız, örneğin Doğu Perinçek sevinirdi vb. Umurumda değildi kimin sevinip, sevinmeyeceği. Birlikte belli bir muhalefet yürütmüştük. Ama yeni bir hareketi birlikte yürütemeyeceğimiz aşağı yukarı anlaşılmıştı. Aynı fikirlerde anlaşanlar birlikte yürüsünlerdi. Benim kendileriyle önemli ayrılıklarım vardı, bu daha ilk adımda ortaya çıkmıştı. Halil girdi lafa ve yazıma karşı takındığı tutum dolayısıyla özür diledi. Bütün ayrılıklarımıza rağmen birlikte yürümesini öğrenmeliydik. Yazıya karşı önemli çekinceleri olmakla birlikte, yayımlanmasını istiyordu. Lütfen onları kırmayaydım ve istifamı geri alaydım. Yumuşak tutumlar karşısında yelkenleri suya indirme huyumu daha önce de defalarca belirtmişimdir. Aynı şey oldu. Onları daha fazla üzmemek için istifamı geri aldım ve Yazı Kurulu'nun öğleden sonraki oturumuna katılmak üzere toparlandım. Böylece, muhafazakâr-reformizmin son halkasıyla bağımı kopartmak için önüme çıkan fırsatı kaçırmış oluyordum. Bir sonraki adımda onlarla yeniden çatışacağımı bile bile yola koyuldum. Nitekim de öyle oldu. Üstelik bu kez, maddi yaşama olanaklarımdan da yoksun bırakılacaktım.

Saçak'ı çıkarttığımız dönemde, çoğu benim gibi kaçak olduğundan, yazarlara mali destek olsun diye, sayfa başına 250 lira ödeme kuralını getirmiştik birara. Diyelim ki, o sayı sekiz say-

falık bir yazı yazdınız, 2 bin lira telif ücreti ödeniyordu size. Alacağı ücreti arttırmak için, yazarın lafı uzatma tehlikesi olmasına rağmen, telif ödemek iyi bir fikirdi. Bu, ben ve benim gibi hukuki sorunları olan yazarları, partinin ya da akrabalarının eline bakmaktan bir ölçüde kurtarabilir, kendi yetileriyle geçimlerine katkıda bulunmayı teşvik edebilirdi. Ne var ki, bu uygulama, Doğu Perinçek'in hoşuna gitmedi, 15. sayıdan sonra dergiyi bizden teslim alır almaz bu kuralı kaldırdı. Elbette hoşuna gitmezdi. Çünkü yazara telif ödemek, kapıkulluğu ilişkilerini bir ölçüde zayıflatan bir etki yapıyor, yazarı görece bağımsızlaştırıyordu. Elbette her şey görecedir. Telifin de bağımlılığı teşvik eden bir yanı vardır, ama geçimin doğrudan partiye bağlı olmasıyla karşılaştırırsanız, yazara görece özerklik tanıdığı açıktır.

Sosyalist Birlik dergisini yayımlarken, telif ödeme sorununu yeniden hatırladık. Sayfa başına ödeme yapmak, gerçekten de yazarı gevezeliğe teşvik edebilirdi. Bu kuralı benimsemedik. Derginin mali durumu da o kadar parlak değildi, bütün yazarlara para ödemesi oldukça zor görünüyordu. Öte yandan, Feyza'dan ayrıldığımdan, hiçbir mali desteğim kalmamıştı. Eğer dergiden para alamazsam, kiramı bile ödemem zordu. Bu durumda dergi yazı kurulu, "yardım" adıyla değil, dergiye yaptığım katkıların karşılığında, bana ayda 400 bin lira ödemeyi kararlaştırdı.

Ne var ki, bu uygulama üç ya da dört ay sürdü ancak. Parayı, o sırada derginin muhasebe işlerini yürüten Hürriyet Karadeniz'den alıyordum. Daha parayı alırken bile, bu miktarın, arkadaşlara epeyce yük olduğunu fark etmiştim. Bu yük olma durumu, yalnızca paranın miktarından gelmiyordu. Benim gibi "muhalefetin muhalefeti" birisine ayda 400 bin lira ödemek, yükün ağırlığının daha fazla hissedilmesine neden oluyordu açıkçası. Nitekim bir süre sonra, bu "yükü" taşıyamayacaklarını bana da ifade ettiler. Eğer kendi görüşlerinde olsaydım, ne yapar, ne eder bu parayı bulurlardı, bundan eminim. Yani, benden hoşlanmadıklarından, biraz da bilinçli bir ekonomik kriz yarattılar. Kiramı ödeyemez duruma düşünce,

alelacele Emine'nin Kuruçeşme'deki evine taşındım. Şermin hamileydi, yakında doğum yapacaktı. Onu da, Emine'nin tanıdığı, yakınlardaki Süryani bir ailenin yanına verdik geçici olarak. Bir inşaat alanına ve malzemesine bekçilik eden bu ailenin oldukça geniş bir bahçesi vardı, kuştan tut, kedi, köpeğe kadar birçok hayvanla zaten haşır neşir, bu yoksul, ama gönlü zengin insanlar, Emine'yi sevdiklerinden, Şermin'i kabul ettiler.

Bu arada, belediye seçimleri yapıldı, Beyoğlu Belediyesi'ni SHP'li aday kazandı. Emine, beş yıl boyunca ANAP'lı bölüm müdürlerinin baskısı altında, belediye içinde o bölümden bu bölüme sürülerek yaşamış, baskılara direnebilmek için, ANAP'lılara karşı, SHP çatısı altında faaliyet gösteren "taban muhalefeti"yle ittifak yapmıştı. Ne var ki, Deniz Baykal taraftarı yeni belediye başkanının, makamına oturur oturmaz yaptığı ilk iş, "taban muhalefeti"nde yer alan işçi ve memurları kızağa çekmek, en önemli görevlere, artık SHP'li olduklarını ilân eden eski ANAP'lı, rüşvetçi bölüm müdürlerini atamak oldu. Yani eski hamam eski tastı. Hatta "tellak"lar bile aynıydı. Eski ANAP'lı bölüm müdürleri, solcu memurlara baskılarını, artık SHP'li olarak uygulayacaklardı. Emine bu duruma daha fazla tahammül edemedi ve belediyedeki görevinden istifa etti. Beş parasız kalmıştık. Nasıl geçineceğimiz meçhuldü. Yaz aylarına doğru, Oral'a telefon açıp, mali durumumu net bir şekilde önüne serdim. Eğer 400 bin lirayı ödemezlerde geçinmem imkânsızdı, açlıkla karşı karşıyaydım. Oral telefonda, mali durumlarını ileri sürerek, "yardım" yapmalarının imkânsız olduğunu söyledi. "Bağış kampanyası mı açayım" dedim, "eğer açabiliyorsan aç" diye yanıtladı, alay edermiş gibi. Bu telefon görüşmesini Nevzat Kuloğlu'nun muhasebe bürosundan yaptığımı hatırlıyorum. Nevzat, konuşmaya istemeden de olsa kulak misafiri olmuş ve bana karşı takınılan tutuma çok bozulmuş. "Lütfen kabul et" diyerek, elime 100 bin lira sıkıştırdı. Açlıkta yiğitlik olmuyordu. Teşekkür ederek, aldım parayı.

Emine istifa etmek zorunda kaldığından, onun kirasını öde-

memiz de iyice zorlaşmıştı. Eski Mem-Der üyelerinden olan, Ankara'daki ağabeyi Musa Özkaya'dan aldığı belli bir miktar yardım da yetmiyordu. Bu durumda çok daha ucuz bir yere taşınmaya karar verdik. Yaz aylarının başında, ikimizin de daha önceden bildiği, Karadeniz kıyısındaki Ağva'ya gidip, çadırda yaşamaya başladık. Şermin doğurmuş, onun Roja adını taktığımız yavrusunu da Emine evlat edinmişti. Şermin'le oğlu Roja da yanımızdaydı. Çevreyi dolaşırken yolumuz Kurfallı adlı köye düştü. Kurfallı'nın eski, ahşap Üsküdar tipi evleri çok hoşumuza gitmişti. Köylülerden sorarak, kiralık bir ev bulduk. Muhtarlığa ait evin altında, muhtarlık odasının yanı sıra, köyün kahvesi bulunuyordu. Üstteki iki daireden biri boştu ve kirası, o zamanki rayiçlere göre korkunç düşüktü: 60 bin lira. Emine'nin ağabeyinden aldığı yardımla bile bu kirayı ödeyebilirdik. Sonunda evi tutmaya karar verdik. Ne var ki, evin muhtarlığa ait olması beni düşündürüyordu. Yanımda sadece, evlilik cüzdanını tahrif ederek yaptığım uyduruk bir kimlik vardı. Her şeyi göze aldım yine de. Önce çadırdaki eşyalarımızı, sonra da Kuruçeşme'ye gidip bir kamyon tutarak bütün evi taşıdık.

Taşınmıştık taşınmasına da, köyde bile olsa geçimimizi sağlamamız oldukça güç görünüyordu. Köylüler beni "emekli yazar" diye biliyorlardı. Eh, o kadar da yanlış değildi bu. Yazdıkları, piyasada beş para etmeyen ve karın doyurmayan bir yazar olduğum doğruydu. "Emekli"lik derseniz, o günkü dışlanmışlığımla bir anlamda emekli de sayılabilirdim. Gerek Aydınlıkçılar, gerekse Sosyalist Birlikçiler, aranma koşullarımdan yararlanarak beni bir çeşit sürgüne yollamışlardı. Abdülhamit bile, sürgüne yolladığı muhaliflerine, geçinmeleri için maaş bağlarmış. Ne gezer! Tersine, benim "gönüllü" sürgünlüğüme yol açan, büyük ve küçük iktidar odakları tarafından, geçim koşullarımdan yoksun bırakılmamdı.

Karşı dairede, köyün yerlisi olmadığı halde, açıkgözlülüğü nedeniyle, kendini köy ihtiyar heyetinin üyeliğine seçtirmiş bir adam ve ailesi oturuyordu. Eve taşınalı daha birkaç gün olmuştu. Heyet üyesi, teklifsizce daldı kapıdan içeri ve elinde-

ki buruşmuş bir gazete küpürünü gösterip, "bu nedir" diye çıkıştı. O günlerde, Çin'deki Tien An Men olayları üzerine bir yazı yazmıştım. Gazetelerden bu olaya ilişkin kestiğim küpürleri kullandıktan sonra, taşınırken bardakları sarmakta kullanmış, sonra da dikkat etmeden, karton kutularla birlikte kapının önüne koymuştuk. "Gazete küpürleri" dedim, alttan alarak. "Evet ama hepsi de Çin hakkında ve üstelik, Çin'in adının geçtiği yerler kırmızı kalemle çizilmiş." "Bakın Mehmet bey" dedi adam, uyarır bir havada, "buraların köylüsü çok müteassıptır, böyle şeylere hiç gelemez. Bunu fark ederlerse, anarşist olduğunuzu düşünebilirler. Bu seferlik görmemiş olayım." Mecburen, yine alttan aldım. "Peki, teşekkürler" dedim, bize yaptığı "iyiliğin" karşılığında. Elbette, sonraki günlerde para canlısı birisi olduğunu daha iyi anlayacağımız heyet üyemizin amacı, bu tür şeylerle bizi kendine "gebe" bırakmak ve üstümüzde tahakküm kurmaktı. Köy "idealizminin" âlemi yoktu. Burada da bin bir çıkar ilişkisi geçerliydi. Çok dikkatli olmalıydık.

Köydeyken, bir aya yakın Irmak da bizimle kaldı. Hatta Yunus Soner de bir hafta kadar konuğumuz oldu. Bir gün, sahilde güneşleniyorduk. Iki jandarma ve bir jandarma başçavuşunun sert adımlarla bize doğru geldiğini görünce, "tamam, galiba bu sefer gittik" dedim içimden. Niyeti pek iyi olmayan yabancıları gördüğünde sırtındaki tüyler kabarıp, kavgaya hazırlanan Şermin'i yatıştırdım ve jandarmaları karşılamak üzere yerimden doğruldum. Jandarma başçavuşu iyice yaklaşınca, bana hitaben, "ihbar var" dedi. Ilk anda, Çin'e ilişkin küpürler geldi aklıma. Demek adam, köylülerin "müteassıplığı"na uygun davranıp, bizi ihbar etmişti. Ancak, başçavuşun yüz ifadesini daha yakından inceleyince, ihbarın bizimle ilgili olmayabileceği gibi bir umut belirdi içimde. Başçavuş, ileride, dalgaların sahili dövdüğü bir noktaya bakıyordu ısrarla. Dönüp ben de baktım. Banyo kazanma benzeyen, madeni bir silindir, gömüldüğü kumların ortasında, dalgalar vurdukça hafif hafif sallanıyordu. Rahat bir nefes aldım. Jandarmalarla birlikte silindirin yanına yaklaştık. "Dikkat" dedi başçavuş, "bomba

olabilir." Evet, "bombamız"ın patlamasından bir kere daha kurtulmuştuk.

Son derece kıt kanaat geçiniyorduk. Dağlardan kestane ve mantar toplayarak karnımızı doyurduğumuz bile oluyordu. Köylülerden süt satın alıp, yoğurt yapıyorduk. Haftada 20 bin liraya geçinebiliyorduk. Sırf köyde yaşasak belki de idare edebilirdik. Ama bir de, çeşitli toplantılar için İstanbul'a inmemiz gerekiyordu. İşte bu, belimizi büküyordu. Mutlaka ek bazı gelirler bulmalıydık. Emine'nin evinde eskiden kalmış badana boyalarını ucuza sattık Ağva'da. Füsun İkikardeş'in evinde, Füsun'un hizmetçisine, yine Emine'nin çeyizlerini oldukça ucuza sattık. Kadının evlenme çağında bir kızı varmış. Ucuz çeyizlere hemen talip oldu. Evet ama, satılacak mallarımız da bitmişti artık. "Emekli yazar" olarak Cağaloğlu'nu şöyle bir turlamaya ne derdim?

İlk durağım, Yön Yayınları'nın sahibi Aslan Kılıç oldu. İbrahim Kaypakkaya'nın yakın arkadaşlarından Aslan Kılıç, o sıralar, eski görüşlerini terk edip, Aydınlık hareketine yaklaşmıştı, hatta resmen ilân etmese de, aşağı yukarı Aydınlıkçı olmuştu. Demek herkes Mersin'e giderken, bazıları da tersine gidiyordu. Kimin Mersin'e, kimin tersine gittiği de pek belli değildi ya! Aslan Kılıç'tan "parça başı" iş talep ettim. Yayına hazırlanacak kitapların redaksiyonunu yapabilirdim örneğin. Aslan, beni doğrudan reddetmedi, ama somut bir iş de vermedi. Aranan bir insan olarak kapısında uzun süre bekleyemezdim. İster istemez terk ettim orayı. İkinci durağım, AFA Yayınları'ydı. Aynı teklifi Atıl Ant'a da yaptım. Mali durumumu da anlattım açıkça. Beni geri çevirmedi, birkaç parça iş verdi. Emine'nin, Atıl Ant'tan iş istememe muhalefet etmesine rağmen, işleri yapıp götürdüm. Atıl, "ne kadar istiyorsun" diye sorunca, epey bozuldum. Bir yayıncı olarak ücretimi kendisi belirleseydi daha memnun olacaktım. Bu sorunun altındaki, "hadi al alacağını da, başımdan defol, allahın cezası" tavrını algılamamak mümkün değildi. Cebinden çıkardığı para tomarından 50 bin lira çekip, toz oldum. Tabii ki, bir daha uğramamak üzere. Üçüncü olarak, Can Yayınları'nın sahibi Erdal Öz'e uğradım.

Aslında burada her yerden daha iyi karşılandım. Erdal Öz'den değil, orada tesadüfen bulunan edebiyatçılardan söz ediyorum. Özdemir İnce, bana büyük bir hüsn-ü kabul gösterdi. Beni eskiden, edebiyat çevrelerinden tanırmış. "Edebiyat dünyasına yeniden hoş geldin" diyerek duygulu anlar yaşamama neden oldu. Konuklar gidince, Erdal Öz'e de aynı öneriyi yaptım. Onun, kaçak birisiyle ortak çalışmaktan hoşlanmayacağını tahmin etmem gerekirdi. Ama insan çaresizlikle her şeye sarılıyordu. Yine de Aslan Kılıç'tan daha dürüst ve yürekli davrandığını belirtmeliyim. Beni reddetmeyip, bazı işler verdi. Bunlardan biri, hapishaneden yeni çıkmış ya da halen hapishanedeki bir gencin yazdığı roman türü bir şeydi. Diyarbakır Cezaevi'ndeki korkunç uygulamaları, açlık grevindeki mahkûmların aylarca buz gibi lağımlara kapatılışlarını, yarı bellerine kadar gömüldükleri, insan dışkısı yüzen lağımlarda verilen yaşam savaşını vb. anlatıyordu. Çocuğun edebiyatı zayıftı, ama anlattıkları müthiş şeylerdi. 12 Eylül zindanlarını ve işkencelerini bu kadar canlı tasvir eden başka bir anlatıma rastlamadım bugüne kadar. Metin hakkında kısa bir rapor verdim Erdal'a. "Birisi gözden geçirir, Türkçesini düzeltirse müthiş bir kitap olur" dedim, tabii ki, kendime iş yaratmak için bu göreve kısa yoldan talip olmayı da ihmal etmedim. Sanırım Erdal, ortak çalışmamızı uzatmamak için önerimi kabul etmedi, kitabı kendisinin düzelteceğini söyledi. Bu kitaba, daha sonraları Can Yayınları'nda rastlamadım. Kimbilir, birçok değerli şey gibi, o da farelerin insafına terk edilmiştir. Erdal Öz'ün verdiği ikinci kitap, Buket Uzuner'e aitti. Bunun değerlendirmesini Emine yaptı. Emine, öyküler hakkında kısa tanıtmalar yazdı. Bu tanıtmaları, Erdal Öz'e ilettim. Bütün bu çalışmaların sonucunda, Atıl'ın sorduğu soruyu Erdal da sordu: "Ne kadar istiyorsun?" Ondan da 50 bin lira alıp uzaklaştım. Bir daha, aranan, "muhtaç" bir insan olarak Cağaloğlu'nda iş aramaya çıkarsam iki olsundu. Daha sonra Buket Uzuner'in kitabı, *Güneş Yiyen Çingene* adıyla yayımlandı ve Emine, öyküler hakkındaki değerlendirmelerini *Milliyet Sanat*'ta yayımlattı. Bu yazıdan da 10 bin lira geçti elimize.

Daha "gelir getirici" işlere yönelmeliydik, ama ne? Bizim eski arkadaşlardan İlhami Şimşek'le (*Havariler*, s.415) görüşüyordum ara sıra. Karısıyla birlikte, eski bir matbaa makinesinde kartvizit gibi şeyler basarak sağlıyorlardı geçimlerini. İlhami Şimşek, eğer dışarıdan iş bulabilirsek, bunları kendi makinesinde basabileceğini ve para kazanabileceğimizi söyledi. Emine'yle başbaşa verip düşündük. Kimden kartvizit işi bulabilirdik? Koz Ecza geldi aklımıza. Olur a, belki Ethem Sancak, Koz Ecza yönecisi olarak kartvizit bastırmak isteyebilirdi. Emine'yle birlikte Koz Ecza'nın yolunu tuttuk. Eczacı Nuri ve hemşehrisi Ethem bize gereken saygıyı gösterdiler, çay bile ikram ettiler. Neydi acaba ziyaretimizin amacı, bize yardımcı olabilirler miydi? Yaptığımız (daha fiilen yapmaya başlamamıştık ama bunu onlara çaktırmadık) işi söyledik, acaba birer kartvizit bastırmak istemezler miydi, şöyle şık bir şey (aslında bu konularda Emine'yle beceriksizlik ve çekingenlikte birbirimizle yarışıyorduk)? Ethem, şöyle bir düşündü ve her zamanki işadamı pratikliğiyle bize başka bir öneride bulundu. Koz Ecza'nın ilaç etiketlerini basmaya ne derdik? Hem de çok miktarda basılacağından, oldukça yüklü bir para kazanabilirdik. Sevinerek çıktık oradan. Eğer işi becerebilirsek, 500 bin lira geçecekti elimize, bu parayla köy yerinde neredeyse altı ay geçinebilirdik. Ne var ki, İlhami Şimşek'in kartvizit makinesi bu kadar çaplı bir işi kaldıramazdı. O sıralarda Cağaloğlu'nda matbaa işleriyle uğraşan, İlhami'nin kardeşlerinden Latif Şimşek'i telefonla arayıp, teklifi ona söyledim. Belki o böyle bir işin altından kalkabilirdi. Latif Şimşek, her zamanki aksiliği ve bilmişliğiyle yanıtladı beni. Koz Ecza bu etiketleri neden bastırıyordu, biliyor muydum, zamanı geçmiş ilaçları yeniden piyasaya sürmek için yapıyordu bunu, böyle bir işe "alet olmamı" bana yakıştıramamıştı vb. Bunu ilk kez duyuyordum doğrusu, belki de doğruydu söylediği. Ama Latif'in bir anda dünyanın en namuslu adamı pozlarına bürünmesi sinirime dokunmuştu. İçimden, "dur bakayım, senin fiyatını da bir öğrenelim" diye geçirdikten sonra, "hay allah, yazık oldu" dedim, "10 milyon vereceklerdi bu iş için." Bunu, o anda tamamen kafadan

atmıştım ve o zamanki rayiçlere göre çok yüksek bir rakamdı. Hattın öbür ucunda oluşan sessizlikten, paranın miktarını duyan Latif'in, eğer düşüp bayılmadıysa, en azından şok geçirmekte olduğunu anlamıştım. Öyle büyük laflar etmişti ki, şimdi istese de geri dönemezdi. Benim amacım da zaten onu pişmanlıklar içinde kıvrandırmaktı. Ara sıra böyle hain damarım tutar (*Yarılma*, s.248-249). Latif'e yaptığım "şaka"yı duyan Emine, zaten dört bir yandan sarıldığımızı, Latif'i gereksiz yere kışkırttığımı belirtip, "çirkefe taş atmışsın" dedi. O gece, şu tesadüfe bakın ki, Latif'lerin evinde Sosyalist Birlikçilerin bir toplantısı vardı. Emine'yle birlikte gitmiştik. O akşam, "nedense" pek huysuz olduğu gözlemlenen Latif, sudan bahanelerle hır çıkarıp, Emine'nin dediği gibi, "üstüme sıçradı"

Son yaptığım işlerden biri, sulara gömülüp yok oluşumun en iyi göstergesiydi. Video işleriyle uğraşan eski arkadaşlardan Bülent Baş, halime acımış olacak ki, günün birinde, bana 100 bin lira karşılığında bir iş teklif etti. Yapılacak iş "basit"ti. Hint filmlerine alt yazı yazacaktım. İyi ama, ben Hintçe bilmiyordum ki. Hiç önemli değildi. Bu işi yapanların hiçbiri Hintçe bilmiyordu, zaten bu ülkede Hintçe bilen birini bulmak oldukça zordu. Filmi seyredip, alt yazıları kafadan uyduracaktım. Aç it fırın kırar derler. Ben fırın yerine, kültürel sahtekârlığa karşı o güne kadar sahip olduğum ilkelerimi kırdım. Bülent'in bürosunda filmi seyredip, alt yazıları uydurmaya giriştim. Bütün Hint filmleri gibi, oldukça dramatik bir yapısı vardı. Genç delikanlının sevgilisi, zengin bir adamla evlendiriliyordu. Delikanlı da ömrü boyunca intikam peşinde koşuyor, en sonunda, zengin rakibini orta yaşlardayken eline geçiriyordu. Onbeş dakika kadar süren uzun bir tirat geçiyor ve neden intikam peşinde koştuğunu uzun uzun anlatıyordu, birazdan öldüreceği rakibine. Özellikle bu onbeş dakikalık tiradı yazarken çok eğlendiğimi hatırlıyorum. Ancak, bir sorun vardı. Filmin bazı yerlerinde, Hintli oyuncular biraraya toplaşıp darbukalar eşliğinde şarkılar da söylüyorlardı. Şarkılara da alt yazı yazmam gerekiyor muydu? Gerekmediğini söyledi Bülent. Bu konuda "pratik" bir yol bulmuşlar. Türk seyircisi-

ne daha yakın gelmesi için buralara, "oy oy Eminem, nedir bu güzellikler" türünden türküleri serpiştiriyorlarmış. O 100 bin lirayı aldım almasına ama, bir daha da böyle bir şey yapmamaya söz verdim kendime. Yine de Bülent Baş'a teşekkür borçlu olduğumu burada belirtmeliyim. O 100 bin lira olmasaydı, Türkiye'yi terk etmeden önceki son birkaç ay ne yapardık, bilmiyorum.

Turgut Özal'ın "köşeyi dönme" ideolojisinin her köşeyi tuttuğu bir dönemde yaşıyorduk. 1960'lı ve 70'li yılların değerleri alaşağı edilmişti. Devrimcilik, kalp para gibi geçersiz hale gelmişti. Yeni sosyal çevreler, artık insanların mali durumlarına ve statülerine göre belirlenir olmuştu. Dayanışma diye bir şey kalmamıştı. Eski solcuların önemli bölümü, ekmek parası için ticarete soyunmuştu. Bir kısmı, vahşi kapitalizmin cangılında, en amansız ticaret kurallarının uygulayıcısı olmuştu. Ortak iş yapan eski arkadaşlar, para için birbirinin gırtlağına sarılmaya başlamıştı. Eski solcular, bu konuda en hırslı tüccarlara taş çıkartabildiklerini ispatlayan örnekler koyuyorlardı ortaya. Herkes, sosyalizmi falan unutmuş, kendi geleceğini kurtarma telaşına düşmüştü. Artık insani değerlere kimse başını çevirip bakmıyordu bile.

Aydınlıkçı harekette olsun, Sosyalist Birlikçilerde olsun, "dünyalığını" garanti altına almak için ev edinme modası baş göstermişti. Doğu Perinçek, partiye verilecek vergileri yüksek tutabilmek için, söylem düzleminde, mülk edinme eğilimine saldırıyordu. Ama bu saldırılar, iki yüzlülüğü körüklemekten başka bir sonuç vermiyordu. Aydınlık'ın önde gelenleri, Doğu'nun saldırılarından korunmak için, evlerini karılarının üzerine yapıyorlardı. Kendileri yapmamıştı bu "ayıp" eylemi. Harekete zaten uzak duran eşleri (belki de bu, aile içi bir görev bölüşümüydü. Karılar ve kocalar, başbaşa verip, "ikimiz birden yanmayalım" diye düşünmüş olmalılar) almışlardı evi. Ne yapsınlardı, kendileri de mecburen oturacaklardı burada. Doğu'dan icazet alanlar da vardı. Örneğin, amcası, Osman Kurucan'a bir ev satın alıvermişti. Bu durum, bazı muhaliflerce, "bak senin adamların da özel ev sahibi oluyor" denerek kendi-

sine yansıtıldığında, Doğu'nun verdiği cevap hayli ilginçtir: "Ben ona izin verdim."

Aynı dönemde, Özal'ın açtığı yolda ilerleyip, yoksul ve orta halli insanların tasarruflarını hortumlayan bankerler faciası da yaşanmaktaydı. Bu faciadan bizim aile de nasibini almıştı. Annem, babamdan kalan Arnavutköy'deki evi (*Yarılma*, s.19), 1960'ların sonunda yok pahasına satıp, Ankara'nın Çankaya semtindeki Farabi Caddesi'nde bir ev almıştı (*Yarılma*, s.385). Bankerler olayı ortaya çıktıktan sonra annemle Can, diğer sivri zekâlılar gibi kısa yoldan zengin olma sevdasına kapılmış, Farabi'deki evi satıp, parasını, yüksek faiz veren bankerlere yatırmış, yakında ceplerine dolacağını hesap ettikleri paralara güvenerek Mesnevi Caddesi'nde lüks bir daire kiralamışlar. Yine de zekâları tamamen körelmediğinden, riski azaltmak amacıyla, parayı sekiz on banker arasında bölüştürmüşler. Ne var ki, bu kadarcık zekâ işe yaramamış, parayı bölüştürdükleri bankerlerin hepsi batmış. Can, büyük cengâverlikle, bankerzedeler hareketinde yer almış, bankerlerin binaları önünde nöbet bile tutmuş, ama batan paranın ancak yüzde onunu kurtarabilmiş. Böylece babamdan kalan miras çarçur olup, yeni zenginlerin kasalarına aktı. Bizler de dımdızlak ortada kaldık. Annem 1990'ların ikinci yarısında vefat edince, Can iyice zor duruma düştü. Oldukça düşük emekli maaşıyla Mesnevi'deki evin kirasını ödemesi imkânsızdı. Şu anda, İstanbul'da bir huzurevinde, son derece yoksul bir hayat sürmektedir.

Evin satılması ve ardından yaşanan bankerler faciasını uzaktan uzağa duymuş, o zamanki kafamla üzerinde bir dakika bile durmamıştım. Üzerinde dursam ne yapabilirdim ki? Olan olmuştu. Zaten, o günlerde, Sosyalist Birlik içindeki son kılıç şakırtılarından kulaklar iyice sağırlaşmıştı. Azınlıkta kaldığımı bildiğim halde Sosyalist Birlik içindeki bu son muharebeyi de sonuna kadar götürmekte kararlıydım. Neydi bu muharebeye yol açan? Kısaca özetleyecek olursam, aranma koşullarımdan yararlanarak derginin merkezi politikalarına hükmeden Halil Berktay ve Oral Çalışlar, Aydınlık hareketinden koparak oluşan Sosyalist Birlik çevresinin, TİP ve TKP'nin birleşmesiyle

oluşan Türkiye Birleşik Komünist Partisi'yle (TBKP) birleşmesinin yollarını aramakta, Necmi Demir ve İlkay Demir ise, geldikleri THKP-C geleneğinden ortaya çıkmış hareketlerin de bu birleşmede yer alması için çaba göstermekteydiler.[1] Ben TBKP'yi, eski bürokratik, Sovyetçi çizginin temsilcisi görüyordum. Bu bürokratik sağ çizgi, son dönemlerde, Gorbaçov'un rotasını izleyerek reformcu bir yönelimle de eklemlenmişti. Ben, bürokratik-Sovyetçi çizgiye, reformculuğa eklemlense de, eklemlenmese de, eskiden beri karşıydım. Hangi yeni moda yönelimin etkisi altına girerse girsin, onun geleneksel sağcı ve bürokratik özü tayin ediciydi ve bu gelenek, Stalinist bürokrasiden kaynaklanıyordu. Buna karşılık ben de, yine "apartmanın" üst katlarında oturan sosyalist liderlerden oluşacak bir "Troçkist-devrimci blok" peşindeydim. Benim yönelimim daha devrimci görünmekle birlikte, aslında çözümü "üst katta" aradığından, özünde Leninist tutuculuğun ürünüydü. Zaten, devrimci ve aşağıdan bir birleşme, o günün koşullarında, olmayacak duaya amin demek anlamına geliyordu. O günkü tartışmalarda, ben de dahil en devrimci yönelimde olanlar bile, hâlâ yukarıdan pazarlıklar yapma tutumundan vazgeçebilmiş değildik, "çekirdek parti" anlayışının dışındaki yeni oluşumları kavrayacak perspektiften yoksunduk. Öte yandan, "taban"daki sosyalistler, bütün şikâyetlerine rağmen, liderliklere isyan etmekten çok uzaktılar. Dahası, yukarıda bazı arazlarına değindiğim "köşeyi dönme" dönemi, böylesi bir devrimci kalkışmayı hiç de teşvik edecek gibi görünmüyordu. Bununla birlikte, Sosyalist Birlik çevresi içindeki son muharebede, benim de içinde yer aldığım, azınlıkta kalan kesimin, görece sol ve devrimci bir yönelimi temsil ettiği söylenebilir.

Yaz aylarında, özellikle Ağva'ya "gönüllü" sürgüne gitmemizden sonra, Sosyalist Birlik çevresi içindeki tartışmalar şid-

1 Yukarıdan, grup pazarlıklarıyla sürdürülen birleşme çabalarında niyetin, tüm sosyalist grupların birleştirilmesi değil, sadece TBKP ile birleşmek olduğu, Kuruçeşme toplantılarına, Sosyalist Parti başta olmak üzere, bazı grupların kasıtlı olarak çağrılmamasından belliydi. *Sosyalist Birlik*'in 7. sayısında yazdığım bir yazıda, bunu açıkça eleştirmiştim. (Bkz. Mehmet Gündüz, "Birlik, Saflaşma, Program", *Sosyalist Birlik*, Ekim 1989, sayı 7, sayfa 56, 1 nolu dipnot.)

detlendi. Ne var ki, *Sosyalist Birlik*'in ana politikasını belirleyen Oral ve Halil de Aydınlıkçılar kadar monolitik olduklarından, tartışmalar dergi sayfalarına çok az yansıdı. Öyle ki, pratik işlerde Atilla Aytemur'ca desteklenen bu üçlü kadro, o güne kadar Aydınlık hareketinde rastlamadığım bir uygulamaya, sansüre de başvurdu. 1989 yılının bahar aylarında Pekinli öğrenciler, Çin bürokrasisine başkaldırıp, Tien An Men meydanını işgal etmişlerdi. Bu aşağıdan ayaklanmanın coşkusuyla, derginin Haziran sayısına bir yazı döşenmiştim.[2] Aslında fazlasıyla iyimser, naif bir yazıydı. Öğrencilerin zaferi garantiymiş ve bürokrasinin zor yoluyla müdahalesi imkânsızmış gibi bir havası vardı. Öyle ki, yazının bürokrasiye karşı bütün atıp tutmalarına rağmen, alttan alta bürokratik rejimin "sağduyusu"ndan bile medet umulmaktaydı. Neyse, yazı, benim de bulunduğum bir toplantıda okunup, yayımlanmasına karar verildi. Sonradan, yeni devletlularımızdan kim olduğunu tespit edemediğim bazıları, yazının uzunca bir bölümünden hoşlanmamış, keyfi olarak ve benim bilgim dışında, bu bölümü çıkarıp atmış. Ne var ki, derginin teknik bölümünde çalışan Mesut Kara, Bahri Baba, Aynur Özuğurlu ve Muhsine adlı arkadaşlar, gözlerinin önünde meydana gelen bu açık sansür olayını protesto etmiş ve bir eleştiri kaleme alıp, derginin panosuna asmışlar. Koşullarım nedeniyle, bütün bunlardan sonradan haberim oldu. Yeni devletlularımız, yaptıkları sansürün ayan beyan teşhir edildiğini görünce, derginin Temmuz-Ağustos 1989 tarihli 5. sayısında, hem panoya asılan eleştiriyi, hem de sansür edilen bölümü yayımlamak zorunda kaldılar. Üstelik, işi arsızlığa vurup, "...bir bölüm *yazı işleriyle görevli arkadaşlar* tarafından çıkartılmıştı" notuyla birlikte. Ne demekti "yazı işleriyle görevli arkadaşlar"? Bunların yetkisi, Yazı Kurulu'nun üzerinde miydi? Bu arkadaşlar, kafalarına estikçe makalelerden bölümler çıkartmakla mı görevlendirilmişlerdi? Ben de, günün birinde, pikajın başına geçip, Halil Berktay ya da Oral Çalışlar'ın yazılarından hoşuma gitmeyen bölümleri, "yazı iş-

2 Mehmet Gündüz, "Pekin Baharına Selam", *Sosyalist Birlik*, Haziran 1989, sayı 4.

leriyle görevli bir arkadaş" olarak atabilir miydim? Sosyalist Birlik çevresi, aşırı özgürlükçü söylemlerle çıkmıştı ortaya. Ne var ki, daha ilk adımlarda ortaya konan uygulamalar, Aydınlıkçılara parmak ısırttıracak nitelikteydi. Atalarımız boşuna, "gelen gideni aratır" dememişlerdi.

Yaz aylarında, İstanbul'da tartışma toplantıları başladı. Evlerde yapılan bu toplantılarda karşı tarafın sözcülüğünü, kalkıp ta Ankara'lardan gelen Halil Berktay yapıyordu. Esas tartışma konusu, Gorbaçov reformları ve Kuruçeşme toplantılarında takınılacak tutumdu. Özellikle TBKP'yle birleşme siyasetine şiddetle saldırıyordum. Toplantılarda esas olarak azınlıkta kalıyorduk. Emine, Sosyalist Birlik çevresini baştan reddettiğinden, tartışmalara katılmıyordu. Mesut Kara, Bahri Baba, Aynur Özuğurlu, ayrıca Nevzat Kuloğlu ve Zübeyir Bilen gibi arkadaşlar beni destekleyen konuşmalar yapıyorlardı, ama tartışmaları genellikle sessizce izleyen çoğunluğun, yeni bir radikal çıkışı destekleyemeyecek kadar yorgun, hatta bıkkın olduğu anlaşılıyordu. Ankara'dan Yavuz Alogan ve Tevfik Özkorkmaz da *Sosyalist Birlik*'in izlediği siyaseti eleştiriyorlardı, ama Ankara'da bulunduklarından, esasen toplantılara katılma şansına pek sahip değillerdi. Necmi Demir ve Feyyaz Kurşuncu gibi, bize daha yakın olmaları beklenecek arkadaşların, ortada, hatta yer yer Halil'lere yakın bir tutum takındıklarını da belirtmeliyim.

Sonra sıra, konunun Yazı Kurulu'nda tartışılmasına geldi. Sonbaharda yapılan genişletilmiş bir Yazı Kurulu toplantısını hatırlıyorum. İlk gündem maddesi, Zübeyir Bilen'in, Kürt sorunu üzerine yazdığı yazıydı. Yazı İşleri Müdürlüğü görevini deruhte eden Hürriyet Karadeniz, yazının yayımlanmasına karşı çıkıyordu. Çünkü böylesine hassas bir konuda, bu tür bir yazının yayımlanması, doğrudan doğruya kendisi üzerinde ceza tehdidine yol açmaktaydı. Ben de artık iyice kaşarlanmış ve acımasız bir muhalif olmuştum o günlerde. Hürriyet'in hassasiyetini anlamaya çalışacağıma, yazı işleri müdürlüğü görevinden çekilmesi ve yerine, cezayı göze alan başka bir arkadaşın geçmesi önerisini yapıverdim oracıkta. Acımasız bir dünyada yaşıyorduk. Eğer "kırağının" çalmamasını istiyorsan, se-

nin de tadın kaçmalı ve acıya çalmalıydın. Hürriyet'in, acımasızlığım karşısında nasıl çaresizce çırpındığı bugün gibi gözümün önündedir. Ne var ki, kılıçlar çekilmişti bir kere. Ucunda rakibinin kanını görmeden kınına sokamazdın onu.

İlk çarpışmanın ardından sıra, reformculuk konusuna geldi. Aylar süren tartışma, burada bağlanacaktı artık. Azınlıkta kalacağımızı bile bile, sırf Halil ve Oral'la kopuşumuzu tescillendirmek için, tartışmanın sonunda bir önerge verdim. Önerge, Sosyalist Birlik çevresinin, Stalinizme de, reformizme de tavır almasını istiyordu. Reformizmle, Oral-Halil-Atilla Aytemur üçlüsünün temsil ettiği çizginin kastedildiği açıktı. Elbette kaybettik oylamayı. Sadece Zübeyir Bilen ve o toplantıya Ankara'dan katılan Tevfik Özkorkmaz benimle birlikte oy kullandı. Feyyaz Kurşuncu'nun önergeyi destekleyeceğini umuyordum, ama tersi oldu. Reddedilen önerge, Sosyalist Birlik çevresinde bir süredir sürüklenen azınlığın bu çevreden kopuşunun ilânıydı. Nitekim, bundan sonraki aylarda meydana gelen bazı dramatik olaylar, 1990 yılının başındaki açık kopuşu ve yurtdışına sürülmemizi getirecekti.

Kopuşun iyice su yüzüne çıktığı o sonbahar günlerinde Oral Çalışlar'la, Cağaloğlu'nda bir görüşmemiz oldu. Emine de benimle birlikteydi. Oral'la aramızda esen soğuk sonbahar rüzgârlarına rağmen, insani ilişkimiz bir ölçüde hâlâ devam etmekteydi. Bir çay bahçesinde oturduk. Oral, aniden bir teklifte bulundu bana. Son derece zor geçindiğimi biliyordu. Acaba beni yurtdışına gönderseler, buna rıza gösterir miydim? Hemen yanıtlamadım onu, üzerinde düşüneceğimi söyledim. Uzunca bir süre düşündük. Koşullarımızı gözden geçirdik. Gerçekten de yaşama koşullarımız iyice kısıtlanmış, bir anlamda köşeye sıkıştırılmıştık. Sonunda sürgüne gönderilmeyi kabul etmeye karar verip, yanıtımızı "Abdülhamit"e bildirdik. İlk başta, "bir yıl" kalır, geri döneriz, diye düşünmüştük. Meğer o kadar kolay değilmiş.

İki ay kadar bekledik köyde. İstanbul'la bağlarımızı hâlâ tam olarak koparmış değildik. Muzaffer'le Meriç'in ortak tuttuğu ev dağıldığından, Hakan'a bir yer bulmamız, ara sıra Ir-

mak'ı görmemiz gerekiyordu. İstanbul'a indiğimiz günlerden birinde, Moda sinemasında Emine, eski arkadaşlarından birine rastladı. Aydınlıkçı çevre içinde yer alan bu kadın arkadaş, Emine'yle yalnız görüşmek istedi. Bir köşeye çekilip fısır fısır bir şeyler konuştular. Emine'nin sonradan anlattığına göre, arkadaşı, Emine'ye "iyilik" edip, onu uyarmış. "Mehmet Gündüz" yurtdışına kaçmak üzereymiş, bundan haberi var mıymış? Emine ona bir şey söylememiş tabii. Bu "uyarıyı" bana aktarınca kıs kıs güldük. Fakat ardından da derin derin düşündük. Böylesi gizli bir kararı Aydınlıkçılar nasıl öğrenmişlerdi acaba? Onlar da öğrendiğine göre, bu yurtdışı meselesi iyice yayılmıştı demek. Dikkatli olmalıydık.

Gidişimiz iyice yaklaştığından, Kasım ayı sonlarına doğru köyden köpeklerle birlikte ayrılmaya karar verdik. Muhtara gidip, kış aylarının kirasını ödedim. Ne var ki, İstanbul'da doğru dürüst kalacak yerimiz yoktu. Kışın yaklaştığı o günlerdeki, yaşlılardan başka kimsenin kalmadığı köyün hüzünlü havasını hiç unutamam. Sahili döven Karadeniz'in vahşi dalgaların sesini dinleyerek kitap okuyorduk. Oriana Fallaçi'nin, ünlü Yunanlı devrimci Panagulis'in hayatını anlatan *Bir İnsan* adlı kalın kitabını o sırada okumuştuk birlikte. Sonunda toparlandık. "Bir yıl içinde" dönmeyi düşündüğümüzden evi, eşyalarına dokunmadan öylece bırakmıştık. Biz gittikten sonra arkadaşların eşyalara ve eve sahip çıkacağını umuyorduk. Nitekim, Emine'nin, 1980 öncesinden kadim arkadaşı, Halkın Yolu'ndan, Şahin Çömez ve diğer arkadaşlarıyla birlikte harekete katılmış,. ama bunun hemen ardından, Tersanedeki Aydınlıkçı yeni sendika bürokrasisine karşı ilk isyan bayrağını açmış Tersane işçisi Hasan Gür, bu görevi yıllar yılı, büyük sorumlulukla yerine getirmiştir.

Emine önceden gitti İstanbul'a. Ben de Orhan Cerav'ın arabasıyla, en zorunlu eşyaları alıp, köpekleri de arabaya koyarak arkadan gittim. Roja çok hastaydı. Sürekli ishaldi. Nitekim yolda arabayı fena halde pisledi. Orhan, hoşgörüyle arabasını yıkadı ve beni mahçup edecek en ufak bir olumsuz davranış göstermedi. Şermin'le oğlu Roja'yı Süryani ailenin yanına bı-

raktık. Onların yerleri vardı hiç değilse. Peki biz nerede geçirecektik Türkiye'deki son günlerimizi?

İstanbul'a geldiğimiz o günlerde, Hasan San ve eşi Sakine San'ın, çoluk çocuklarıyla oturdukları, Aksaray'daki kalabalık evlerinde konuk kaldık. Ne var ki, bu kalabalık evde uzun süre kalmamızın koşulları yoktu. Bu arada büyük bir şans çıktı karşımıza. O günlerde Feyza, ablası Işık Soner'i görmek üzere, uzunca bir süre için Almanya'ya gitmişti. Irmak, Doğu'larda kalıyordu. Ben ise, yakında Türkiye'den ayrılacağımdan, son günlerimi Irmak'la birlikte geçirmek istiyordum. Neden hep birlikte, o sırada boş olan, Feyza'nın Erenköy'deki evinde kalmayaydık? Bunun önünde hiçbir ciddi engel yoktu görünürde. Biz düşüneduralım, o sırada meydana gelen bir olay, bunu zorunlu kıldı. Süryani ailenin yanında kalan Roja'nın ishal hastalığı geçmemişti. Duruma acilen müdahale etmemiz gerekiyordu. Bildiğim, para talep etmeyen tek yer, Göztepe'deki hayvan kliniğiydi. Roja'yı Kuruçeşme'den alıp, Göztepe'deki hayvan kliniğine getirdik. Genç bir kadındı veteriner. Roja'yla yakından ilgilendi. Ne var ki, Roja'nın her gün düzenli iğne olması gerekiyordu. Bunu ben yapacaktım ister istemez, ama her gün Kuruçeşme'ye taşınmam imkânsızdı. Onu da alıp, Feyza'nın evinde kalmamız tek çözümdü. Emine'nin kalacak yeri vardı, biraz tereddüt ettikten sonra, bizden ayrılmamak için, Feyza'nın evinde kalmaya razı oldu. Roja ve Irmak'ı da alıp, eve yerleştik. Irmak da memnundu bizimle birlikte olmaktan. Roja'cık çok duyarlı bir hayvandı. Ishal olduğundan, sıkıştığında ne yapacağını şaşırıyor, saklanacak köşe arıyordu evin içinde. Birkaç kez, tuvalete yetişmeye çalışırken, dayanamayıp koridoru pisledi. Sonra da utanç içinde yüzümüze baktı, "elimde olmadan yaptım" der gibilerden. Roja'nın iğnelerini her gün düzenli yapıyordum. Onun balkona çıkıp, sokaktan geçen köpek sürülerini (şimdi de var mı Istanbul'da bu köpek sürüleri, bilmiyorum) uslu uslu, hüzünle seyredişi hiç gözümün önünden gitmez. Zayıflamış, iyice halsiz düşmüştü. Yine de bizimle olduğuna mutluydu, halsizliğini belli etmemek için elinden geleni yapıyordu. Roja'nın iyi beslenmesi, sağlıklı ma-

malar yemesi gerekiyordu. Ama o zamanlar, Türkiye'de üretilmeyip, ithal edilen konserve mamalar korkunç pahalıydı. Kendimiz yarı aç yaşarken, bu pahalı mamalardan satın almamız imkânsızdı. Son bir çare kalıyordu, bütün tehlikeleri göze alarak ona başvurdum. Yakındaki süper marketten, Roja için konserve mama çaldım. J.J. Rousseau'yu taklit etmek gibi olmasın ama, bu da benim "İtiraf"ımdır.

En büyük sorunumuz Hakan'a yer bulmaktı. Biz gittikten sonra Hakan nerede kalacaktı? Evet, Emine eninde sonunda onu İngiltere'ye aldıracaktı ama bu, en azından üç dört ayı bulurdu. Sosyalist Birlik çevresinde çaldığımız bütün kapılar teker teker kapandı yüzümüze. Hakan'ı, geçici bir süre de olsa kimse almak istemiyordu evine. Bunun üzerine, evden vazgeçip bir büro aramaya başladık. Büronun birine çek-yat koyup, orada kalabilirdi, ne yapalım. Video işleri yapan Mahmut Özdemir'in bürosu elverişli görünüyordu. Ne var ki Mahmut, önerimizi geri çevirdi. Bürosu müsait değilmiş. Kul sıkışmayınca Hızır yetişmezmiş. Tam umudumuzu kesmek üzereyken, Mesut Kara'nın girişimleriyle Hakan'a kalacağı bir ev bulundu. Asuman Suner'in kız kardeşi, Hakan'ı evinde barındırmayı kabul etmişti.

Feyza'mn evinde kaldığımız günlerde, çeşitli arkadaşlar bana son ziyaretlerini yapıyorlardı. Hatta, etime buduma bakmadan siyasi görüşmeler bile yapıyordum o sıkışıklıkta. Kuruçeşme toplantılarına katılan Troçkistlerden Sungur Savran ve Şadi Ozansü, benim "Troçkist-devrimci bir blok" savunduğumdan haberdar olmuş, görüşmek istiyorlarmış. O sırada İstanbul'da bulunan Yavuz Alogan ve Necmi Demir'le birlikte, Feyza'nın evinde görüştüm onlarla bir akşam vakti. Bunun pek verimli bir görüşme olduğunu söyleyemem. Ziyaretçiler gittikten sonra, Yavuz Alogan, Troçkist "yoldaşları" hakkındaki olumsuz duygularını beyan etti. Görmüyor muydum, adamlar dört dörtlük "burjuva"ydı, giydikleri son derece pahalı ayakkabılarından bile belliydi bu. Öyle sıkıntılı günler yaşıyordum ki, böylesi ayrıntılara dikkat ederek "sınıf tahlili" yapacak durumda değildim.

Necmi de gittikten sonra, Yavuz'la sohbetimiz devam etti. Yavuz bana, "sence Necmi ne yapmak istiyor" sorusunu yöneltti. Bilmediğimi söyledim. Bildiğim bir şey varsa, Oral'larla uzlaştığı ve tutumunun hiç de berrak olmadığıydı. Feyyaz Kurşuncu da aynı bulanık tutumu izliyordu.

O sıkışık günlerde araya, beni de ilgilendiren beklenmedik bazı olaylar girdi. İngiltere'ye iltica edeceğimden, o sırada Londra'da bir radyoda çalışan, aynı zamanda *2000'e doğru* dergisinin Londra temsilciliğini yapan, yeğenim Ümit Zileli'yle sürekli temas halindeydim. Ümit, beni ara sıra Feyza'nın evinden telefonla arıyordu. Bir gün yine aradı. Son derece üzgündü. "*Hürriyet*'i okudun mu" diye sordu. Okumadığımı söyledim. "Doğu Perinçek, beni MİT ajanı ilân etmiş" dedi. Olay şuydu: O sıralar Doğu Perinçek, ani bir dönüşle, PKK'yla uzlaşma politikasına yönelmişti. Aslında yapmak istediği, PKK'nın doğu bölgesindeki gücünden yararlanıp, Abdullah Öcalan'la Sosyalist Parti adına bir seçim ittifakına gitmekti. Eğer PKK, doğu bölgesinde şemsiye rolü oynarsa, SP buralarda güçlenebilirdi. Karşılığında da SP, Kürtlerin legal alandaki savunuculuğunu üstlenecekti. Ama bu, Doğu'nun yapmak istediklerinden sadece biriydi. Daha derindeki neden, PKK'yla Türk devleti adına bağlantı kurmaktı. Eğer SP gibi devletçi ve Türk milliyetçisi bir örgüt, PKK'yla bağlantı kurabilirse, onu adım adım devletle uzlaşma politikasına çekebilirdi (daha sonraki yıllarda Yalçın Küçük'ün denediği ve önemli ölçüde başardığı gibi). Hatta Perinçek, şimdiden bazı "ortak noktalar" bulmuş, Öcalan'la yaptığı röportajda bunlara dikkati çekmişti. Örneğin Öcalan da, o güne kadar çıkarttığı gazete ve dergilerin logolarını, bilerek sarı-kırmızıya boyayan Doğu Perinçek gibi "hasta" Galatasaray'lıydı. Diyelim ki, böyle bir "hastalık", "ulusal uzlaşma"nın zemini olamaz mıydı?

Ne var ki, bizim Ümit, bu tür "ince" politik oyunları anlayamayacak kadar "kalın" ve "köşeli" düşünen bir kafa yapısına sahipti. Bu kafa yapısıyla, katı Kemalizmi ve milliyetçiliği birleşince, Doğu'nun ince politikalarını anlaması imkânsız hale gelmişti. Ona göre, Doğu, "Kürt milliyetçiliğine" taviz veriyor,

hatta Kürtlere yaklaşıp "vatana ihanet" ediyordu. Ümit, bu düz mantığının sonucunda, *2000'e Doğru* dergisinin temsilciliğinden istifa etmeye karar verip, Doğu'yu "Kürt milliyetçiliği"yle suçlayan bir mektubu derginin adresine postalamıştı. MIT hiç kaçırır mı böyle fırsatı? Mektuba, "iyi sıhhatte olsunlar" tarafından el konmuş ve *Hürriyet* gazetesinde şöyle bir manşet atılmış: "Ümit Zileli, Doğu Perinçek'in Kürt milliyetçisi olduğunu açıkladı". Bunun üzerine, Perinçek de bir basın toplantısı düzenleyip, Ümit Zileli'nin "MIT ajanı" olabileceğini ima eden sözler etmiş.

Ümit'i teselli ettim. Eğer Doğu'nun, "MIT ajanları" konusundaki "tahminleri" doğru çıksaydı, "ajanlarına" ödemek zorunda kalacağı maaşlardan dolayı MIT'in ekonomik iflasın eşiğine gelmiş olacağını söyledim. Öte yandan, Doğu'yu "Kürt milliyetçisi" görmesi doğru değildi. Tersine Doğu, Türk milliyetçisiydi, Kürtlere ilişkin politikası, bir yandan reel politik güç toplama hırsının, diğer yandan, Kürtleri yumuşatma amacının ürünüydü. Ümit'in Türk milliyetçisi tutumunu ise kesinlikle onaylamıyordum. Kalın kafalı milliyetçiliği dolayısıyla başını gereksiz yere belaya sokmuştu. "Subay torunu olduğun belli oluyor" dedim, milliyetçiliğinin kaynaklarını göstermek için. Ümit, pek öyle laf altında kalacak birisi değildi. "Ne olmuş, sen de subay çocuğusun" diyerek bana kökenimi hatırlatma gereğini duydu. Evet ama, benim tutumum subay çocuğu olmakla çelişiyor, onunki ise subay torunu olmakla yüzde yüz örtüşüyordu, sorun da buradaydı. O uzun telefon konuşmasında, Ümit'in yüreğine biraz olsun su serpebildim mi, yoksa kafasını daha mı fazla karıştırdım, bilmiyorum.

Türkiye'den ayrılacağımız o günlerde, bütün güçler bize rahat huzur vermemek için ittifak etmişlerdi sanki. Evinde kaldığımızı öğrenen Feyza, ilk günler sesini çıkartmamıştı. Sonra ne olduysa oldu, müthiş bir telefon saldırısına geçti. Tabii ki, bizimle doğrudan karşı karşıya gelmemeye özen gösteriyordu. Taarruzun doğrudan muhatabı Irmak'tı. O sıralar on bir yaşında olan Irmak, annesinin baskısı karşısında ne yapacağını şaşırmıştı. Feyza, evini derhal terk etmemizi istiyordu. Terk ede-

cektik etmesine de, o anda acilen yer bulmamız çok zordu. Dolayısıyla, Feyza'nın evindeki "konuk"luğumuz metazori bir "işgal"e dönüştü. Çaresiz, "yük"lerimizi hafifletme yoluna gittik önce. Roja daha iyileşmemişti, ama en azından onu uzaklaştırmamız gerekiyordu bu lânet olası evden. Emine, üç yıl önce evsiz kaldığı dönemde, birara konuk olduğu, arkadaşları Emel ve Hakan Ganimgil çiftini hatırladı. Roja'yı geçici olarak kabul ettiler. Biraz onlarda kalıp iyi beslenerek belki kendine gelebilirdi. Onu, acilen Levent taraflarında oturan Emel'lere götürüp bıraktım.

Sıra Hakan'daydı. Ona yer bulmuştuk, ama kalacağı ev henüz hazır değildi. Birkaç günlüğüne sağda solda kalıp, sonra da esas eve geçecekti. Irmak hâlâ bizimleydi. Bir gece telefon çaldı. Doğu Perinçek'ti hattın öbür ucundaki. Irmak'ı istiyordu. Verdim. Irmak, dayısı tarafından kısa bir sorguya tabi tutuldu ve kendi evlerine çağırıldı. Onu da Doğu'lara postaladık ister istemez. Emine'yle ikimiz kalmıştık evde. Bu ıssız "ada"da, "şişelere" koyup "deniz"e saldığımız "S.O.S." mesajlarından medet ummaktan başka çaremiz kalmamıştı.

Müthiş canımız sıkılıyordu. O bunalımlı günlerden birinde Emine, bir sebepten, Hasan San'ın eşi Sakine'ye telefon açmıştı. Telefona Hasan San çıkınca, şaka olsun diye, sesini kalınlaştırıp, "eşinizle görüşmek istiyorum" demiş. Hasan San, kendisinden beklenmedik şekilde, "kimsin sen" diye sorunca da, "eşinize ilân-ı aşkta bulunacaktım" diyerek, muzipliği daha da ileri noktaya götürdüğünde, yine beklenmedik bir tepki alıp, telefonu kapatmak zorunda kalmış. Olayı bana anlatınca, önce üzüldük Hasan San adına, ardından da, bunu, sosyalist liderlerimizin ve yakın çevremizin "ataerkil hassasiyetlerini" sınayan bir "oyun" haline getirmeye karar verdik. "Gaffar" adını verdiğimiz, "acayip sesli şahıs", sağa sola telefon edip, telefonu öncelikle açmaya pek meraklı oldukları anlaşılan evin "bey"lerine, eşlerine "ilân-ı aşkta bulunmak" istediğini söylüyor ve hanımlarını rica ediyordu. Tepkiler genellikle olumsuzdu. Doğu Perinçek, "hadi ulan oradan hırdavat" diye ödüllendirdi "Gaffar"ı. Oral Çalışlar, kibar bir tutum takınmaya gayret gösterdi, ancak

"Gaffar"ın gerçek kimliğini öğrenmeye çalışmaktan da geri kalmadı. Hasan Yalçın, kendisinden beklediğimiz tepkiyi gösterip bizi hayal kırıklığına uğratmadı. Feyyaz Kurşuncu, verdiği yanıtla, özünde bir "Altındağ delikanlısı" olduğunu gösterdi. Bu "sınav"dan, onca "yarışmacı" arasından yalnızca iki kişi başarıyla çıktı. Bunlardan biri, bizzat Emine'nin babasıydı. Hiç tereddüt etmeden, "hay hay efendim" dedikten sonra, eşi Bahar Özkaya'ya dönüp, "Bahar, birisi seninle konuşmak istiyor" diye seslenerek, solcu liderlerin kaba saba ataerkilliğinden uzak olduğunu kanıtladı. Bunu kanıtlayan diğer kişi, Aydınlıkçı Ender Helvacıoğlu'ydu. Ender de, duraksamadan, eşi Firdevs Gümüşoğlu'nu telefona çağırıp, kendisine "ilân-ı aşkta bulunmak" isteyen "Gaffar"la konuşmasını sağlamıştı.

Yaptığımız, koyu bir can sıkıntısının ve bunalımın ürünü olsa da, çocukça bir şeydi aslında, evet kabul ediyorum. Yine de, solcu liderlerimizin nasıl bir erkek egemen tavrın esiri olduklarını göstermesi bakımından son derece öğretici olmuştu bu "oyun" Evet ama, gider ayak, "canavarın" kuyruğuna da basmıştık. Üstelik bu, iki başlı acayip bir yaratıktı. Bize geldiği günlerde, "Gaffar"la bizzat tanışma "şerefine" nail olan Yavuz Alogan'ın, sağa sola edilen esrarengiz telefonlar nedeniyle her zamanki gibi polis paranoyasına kapılmanın eşiğine gelmiş Hasan Yalçın'ı yatıştırmak amacıyla, "Gaffar"ın gerçek kimliğini açıklaması üzerine kabak gibi açığa çıkıverdik. Aydınlık ve Sosyalist Birlik çevresinin ortak hedefiydik artık. Birbiriyle kanlı bıçaklı bu iki çevrenin liderleri, "şaka"mızı fazlasıyla ciddiye almakta tam bir fikir birliği içindeydiler.

Necmi Demir, bir akşam vakti, Feyza'nın evinde bizi ziyaret etti asık bir suratla. Önce asık suratlılığının nereden kaynaklandığını anlayamadım. Necmi'ye acil ihtiyacımızı bildirdim. Feyza bizi evinden kovmuştu, acilen bir yere kapağı atmamız gerekiyordu. Acaba bize, bir iki haftalığına kalacak bir yer bulabilir miydi? Necmi, bize yer bulmaya çalışacağına söz verdi. Biraz olsun rahatlamıştık. Hiç değilse tamamen sahipsiz olmadığımızı düşünüp teselli bulabilirdik. Evet ama, Necmi'nin yüzündeki karanlık ifade devam etmekteydi. Sonunda baklayı

ağzından çıkarttı. Necmi, "Gaffar"ın kimliğini öğrenmiş, buraya esasen bizi azarlamaya gelmişti. Utanmıyor muyduk böyle şeyler yapmaya bakiim? Ben utanmıştım. Emine'ye dönüp, "üzdüğümüz arkadaşlardan özür dilesek iyi olacak" dedim. Emine, "peki 'Gaffar'a küfür edenler ne olacak" diyerek, yaptığımız eylemin arkasında durmasını bildi. Necmi, bunun üzerine daha da aksi ve kendisinden beklemeyeceğim ölçüde kaba bir tutum takındı. "Ben de olsaydım, küfür ederdim" dedi. Emine de bu kaba saba "Arnavut delikanlısı" tutumu, "ben özür dileyecek bir şey görmüyorum" diye karşıladı. Emine'nin dik başlı tutumunu gören Necmi iyiden iyiye sinirlendi. Zaten bundan sonra pek de oturmadı, çıkıp gitti.

Benim de öyle bir huyum vardır ki, dururum dururum, aniden karar veririm. O gece, Sosyalist Birlik'ten istifa etmeye karar verip, bunu Emine'ye de açıkladım. Necmi'nin o akşamki tavrı, zaten ruhsal bakımdan iyice uzaklaştığım bu çevreyle son "pamuk ipliğini" de kopartmıştı. Sözlerinin arasında, bizim "Gaffar" şakasını, o günlerde çıkan *Sokak* dergisinde karargâh kurmuş Oral'la başbaşa verip değerlendirdiklerini öğrenmiştim. Demek, Oral'la içtikleri su ayrı gitmiyordu artık. TBKP'yle birleşmek için seferber olmuş, çürümüş bu reformist çevrede daha fazla oyalanmanın anlamı yoktu. Aslında "Gaffar"a teşekkür etmem gerekirdi.

Ertesi gün yaptığım istifa duyurusu, Sosyalist Birlik çevresinde büyük gürültüye neden oldu. Özellikle Avrupa'daki arkadaşlar, telefon bombardımanına tuttular beni. Onlardan gelen baskıya direndim. İstifamı geri almayacaktım. Son olarak İlkay Demir telefon açtı. Telefon paraları yüzünden iflasın eşiğine geldiğini, bu yüzden kısa keseceğini belirterek istifamı geri almamın hayati önemde olduğunu belirtti. İflasın eşiğinde olmayıp, telefon konuşmasını uzun tutsaydı da istifamı geri almamakta kararlıydım. Kendisini severdim. Aramızda hiçbir kötü olay geçmemişti, ama kusura bakmasındı, maddi, manevi hiçbir ilişkim kalmayan bu çevreyle birlikte hareket etmek istemiyordum artık.

Derken, Ankara'dan Yavuz Alogan aradı. "Yahu" dedi, "istifa

ediyorsun da, bize niye haber vermiyorsun, beraber istifa ederdik." Gerçekten de bu hiç aklıma gelmemişti, bir anlamda fevri davranmıştım. Meğer Yavuz da istifa etmeyi düşünüyormuş. "O zaman, birlikte bir istifa bildirisi hazırlayalım, senin gibi istifa etmek isteyen başka arkadaşlar varsa, onların imzasına da açalım" dedim. Anlaştık. Bildiri için, Yavuz Ankara'da, ben İstanbul'da, temasları yürütecektik.

Sosyalist Birlik'ten ayrıldığımdan, yer bulma olanaklarımız iyice kısıtlanmıştı. Çaresizlikle çırpınıyorduk. Bu arada Necmi'yi arayıp duruyordum. Bize birkaç gün içinde yer bulacağına söz vermişti. Necmi'nin yer bulmak yerine, Belçika'ya uçtuğunu öğrenince şok oldum. Telefon açtım Belçika'ya. "Hani yer bulacaktın bize" dedim, telefona çıkan Necmi'ye, "haber bile vermeden Belçika'ya gitmişsin." "Sen istifa ederken bize haber verdin mi" diye karşıladı beni. İkisi aynı şey miydi? Biri siyasi bir karardı, diğeri ise kovalanan insanlara başlarını sokacak yer bulma sorunuydu. Kovalanan ve kovulan insanları yüzüstü bırakmak, politikanın çirkinliğini en uç noktaya götürmek değil miydi? O anda kendime hakim olamayıp, "senin yaptığın alçaklıktır" diye bağırdım. Karşımdaki, Oral ya da Atilla Aytemur olsaydı belki bu kadar aşırı tepki göstermezdim. Tepkimin aşırılığı, son görüşmemizdeki tutumuna rağmen, o güne kadar onu bir insan, bir arkadaş olarak görmemden, tanımamdan geliyordu. Yine de böylesine kabalaşmasaydım iyi olurdu.

O kadar da kötümser olmaya gerek yoktu. Politikanın yasalarına boyun eğmeyen yürekli insanlar tükenmemişti. Nevzat Kuloğlu'ndan güzel bir haber aldık. Bizi, gideceğimiz güne kadar evinde barındıracaktı. Bu haberi duyunca, Nevzat'a duyduğum şükranla gözlerim yaşardı. İki çocuğu ve karısıyla birlikte oturduğu evi, bizi barındırmak için hiç de elverişli değildi. Üstelik bu kararıyla, Sosyalist Birlik çevresiyle bağlarını koparmayı da göze almıştı. Hayat, her zaman kendi dengesini sağlar. Karşımızda devasa kötülük güçleri olabilir, ama iyi insanlar da, bir yerlerden yardım ellerini uzatırlar size, böylece hayatın karşısında maddeten ve manen hezimete uğramanızı engellerler.

Yılbaşından sonra, Bağlarbaşı taraflarında, Atilla Aytemur'ların üst katında oturan Nevzat'lara geçmek üzere toparlandık. Türkiye'deki o son ve hüzünlü yılbaşımızı, Emel ve Hakan Ganimgil'lerin evinde geçirdik. Bunun öncelikli bir nedeni vardı. Çünkü Roja'mız hâlâ onlarda kalmaktaydı. Bizi görünce nasıl sevindi, annesinin çevresinde nasıl dolanıp durdu, bilseniz. Ne var ki Roja hâlâ atlatabilmiş değildi hastalığını. İştahı iyi değildi, Emine'nin, masanın kenarından kendisine verdiği tavuk parçalarını, sırf annesini üzmemek için, isteksizce çiğniyordu.

O gece yemekte, Ender Helvacıoğlu ve eşi Firdevs Gümüşoğlu'yla, feminist çevreden Emine Başa da bulunuyordu. Aydınlık siyasetlerini, sorgulamaksızın izlediğini bildiğim Hakan Ganimgil, yemek sırasında aniden, o günlerde ayaklanmayla devrilmiş Romanya başkanı Çavuşesko'yla Filistin lideri Yaser Arafat için kadeh kaldırmamızı önerdi. Ne var ki, kadehi boşlukta kaldı. Çavuşesko gibi bir diktatöre dünyada kaldıramazdım kadehimi. Bunu belirttim de. "Çavuşesko için kadeh kaldırmam, ama Yaser Arafat için peki" dedim. Bugün olsa, onun için de kaldırmazdım ya, neyse. Emine de aynı tepkiyi gösterdi. İşin ilginç yanı, Ender Helvacıoğlu'nun da bizimle aynı tavrı takınmasıydı. Ender, son zamanlarda Aydınlıkçı saflarda ön plana çıkanlardan biri olmasına rağmen, o günkü Aydınlık siyasetinden oldukça farklı bir şekilde, Çavuşesko'nun devrilmeyi hak ettiğini belirtti. Tartışmaların sonucunda, Hakan Ganimgil yalnız kaldı. Firdevs Gümüşoğlu ise, Ender'le beni kastederek, "sizin aranızda ne gibi bir fikir ayrılığı var Allahaşkma, hiç anlamadım" diye sormak gereğini duydu. O akşam, Hakan Ganimgil'in açıkladığına göre, "başkanımız" Doğu Perinçek, Çavuşesko'nun devrilmesi ve karısıyla birlikte idam edilmesi üzerine (yeni iktidar sahiplerinin emriyle girişilen bu alelacele idam olayı gerçekten vahşiceydi) oturup hüngür hüngür ağlamış. Kendi istikbaline ağlamıştır, diye düşünmüştüm.

Türkiye'de geçirdiğimiz son yılbaşıydı bu. Birkaç gün sonra, Nevzat Kuloğlu'nun evine geçtik. Bize, küçük de olsa bir oda ayırmıştı Nevzat'la eşi Sevil. O sırada, Muzaffer Erdoğdu'nun

Pencere Yayınları'ndaki ortağı Muzaffer Bal'dan bir mesaj ulaştı. Pencere Yayınları'ndan ayrılıp, eski Koral Yayınları'nı yeniden kurmuştu. Pencere Yayınları'na daha önce verdiğim, basılmak üzere olan *Bürokrasi ve Sosyalist Demokrasi* adlı kitabımı, Pencere Yayınları'nda mı bırakıyordum, yoksa kendisinin kurduğu Koral Yayınları'na mı veriyordum, bunu öğrenmek istiyordu. O günlerde Muzaffer'e, Oral'ın peşinden ayrılmadığı için çok kızıyordum. O kızgınlıkla ve hizip çatışmalarının kurallarına uygun olarak, kitabı Pencere Yayınları'ndan alıp, Muzaffer Bal'a verdim. Kitap, ben Türkiye'den ayrıldıktan kısa süre sonra, Koral Yayınları tarafından, "Mehmet Gündüz" imzasıyla yayımlandı.

Bu arada bir haber daha ulaştı. Ağabeyim Turgay Zileli, bizim bulunduğumuz yere çok yakın, Koşuyolu'ndaki bir hastanede bypass ameliyatı olmuştu. Emine'yle birlikte hastaneye gittik. Bizi, ağabeyimin karısı Suzan karşıladı. Doktorlar, üst kattaki yoğun bakımda kalan ağabeyimin yanına hiçbir ziyaretçinin girmesine izin vermiyorlardı. Ağabeyimi görmeden kesinlikle geri dönmezdim, onu hayatta son defa göreceğimi daha o zamandan biliyordum. Suzan, çıkıp doktorlara ricada bulundu. Doktorlar, sadece bir kişinin, beş dakikalığına yukarı çıkmasına izin verdiler. Emine aşağıda bekledi, Suzan'la birlikte yukarı çıktık. Ağabeyim beni görünce, gözlerini oğuşturarak çocuklar gibi ağlamaya başladı. Ben de fena olmuştum. Ağlamamak için kendimi zor tuttum. Oldukça zayıflamış, süzülmüştü. Göğsü baştan başa dikişliydi. Biliyorsunuz, hastane ziyaretlerindeki konuşmalar bir tuhaftır. İnsan sersem sepelek birkaç laf eder, ama bunlar çoğunlukla kopuk ve anlamsız şeylerdir. Sanırım, ben de birkaç bölük pörçük şey söyledim. Ağabeyim, o halinde bile eski şakacılığını bırakmamıştı. Suzan'ın yanında açık açık, hastaları ziyaret eden psikolog hanımın güzelliğini övmekten geri kalmadı. O arada, Suzan, aşağıda bekleyen Emine'den söz etti. Ağabeyim, merakla, "güzel mi" diye sordu, Suzan "güzel" cevabını verince beni tebrik etti. Kulağına, yurtdışına gitmek üzere olduğumu fısıldayınca yeniden hüzünlendi. Sonunda, doktorların müdahalesine yol açmadan, öpüşüp ayrıldık. Onu bir daha göremeyeceğimi biliyordum.

1993 yılında, altmış yaşındayken, böbrek ve kalp yetmezliğinden hayata veda etti.

Sonunda pasaport ve uçak biletleri geldi. 1990 yılının 25 Ocak'ında, British Airways'le Londra'ya uçacaktık. Bir hafta zamanımız kalmıştı. Son görevim, Yavuz'la birlikte kararlaştırdığımız bildiriyi yazmaktı. "Stalinizme ve reformculuğa Hayır!" başlığını taşıyan bildiri, Romanya olaylarından yola çıkarak, hem Stalinist bürokratik rejimleri, hem de bu rejimlerin yıkılmasıyla, Macaristan'da en belirgin örneği ortaya konan ve eski komünist partilerin sosyal demokrat partilere dönüşmesiyle kurulan yeni kapitalist düzenleri hedef alıyor, buradan hareketle, Stalinizmin de, reformizmin de, kapitalist-bürokratik çürümenin iki yüzünü oluşturduğu ortaya konuyor, ancak, ne yazık ki, Leninizm savunulmaya devam ediliyordu. Sosyalist Birlik'in, reformist TBKP'yle birleşme çizgisinin şiddetle hedef alındığı bildiri, her şeye rağmen iyimser bir havada sona eriyordu. Bildiriye imza atan Feyyaz Kurşuncu'nun ısrarıyla, "istifa" sorunu örtbas edilmişti. Metne daha fazla imza toplamak kaygısıyla, bu tavizi vermiştim. İmzalar, Yazı Kurulu üyeleri ve derginin yazarlarıyla kısıtlı tutulmuştu: Yavuz Alogan, Zübeyir Bilen, Mehmet Gündüz, Nevzat Kuloğlu, Feyyaz Kurşuncu, Tevfik Özkorkmaz. İstifadan doğrudan doğruya söz edilmemesine rağmen, *Sosyalist Birlik* yöneticileri, biz Türkiye'den ayrıldıktan sonra yayımlanan, Ocak-Şubat 1990 tarihli 10. sayının en arkasında, mümkün olduğu kadar görülmeyecek bir yerde yayımladılar bildiriyi. Onların bu tutumu bile, kısıtlı koşullara rağmen, metnin amacına ulaştığını gösteriyordu.

Yola çıkmadan önceki akşam sohbetlerimizden birinde, Nevzat bana, Aydınlık hareketinin bol bol lafını etmesine rağmen, yapmayacağının anlaşıldığı, geçmiş yirmi yılın muhasebesinin bir an önce yapılmasının zorunlu olduğunu söyledi. Bunu, bugünkü anlayışları çerçevesinde Sosyalist Birlikçilerin de yapamayacağı belli olmuştu. Böyle bir metnin yazılmasını benden bekliyordu. O gece ona, böyle bir değerlendirmeyi bir an önce yazacağıma söz verdim. "Bir an önce" yapamadım bunu, ama üç ciltten oluşan otobiyografimin, bir anlamda, verdi-

gim bu sözün yerine getirilmesi olduğunu düşünüyorum. Umarım Nevzat da bunu böyle kabul eder.

Yola çıkmadan önce yapmamız gereken son şey, çocuklarımızla vedalaşmaktı. Roja'yı Hakan Ganimgil'lerin evinden alıp, Süryani ailenin yanına getirmiştim yeniden. Emine'yle birlikte gidip Şermin ve Roja'yla vedalaştık. Emine, Roja'yı, Süryani ailenin küçük oğulları Gabriel'e emanet etti. Ertesi gün Hakan'la buluşup, ona son talimatlarımızı verdik. Kendisi de on dört yaşında bir çocuk olmasına rağmen, Şermin ve Roja'ya iyi bakacağına söz verdi Hakan. Nitekim, bu sözünü tutup, daha sonra Şermin'in İngiltere'ye gelmesini sağladı. Bir akşam vakti, Irmak'la, Kemal hocaların evinde buluştuk. Ona oyuncak bir kuş almıştık. Elinde "kuş"u evine doğru koşarken, onu kimbilir bir daha ne zaman göreceğim diye düşünmüştüm.

25 Ocak gelip çattı. Nevzat'larla vedalaştık. Bizi havalanına götürecek Orhan Cerav ve eşi Nevin Cerav'ın arabasına bindik. Yolcuları uğurlayan normal bir aile görüntüsü vermek için birlikte gelmeyi doğru bulmuşlardı. Önce Hasan San'ların Aksaray'daki evine uğrayıp, oraya bıraktığımız valizlerimizi arabaya yerleştirdik. Hasan San ve ailesiyle vedalaştıktan sonra, havaalanının yolunu tuttuk. Avrupa pasaportu taşıdığımızdan, yabancı yolcuların bölümünden geçecektik. Bagajımızı verdikten sonra, Orhan ve Nevin'le vedalaştık ve önümüzdeki bir yabancı basketbol takımının oyuncularının peşine takılıp polis kontrolüne girdik. Emine'ye, "ben takılırsam, sen hiç durma, geç git" demiştim. O ise bunu kabul etmemişti. Önden ben girdim. Polis, Hollanda pasaportuma damgayı vurdu, geçtim. Sonra, oyalanıp Emine'yi bekledim. Emine de geçti kazasız belasız. Orhan ve Nevin'e son kez el sallayıp "gate" bölümüne ilerledik. Ben rahatlamıştım. Ama Emine, İngiltere'de başımıza geleceklerden endişeliydi. "Boş ver İngiltere'yi şimdi" dedim, "buradan geçtik ya, sen ona bak."

Uçağımız havalandı. İstanbul'un, gittikçe küçülen, solan binalarına, yollarına son kez baktım.

V.
1990-1992
Sapak

Yaşamımın 38 yıllık bölümünü kapsayan üç ciltlik otobiyografimi burada noktalıyorum. 1990 yılı başından bugüne kadar süren 13 yıllık yurtdışı serüvenimi yazmayı şimdilik düşünmüyorum. Ne var ki, yurtdışına çıktıktan yaklaşık üç yıl sonra, 1992 yılının sonundaki Anarşizme varış sürecimi kısaca yazmamın gerekli olduğu kanısındayım. Bu, 1962 yılında devrimci ve sosyalist olduktan sonra yaptığım, 30 yıllık, uzun, dönemeçli ve sancılı yolculuğun son bölümüdür. Bu bakımdan, yurtdışının ayrıntılarına girmeden, yaşadığım pratik ve düşünsel süreci algılayışımı ve teorik temellerini, kısaca da olsa, özetlemek istiyorum.

Londra'ya geldiğimiz günlerde bizi bulan ilk siyasi grup, Doğan Tarkan'ın liderliğini yaptığı, Socialist Worker Party'le (SWP) bağlantılı çalışan Sosyalist İşçi Grubu oldu. Doğan Tarkan, ta TİP zamanından arkadaşımdı. Henüz, Londra'daki ilk günlerimizi yaşıyorduk. İltica Davamıza bakan avukat Jane Cooker'ın yanında tercümanlık yapan Mesut Akın'ın evinde kalıyorduk geçici olarak. Doğan Tarkan, geldiğimizi duymuş, Mesut'un evinden beni aradı. Bir yere gidip ayak üstü sohbet ettik. Daha ilk görüşmemizde, Doğan'la yıldızımızın pek barışmayacağını hissettim. Onda da lider havaları vardı. Daha "se-

lamünaleyküm" demeden, konuşmalarından feminist olduğu izlenimine kapıldığı Emine Özkaya'ya, biraz da sertçe, "biz feminizmden hiç hoşlanmayız" diyerek ideolojik hattını sergileme gereğini duydu. Beni Roni Margulies adlı, yıllardır İngiltere'de yaşayan arkadaşla tanıştırdı. Aynı zamanda şair olan Roni, insani ilişkilerde, Doğan'dan daha yumuşaktı. Hatta, ricamız üzerine, Şermin'in İngiltere'ye getirilmesi için yürütülmesi gereken karmaşık işlemlere büyük yardımı dokundu.

Sosyalist İşçiden pek hoşlanmamış olmamıza rağmen, ilk altı ay ilişkilerim belli ölçülerde sürdü. Her yıl yaptıkları "Marksizm 1990" toplantısına katıldık. Üç gün süren toplantıda, SWP'nin akademisyenleri, partinin üye ve taraftarlarına çeşitli konularda eğitim seminerleri veriyorlardı. Farklı salonlarda verilen bu seminerlerin hepsine aynı anda katılmamız mümkün değildi, ama bazılarına katıldık. Sovyetler Birliği'ndeki iç savaşın tartışıldığı bir toplantıda, Türkçe olarak, Kronstadt ayaklanması konusunda birkaç soru sordum. Sosyalist İşçi'den bir kadın arkadaş, söylediklerimi İngilizceye çevirdi. Konuşmacının yanıtları hiç de tatmin edici değildi. Bu konuda, klasik Troçkist tezi dile getirdi. Eğer ayaklanma zorla bastırılmasaydı, devrim "kaybedilecekti". Yine de sorularım, üyeler arasında belli bir tartışmaya yol açmıştı. Diğer yandan, Sosyalist İşçi taraftarları, özellikle Emine'yle tartışıyorlardı feminizm konusunda. Emine, Sosyalist İşçi ve SWP'ye karşı, benden de uzak bir tavır içindeydi. Nitekim, benden farklı bir tutum alıp, üç gün süren toplantıların sonundaki, hep birlikte "enternasyonal" söyleme ritüeline katılmayı reddetti.

Bununla birlikte, Sosyalist İşçi'nin, Finsbury Park semtindeki Red Rose adlı "Labour Club"m üst katında yapılan haftalık toplantılarından birkaçını izledik. Sovyetler Birliği tarihinin özellikle 1925 yılından sonraki dönemini, Troçkist bakış açısıyla didik didik ediyorlardı, ama Lenin ve Troçki'nin günahlarını irdelemeye hiç niyetlerinin olmadığı anlaşılıyordu. Teorileri adeta kalıplaşmıştı. Bildiklerinde, Stalinistler kadar katıydılar. Bütün suçu Stalin'in sırtına yıkıp, geçmişin günahlarından arındıklarını düşünüyorlardı. Aynı liderlik hiyerarşisi on-

larda da mevcuttu. Kapalı bir sekten farksızdılar. Kendilerini beğenmiş, dünyanın en büyük gerçeğini ellerinde tutuyormuş gibi bir halleri vardı. Bu da onlara, son derece katı, hatta kibirli bir görüntü kazandırıyordu. Birlikte yürüyemeyeceğimizi anlamıştık. Hem ruhça, hem de düşünce olarak bize uzaktılar.

1990 yılının sonlarına doğru, Sosyalist İşçi'nin dışında, hatta bu grupla rekabet halindeki başka Troçkistlerle de tanıştık. Bunların başında, Zafer Yörük, Daryo ve kız arkadaşı Fatma geliyordu. Zafer ve Daryo'nun, Dev-Genç'ten arkadaşım olan ve sonraki yıllarda Troçkizmi benimseyen, o sırada Fransa'da yaşayıp, ara sıra Londra'ya gelen Ergün Aydınoğlu'yla da (*Yarılma*, s.493-494/*Havariler*, s.118) bağlantıları vardı. Hatta bir keresinde bizi, Muswill Hill semtindeki evimizde, birlikte ziyaret etmişlerdi. Ne var ki, bu ziyaret esnasındaki sohbetlerde epeyce "Fransız" kaldığımızı hissetmiştik. Ergün, Daryo ve Fatma, kendi aralarında, "Troçkizm dünyasına" ilişkin öyle olay ve kişilerden söz ediyorlardı ki, bunları bilmemiz ve tanımamız imkânsızdı. Anladığım kadarıyla, Troçkizm de kapalı bir kutuydu ve bu "kutu" içinde yer alanlar, sadece kendilerinin anlayacağı şifrelerle konuşuyorlardı. Belki de bütün ideolojilerin böyle kendine özgü dünyaları vardı.

Muswill Hill'deki evimizi, o sırada henüz kendine bir yer ayarlama olanağı bulamamış Sinan Eriş adlı arkadaşla paylaşıyorduk. Sinan, kısa süre öncesine kadar R. Yürükoğlu'nun liderliğini yaptığı TKP-İşçinin Sesi örgütünün taraftarlarmdandı. İngiltere'ye geldiğinde, R. Yörükoğlu'nun Londra dışındaki dillere destan konağında konuk kalmış, burada gördüklerinden ve yaşadıklarından sonra büyük hayal kırıklığına uğramıştı. Şen şakrak bir insan olan Sinan'la yaptığımız sohbetlerde, geçmişte birbirinin gözünü oyan örgütlerimizin, liderlik sultaları ve baskıcılıklarıyla tıpatıp benzediklerini tespit etmiştik. Aslında Londra'da, Sinan gibi, çeşitli örgütlerden kopmuş, sorunları irdelemeye istekli çok sayıda devrimci olduğunu biliyorduk. Neden sorunları hep birlikte tartışıp ortak noktaları tespit etmeyelimdi? Hem belki, böyle bir çaba, Türkiye'deki birlik çalışmalarına da küçük bir katkı olurdu. Bu düşünceyle,

Daryo'yla Fatma'ya, farklı görüşlerdeki devrimciler arasında tartışma toplantıları yapmayı önerdik. Onlar da önerimizi olumlu buldular ve tartışma toplantıları başladı.

Çeşitli evlerde yapılan toplantılara katılım, başlangıçta yirminin üstündeydi. Tartışma konuları, proletarya diktatörlüğü, devlet, sosyalist demokrasi, devrim, kadın "sorunu" vb. idi. Stalinizmin eleştirisi konusunda genel bir mutabakat olmakla birlikte, doğal olarak, çeşitli konularda farklı fikirler çıkıyordu ortaya. Özellikle "proletarya diktatörlüğü" konusunda. Emine ve daha sonradan, "şaşırtıcı" bir şekilde yeniden Aydınlıkçılara katılacak Kağan Güner, farklı noktalardan da olsa, "proletarya diktatörlüğü" teorisini eleştiriyorlardı. Ben ise, "inançlarımda" belli ölçüde sarsılma olmasına rağmen, hâlâ Leninisttim. Bu yüzden, son tahlilde, Kağan ve Emine'ye karşı Daryo'larla birlikte saf tutuyordum. Gerçi, Emine'yle Kağan'ın hareket noktaları farklıydı. O sıralar yeşilci olan Kağan'ın proletarya diktatörlüğüne karşı çıkışı, liberalleri fazlasıyla hatırlatıyordu. Emine ise, kadın olarak kendini "proletarya diktatörlüğü"nün içinde hissetmediğini söylüyordu. Ayrıca, bürokratik diktatörlüklerin neden bu teoriye sıkı sıkıya sarıldıkları sorusunu getiriyordu. Aslında Emine'nin bu teoriye ve Lenin'e böylesine saldırmasına içten içe bozulmuyordum desem yalan olur. Bu, görüşlerinin yanlışlığını düşünmekten çok, "bizi" batını görüşleriyle elâleme rezil ettiği hissine kapılmamdan kaynaklanıyordu. Toplantılardan sonra onunla uzun uzun tartışıyordum. Görüşlerini biraz daha temkinli ifade etse ne olurdu sanki? Toplantıya katılanlar, bizim de liberal olduğumuzu sanabilirlerdi. Emine ise nuh diyor, peygamber demiyordu. Hatta batını görüşlerini daha da ileri götürüp Leninist parti teorisine de saldırmaya başlamıştı özel görüşmelerimizde. Bir keresinde hiç unutmam, parkta yaptığımız bir gezinti sırasında, Emine'ye, "ne yani, artık partiyi de mi reddedeceğiz. Bu, devrimden vazgeçmekle aynı anlama gelir" diye çıkışmıştım sertçe. O ise, sonradan bana itiraf ettiğine göre, içinden, "şimdilik fazla ileri gitmesem iyi olur" deyip, geçici olarak geri çekilmiş. Otuz yıl içinde, genç bir devrimciden, orta yaşlı bir bürokrata,

bürokrattan, doktriner bir muhalife ve nihayet Anarşiste dönüşme sürecimin kritik günlerini yaşıyordum. "Taban"ın aşağıdan bakış açısının, kadınların küçük büyük her türlü iktidarı sorgulayışının, bürokrasi dünyasının dışındaki hayatın doğallığının, eleştirel duygu ve aklın bu süreçteki etkisinden söz ederken, en başta Emine Özkaya'yı anmam gerekir.

O günlerde, Daryo, Orhan Suda'yla eşi Sevgi Suda'nın, yemeğe geleceğini söyleyerek beni de davet etti evine. Orhan Suda, çok eskiden beri bildiğim (*Yarılma*, s.298/*Havariler*, s.487), saygı duyduğum bir yazar, 1951 TKP tevkifatında tutuklanıp yıllarca hapis yatmış eski bir Komünistti. Onunla doğrudan doğruya tanışmayı, görüşlerini öğrenmeyi elbette çok isterdim. Daryo'ların, Londra'nın güneybatısındaki, oldukça uzak evlerine bisikletle gittim. Orhan Suda ve eşi Sevgi Suda'yla tanışmak üzere Daryo'ların evine girdiğimde su gibi terlemiştim. Suda'ların evi de bir hayli uzakta olduğundan, yemekten kısa süre sonra kalkmak zorunda kaldılar. Bu yüzden, yemek öncesindeki ve yemekteki sohbetimiz, ancak iki saat kadar sürebildi. Buna rağmen, Orhan Suda'nın sohbet sırasında söylediği birkaç söz, saatlerle ölçülemeyecek kadar değerliydi benim için. Birara, Daryo, Stalin'e atıp tutarken, Orhan Suda, "Lenin çok mu farklıydı sanki" demiş, konuğuna saygısızlık etmemek için azami çaba gösteren Daryo'nun, "öyle mi diyorsunuz ağabey" sözlerini, "elbette öyle diyorum, hiç kuşkunuz olmasın, Lenin de dahil hepsi birer mafya şefinden farksızdı. Hepsi zorbaydı" diye karşılamıştı. Orhan Suda'nın bu sözlerinin, Leninizmle, son zamanlarda iyice zayıflamış ve yıpranmış bağlarımın kopma noktasına gelmesine katkıda bulunduğunu çok iyi hatırlıyorum. Bunca deneyimden geçmiş eski bir Komünist de aynı yargıda olduğuna göre, şu Leninizm denen şey üzerinde çok daha dikkatli durmam gerektiğini düşünmüştüm. Öyle ya, Stalin olgusu nereden çıkmıştı ki. Çok daha derinlerde köklere sahip olduğunu düşünmemek ahmaklık olurdu.

Toplantıların tadı tuzu da giderek kaçmaya başlamıştı. Birincisi, bu tür, fazlasıyla teorik tartışmalarla bir yere varılamayacağı anlaşılmıştı. İkincisi, her seferinde, toplantılardan

"memnun kaldığını" ya da "kalmadığını" beyan etme gereğini duyan Daryo'nun lider havalarına bürünmesi can sıkıcıydı. Üçüncüsü, Türkiye'den gelen ve çeşitli fraksiyonların temsilcisi oldukları anlaşılan yeni arkadaşların katılmasıyla, giderek toplantıların başındaki bireysel katılım havası bozulmaya, topluluk, minyatür bir "Kuruçeşme" görüntüsü almaya başlamıştı. Dördüncüsü, belli bazı konularda tam zıt noktalarda olduğumuz ortaya çıkmıştı. Bunlardan biri de kadın "sorunu"ydu. Sosyalistlerin, kadınlara ilişkin pratik uygulamalarının tartışıldığı bir toplantıda, Emine, görüşlerini neredeyse tek başına savunmak zorunda kalmıştı. Bu o kadar önemli değildi de, Daryo'nun daha başından, konuyu, herkes için malum olan, İngiltere'deki burjuva feminizminin eleştirisi noktasına getirmeye çalışması, hayli kurnazca bir taktiğin ürünüydü. "Feminizme kan vermeyeceğiz" türü nutuklar atmaya başlayan Sinan'ın ise, lider sultalarına tavır almakla birlikte, geldiği örgütün temel yönelimlerinden öyle kısa vadede kopamayacağı anlaşılmıştı. Bu kadar farklı eğilim ve yönelimlerdeki insanların ortak noktalar tespit edemeyecekleri belli olmuştu. Zaten tartışılacak konular da bitmişti aşağı yukarı. Artık toplantılarda, çeşitli grup temsilcilerinin, grupları lehine sergiledikleri ince siyasi taktikleri izlemekteydik. Önce, bir mektup yazarak Emine Özkaya çekildi toplantılardan. Ardından da ben.

Gruptaki arkadaşlarla bireysel ilişkilerimizi sürdürüyorduk elbette. Günün birinde Kağan Güner'in evine gitmiştim. Bana, o zamana kadar adını bile duymadığım tanınmış Amerikalı Anarşist Murray Bookchin'den söz etti. Meğer Bookchin, birkaç yıl önce, konferans vermek üzere Londra'ya gelmiş ve Kağan da konferansta bulunmuş. Bookchin, Komünistlerle, Anarşistlerin örgütsel farkları bir kenara bırakıp biraraya gelmelerini, yeni bir enternasyonal oluşturmalarını önermiş. Komünistlerin "kızıl"ıyla, Anarşistlerin "kara"sı biraraya getirilmeliymiş. Kağan'ın, Bookchin'e atfen aktardıkları aklıma yatmıştı. "Bence de yeni bir enternasyonal gerekli" dedim ona, "ama bunu kim yapacak? Anarşistler böyle bir fikre yanaşırlar da, Komünistlerin yanaşacağını hiç sanmam." Aslında daha bu

sözler ağzımdan çıktığı an, kendimi, örgütsel ve doktriner bağnazlıktan görece uzak olduklarını düşünmeye başladığım Anarşistlere daha yakın hissettiğimi fark etmiştim.

Komünizmle iyice zayıflayan son bağlarımı kopartmama, tuhaftır ki, Londra'daki bir kebapçı neden oldu. O günlerde Sovyetler Birliği çökmüştü. Medya, "Anarşizmin öldüğünden" söz edip duruyordu. Öyle ki, SWP bile, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra duraklara yapıştırdığı afişlerde, "Komünizm öldü, yaşasın Sosyalizm" sloganını atıyordu. Bu tavrın ardındaki örgütsel var olma güdüsünü görmemek mümkün değildi. Herkes, yıkıntının altından ne kurtarırsam kârdır mantığıyla hareket etmeye başlamıştı. Batan geminin mallarıydı bunlar! Komünizme ilişkin kuşkularıma rağmen, sırf bu "lodosçu" tavrına bozulduğumdan, o günlerde, kasten orak çekiçli rozet takmaya başlamıştım (Camden Town'daki "hippy market"te, Sovyet subaylarının kasketlerinden alman orak çekiçli rozetler iyice ucuzlamıştı. O günlerde bizi kız arkadaşıyla birlikte ziyaret eden eski arkadaşlarımdan Mehmet Emin Yıldırım (*Havariler*, s.308), Amsterdam'daki ikinci el dükkânlarda en ucuz kitapların, Marx ve Lenin'in kitapları olduğunu, hatta bazı kitapçıların, beş para etmeyen bu kitapları bedavaya bile verdiklerini söylemişti). Günün birinde, yakamdaki orak çekiçli rozetle, Turnpike Lane yakınlarındaki bir kebapçıya girmiştim. Niğde-Aksaray'lı olduğunu öğrendiğim orta yaşlardaki kebapçıyla ayak üstü sohbete giriştik. Sol eğilimli bir adamdı. Gözü, yakamdaki rozete takılmıştı. Siyasi mülteci olup olmadığımı sordu. "Evet, siyasi mülteciyim" dedim, "gıyabımda verilmiş sekiz yıl hüküm var, Komünist örgüt kurmaktan." Yakamdaki rozeti gösterip, "aynı yolda devam mı" diye sordu, biraz da üzgün bir yüz ifadesiyle. "Elbette" dedim, gururla, "ceza tehditleriyle yolumuzdan dönecek değiliz." "Dönmeyeceğinizi biliyorum" dedi Aksaray'lı kebapçı, "ama siz de bilirsiniz ki, Komünizm öldü artık. Komünistlerin de hiçbir itibarı kalmadı. Ölmüş bir şeyi diriltemezsiniz ki. İnsanlara artık başka bir yol göstermek gerekmez mi?" Normal zamanlarda, bu tür sözler karşısında çenem durmaz, mutlaka bir

şeyler söylerdim. Evet ama, adamın söyledikleri, benim de bir zamandır düşünüp durduğum, ama bir türlü itiraf edemediğim gerçeklerin aynısı değil miydi? "Haklı olabilirsin" dedim kebapçıya ve parayı ödeyip çıktım dükkândan. O günden sonra da bir daha orak çekiçli rozeti takmadım. Komünizmi yıllar yılı gururla taşımıştım. Ama artık, gururun yerine utancı taşımak istemiyordum.

1992 yılının son günleriydi. Gece yarısı olmuş, Emine'yle sohbet ediyorduk. Konu konuyu açmış, sonunda sıkı bir tartışmaya tutuşmuştuk. Bütün görüşlerimizi sakınmasızca ortaya döktüğümüz, kendimizle acımasızca yüzleştiğimiz bir geceydi bu. Nerelerden gelmiştik, hangi süreçlerden geçmiştik? Bugün hangi noktadaydık? Bundan sonra hayata karşı nasıl bir tavır alacaktık? Nerelerde yanılmıştık? Yöneldiğimiz yollar bizi nereye getirmişti? Bu derin tartışma ve yüzleşmenin bir yerinde, nasıl oldu ben de bilmiyorum, aniden, "Bakunin haklıydı aslında" dedim. Körfez savaşı sırasındaki gösteri ve yürüyüşlerde nerede kara bayrak görse peşine takılan Emine Özkaya, bu ani çıkışım karşısında şaşırdı, biraz da şaşırmış gibi yaptı ve beni dengelemek için, "ne diyorsun" dedi, "bu çok ciddi bir yargı. Çok büyük bir dönüşüm." Evet, gerçekten de öyleydi. Bunun üzerine, hummalı bir akıl yürütmeye giriştik. 1992 yılının, o Aralık sabahının solgun ışıkları yüzümüze vurduğunda önümüzde yeni bir yol uzanıyordu.

* * *

Marx, büyük bir düşünürdü. Onunla I. Enternasyonal'de büyük çatışmalara giren Bakunin de bunu açık sözlülükle kabul etmiştir. Marx'ın kapitalist sistemin temel yapısını tahlili gerçekten dahiyanedir ve günümüzde de büyük değer taşır. Bununla birlikte, çağının bilimci yöneliminin etkisiyle ortaya attığı sosyalizme ilişkin teoriler, ne yazık ki, önemli zaaflar içeriyordu. Nereden kaynaklanıyordu bu zaaflar? Kapitalist ekonomik, sosyal ve politik sistemin kurumlarını başarıyla tahlil eden Marx, gelecek toplum için, aynı sistemin kurumlarını, içeriğini değiştirerek kopya etme yoluna gitmişti. Üstelik,

kapitalizmde "objektif" yasalarla işleyen bu kurumların tepesine, "proletarya diktatörlüğü" adını verdiği bir kurum oturtarak, altından kalkılması son derece zor bir hata yapmıştı. Aslında o da biliyordu, proleterlerin fabrikalardan çıkıp "proletarya devletini" yönetemeyeceğini. Daha sonraları Lenin, devrimin o sıcak günlerinde yazdığı, Anarşizmden hayli etkilenen *Devlet ve Devrim* adlı eserinde, bir aşçı kadının da devlet görevlerinin başına geçebileceğini ileri sürdü, ama bu görüşün afakiliği kısa sürede ortaya çıktı. Aşçı kadının devlet görevlerinin başına geçmesini bırakın bir yana, işçiler, Lenin'in emriyle fabrikalara hapsedilip, kendi emeklerinin ürününü denetlemekten yoksun kılınarak yabancılaşmaya mahkûm edildiler, eski rejimdekinden de beter bir şekilde üretime koşuldular. İşçilerin temsili organları Sovyetlerin başına gelenleri ise herkes bilmektedir.

Marx'ın devlet teorisi çürüktü, çünkü "proletarya diktatörlüğü" devletinin ana mekanizmasını, "bilimsel sosyalist" teoriyi benimseyen bir partiye bağlamıştı. Bu parti, proletarya *adına* mekanizmayı yönetecek, uzun bir geçiş devresini tamamlayacaktı. Oysa kapitalizmde, sistem, burjuva partilerine bağlı değildi. Onlar, önceden kurulmuş ekonomik sistemin gereklerini yerine getirmekle yükümlüydüler. Ne var ki, sosyalist geçiş aşamasında ekonomiyi, bir üst yapı kurumu olan parti inşa edecekti. Elbette, işçilerden güç ve destek alarak. Evet ama, kurumları taklit edilen kapitalizmden farklı bir durum vardı burada. Bu parti kurumu, hele ekonomik temelin henüz oluşmadığı koşullarda yolundan saptığında ne olacaktı? Marx ve Engels, bunu yanıtlamaya hiçbir zaman yanaşmadılar, zaten ortada somut bir örnek de yoktu. İşte bu noktada Bakunin'in düşüncesi, incelenmeye değer. Hele ekonomik temeli henüz oluşmamış bir sistemi kurmakla görevli bir iktidar organına güvenilemezdi. Ne kadar işçilerin denetiminde olduğunu farzetsek de, bu iktidar organının yozlaşması, yeni bir ayrıcalıklı zümrenin aleti haline gelmesi büyük, çok büyük bir olasılıktı. Yozlaşan devlet görevlilerinin işçiler tarafından görevden alınması türü önlemler, kağıt üzerinde kalmaya mahkûmdu. Çün-

kü iktidarın topuna, tüfeğine, polisine, mali gücüne sahip görevliler, bu "geri çağırma" eylemine gülerek bakacak, kendilerini "geri çağıranları" devlet mekanizmasının baskı araçlarıyla yankılayacaklardı. İktidarı bir kere ele geçirenler, zorla alaşağı edilmedikleri sürece, ondan asla vazgeçmeyeceklerdi. Devlet, "sönüşe" gitmeyecek, tersine kendini tahkim ettikçe edecekti. Yeni egemenler, iktidarlarını, "işçi iktidarı", kendilerine baş kaldıranları "karşı-devrimci" ilân ederek hükmedeceklerdi. Burjuva demokrasilerinde, farklı burjuva kesimlerinin menfaatlerini temsil eden siyasi partiler, seçimle hükümet görevlerini bir diğerine bırakıyorlardı, ama ekonomiye, dolayısıyla devlete hakim yönetici sınıf hiçbir zaman iktidardan inmiyordu. İşçi sınıfının, henüz ekonomik hakimiyetini kuramadığı koşullarda, ekonomiyi ve devleti elde tutma işlevini, *onun adına* "proletarya partisi" yerine getirecekti. Bu da kaçınılmaz olarak, partiyi, iktidar tekeline sürükleyecekti. 150 yıl boyunca çok sayıda deneyle bunların hepsi yaşandı ve Bakunin'in haklı olduğu ortaya çıktı. Eğer devrim ve yeni toplum gerçekten *kitlelerin eseri* olacaksa, bu, iktidar mekanizmalarını ele geçirmiş, kitlelerin temsilcisi olduğu farzedilen bir yönetici zümre eliyle gerçekleştirilemezdi. Ancak doğrudan demokrasiyi uygulayan kitlelerce gerçekleştirilebilirdi. Bunun başka yolu yoktu.

Sonraki yıllarda Lenin tarafından daha da geliştirilen parti teorisine göre, parti, *apriori* işçi sınıfının temsilcisi olarak vazediliyordu. Oysa örnek alman burjuva partiler modelinde, herhangi bir burjuva partisi, burjuvazinin bütününün temsilcisi değildi, adı üstünde bir "parçasının" temsilcisiydi. Burjuva sınıfı, bu partilerden birinin ya da birkaçının hükümet etmesini destekliyor, sınıfın bütünsel çıkarlarını temsil etmediklerini gördüğü an, yerine, "muhalefetteki" bir diğer burjuva partisinin gelmesini sağlıyordu. Böylece sistemin devamı mümkün olabiliyordu. Oysa, Marksist-Leninist monolitik parti anlayışına göre, işçi sınıfının ancak bir partisi olabilirdi, o da "doğru" Marksist-Leninist ideoloji ve politikayı temsil ettiği farzedilen partiden başkası değildi. Aslında bunun da garantisi yoktu. Çünkü, ideoloji zemini son derece kaygandı. Bugün gördüğü-

müz gibi, Marksizm-Leninizmin farklı yorumlanmasıyla çok sayıda "proletarya partisi" çıkabilirdi ortaya. Ne var ki, sosyalizmin yukarıdan aşağıya inşasına dayanan "proletarya iktidarı", böylesi bir işçi partileri çoğulculuğuna izin veremezdi. O zaman, "sosyalizmin inşası", yaz boz tahtasına dönebilirdi. Tek bir partinin hikmetine dayanan yukarıdan aşağı inşa mantığı, her şeyin merkez komitesine bağlandığı monolitik bir yapıyı zorunlu kılıyordu. Yani, monolitik "proletarya partisi" anlayışı, örnek aldığı burjuva modeliyle de çelişiyor, daha geri bir örneği oluşturuyordu. Burjuvazi, parti fikrini ve pratiğini, kendi sınıf egemenliğindeki çoğulculuğun ifadesi olarak geliştirmişti. Yani her "parti", burjuvazinin bir kesimini temsil etmekteydi. Monolitik bir "proletarya iktidarındaki" tek parti diktatörlüğünde ise, "parti" denen olay da ortadan kalkıyordu. Bu koşullarda, "parti", sadece proleter yığınlarından ayrı bir kastı ifade ediyordu. Özel bir ideolojiye sahip, farklı fikir ve eğilim tanımayan, üyeleri işçi sınıfının üstünde birer yönetici adayı bu "parti"ın, kendi özel kodlarına sahip, hiyerarşik bir kast olması kaçınılmazdı, böyle bir kastın da kitlelerin üzerinde monolitik bir yöneticiler diktatörlüğü kurmaması neredeyse imkânsızdı.

Marksizmle Anarşizm arasındaki temel farklılıklardan biri de, devrime bakışta ortaya çıkıyordu. Marx, toplumsal devrimin hayata geçebilmesi için, öncelikle bir politik devrim aşaması öngörüyordu. Bunun anlamı, "proletarya partisi"nin şu ya da bu yolla devlet iktidarını ele geçirip, yukarıdan aşağıya, toplumsal devrimin koşullarını yaratmasıydı. Anarşizm ise, böyle bir politik devrim aşamasını gereksiz, hatta devrimin ölümü olarak görüyordu. Devrim, bir politik partinin "bilgi" ve önderliğine, hele hele zorba bir devlet gücünün şiddetine dayanılarak ilerleyemezdi, tersine bu, kitlelerin devrimci coşkusunun sönmesine hizmet ederdi. Devrim, ancak bireylerin ve bireylerden oluşan kitlelerin gönüllü katılımıyla, zorlama olmaksızın, onların algıladığı ve istediği oranda hedefine doğru ilerleyebilirdi.

Marx ve Engels, kendi burjuva eğitimlerinin sonucu olarak,

yapılara ve kurumlara büyük önem vermişlerdi. Dolayısıyla onların düşündüğü "proletarya partisi", burjuva demokrasisi kurumu içinde yer alacak, seçimlere katılacak, parlamentoda gruba sahip olacak, diğer burjuva partileri gibi, devasa bir yapılaşma ve kurumlaşmayla, proletaryayı adım adım iktidara taşıyacaktı. Hatta belki de "proletarya", seçimler yoluyla bile iktidara gelebilecekti. Nitekim, II. Enternasyonal'in en büyük partisi Alman Sosyal Demokrat Partisi bu yolu izlemiş, sonunda, gerçekten de büyük bir kuruma dönüşmüştür. Ama I. Dünya savaşında savaş harcamaları yönünde oy kullanan bu büyük kurum, artık proletaryaya ait değildi. Kurumlaştığı ölçüde burjuva kurumuna dönüşmüştü. Çok daha istikrarsız bir ülkede yaşayan Lenin, elbette bu kadar istikrarcı bir yol izlememiştir. O, burjuva kurumlarına böylesine yerleşilmesini doğru bulmamış, ancak kurumlardan yararlanmak mantığını da reddetmemiştir. Hatta bunu reddeden sol Komünistlerin devrimci tutumuyla "çocukluk hastalığı" diye alay etmiştir. Parlamentoda grup bulundurup, "kitlelere seslenmeye" özen gösteren Bolşevik Partisi'nin, 1917 Şubat Devriminden sonra kurulan geçici hükümetin eklentisi olmasını güç bela önleyen Lenin, Bolşeviklerin iktidara gelmesinden sonra izlediği siyasetlerle, burjuva kurumlarıyla oynamanın acı sonuçlarının ne olacağını, bizzat iktidardayken kanıtlamıştır. Sovyet Devleti'nin, burjuva devletler dünyasında manevralar yapar, dünya çapında burjuva kurumlarını "kullanırken", kısa sürede, onların kıskacına yakalanması bir yana, III. Enternasyonal'in yönergeleriyle, en gerici sendikalar ve parlamentolar da dahil bütün burjuva kurumlarında çalışma taktiğini uygulayan Komünist partiler, kısa sürede, burjuva düzenlerine eklemlenmişlerdir. 1920 ve 1930'lardaki "halk cephesi" taktiklerinin sonuçları, bu utanç verici eklemlenmenin acı öyküleriyle doludur. Hatta, Anarşistlerin İspanya devriminde izledikleri, faşizme karşı Cumhuriyetçilerle ittifak yapma ve ilkelerini çiğneyerek hükümete katılma siyasetleri de, bu acı öykülerden birini oluşturur. Sonuç ortadadır. Siz burjuva kurumlarını kullanamazdınız, burjuva kurumları sizi kullanırdı. Burjuvazinin şu

ya da bu kesimiyle ne kadar çok ittifaka giderseniz, burjuvaziyle o ölçüde kaynaşır, devrimden uzaklaşırdınız. Evet, belki Anarşistler, 20. yüzyılda, burjuva kurumlarına dahil olan ve ittifaklar siyaseti izleyen Komünistler kadar etkili bir güç olamamışlardır. Ama, İspanya devriminin son döneminde yaptıkları önemli hatalar hariç, bu tür şeylerden uzak kalarak, hiç değilse sisteme eklemlenmemiş, Komünistlerden farklı olarak devrimci duruşlarını yitirmemiş, geleceğe yönelik devrimci umutların yaşamasını sağlayabilmişlerdir. Elbette bu noktada, Anarşizmi, Sol Komünizmle birlikte anmak yerinde olur. Ayrıca, Anarşizm, Marksizmden farklı bir şekilde, devrimi gelecekte gerçekleşecek bir "altın çağ" değil, bugünden, günlük hayatta ve bireysel hayatlarımızda yapılacak küçük ya da büyük değişikliklerin toplamı olarak görmesiyle de, Regis Debray'm 1960'larda yayımlanan ünlü kitabının adını kullanarak söyleyecek olursak, "devrimde devrim" yapmıştır.

Marksizmin önerdiği sistem, "proletarya partisi"nin tüm toplumu yönlendirmesi mantığına dayandığından, kaçınılmaz olarak, her alanda merkeziyetçiliği gerektirir. Marksizm, insana, aşağıdakine, kitlelere, topluma, yerele güvenmeme temeline oturur. Toplum yetersizdir, kitleler bilinçsizdir, insan, yeni bir toplumsal gelişmeyle yoğrulmadıkça esasen kötülüğe eğilimlidir, yerel daima "geriliğe" ve geleneksele yatkındır, feodal güçlerin ya da milliyetçiliğin aleti olması olasılığı çok yüksektir, kendisine önemli misyonlar yüklenen işçi sınıfı bile, en azından bir dönem, "partisi" tarafından güdülmelidir. O zaman, bütün bu aşağıdan güçlerin merkeziyetçi ve "bilinçli" kurmaylar tarafından merkezden yönetilmesi, yönlendirilmesi, zamanı belirlenemeyen bir geçiş sürecinde güdülmesi gerekir. Anarşizm, bunu temelden reddedip, her alanda ademimerkeziyetçiliği savunur. Eğer devrim gerçekten ilerleyecekse, insanın, aşağıdan güçlerin, kitlelerin, yerel güçlerin, toplumun özbilinciyle, katılımıyla olacaktır bu, öyleyse başından itibaren inisyatif onlara verilmelidir. Elbette bu, Anarşizmin, aşağıdancılık naifliği içinde olduğu anlamına gelmemelidir. Anarşizm, merkeziyetçi iktidar güçlerine karşı doğaçtan kuşkuculuk içinde

olduğundan, ister istemez, ademimerkeziyetçiliğe ve kitle inisyatifine vurgu yapar. Ademimerkeziyetçiliğin ya da yerel güçlere dayanmanın handikapları yok mudur? Marksizmin bu konudaki güvensizliğinin hiç mi maddi temeli yoktur? Vardır elbette. Ama, merkeziyetçiliğin handikapları çok daha büyüktür ve sonuçları daha acıdır. Ademimerkeziyetliğin zaaflarının tedavisi, merkeziyetçilikte değil, yine bireysel inisyatifte, kitle inisyatifindedir. İnsanlar kendi özbilinçleriyle ve kendi istekleriyle harekete geçmedikçe hiçbir şey yapamazsınız. Yaptığınızı sandıklarınız ise, zorlamanın, zorbalığın ürünü yapay şeylerdir ve hiçbir zaman sağlam temellere sahip değillerdir.

Marx ve Engels'in formüle ettiği tarihi materyalizm teorisine göre, toplumlar, üretici güçlerin gelişmesiyle ilerliyorlardı. Marksistlerin itiraz edeceğini bile bile, biraz şematik ifade edecek olursak, ilkel komünal toplumu, köleci toplum, köleci toplumu, feodal toplum, feodal toplumu da, kapitalist toplum izliyordu. Bu aşamalı şemaya göre, üretici güçlerin daha da gelişmesi, sosyalist toplumun, giderek sınıfsız, Komünist toplumun ortaya çıkmasına yol açacaktı. Öyleyse, sosyalist toplumun rahatça kurulabilmesi için, üretici güçleri gelişmiş, sanayileşmesini tamamlamış kapitalist toplum temeli gerekliydi. Bu yüzden Marx ve Engels, sosyalist devrimlerin, Avrupa'nın gelişmiş kapitalist ülkelerinde gerçekleşeceğini öngörmüşlerdi. Marx ve Engels, *progressive* anlayışlarının ürünü olarak, İngiliz sömürgeciliğinin Hindistan'ı ilerlettiğini bile ileri sürmüşlerdi. Bu şemayı, en son mantıki noktasına kadar götüren Engels'in öğrencisi Bernstein ise, üretici güçleri geliştiren burjuvazinin desteklenmesinden başka yol olmadığını ileri sürmüştü. Bernstein'ın çağdaşı Lenin ve Rosa Luxemburg, Komünistleri bütünüyle sistemin eklentisi haline getiren, işlevsiz bırakan böylesi bir anlayışı eleştirmiş ve "revizyonizm" adını takmışlardı. Ne var ki, onların da, temel mantıktan tamamen koptuklarını söylemek mümkün değildir. Nitekim, iktidara gelinceye kadar Menşeviklerin "revizyonist" üretici güçler teorilerini eleştiren Lenin, iktidara geldikten sonra, "geri" Rusya'da sosyalizmin maddi temelini yaratabilmek için Alman

devlet kapitalizmini örnek almak gerektiğini ileri sürdü ve Rusya'da üretici güçlerin geliştirilmesi için işçiler üzerindeki her türlü zorbaca Çeka yöntemini destekledi. Lenin'in ünlü, elektrifikasyon artı parti iktidarı eşittir sosyalizm formülasyonu, onun da, Marksizmin temelinde var olan, üretici güçlerin geliştirilmesi mantığının tutsağı olduğunu gösterir. Sonuç olarak tarihe baktığımızda, bütün devrimci söylemlerine rağmen, Bolşeviklerin, Rusya'nın aydınlanmacı ve ilerlemeci bürokrasisinin temsilcileri olduklarını, tarihi işlevlerinin, Rusya'nın gecikmiş sanayi "devrimi"ni gerçekleştirmekten ibaret olduğunu görüyoruz. Stalin'in barbarca yöntemlerle yerine getirdiği işlev budur. "İşçi sınıfı" ve sosyalizm, Bolşevikler için, iktidarlarını meşrulaştırma, ideolojik hegemonyalarını pekiştirme aracından başka bir şey değildir. Aslında, Anarşistlerin bir kesiminin bile bir ölçüde gecikerek farkına vardıkları gibi, Bolşevikleri iktidara getiren Ekim "devrimi", 1917 Şubat'ında başlayan gerçek kitlesel devrimin Bolşevik bürokrasi tarafından bastırılması, işçilerin üretim hapishanelerine sürülmesi sürecinin başlangıcıdır. Anarşizmin ısrarla belirttiği gibi, ezilen kitlelerin kendi özçıkarları için doğrudan doğruya toplumsal gelişmeye el koyamadıkları yerde, isterse adı "işçi iktidarı" olsun, yeni efendilerin kölelik düzeni başlıyordu. Öte yandan, bir devrimin baş görevi, üretici güçleri geliştirmek ya da sanayiyi ilerletmek olamazdı. Marksizmden farklı olarak, Anarşizm, devrimle, ilerlemeyi özdeşleştirmiyordu. Hatta, zaman zaman, bu ikisinin karşıtlığına dikkat çekiyor, sanayinin ve sanayi toplumunun kurumlaşmasının insana yabancı yönünü vurguluyordu. Anarşizmin başta gelen ilkesi özgürlüktü. Özgürlüğe yabancı bir "ilerleme", ona da yabancıydı. Özellikle bu noktada, Anarşizmle Marksizm, birbiriyle bağdaşması mümkün olmayan tam zıt noktalarda yer alıyorlardı. Bugün net bir şekilde ortaya çıktığı gibi, Marksist *progressivizm*, devrimci güçleri yalnızca kapitalizmin eklentisi haline getirmekle kalmamakta, aynı zamanda son derece reaksiyoner bir noktaya sürüklenmeye yol açmaktadır.

Marksizm, ilerlemeci olduğundan, çalışmayı ve emeği yü-

celtme yoluna gitmişti. Günümüzde pek sık tekrarlandığı gibi, onlara göre, "emek en yüce değer"di. Oysa, özünde bu, burjuvazinin sloganıdır. Emeğin "en yüce değer" olduğunu burjuvaziden daha iyi hiç kimse bilemez. Çünkü onların sermayesi, emeğin değer haline gelmesinin somut ifadesidir. "En büyük değer emek", sermayenin ve onun tüm egemenlik araçlarının yaratıcısıydı. Anarşizmin bu noktadaki itirazı dikkate değerdir. Anarşizm, işçiliğin, emeğin, hatta işçi sınıfının yüceltilmesini doğru bulmamıştır. İşçi sınıfının yüceltilmesi, ücretli köleliğin yüceltilmesiyle aynı şeydi. Oysa işçi sınıfı, işçi sınıfı olmaktan, emekçi olmaktan kurtulmak için mücadele etmeliydi. Gerçi Marx da temelde bunu söylemişti, ama doktrin haline gelen Marksizmin emeği ve çalışmayı yüceltmesiyle, Marx'ın bu temel saptamaları da güme gitmişti. Anarşizme göre, işçi sınıfının kurtuluşu, fabrika üretiminin gelişmesiyle olmayacaktı. Tersine, işçilerin görevi, bugünden başlayarak, kendi köleliklerinin kalesi fabrika üretimini sabote etmekten, çalışmayı sabote etmekten, giderek emeği "en yüce değer" olmaktan çıkartmaktan geçiyordu. İşçileri üretime süren sendikaların tersine, işten "kaytarmak", ücretli köleliğin kaleleri işyerlerinde sabotaja girişmek, işçilerin doğasında vardı. İşçiler, başlarındaki bekçilerin denetiminden bir an için kurtulduklarında üretimi sabote ederler. Fabrikalara işçiler tarafından gerçekten el konduğu devrim anlarında, işçilerden oluşan fabrika komitelerinin aldığı ilk karar, üretim çılgınlığına son vermek ve üretimi düşürmek olmuştur. '68 Fransa'sında otomotiv işçilerinin, sistemin zaafa uğradığı ilk fırsatta üretimi felce uğratmaları bunun en belirgin örneklerinden sadece biridir.

Marksizm-Leninizm, diğer burjuva kurumları gibi, sendikaları da göklere çıkartmış, patronların işçiyi çalışmaya razı etme aracı sendikaları işçilerin lehine çalışan örgütler olarak göstermiştir. Ona göre, "kötü" sendikalar, sadece işçilerin ücret mücadelesini gereğince yürütmeyen ya da kendi politikalarına ayak uydurmayan sendikalardır. Bu bakıştan hareketle, "sarı sendika" ya da "sendika ağası" gibi deyimler icat etmişlerdir. Oysa, en "kızıl"ı da dahil, bütün sendikalar "sarı"dır. Sendika-

cıların hepsi "sendika ağası"dır, emeği pazarlama simsarlarıdır. "Sarı" olmayan sendikadan söz etmek, suda yaşamayan balıktan söz etmek kadar tuhaftır. Sendikalar, kapitalist emek pazarının vazgeçilmez unsurlarıdır. İşçi, emeğini pazarda satar, kapitalist, emeğin alıcısıdır. Sendika ise, bu satışın düzenleyicisi ve aracısı. Sendika, "işçi adına" emeğin fiyatını yükseltmeye çalışırken, patron adına da, işçiyi belli bir fiyata razı olmaya ve çalışmaya sevkeder. Olaya böyle baktığımız zaman görürüz ki, sendika işçi açısından değil, patron açısından vazgeçilmezdir. İşçi, zaten asgari yaşam koşullarında bulunduğundan, 2 lira yerine 1,5 lira alsa, durumu çok fazla değişmez. Ama işçiler üretimden çekilirse, patron anında iflas eder, bunun topluca gerçekleştiğini düşünürsek sistem çöker. Sanıldığının tersine, sendikalar, işi durdurmanın değil, üretimin sürdürülmesinin, dolayısıyla sistemin vazgeçilmez araçlarıdır.

Buna bağlı olarak, Marksizmle Anarşizmin, Marksistler tarafından "lumpen proletarya" adı takılan, proletaryanın işsiz kesimlerine bakışları da oldukça farklıdır. Marx ve Engels, özel bir tarihi misyon yükledikleri "işçi sınıfı"ndan söz ederken, proletaryanın doğrudan doğruya büyük fabrikalarda çalışan en kaymak kesimini kastederler. Daha küçük, dağınık atölyelerdeki işçiler, geçici, mevsimlik işçiler bile onlar için "yarı-proleter"dir. İşsiz proleterleri ise işçi saymaz, "lumpen" adayı bir kesim olarak görürler. Oysa proletarya, işçisiyle, yarı işsiziyle, işsiziyle ve toplum dışına sürülmüş kesimleriyle bir bütündür. Marx ve Engels, devrimci gelişmeyi, sanayi işçilerinin en gelişmiş, "bilinçli" kesimlerinden beklerler. Yani bir anlamda "işçi aristokrasisine" bel bağlarlar. Anarşizm ise, işçi sınıfının bu şekilde hiyerarşiye tabi tutulmasına itiraz ettiği gibi, sınıfa özel tarihi misyonlar yüklemekten, sınıfı mistifike etmekten kaçınır. Çünkü her mistifikasyon, aynı zamanda gerçeğe, olguya yabancılaşmadır. Anarşizm, işçi sınıfını idealleştirmez, ama sömürülen bir sınıf olarak sınıfın bütününü savunur. Bununla da yetinmez, kapitalizmin yok ettiği köylü ve zenaatkârların da devrimci potansiyeline vurgu yapar. Kapitalist toplumun hiyerarşik yapısının ezilen ve sömürülen kesimler arasında

oluşturduğu zaten var olan hiyerarşik kategorileştirmeyi körüklemek yerine, bu ayrımların sahteliğine ve geçiciliğine dikkat çeker. Dünün fabrika işçisi, yarın bir "suçlu", bir "haydut" haline gelebilir pekâla. Veya dünün "lumpen"i, toplumsal bir kalkışma anında, en çetin mücadelelerin ön safında yer alabilir. Oysa Engels, İspanya'daki ayaklanmalar sırasında, Bakuninistlerin, hapishanelerin kapılarını açarak "haydut takımını" dışarı salmasını eleştirerek, olaylara tam bir "burjuva beyefendisi" gibi baktığını kanıtlamıştır.

Anarşizm, üretici güçlerin gelişmesinin hayranı olmadığından, "sanayi devriminin", teknolojik ilerlemenin, ekolojik felâketi yakınlaştıran yönüne de başından dikkat çekmiş, teknolojinin tarafsız olmadığını ileri sürmüştür. Kropotkin, bundan yüz yıl önce, sanayileşme dolayısıyla gezegenimizin bozulan ekolojik dengesine işaret etmiştir. Marksistler ise, gelişmeci mantıklarıyla, "doğanın egemenlik altına alınmasını", insanlığın en büyük başarılarından biri olarak kutsamışlardır. Kimi ortodoks Marksistler, dünyanın ekolojik felâketin sınırına geldiği bugün bile, büyük aymazlıkla aynı nakaratı tekrarlamakta, doğanın egemenlik altına alınmasından söz etmektedirler. Onların bu arzusu, kâr hırsının önünde hiçbir engel tanımayan kapitalist sistemce fazlasıyla yerine getirilmiştir, getirilmektedir.

Marksizmle Anarşizm, bireye bakışta da çatışırlar. Anarşizm, sanıldığının tersine toplumu inkâr etmez, ama sonuçta bir soyutlamadan başka bir şey olmayan toplumu oluşturan en somut varlık olan bireyin "kollektif" içinde görmezden gelinmesine itiraz eder. Çünkü, gerçek duygu ve düşüncelere sahip birey harcanırsa, toplum ruhsuz, şekilsiz bir yığından başka bir şey ifade etmez. Marksizmde de buna benzer saptamalar yok değildir, ne var ki, Marksizm, hep büyük birimlere, sınıflara, kollektiflere vurgu yaptığından, bunların temelinde yatan birey her zaman ihmal edilmiştir. 150 yıllık deneyimlerden dersler çıkaran, Marksist teorinin temelindeki bu zaafı gören kimi Marksistler, şimdi, yeni yeni, bireyin önemine vurgu yapmaya başlamışlardır.

Marksizmin önemli zaaflarından biri de, var olan değer yargılarının, ahlâki değerlerin, hiyerarşilerin yıkımını bugünden başlatmak yerine, bunları gelecekteki "Marksist cennet"e havale etmesi, dolayısıyla bugünkü hakim yapı ve değerlerle uzlaşmasıdır. Kafa ve kol emeği arasındaki farkın yıkılması gerektiğini teorik planda en net ifade eden düşünce, Marksizm olmuştur. Ancak, Marksizmin reelpolitik, reformist yönelimi, bu ayrımın bugünden yıkılması yönünde bir şeyler yapmayı önlemiş, tersine Marksistler, kafa-kol emeği ayrımına sırt dayamaktan geri kalmamışlardır. Dergilerini açıp baktığımız zaman bunun belirgin örnekleriyle karşılaşırız. Yazarın adının başındaki "Prof." ya da "Dr." titri, kafa-kol emeği arasındaki ayrımı pekiştirmeye, nice kol emekçisinin, "aşağılık duygusu"na kapılıp, entellektüel faaliyetten kaçmasına hizmet etmemiş midir? Keza, Marksizm, üst yapısal değişiklikleri geleceğe erteleyerek, yaşadığımız toplumun hücrelerini kanser gibi saran cinsiyetçilik, yaş ayrımı vb. gibi ayrımcılıklara karşı bugünden yürütülecek mücadelelerin önünde de engel oluşturmuştur. Anarşizm ise, toplumsal önyargılara bugünden savaş açılmadan geleceğe ilişkin hiçbir şey yapılamayacağı anlayışından hareketle, toplumdaki tüm devrimci güçlerle birlikte, "hemen, şimdi" sloganını atmış, Marksizmin ihmal ettiği bu tür konuların toplumların gündemine getirilmesine katkıda bulunmuştur. Gelecekte imal edilecek "yeni insan" diye bir şey yoktur. Bugünün kanlı, canlı insanı vardır. Bu insan, bütün olumlu potansiyeli ve tüm zaaflarıyla soluk alıp vermektedir. Bugünden bir şeyleri kavrarsa, değiştirmek isterse değiştirecektir. Hiçbir "demirden" el, bu "hamuru" istediği gibi yoğuramaz. "Hamur" dağılır.

Anarşizmle Marksizm arasındaki bir diğer önemli farklılık, ulus-devlete, dolayısıyla ulusal soruna bakıştır. Marks ve Engels, kendi çağlarında, ulus devletleri ve ulusal mücadeleleri destekleyip desteklememe konusunda tamamen pragmatist bir tutum takındılar. Onlara göre, kapitalizmin gelişmesi, ulusal sorunu kendiliğinden halledecekti, bu bakımdan küçük ulus devletlerin kurulmasını desteklemektense, büyük ulus devlet-

lerin küçükleri asimile etmesi, üretici güçlerin gelişmesi açısından daha elverişliydi. Olsa olsa, Prusya ve Rusya gibi feodal diktatörlükleri tehdit eden ulusal ayaklanmalara hoşgörüyle bakılabilirdi. Lenin, Marx ve Engels'den daha da pragmatist bir politikacı olduğundan, ulus devlet kurma çabasındaki ulusal mücadelelerin daha yaygın bir şekilde desteklenmesine karar verdi. Ulusal içgüdüler kitlelerin içinde kuvvetle yaşamaktaydı ve bu duyguların kışkırtılması, "devrimci partiye" destek sağlayabilirdi. Burjuva bir kavramlaştırma olan "ulusların kaderlerini tayin hakkı" teorisine bu nedenle büyük önem veren Lenin'in iktidara geldikten sonra yaptığı ilk iş ise, Bolşeviklerin iktidar tekelini tehdit eden ulusal talepleri bastırmak oldu. Görüleceği gibi, Marksizm-Leninizmin ulusal sorundaki tutumu, özetle söyleyecek olursak, tamamen kendi iktidar amaçlarına bağlanmıştır. Bu konuda, sabit bir ilkeleri yoktur, zaten iktidar tutkunu politik bir teoriden de böyle bir şey beklemek hata olur. Anarşizm, ezilen ulusların ezen uluslara karşı mücadelesini, hakkaniyetin gereği, her türlü ezen-ezilen ilişkisine karşı olduğundan, desteklemekle birlikte, milliyetçiliğin her türlüsünü ve ulus devlet kurma çabalarının tümünü reddederek, bu konuda esasen ilkeli bir tavır sergilemiştir. Böylece Anarşizm, ne herhangi bir tür milliyetçiliği kışkırtmış ya da aleti olmuş, ne de herhangi bir ulusun başka bir ulus tarafından ezilmesine göz yummuş ya da neden olmuştur. Marksist-Leninistlerin tüm tarihi, birincisi, milliyetçiliğin ve ulusal duyguların boş vaatlerle kışkırtılmasının, ikincisi, işlerine gelmediği noktada ezen ulus milliyetçiliğinin yanında saf tutmanın (Kürtlere karşı Kemalist iktidarı desteklemeleri en bildiğimiz örnektir), üçüncüsü de, kendilerinin iktidar olduğu yerde, ulusal taleplerin zorla bastırılmasının örnekleriyle doludur.

Ulusal sorunla yakından bağlantılı şu "anti-emperyalist mücadele" söylemini de ele alalım. Bu teoriyi Lenin formüle etmiş, Mao zedung ise neredeyse, onu bir amentü haline getirmiştir. Bu teoriye göre, kapitalist emperyalizme karşı kendi ulus devletlerini kurma mücadelesine girişen ezilen uluslar, mücadeleleriyle emperyalizme zarar vermekte, dolayısıyla ka-

pitalizme karşı dünya devrimine büyük güç katmakta, hatta devrimin temelini oluşturmaktadırlar. Ne var ki, yüzyıl boyunca süren mücadelelerin, sonuçta kapitalizme zarar vermeyip, tersine ona can kattığı, kapitalizme, ulus devlet denen yeni pazarlar açtığı kanıtlanmıştır. Kapitalist emperyalizmle "savaşarak" kurulan bütün ulus devletler, önce emperyalizmin ithal ikameci politikalarına hizmet eden yerel pazarlar görevini yerine getirmiş, onun ardından da, bugün, ihracata dayalı serbest pazar ekonomisinin, yani küreselleşme denen olgunun en sağlam dayanakları olmuşlardır. Dünya kapitalizmi, eski sömürgecilik ilişkilerini terk etmek zorundaydı, bu anlamda anti-sömürgeci savaşlar, kapitalizmin bu zorunlu aşamasının gerçekleşmesine yardımcı olmuşlardır. Dünya kapitalizmi, 1960'lı yıllarda, ithal ikamesine dayanan politikalarını uygulayabilmek için, ulusal burjuvazilere ihtiyaç duyuyordu, çünkü bu politika, yerel burjuvaziler olmadan uygulanamazdı. "Anti-emperyalist" üçüncü dünya burjuvazileri bu işlevi de yerine getirdiler. Bugün de kapitalizm, aynı yerel burjuvazileri, ihracata dayalı serbest pazar ekonomisine zorlamaktadır. Kuşkusuz yerel burjuvazilerin ana kesimleri bu politikaya ayak uydurmaktadır, uydurmak zorundadır. Yerel burjuvazilerin, böylesi gelişmelere direnen kesimlerinin yürüteceği "anti-emperyalist" mücadeleler ise, dolaylı olarak yine dünya kapitalizminin hizmetindedir. Çünkü bu tür "anti-emperyalist" eğilimler, söylemleri ne kadar keskin olursa olsun, "emperyalizme karşı ulus devletin menfaatlerini koruma" adı altında, gerçek anti-kapitalist yerel emekçi mücadelelerini bastırma işlevi görmekte, dünya kapitalizminden destek alan kendi yerel ekonomilerinin sömürüsüne baş kaldıran emekçileri, bu kez de "anti-emperyalizm" adına ezmektedirler. Örneğin Saddam Hüseyin'in salladığı kılıcın "emperyalizme vuran" tarafı ne kadar körse, Irak emekçilerine ve gerçek anti-kapitalistlere vuran tarafı o kadar keskindir.

Bence Marksizmin bir başka paradoksu da enternasyonalizmdir. Marksizm, ulusu ve ulus devleti, kapitalist aşamanın vazgeçilmez olgusu olarak tanımış, kendi "enternasyonalist"

örgütlenmesini de ulusal temele oturtmuştur. Yani, Komünist örgütlenmede de ulusallık *apriori* kabul edilmiştir. Bunun pratikteki anlamı, Komünist partilerin, birer ulusal parti olmayı peşinen kabul etmeleridir. Nitekim öyle olmuştur. Şu ya da bu biçimde iktidara gelen Komünist partiler, iktidara geldikleri toprak parçasının en azılı ulusalcıları olmuş, gerçek enternasyonalizmi bir yana bırakmışlardır. Öte yandan, ulus temelinin peşinen kabul edilmesi, ister istemez uluslar arasındaki hiyerarşik düzenin Komünistler arasında da hüküm sürmesine yol açmıştır. Sovyetler Birliği'nde, uluslar arasındaki hiyerarşi, Büyük Rusların hakimiyeti biçiminde tecelli etmiştir. Keza, Komünist partiler içinde, "ağabey" partilerle "kardeş" partiler arasındaki hiyerarşi de, gerek bu uluslar hiyerarşisinden, gerekse "devrimci kıdemlilikten" beslenmiş ve güç almıştır. Aslında bugün gelinen noktada, "enternasyonalizm" sözcüğünün de sorgulanması gerekmektedir. Çünkü bu sözcük, ulusal temeli baştan kabul etmeyi ve "ulus"lar arasında ilişkiyi öngörmektedir. Anarşizm, ulusları olgu olarak kabul etmekle birlikte, ulusun ve ulus devletin yıkılması için bugünden mücadele eder. Bu durumda da, farklı ülkelerde yaşayan farklı uluslardan insanların arasındaki sınır ve çitlerin yıkılması bugünden gündeme gelir. O zaman, ulusal hiyerarşiyi ortadan kaldırmayan bir "enternasyonalizm" yerine, ulusları, ulus devletleri, dolayısıyla uluslar hiyerarşisini bugünden yıkacak bir "no border" (sınırlara hayır) sloganı, enternasyonalizmin gerçek anlamını çok daha iyi ifade etmektedir ve milliyet farkı tanımayan kardeşleşmeyi çok daha teşvik edicidir.

Son olarak, Marksizmle Anarşizmin, bireye, cinsiyetçiliğe ve kadına bakışlarındaki farklılığa da değinmekte fayda var. Marksizm-Leninizm, iktidar peşinde koşan bir politik teori olduğundan, daima görevler ve öncelikler hiyerarşisini dayanan politik strateji ve taktikler izler. Politik strateji ve taktikler ise özgünlüğe hiçbir zaman izin vermez. Günün "acil" görevleri, kapitalist toplum tarafından zaten ihmal edilmiş, kenarlara sürülmüş, ezilmiş kesimlere yönelmeyi önler. Örneğin Lenin, devrimden sonra kadın sorununa özel önem veren ve kadın

kurultayları toplayan Alexander Kollantay'ı, onca sorun varken "spesifik" bir konuya ağırlık verdiği için azarlamış; Alman Komünist Partisi'nin saflarında cinsellik konusunda seminerler düzenleyen Wilhelm Reich, böyle "müsasebetsiz" konulara dikkat çektiği için parti saflarından uzaklaştırılmıştır. Birey, bireyi temel alan psikoloji vb. büyük kollektif sorunlar karşısında hep dışlanmışlardır.

Her soruna cevap verme iddiasında olmayan Anarşizm ise, politik stratejiye, dolayısıyla görevler ve öncelikler hiyerarşisine dayanmadığı, böyle bir yönelimi reddettiğinden, bu tür sorunlara büyük önem vermiş, gelişen yeni görüşlere kendini açık tutmuş, kendini bu gelişmelerin içinde var etmiştir. Siyasi iktidara olduğu kadar ideolojik hegemonyaya da büyük önem veren Marksizm ise, bu tür açılımlara her zaman tutucu bir kıskançlıkla yaklaşmıştır.

* * *

Otuz yıl boyunca uzun yollar aşarak geldiğim sapak buydu. Onu kısaca gözden geçirdim ve beni yeni bir diyara götürecek patikada ilerlemeye başladım. Bakalım bu yeni diyarda neler görecektik? Biliyordum, yaşadığım sürece ne sapaklar, ne de yollar hiç bitmeyecekti.

14 Nisan 2002 - 16 Ekim 2002

Aka, Ahmet 66, 156, 176, 177, 179, 184, 187, 202
Akat, Asaf Savaş 26, 27
Akfırat, Adnan 31, 177, 178
Akın, Mesut 249
Aksel, Asaf Güven 179
Alogan, Yavuz 156, 157, 167, 169, 175, 184, 185, 201, 216, 219, 233, 237, 241, 242, 246
Alpman, Ayten 195
Altan, Çetin 166, 167
Ant, Atıl 214, 225
Ant, Füsun 214
Aren, Sadun 79
Arslan, Tunca 31, 32
Arslantürkoğlu, Kamil 202, 208, 209
Atila, Fatih 21
Aybar, Mehmet Ali 79, 149, 153, 155, 156
Aydın, Rahmi 46, 47
Aydınoğlu, Ergün 167, 251
Aytemur, Atilla 157, 158, 174, 201, 232, 234, 243, 244

Baba Bahri 232, 233
Bahar, Halil İbrahim 216, 217
Bal, Muzaffer 216, 245
Baş, Bülent 19, 228, 229
Baş, Güzin 199
Baş, Turan 199
Başa, Emine 244
Başar, Zehra 197
Bayık, Hasan 157
Baykal, Deniz 222
Belge, Murat 23
Berktay, Halil 14, 23, 24, 53, 54, 61, 62, 64-66, 144-146, 156, 157, 169, 177, 184-186, 188, 189, 199-202, 205-209, 213, 218-220, 230, 232-234
Berktay, Neyir 163
Bilen, Zübeyir 233, 234, 246
Bolluk, Serhat 31
Bookchin, Murray 254
Bulut, Faik 184, 187
Bumin, Kürşat 24
Bülbül, Hüseyin 157-159, 202, 208
Büyükdağh, Yalçın 152-154, 197
Büyüközden, Aydoğan 13, 23, 157

Cacım, Münevver 157
Cacım, Yusuf 178
Cankoçak, Uğur 151, 152
Cengiz, Ahmet 94, 95
Cengiz, Ayşe 94, 95
Cengiz, Mehmet 49-52
Cerav, Nevin 247
Cerav, Orhan 235, 247
Cıravoğlu, Ömer Faruk 15-19
Cindoruk, Hüsamettin 69
Cliff, Tony 89
Cooker, Jane 249

Çalbayram, Hakan 193, 194, 216-218, 234, 237, 240
Çalışlar, İpek 17, 18, 28, 179, 218
Çalışlar, Oral 13-15, 17-19, 23-26, 28, 29, 32, 33, 53, 58-65, 70, 82, 144-146, 154, 162, 169, 170, 172, 174, 179, 180, 182, 183, 188, 199, 200, 202, 205-209, 213, 219, 220, 222, 230, 232, 234, 238, 240, 242, 243, 245
Çömez, Şahin 235

Dağyeli, Yıldırım 22, 85, 86, 91, 100, 125, 126, 130-132, 135
Dal, Yalçın 91, 100, 105, 135, 136

Demir, İlkay 14, 15, 63, 94, 95, 101, 139, 190, 231, 242
Demir, Necmi 14, 15, 63, 94, 95, 101, 139, 144, 146, 174, 184, 188-190, 202, 206-209, 219, 231, 233, 237, 238, 241-243
Deprem, Kemal 137
Deprem, Oktay 137
Dilipak, Abdurrahman 168

Ecevit, Bülent 58
Erbakan, Necmettin 58
Erbil, Ayşe Nesrin 97
Erbil, Bora 97
Erbil, Ömer Faruk 97
Erdoğdu, Muzaffer 192-195, 198, 215, 216, 244
Ergüder, Nazif 38
Ergüder, Nebahat 38
Eriş, Sinan 251, 254

Ganimgil, Emel 240, 244
Ganimgil, Hakan 240, 244, 247
Gezmiş, Deniz 196
Gorbaçov, Mihail 64, 144, 145, 184, 200-202, 205, 206, 208, 231, 233
Göktürk, Gülay 20, 79
Göktürk, Metin 20
Görmüş, Alper 20
Gültekin, Mehmet Bedri 66, 202
Gümüşoğlu, Firdevs 241, 244
Güner, Kağan 252, 254
Güngör, Ayten 97
Güngör, Haydar 85, 97, 98, 100
Gür, Hasan 235

Haksal, Mine 214
Hamuroğlu, Alp 92, 98, 101, 135
Hamuroğlu, Sevgi 136
Helvacıoğlu, Ender 202, 208, 241, 244

İkikardeş, Füsun 225
İlsever, Ferit 145, 175, 184
Imik, Hüseyin 20
İnce, Özdemir 226
İnönü, İsmet 60

Kahyaoğlu, Erdoğan 20
Kara, Mesut 232, 233, 237
Karadeniz, Hürriyet 221, 233
Karanlık, Hüseyin 46, 47, 192, 202, 205, 208
Karanlık, Yüksel 46, 192
Karşılayan, Ali 153, 155
Kavukçuoğlu, Deniz 136, 137
Kaypakkaya, İbrahim 14, 225
Kılıç, Aslan 225, 226
Kınt, İlhan 19, 26, 27, 184, 202
Kızılçeç, Cem 20, 22
Kuloğlu, Nevzat 71, 72, 158, 178, 222, 233, 243, 244, 246
Kuloğlu, Sevil 72, 73, 244
Kumral, Bülent 17
Kurşuncu, Feyyaz 53, 175, 199, 201, 233, 234, 238, 241, 246
Kurşuncu, Muzaffer 199
Kurucan, Osman 22, 23, 29, 30, 59, 63, 173, 202, 229
Kutlu, Oktay 55
Küçük, Yalçın 23, 238
Kürkçü, Ertuğrul 168
Margulies, Roni 250
Mercan, Ali 135
Necef, Ümit 86, 94, 136, 138, 139

Ozansü, Şadi 237

Öcalan, Abdullah 238
Öz, Erdal 225, 226
Özal, Turgut 67, 175, 229, 230
Özdemir, Ahmet 84, 85, 97, 98
Özdemir, Günseli 84, 98
Özdemir, Mahmut 29, 153, 157, 158, 219, 237
Özeller, Meriç 216
Özerturgut, Ömer 85, 137
Özkan, Hıdır 184
Özkaya, Bahar 241
Özkaya, Emine 192-198, 205, 207, 215-217, 219, 222, 223, 225-228, 233-237, 240-242, 244, 245, 247, 250, 252-256
Özkaya, Musa 223
Özkorkmaz, Tevfik 233, 234, 246

Özuğurlu, Aynur 232, 233

Perinçek, Doğu 13, 15, 22-24, 26-30, 32, 33, 47, 50-53, 55-57, 59-68, 70-75, 79-82, 132, 141-145, 152-159, 161, 165, 167-169, 171-175, 178-186, 188-191, 201-203, 205-208, 213, 215, 220, 221, 229, 230, 236, 238-240, 244
Perinçek, Kiraz 47
Perinçek, Lebibe 143, 144, 189, 190
Perinçek, Sadık 48, 143, 144, 189, 190
Perinçek, Şule 27, 45, 47, 60, 68, 143, 144, 161, 165, 181, 182, 218

Sabuncu, Mehmet 73, 181
San, Hasan 42, 157, 158, 172, 173, 236, 240, 247
San, Sakine 236, 240
Sancak, Ethem 31, 34, 56, 57, 73, 157, 227
Sarıoğlu, Erdal 87, 88, 92, 93, 98, 99, 138, 140, 141
Savran, Sungur 237
Soner, Işık 48, 74, 84, 131, 236
Soner, Vedat 26, 34, 38, 46, 50, 85, 142
Soner, Yunus 46, 85, 224
Spatar, Halim 50, 181-183
Suda, Orhan 181, 253
Suda, Sevgi 253
Suner, Asuman 161, 237
Süreya, Cemal 216, 217

Şimşek, İlhami 227
Şimşek, Latif 172, 227

Tabakoğlu, Tayfun 184
Tanör, Bülent 84
Tanpınar, Ahmet Hamdi 185
Tarkan, Doğan 89, 249
Taşçı, Abdurrahman 173
Tokgöz, Ali 71-73
Tuncaboylu, Savaş 72, 73
Tuncaboylu, Serdar 72
Türkeş, Alpaslan 58
Türkistanlı, Tahir 97, 141
Tütüncübaşı, Mustafa 91, 133, 146

Ulusoy, Mehmet 178
Ulusoy, Pervin 178
Uzuner, Buket 226

Ürek, Cevher 29

Yalçın, Aydın 204
Yalçın, Hasan 51, 52, 61, 62, 202, 203, 208, 241
Yalçınkayalar, Fikret 157
Yıldırım, Mehmet Emin 94, 96, 255
Yıldırım, Selma 94
Yılmaz, Dilek 20-22, 46
Yılmaz, Veysel 20-22, 46
Yörük, Zafer 251
Yurdakul, Doğan 97, 141
Yurtsever, Ali Rıza 54, 55
Yücel, Erkan 74, 75
Yürükoğlu, R. 251

Zileli, Can 41, 103, 198, 199, 230
Zileli, Feyza (Perinçek) 15, 18, 22, 24, 26, 34, 37, 38, 44, 45, 60, 75, 83, 140, 144, 160, 161, 163, 172, 176, 191, 192, 198, 214, 217-219, 221, 236-241
Zileli, Gün 25, 41, 45-48, 105, 217
Zileli, Irmak 41, 44-49, 83, 95, 140, 142, 159-161, 163, 217-219, 224, 234, 236, 239, 240, 247
Zileli, Nihal 38
Zileli, Suzan 245
Zileli, Turgay 39, 245
Zileli, Ümit 39, 238, 239

Üç Ciltlik Otobiyografinin Ad Dizini

Adların yanlarındaki harfler, hangi kitapta geçtiklerini göstermektedir. Y, *Yarılma*'yı *(1956-1972)*; H, *Havariler*'i *(1972-1882)*; S, *Sapak*'ı *(1983-1992)* ifade etmektedir. Adın hangi sayfalarda geçtiğini bulabilmek için, ilgili kitabın Ad Dizinine bakmak gerekmektedir.

Adalı, Bilgin Y
Adalı, Necdet H
Adıgüzel, İhsan H
Afşar, Esin H
Ağaoğlu, Tektaş Y H
Ağca, İlker H
Ağırnaslı, Niyasi Y
Aka, Ahmet S
Akalın, Cüneyt Y H
Akalın, Lale H
Akat, Asaf Savaş S
Akbay, Halil H
Akder, Necati Y
Aker, Haluk Y
Akfırat, Adnan H S
Akın, Cemal Y
Akın, Mesut H S
Akman, Süleyman H
Aksel, Asaf Güven S
Akseymen, Nihat (R.Yürükoğlu) Y S
Aksoy, Muammer Y
Akşit, Şevki Y
Aktan, Alper Y
Aktaş, Ali H
Aktolga, Münir Ramazan Y H
Alacakaptan, Uğur Y
Albak, Hüseyin Y
Aldıkaçtı, Orhan H
Algan, Ayla Y
Algan, Beklan Y
Alia, Ramiz H
Alican, Ekrem Y
Ali, Sabahattin Y
Almaç, Tarık Y
Alogan, Yavuz Y H S
Alpay, Şahin Y H
Alpman, Ayten S
Alp, Saffet Y
Alptekin, Cihan Y
Altan, Çetin Y H S
Altan, Mete H
Altan, Sevinç H
Altınoğlu, Garbis Y H
Altıparmak, Adnan Y
Altuğ, Sumru H
Altun, Mehmet Y
Anadol, Çağatay Y
Anar, Armağan H
Ant, Atıl Y H S
Anı, Füsun H S
Apa, Gazi Y
Apaydın, Orhan H
Aral, Fahri Y
Aras, İlhami Y
Arcayürek, Cüneyt H
Aren, Sadun Y S
Arıcı, Ali H
Arıkan, Hüdai Y
Arıkdal, Lale H
Arif, Ahmet Y
Arolat, Osman Saffet Y
Arsal, Orhan Y
Arslan, Ali H
Arslan, Sabahat H
Arslan, Tunca S
Arslantürkoğlu, Kamil H S
Arsoy, Atilla Y
Arun, Nejat Y H
Arzık, Nimet H
Asal, Mehmet H
Aslan, Mehmet Ali Y
Aslan, Yusuf Y H
Aşan, Emine Y
Âşık İhsani Y H
Âşık Tahsin Y
Ataberk, Mehmet H
Atadan, Yurdanur H
Ataklı, Mucip Y

Atalay, Burhan Y
Atasoy, Ahmet Y
Atauz, Akın Y
Atay, Falih Rıfkı Y
Ateş, Alev Y
Ateşer, Ural Y
Atila, Fatih H S
Aust, Ernest H
Avcıoğlu, Doğan Y H
Avcıoğlu, Sevil H
Aybar, Mehmet Ali Y H S
Aydemir, Talat Y
Aydın, Rahmi Y S
Aydınoğlu, Ergun Y H S
Ayna, Ömer Y
Aytaç, Ali Turgut Y
Aytan, Aysel Y
Aytemur, Atila S
Ayvaz, Hasan H
Ayvaz, İbrahim H
Ayvaz, Solmaz H

Baba Bahri S
Bagcan, Selda Y
Bahadınlı, Yusuf Ziya Y
Bahar, Halil İbrahim Y S
Balaban, Mehmet H
Balkoca, İmdat Y H
Balköse, Devrim Y
Balköse, Özcan Y
Bal, Muzaffer S
Bardakçı, Ulaş Y H
Bartu, Can Y
Başaran, Yaşar Y
Başa, Emine S
Başar, Zehra H S
Baş, Bülent S
Baş, Güzin S
Baş, Turan S
Başol, Salim Y
Baştımar, Zeki Y
Batur, Muhsin H
Bayar, Celal Y
Baydar, Oya Y H
Bayık, Hasan H S
Baykal, Deniz H S
Baykara, Barbaros Y
Baykurt, Fakir Y
Bayramoğlu, Nejat Y H
Behramoğlu, Ataol Y H
Behram, Nihat Y
Belge, Murat S
Belli, Mihri Y H
Belli, Sevim Y
Bencuya, Nina Y
Berfe, Süreyya Y
Berktay, Arslan Y
Berktay, Erdoğan Y
Berktay, Fatmagül H
Berktay, Halil Y H S
Berktay, İlhan Y
Berktay, Neyir Y S
Bilen, Zübeyir S
Bilgiç, Emin Y
Bilgiç, Sadettin Y
Bilgiç, Timur Y
Birgit, Orhan Y
Birgit, Sevim Y
Blanquat, Emine de Saint H
Bolluk, Serhat S
Bookchin, Murray S
Boran, Behice Y
Boratav, Korkut Y H
Bor, Murtaza Y
Boyer, Bülent H
Bozarslan, Gani Y H
Bozarslan, Mehmet Ali Y H
Bozkurt, Ahmet Y
Bulut, Faik H S
Bumin, Kürşat H S
Bursalı, Fatma H
Bursalı, Mercan H
Bursalı, Orhan H
Bülbül, Hüseyin S
Büyükdağh, Yalçın H S
Büyüközden, Aydoğan H S
Büyüközden, Gülden H

Cacım, Münevver S
Cacım, Yusuf Y S
Cankoçak, Uğur Y S
Canpolat, İmam H
Canpolat, Mehmet H
Cantekin, Mahmut Y

Cantekin, Mehmet Y
Cemal, Hasan Y
Cem, Cemil Cahit Y
Cemgil, Adnan Y
Cemgil, Dumrul Y
Cemgil, Sinan Y
Cemgil, Şirin (Yazıcıoğlu) Y
Cengiz, Ahmet S
Cengiz, Ayşe S
Cengizbay, Oktay H
Cengiz, Mehmet S
Cerav, Nevin S
Cerav, Orhan S
Cerit, Münir Y
Cerit, Yalçın Y
Cevahir, Hüseyin Y
Cıravoğlu, Ömer Faruk Y H S
Cıravoğlu, Öner H
Cıvaoğlu, Güneri H
Cindoruk, Hüsamettin S
Cilasun, Ali Haydar Y
Cilasun, Emrah Y
Cliff, Tony S
Cooker, Jane S
Coşkun, Sıtkı Y
Coşkun, Süleyman Y
Coş, Nezih H
Cöntürk, Hüseyin Y
Cumalı, Necati Y
Cümbüş, Leyla H
Cüre, İrfan Y

Çağan, Sermet Y
Çağlayan, Vahdi Y
Çakır, İlyas Y
Çalbayram, Hakan S
Çalışkan, Kerem H
Çalışlar, İpek Y H S
Çalışlar, Oral Y H S
Çalışlar, Reşat H
Çamkıran, Cıvan H
Çamkıran, Gülümser H
Çamkıran, Mustafa Kemal Y H
Çandar, Cengiz Y H
Çavdar, Mehmet Y
Çayan, Gülten Y
Çayan, Hüseyin Ergün Y
Çayan, Mahir Y H
Çelenk, Halit Y
Çelenk, Serpil Y
Çelenk, Şekibe Y
Çelenk, Ünal Y
Çelen, Tuncay Y H
Çelikkol, Ertan Y
Çelik, Rıfat Y H
Çetin, Hüseyin H
Çetin, Mehmet H
Çevik, Kemal Y
Çıladır, Sina Y H
Çolakoğlu, Nuri Y H
Çolakoğlu, Sezi H
Çömez, Şahin S

Dağyeli, Yıldırım H S
Dal, Cuma H
Dal, Yalçın H S
Darendelioğlu, İlhan Y
Değmer, Şefik Hüsnü Y H
Demircioğlu, Vedat Y
Demirel, Süleyman Y H
Demir, İlkay Y H S
Demir, İsmet Y
Demirkut, Bülent Y
Demir, Mehmet Y
Demir, Necmi Y H S
Denli, Metin Y
Deprem, Kemal H S
Deprem, Oktay H S
Dereli, Emin Y
Deriş, Can H
Deriş, Nur H
Develioğlu, Ali H
Devrim, Devlet Y
Dilipak, Abdurrahman S
Dişbudak, İsmet Y
Dizdar, Savaş Y
Doğan, Fethi Murat H
Doğan, Kemal H
Doğramacı, İhsan H
Dubçek, Alexander H
Duran, Ragıp H
Duran, Ramazan H S
Durbaş, Refik Y

Ebiri, Kutlay Y
Ecevit, Bülent Y H S
Edgü, Ferit H
Efegan, Efgan Y
Ege, Sunay H
Ege, Süleyman Y
Eker, Semra H
Elçi, Atilla Y
Elrom, Efraim Y H
Elverdi, Ali Y H
Emeksiz, Nihat Y
Enç, Bevent Y
Enç, Ercan Y H
Enç, Mürüvvet Y
Er, Alev H
Eralp, Ali Y
Erbakan, Necmettin H S
Erbaş, Fehmi Y
Erbil, Ayşe Nesrin S
Erbil, Bora S
Erbil, Ömer Faruk S
Erçıkan, Atıf Y
Erdal, Ümit H
Erdem, Kamil Y
Erdoğan, Duran Y
Erdoğdu, Muzaffer H S
Erdoğdu, Seyhan Y
Erdoğdu, Vahap Y
Erdost, Ilhan Y
Erdost, Muzaffer Y
Erdumlu, Bingöl Y
Erendil, Gönül Y H
Erendil, Muzaffer Y
Eren, Erdal H
Eren, Levent Y
Eren, Sinan Y
Erenyol, Güler Y
Erez, Mesut Y
Ergen, Merih H
Ergüder, Banu H
Ergüder, Nazif Y S
Ergüder, Nebahat Y H S
Ergüder, Oya Y H
Ergüder, Özcan Y
Ergün, Ali Y
Ergün, Hüseyin Y
Erim, Nihat Y H
Eriş, Sinan S
Erkan, Korkut Y
Erkılıç, Hasan H
Erol, Salman H
Ersanlı, Büşra (Behar) Y
Ersanlı, Sırma Y H
Ersoy, Mehmet Akif Y
Erten, Kazime H
Erten, Rıfkı Y
Erten, Taylan H
Erten, Teoman H
Ertür, Osman Gürhan H
Eşsizhan, Tuncer Y
Etiman, Oktay Y
Evliyaoğlu, Gökhan Y
Evren, Kenan H
Eyş, Oya Y
Eyüboğlu, Sabahattin Y

Faik, Sait Y
Feyizoğlu, Turan Y H
Feyzioğlu, Turhan Y H
Fırat, Hilmi Y
Fırat, Selahattin H
Fişek, Kurthan Y
Fikret, Tevfik Y
Fuat, Memed Y

Gabbay, Moris Y
Ganimgil, Emel S
Ganimgil, Hakan S
Gazioğlu, Gültekin H
Gedizlioğlu, Levent H
Germiyan, Gürhan Y
Gezmiş, Deniz Y H S
Gorbaçov, Mihail S
Gökberk, Macit Y
Gökçe, Enver Y
Göktürk, Gülay Y H S
Göktürk, Metin Y H S
Gönenç, Erdinç H
Gönen, Tuncer Y H
Gönül, Tayfun H
Gökyüzü, Erdal Y
Görmüş, Alper H S
Gözen, Bora Y H
Güçbilmez, Erdoğan Y

Gülek, Kasım Y
Güllüşah Y
Gültekin, Mehmet Bedri H S
Gümüşpala, Ragıp Y
Gümüşoğlu, Firdevs S
Gündüz, Işıtan Y
Güner, Kağan S
Güneş, Mehmet Y
Güneşsoy, Sencer Y
Güney, Yılmaz Y H
Güngör, Ayten H S
Güngör, Haydar H S
Güngör, Necati H
Gürcan, Fethi Y
Gür, Hasan S
Gürkan, Mustafa Y H
Gürkan, Uluç Y
Gürler, Faruk H
Gürler, Sami Y
Gürle, Şeref H
Gürman, Nail Y
Gürsel, Cemal Y
Güven, Ömer Y H
Güvercin, Latif Y
Güzel, Hüseyin Y
Güz, Leyla (Yurdakul) H

Habora, Bülent Y
Haksal, Mine H S
Haktanır, Enver Y
Haktanır, Pervin Y
Hamuroğlu, Alp Y H S
Hamuroğlu, Hale H
Hamuroğlu, Mehmet H
Hamuroğlu, Sevgi S
Hamuroğlu, Zeynep H
Harputlu, Bekir Y
Hassan, Ümit Y
Hekimoğlu, Müşerref Y
Helvacıoğlu, Ender S
Hızır, Nusret H
Hikmet, Nazım Y
Hilav, Sabahattin Y
Hoca, Enver H
Hokka, Hıdır H
Holozlu, Halis Y
Hünalp, Ayhan Y

Işık, Niyazi H

İba, Şaban Y
İkikardeş, Füsun H S
İkikardeş, Nuri H
İlban, Gürol Y H
İleri, Rasih Nuri Y
İlsever, Ferit Y H S
Şamil, İlter H
İmik, Hüseyin S
İnal, Halil Y H
İnal, Hüsnü H
İnal, Fuat Y
İnal, İlker Y
İnal, Tezer Y
İnan, Hüseyin Y H
İnce, Aktan Y H
İnce, Altan H
İnönü, İsmet Y H S
İnce, Özdemir S
İpekçi, Abdi H
İşçi, Sedat Y
İyibil, Nazmi Y

Jurquet, Jacques H

Kaçaroğlu, Mustafa Y H
Kaçmaz, Ahmet H
Kafaoğlu, Adnan Başer Y H
Kafaoğlu, Aslan Başer Y
Kaftancıoğlu, Ümit H
Kahraman, Ahmet Y
Kahyaoğlu, Erdoğan S
Kalan, Ali H
Kalaycıoğlu, Öktem H
Kalaylıoğlu, İlhan Y
Kandemir, Aysen Y
Kaplan, Kadri Y
Karaca, Cem H
Karaçalı, Faysal H
Karaçam, Nail Y
Karadağ, Daşar Y H
Karadeniz, Hürriyet H S
Karagülle, Hidayet Y
Karakaya, Mevlut Y
Kar, Ali H
Kara, Mesut S
Karanis, Ayhan Y H

Karanis, Kadri Y
Karanlık, Hüseyin Y H S
Karanlık, Yüksel H S
Karasu, Bilge Y
Karayünlü, Mustafa H
Kargılı, Celal Y
Karşılayan, Ali Y H S
Kavukçuoglu, Deniz S
Kaymaz, Erdoğan Y
Kaypakkaya, İbrahim Y H S
Kemal, Mehmet Y
Kemal, Namık Y
Kemal, Yaşar Y
Kemancı, Doğan H
Kemerdere, Ahmet Rıfat Y
Keser, Yakup H
Keskin, Atilla Y
Ketenci, Ahmet Güryüz Y
Kılıç, Aslan H S
Kıraner, Muammer Y
Kırca, Bige Y H
Kırca, Coşkun Y H
Kırca, Mehmet Ali Y
Kırıt, Ilhan S
Kırmızıtürk, Metin H
Kırteke, Süleyman Y
Kıvılcımlı, Hikmet Y
Kıyıcı, Mustafa Lütfü Y
Kızılçeç, Cem S
Kızıler, Ahmet Y H
Kızılkaya, Enise Y
Kızılkaya, Fuat Y
Kızılkaya, Hayal Y
Kızılkaya, Metin Y
Kızılkaya, Nazire Y
Kızılkaya, Semin Y
Kızılyallı, Suat Y H
Kiper, Osman Y
Koçak, Kasım H
Koçaş, Sadi Y
Koç, Ruhi Y
Koç, Şükrü Y
Koğacıoğlu, Murat Y
Konyalı, Kabil Y
Koray, Sarp Y
Kozacıoğlu, Sait Y H
Kozat, Ahmet Y
Köfteoğlu, Fehmi H
Köklü, Muzaffer Y
Köksal, Neriman Y
Kökten, Uğur Y
Kömürcüoğlu, Çiğdem Y H
Köni, Hayrünisa Y
Körücekli, Dudu Y
Kotan, Mümtaz Y
Kotan, Orhan Y
Köksal, Asaf Y
Kuas, Rıza Y
Kulaksızyan, Setrag H
Kuloğlu, Abdullah H
Kuloğlu, Nevzat S
Kuloglu, Sevil S
Kumral, Bülent H S
Kurdaş, Kemal Y
Kurşuncu, Feyyaz H S
Kurşuncu, Muzaffer S
Kurt, Sabahattin Y
Kurucan, Osman H S
Kurultay, Hüsamettin Y
Kuseyri, Mustafa Y H
Kutay, Cemal Y
Kutlar, Onat Y
Kutluer, Ayhan H
Kutlu, Oktay H S
Küçükaydın, Demir H
Küçükandonyadis, Lefter Y
Küçükömer, Idris Y
Küçük, Yalçın S
Küçükyıldız, Halil H
Küpeli, Yusuf Y H
Kür, Pınar H
Kürkçü, Ertugrul Y H S

Levent, Istemi Y

Madra, Ömer Y
Mahsuni Şerif Y
Makal, Mahmut Y
Margulies, Roni S
Mater, Tayfun Y
Mehetoğlu, Battal Y
Melen, Ferit H
Menderes, Adnan Y
Mercan, Ali Y H S

Mert, Özkan Y H
Milas, Herkül Y
Mordeniz, Mustafa H
Mortan, Kenan Y H
Mumcu, Uğur Y H
Mun, Serdar Y
Müftüoğlu, Oğuzhan Y H
Müren, Zeki H

Nalbantoğlu, Enver Y
Nas, Özgün Y
Nayır, Yaşar Nabi Y
Nebioğlu, Kemal H
Necef, Ümit H S
Nefes, Abdullah Y
Nesin, Aziz Y
Nuhrat, Cenap H
Nuhrat, Sema H

Oflu, Ahmet Y
Okay, Öcal Y
Olcaytu, Emcet Y H
Olcaytu, Orhan H
Olcaytu, Turhan H
Olgaç, Ersen Y
Ongan, Mehmet H
Orcan, Semih H
Orçun, Alp Y H
Ortaylı, İlber Y
Oruçoğlu, Muzaffer Y H
Ovacık, Hüsnü H
Ovacık, Nergis H
Ovalıoğlu, Adil Y H
Ovalıoğlu, Sami Y
Oyman, Halil Y
Ozansü, Şadi S

Öcalan, Abdullah H S
Öktem, İbrahim Y
Öktem, İmran Y
Ölçer, Rüştü Y
Ölmez, Kenan Y
Öner, Çetin Y
Öngören, Veysel Y
Önsel, Erkan H
Ön, Zeki H
Örs, Doğan Y

Öymen, Orsan H
Özal, Turgut H S
Özarda, Reşat Y
Özaydınlı, İrfan H
Özdal, Ömer Y
Özdemir, Ahmet Y H
Özdemir, Ahmet S
Özdemir, Günseli S
Özdemir, Hikmet H
Özdemir, İnan H
Özdemir, Mahmut H S
Özdemir, Mehmet Y
Özdeş, Müfit Y
Öz, Doğan H
Özdoğan, Mehmet Ali Y
Özel, İsmet Y
Özeller, Meriç H S
Özen, Enver H
Öz, Erdal Y H S
Özer, Tahsin H
Özerturgut, Ömer Y H S
Özfırat, Adnan H S
Özgüden, Doğan Y
Özgüner, Sevinç Y H
Özgüner, Vecdi Y
Özgür, Taylan Y
Özkan, Halis Y H
Özkan, Hıdır S
Özkarar, Tunç Çetin Y H
Özkaya, Bahar S
Özkaya, Emine H S
Özkaya, Musa S
Özkol, Adil Y
Özkorkmaz, Tevfik H S
Özlü, Demir Y
Özlü, Turan H
Özsan, Sarper Y H
Öztan, Ziya Y H
Öztaş, Caner H
Öztaş, Nedim Y H
Öztürk, Ercan H
Öztürk, Kerim Y H
Öztürkler, Ekrem Y
Özuğurlu, Aynur S
Özüdoğru, Sinan Kazım Y

Pakoğlu, Cemal Salman H
Pamir, Nuri Y
Pamir, Tolon Y
Pamukçu, Sina Y
Pehlivanoğlu, Mustafa H
Pekman, Aliye Y
Pekman, Önder Y
Pekman, Radife Y
Pekman, Sadi Y
Perinçek, Civan H
Perinçek, Doğan Y
Perinçek, Doğu Y H S
Perinçek, Feyza Y H S
Perinçek, Kiraz H S
Perinçek, Lebibe H S
Perinçek, Mehmet H S
Perinçek, Sadık Y H S
Perinçek, Şule Y H S
Perinçek, Zeynep Y
Perk, Şamil H
Polatkan, Hasan Y
Polat, Köse Y
Polat, Selçuk Y
Popa, Agim H
Poturnia, Burhan Y H
Pütün, Abdullah H

Sabuncu, Mehmet S
Sabuniş, Fahir Y
Sağır, Emine H
Sağır, Necati Y H
Sağlık, Hüseyin Y H
Saldıraner, Mustafa Kemal Y H
Saltuk, Rahmi Y
Sanaç, Aydan Y
Sanaç, Neriman Y H
Sanaç, Pertev Y H
Sancak, Ethem H
Sandalcı, Emil Galip Y H
San, Hasan H S
San, Sakine S
Sargın, Nihat Y
Sarıoğlu, Erdal S
Sarısözen, Veysi Y
Sarp, Atilla Y H
Sarp, Tebessüm Y
Saruhan, Ertan Y
Saruhan, Şenal H
Saruhan, Zeki Y H
Satılgan, Nail H
Savaş, Atalay Y
Savran, Can Y
Savran, Sungur S
Say, Ahmet Y
Sayılı, Aydın Y
Sayın, Mahir Y
Sayman, Yücel Y
Selçuk, Ilhan Y
Selek, Cemal Hakkı Y
Selik, Mehmet Y
Senem, Nusret H
Serdengeçti, Raşit Y
Sertel, Sabiha Y
Sert, Hamit Y
Seven, Erol Y H
Sevimli, Alaattin H
Sirer, Muhittin Y H
Sirer, Zeynep H
Sonat, Aslan Y H
Soner, Işık Y H S
Soner, Vedat Y H S
Soner, Yunus S
Soysal, Muammer Y
Sosyal, Mümtaz Y
Sosyal, Sevgi Y
Sönmez, Mehmet Y
Sönmez, Sadun H
Spatar, Halim Y H S
Suda, Orhan Y H S
Suda, Sevgi H S
Sunalp, Turgut H
Sunay, Cevdet Y
Suner, Asuman S
Su, Ruhi Y
Süberker, Baykan Y
Süberker, Beyhan Y
Süberker, Perihan Y
Süberker, Sırrı Y
Süerkan, Ömer Erim Y
Sükan, Faruk Y
Süreya, Cemal Y H S

Şahin, Zülküf Y
Şahturna Y

Şekerbay, Yılmaz Y
Şemikanlı, Nezir Y
Şenel, Abdülaziz H
Şenoğlu, Orhan H
Şeyhu, Mehmet H
Şimşek, İlhami H S
Şimşek, Latif S

Tabakoğlu, Tayfun S
Tanlak, Ömer S
Tanman, Fahri Y
Tanör, Bülent Y S
Tanpmar, Ahmet Hamdi S
Tanrıkulu, Musa Y
Tarakçıoğlu, Yavuz Y
Tarkan, Doğan Y S
Taşçı, Abdurrahman Y H S
Taşçı, Şükran H
Taşyapan, Ali Y H
Tekand, Şahika H
Tekin, Mehmet Y
Tepe, Sanılmış Y
Terzi, Fuat H
Tezgör, Erhan Y
Tınç, Ferai H
Tınç, Lütfü H
Timisi, Mustafa H
Toker, Metin Y
Tokgöz, Ali S
Tolgay, Rüçhan Y
Tolon, Elif Gönül Y
Tonak, Hacı Y
Topçu, Cafer Y H
Toprak, Habip Y
Topses, Gürsen Y
Toraganlı, Arif Y H
Toskay, Tunca Y
Toy, Erol H
Töre, Nahit Y
Töre, Teslim Y
Tirali, Naim Y
Tuğ, Baki Y
Tuncaboylu, Savaş H S
Tuncaboylu, Serdar S
Tunçay, Mete H
Turan, Adil H
Turan, Güven Y
Turan, Zekai H
Tutkun, Mustafa H
Tüfekçi, Gürbüz H
Türkali, Vedat Y H
Türkdönmez, Doğan H
Türkeeş, Nuri Y
Türkeş, Alpaslan Y H S
Türkistanlı, Tahir S
Türkler, Kemal H
Türün, Faik Y
Türünk, Tevfik Y
Tütüncübaşı, Mustafa H S
Tüysüz, Hüseyin H

Uçar, İrfan Y H
Ulagay, Melek Y
Ulusoy, Mehmet S
Ulusoy, Mustafa Y
Ulusoy, Pervin S
Ulusu, Yavuz Y
Ulutürk, Kudret Y
Umarusman, İsmet Y
Uyanık, Durmuş Y H
Uyar, Sabri Y H
Uygur, Hülya H
Uygur, Kayahan H
Uzuner, Buket S

Ülkü, Necla Y
Ünal, Altan Y
Ünal, Şükrü Y
Ünal, Vecihi Y
Ünverdi, Günnur H
Ürek, Cevher S
Üster, Celal S

Yağcı, Nabi (Haydar Kutlu) Y
Yalçın, Aydın Y H S
Yalçıner, Yılmaz Y
Yalçın, Fevziye H
Yalçın, Hasan Y H S
Yalçınkayalar, Fikret S
Yalman, Ahmet Emin Y
Yalman, Tunç Y
Yalvaç, Erhan H
Yanar, Ahmet Y
Yapağılı, Halil Y

Yaran, Azer Y
Yarar, Şaban Şerif H
Yavuz, Erdal Y
Yavuz, Hilmi H
Yazar, Nazım Y
Yazıcı, Fatma H
Yazıcı, İsmet Tufan Y H
Yenersu, Işık Y
Yıldırım, Cemal Y
Yıldırım, Mehmet Yıldırım H S
Yıldırım, Selma S
Yıldız, Bekir H
Yıldızhan, Niyazi Y
Yıldız, Hasan H
Yılmaz, Askar Y
Yılmaz, Dilek H S
Yılmaz, Nihat Y
Yılmaz, Veysel H S
Yılmaz, Ziya Y
Yörük, Zafer S
Yurdakul, Doğan H S
Yurtaslan, Ali H
Yurtçiçek, Bayram H
Yurtçu, Işık H
Yurtsever, Ali Rıza H S
Yurtsever, Ferdane H
Yurtsever, Hatice H
Yücelalp, Ali Orhan Y
Yücel, Can Y
Yücel, Erkan Y H S
Yücel, Zehra H
Yüksel, Mehmet Y

Zağyapan, Hülya H
Zaim, Orhan Y
Zaloglu, Şive H
Zarifoğlu, Mehmet Ali Y H
Zihnioğlu, Yaprak H
Zileli, Bilge H
Zileli, Bilsel Y
Zileli, Can Y H S
Zileli, Gün Y H S
Zileli, Irmak H S
Zileli, Necati Y
Zileli, Nejat Y
Zileli, Nihal Y H S
Zileli, Saliha H
Zileli, Suzan H S
Zileli, Turgay Y H S
Zileli, Ümit Y H S
Zorlu, Fatin Rüştü Y

Üç Ciltlik Otobiyografinin Bölümleri

Yarılma

Önsöz/Emine Özkaya
1954-1960/Oluşum
1960-1964/Uyanış
1964-1967/Dönüşüm
1967-1969/Atılım
1969-1970/Yarılma
1970-1971/Darbe
1971-1972/Kapanış

Havariler

1972-1974/Çözülüş
1974-1976/Havariler
1976-1977/Kavşak
1977-1979/Bürokrat
1979-1980/Tükeniş
1980-1983/Rücu
Ek/*Aydınlık* Gazetesinden Alıntılar

Sapak

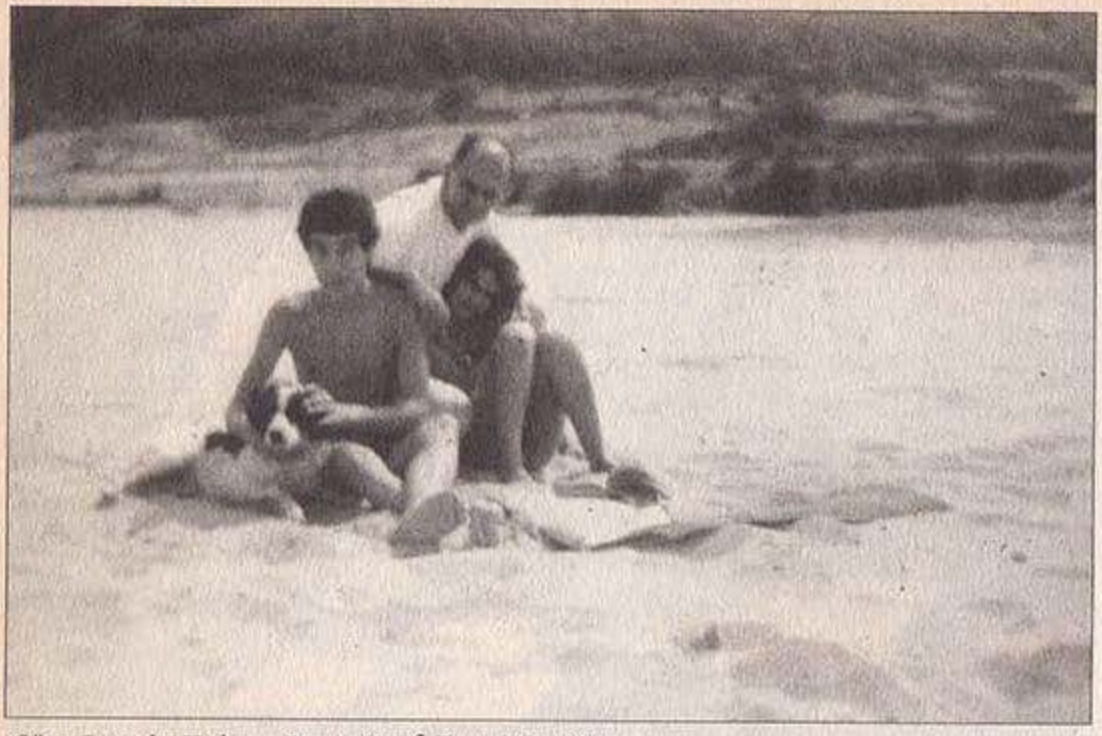
1983-1986/Nekahet
1986-1987/Ni-Çin?
1987-1989/Tereddi
1989-1990/Sürgün
1990-1992/Sapak

Eylül 1986, İstanbul.

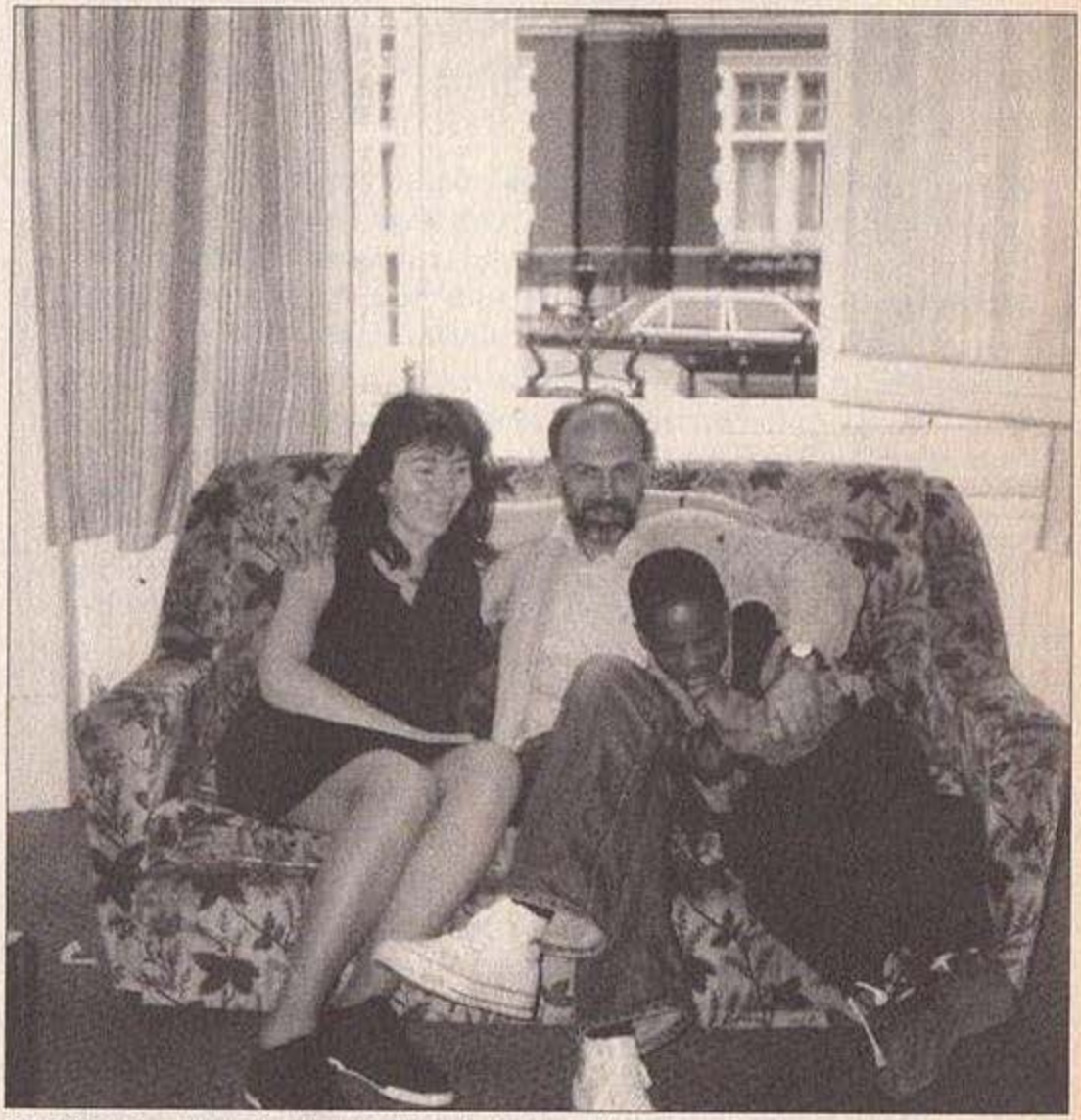
Muzaffer Erdoğdu'nun evinde bir tartışmada, 1986.

Gün, Irmak, Hakan, Paşa. Kurfallı sahili, 1989 yazı.

Ağva'daki evde, Emine ve Şermin, 1989 yazı.

İngiltere'de ilk günler. Emine özkaya, Gün ve Cuma.

Gün Zileli'nin anılarının ilk iki bölümü hakkında basında çıkan değerlendirmelerden parçalar

Aranızda İşçi Partisi'nin yürüyüşlerde, gösterilerde ve her fırsatta niye Türk bayrakları taşıdığını, duvarlara niye Mustafa Kemal afişleri astığını merak eden var mı? İP'in yayınevi Kaynak Yayınları'nın niye "Türkiye'de ilk kez" diye övüne övüne Mustafa Kemal'in tüm eserlerini yayınladığını merak edeniniz var mı? Çoğunuz İP'in koyu milliyetçi olduğunu düşünüp zaten "sol" bir parti olarak ciddiye almıyorsa, peki Türk solunun geniş kesimlerinin "ulusal onur", "ulusal bağımsızlık" ve her türlü ulusal özelliğe düşkünlüğünün kaynaklarını merak eden var mı?
Bütün bunların cevabını, Türk solunun kemalizm'den yoğun bir biçimde etkilenmesinin tarihsel kökenlerini, kısmen de olsa, Gün Zileli'nin *Yarılma* adlı anılarında bulmak mümkün.

Roni Margulies
"Kemalizm, Stalinizm ve Türk Solu", *Enternasyonal Sosyalizm*, sayı 8, Mart-Nisan 2002

★

Samimiyetiyle su gibi akan bir kitap Havariler. Hem de şimdi ismini bildiğimiz birçok insanın "özel" geçmişiyle ilgili verdiği bilgiler yüzünden insanın merakını gıdıklayan bir yanı var. En çok da, bir sol örgütün kişisel iktidar saplantılarıyla faşizan bir oluşuma nasıl dönüştüğünü anlatması açısından önemli bir metin. Ağır işkence altında "çözülen" arkadaşlarını bir de hapishanede dövmek mesela, solculuk mudur? Zileli, Aydınlık hareketinin önderlerinden biri olarak "suçlarını" kabul ediyor ama bir yer geliyor ki...

Ece Temelkuran
"Geçmiş Daha Geçmedi!", *Milliyet*, 21 Nisan 2002

Zileli, yıllar yılı makro ve mikro düzeyde örgüt ve siyaset rahleyi tedris etmiştir. *Yarılma*'nın devamı *Havariler*'de ise, cennetten ya da cehennet'ten kovulma kaygısı taşımadan, tarihe bakıp siyaseti, siyasete bakıp örgütü kollamadan, tüzük ve program korkusu duymadan kendisiyle aracısız konuşmayı deniyor. Yeni bir özgürlük ideali için, eski bilgileri, bir dönemin siyasal/örgütsel kara kutularını açığa çıkartmayı dert ediniyor. Bu, bir tür, karanlık bir kentin giriş kapılarının açılma girişimidir. Açıl tarih açıl! Bir zamandır böyle bir süreç başladı ve sürüyor... Anılar daha çok yer kaplamalı, hayatımıza daha çok girmeli ki, "yıkıntılarımızdaki incir ağaçları!"nı görmenin/göstermenin ötesine geçip devrimi, sosyalizmi ve insanı yeniden tasarlamanının olanaklarını kovalayalım (...) Sol hayatların bilenen yasalar ve bilenen akıllar etrafında tarihi bir yüzleşmeyi kotaramadığı, çocukluktan kalma yanlış bilgilerin hayatlarımızı belirlediği bir süreçte, Zileli'nin 1972-1983 dönemini anlatan *Havariler* kitabı yeni tartışmaları aralayacağa benziyor. Umulur ki, bir döneme damgasını vuran bir kuşak ve örgütsel/siyasal önderlik konumunda olan aktörler, "siyasal ve örgütsel kara kutu" tavırlarını sürdürmeyi bir kenara bırakıp tarihlerinin kollektif ve kişisel bilgilerini mülk ve tabu diye saklamadan kamuoyuna aktarma çabası içine girerler. Bu bakımdan Zileli'nin kitabı benzer konumda olan siyasal aktörlere bir çağrıdır da.

Sezai Sarıoğlu
"Çok Eski Adıyla Havariler ya da Aynı Irmakta İki Kere Yıkananlar",
Birikim, Nisan 2002, sayı 156

★

Gün Zileli'nin *Havariler* adlı kitabını çıkar çıkmaz alıp bir çırpıda okumuştum. Tamamen kişisel nedenlerle... Eski bir Aydınlıkçı olarak, eski partimizin iki numaralı yetkilisinin, birlikte yaşadığımız dönemi nasıl anlattığını merak ediyordum tabii ki. Hoştu, güzeldi, sadeydi... Bir nevi siyasal nostalji kitabı...
Dürüst, içten, akıcı, çoğu zaman ince mizahi tarzıyla Zileli, tarihçilere malzeme sunarken, kendisini de acımasızca eleştiriyor. Hatalarını, zaaflarını açıkça sergiliyor Bizde bilanço çıkarma, geçmiş deneylerden öğrenme gibi gelenekler pek yerleşmediği için Zileli, aslında önemli bir hizmeti de ifa ediyor..

Ragıp Duran
"1960-80 Dönemine İki Farklı Yaklaşım",
Virgül, sayı 62, Haziran 2002

... bugüne kadar hiçbir örgüt kendi örgütünün örgütsel yanlışlarını bu denli açık ve acımasız, bu denli tarafsız ve yaşadığı topluma karşı sorumluluk duyarak, işçi sınıfı hareketine karşı sorumluluk duyarak yapmamıştır. Ve eğer tüm örgütler kendi örgütsel süreçlerinin eleştirisini dürüstçe yapabilselerdi, 80 sonrası yıkım bu denli ağır travmalara dönüşmez, örgütler, devrimci sol hareket, biraz daha çabuk ayağa kalkardı; ya da büyük bir umut olarak kurulan ÖDP'nin durumu bugün daha farklı olurdu. Vakit henüz geçmiş değil. Eğer, çözülmeye yüz tutan ÖDP'nin dışında bir seri toplantılar ve tartışmalarla kurulmaya çalışılan yeni bir partinin sağlam temellere oturtulması isteniyorsa, bu yeni oluşumda yer alacak olan tüm örgütler öncelikle, hiç çekince duymadan kendi özeleştirilerini ortaya koyarak işe başlamalıdırlar. Sanırım tam da bu noktada *Gün Zileli*'nin 'Havariler' kitabı onlara yardımcı olabilir.

Ali Özenç Çağlar,
Cumhuriyet Kitap, Eylül 2002

★

1968'in gençlik önderlerinden, PDA, TİİKP ve TİKP'nin "ikinci adamı" Gün Zileli'nin "Yarılma" ve "Havariler" adlı iki cilt boyunca yazdıkları da "anı" elbet. Ancak, en azından şu geçmiş ve gelecek meselesi üzerine zamanında hayli kalem oynatmış olan Zileli'nin kitapları, özellikle de "Havariler", benzerlerine ancak "itirafçılar"da rastlanabilecek bir ruh halini ve ideolojik-politik tavrı yansıtıyor. Geçmişe, örgüte, partiye, lidere yönelik toptan reddiye, toptan imha çabası ve kişisel sıyrılma gayreti.

Tunca Arslan
"İtirafçılığın Anarşizm Maskesi", *Aydınlık*, 14 Nisan 2002

★

Gün Zileli'ye "romantik devrimci" de diyebilirsiniz "katı devrimci"de... "68 kuşağı"nın solcu önderlerinden Gün Zileli birinci kitabı "Yarılma", ikinci kitabı "Havariler"de içinde yaşadığı bir dönemin tanıklığını yapıyor. Yanlışlarıyla, doğru sandıklarıyla, ihanetlerle, dostluklarla, hayal kırıklıklarıyla, umut ve umutsuzluklarla, işkencelerle, cezaevleriyle kaçışlarla, aranmalarla geçen bir dönem.

Hasan Pulur
"'Yarılmaca'dan 'Havariler'e ", *Milliyet*, 30 Mart 2002

"Farklı farklı yollara ve patikalara açılan sapaklardan yoksun bir yolda yürümenin, sol hareket içinde bulunduğum kırk yıl boyunca bizlere öğretilen 'sakınılması gereken' 'sapma'nın en beteri olduğunu anlamam için çok uzun yıllar geçmesi gerekti. Farklı alternatifleri deneyerek, bir başka yola saparak arayışınızı sürdürebilirsiniz. Ama sapaklardan yoksun bir yolun sizi yanlış bir yere götürdüğünü anladığınız zaman çok geçtir artık. Başlangıç noktasına bile dönemeyecek kadar uzun bir yol kat etmişsinizdir çünkü."

Gün Zileli

Sapak; *Yarılma* ve *Havariler*'den sonra, Gün Zileli'nin anılarının üçüncü ve son cildini oluşturuyor. Aynı soğukkanlı, hayata ve kendisine mesafeli üslubuyla bu kez de Aydınlık hareketindeki bölünme ekseninde '80'ler sonrasında solun dünyasına ait çok değerli gözlemlerle dolu benzersiz bir anı/tarihle diziyi tamamlıyor.

İLETİŞİM 873
ANI 41